

НАШРИЁТИ «АДИБ»

Ф а р з о н а

ДАРЁИ СЎЗОН

Душанбе
«Адиб»
2014

ББК 84 Тоҷик 7-4
Ф-117

Мухаррир *Мубашишӣ Акбарзод*

Ф-117 **Фарзона. Дарёи сӯзон** (*мачмӯаи мақолаҳо*).
– Душанбе, «Адиб», 2014, 240 саҳ.

«Дарёи сӯзон» мачмӯаи мақолот ва хотироти ҷолибу дилнишини Шоири халқии Тоҷикистон Фарзона аст, ки бори нахуст дар зери як чилд ба чоп мерасад. Навиштаҳои мансури ӯ чун шеъраш хонданию шуниданианд. Умедворем, ки ин ҷакидаҳо чун шеъри зебои Фарзона дар дилҳо нақш хоҳанд баст.

ISBN 978-99947-2-380-5

© Нашриёти «Адиб», 2014

ШОИРИ ФАРЗОНАИ ДИЛ

*Кадам пояи таъзим насб шояд кард,
Ки дар масолики фикрат на бартар аз онӣ.*

Ҳофиз

Мо, чаҳор нафар донишомӯз нахустин бор ворида бинои шукӯҳманди Иттифоқи нависандагон гардидем ва тарсону харосон ба даре панча задем. Дар ҷавоб садои меҳрубоне моро ба дарун хонду симои гарме ба истиқболамон пеш омад. Баъди лаҳзае ҳамроҳонам изтиробӣ вучуди худро фурӯ нишондаву ба кироати навиштаҳои худ пардохтанд. Чун ду навбат ашъорашонро хонданд, устод бо ишораи сар онҳоро боздошта рӯ ба ман оварданду гуфтанд:

– Акнун ту хон!

Гӯё маро дар сари гуноҳе дастгир карда бошанд, ба тахлука афтодам. Тамоми нерӯямро ба ёрӣ хонда, ба зӯр овоз баровардам:

– Не, ман шеър нанавиштаам – ва дар дил илова кардам: мани хокиро ҳамин кофист, ки як назар шоири халлоқро бинам, онеро бинам, ки таронаҳои офтобияш дили маро ба нур пайванд задааст, онеро бинам, ки сурудаҳои малакутияш маро бол мебахшанду ба олами улвӣ мебаранд.

Ҳангоми гусел устод гуфтанд:

– Ин духтарак шеъри хубе хонд.

Ман суолomez ба он кас нигаристам.

– Хомӯшӣ ҳам ачибтарин шеър аст, – посух доданд устод.

Он нахустин шиносоии ман буд бо устоди гиромиям Лоик Шералӣ. Баъди се сол, ки дар маҳфиле дигарбора дидорашон насибам шуд, чуръат ёфтам, то дар пеши эшон пораи назмеро бихонам ва изтироболуд интизори ҳукмашон бошам. Вале устод чизе нагуфтанд. Ман аз сукуташон рамуз гирифтам, ки таронаи маро хуш напазируфтаанд. Он лаҳза чашмам ба мӯрчае афтод, ки дар барги гуле раҳ мепаёмуд ва ҳар гоҳ лағжида ба гулдон меафтоду боз ба боло меҳазид. Кӯшишҳояш беба-

рор буданду боз ҳам талош мекард. Устод ҳам аз ҳоли ману мӯрчяк бохабар будаанд, ки гуфтанд:

– Ту ҳанӯз мӯрчабозӣ мекуни, аммо барои шеър гуфтан ҳиммати шерона мебояд. – Вале баъди ин сухан дар рӯям сояи андӯхро дида, даррав ба дилбардориям шитофтанд: – Хайр, зик нашав, баъзе мӯрчаҳо шерафкан мешаванд.

Он кас дафтари ашъори маро гирифта, аз оғоз бо диққату ботааммул ба хондан даромаданд ва дар сари ҳар шеъраке қариб соатеро ба ҳарч меоданд. Дар ҳар мисраъ сактаеву иллатеро, ки ба чашмашон мезад, сабуруна ба ман менамуданд ва баъдан бидуни камтарин душворие он зиштҳоро зебо мегардониданд.

«Мисраъҳоро нотамом нагузор, ба калимаи «ман» пасоянди «ро» – ро пайванд накун, дар ин сурат «моро» гӯй, калимоти дуруштро дар шеър наёвар, оҳанги нолишомезро кам кун, мавкеи истифодаи вожаҳоро омӯз ва ҳазору як маслиҳати дигар, ки аз устод гирифтаам, ҳамвора раҳнамои мананд...

Боре устод як шеъраки маро диданду гуфтанд, ки бисёр бемаънӣ аст. – Як вақт чанд шоир чамъ меоянду қарор медиҳанд, ки ҳар касе бемаънитарин байте гӯяд, ҷоиза мегирад – ҳикоят карданд устод. – Ва дар он миён ҳамоне ғолиб шуд, ки ин байтро гуфта:

*Табар аз осмон афтоду бишкаст,
Вагарна ман кучою бевафой.*

– Маънӣ дорад-ку – эътироз кардам ман. – Афтода шикастани табар мумкин аст.

– Дуруст, – розӣ шуданд устод. – Ку ислоҳ кун.

– «Табар аз осмон афтоду ғам хӯрд» – мегуфт, бемаънитар мешуд – ҷавоб додам ман.

– Бале, – дубора тасдиқ карданд устод. – Акнун гуфтани шеъри бемаъниро ҳам ёд гир.

Он кас яке аз таронаҳои нахустини маро хондаравон ба шӯр омаданд:

– Ин мисраъҳо чӣ доранд? Дар ин ҷо ҷавҳари шеър кучост?

*Донӣ, сияҳчаише ба ту
Баҳти сафедде хостгор.
Уммедаи ӯӣ, лек нест
Чизе зи ту уммедвор.*

– Гунчишк дар кӯлмакчаҳое, ки мероси борон аст, оббозӣ мекунад. Яъне ҳамон қадар ҳиммат дорад. Ту чӣ?!

Гоҳи дигар, вақте ки устод чанд калимаи дурушти навиштаҳоямро бо вожаҳои малеҳ иваз мекарданд, ман ҷуръат пайдо намуда, ба яке аз он таҳрирҳо эътироз кардам ва хостам, ки мисраъ дар намуди асл боқӣ монад. Он кас густохии маро хуш қабул намуданд:

– Ҳар ислоҳи маро пазируфтани маънии онро дорад, ки худат хунари нуктасанҷӣ надорӣ – гуфтанд устод.

Рӯзе дар фурудгоҳ омодаи парвоз ба Хуҷанд будам, ки устод омаданду ба дастам китоби ниҳоят вазнинеро дода, гуфтанд:

– Ин Девони Кабир. Бардошта метавонӣ?

– Чисман як илоҷе карда мебардорам, вале рӯҳан намедонам.

Устод ба маънии «матлабро фаҳмидӣ» табассум карданд. Ёдам меояд, ки бо ҳама камқиматиям як бор аз устод ранҷида будам. Он кас дар озоишгоҳи «Зумрад»-и Исфара истироҳат мекарданд ва ман ҳамроҳи муаллимони азизам Абдулманнони Насриддин ва Усмонҷони Ғаффор диданашон рафтем. Тамоми рӯз овора шуда, гулқанди қаҳварангу шабгуне тайёр карда будам, ки «Шабӯханг» ном дошт. Вале устод ба он нимнигоҳе набахшиданд ва «хунар»-и маро кадр накарданд. Дар бозгашт муаллим Абдулманнони Насриддин таҳсиномез гуфтанд:

– Нозукии табъи устодро бинед, ки як дона ангурро пӯст канда хӯрданд.

– Ин тавр бошад, чаро аз гулқанди ман чошние нагирифтанд? – озордахотир эътироз кардам ман.

Муаллим бо дурӯғи маслиҳатомез маро тасалло медоданд:

– Ту берун рафтию устод гуфтанд, ки «Завқи Фарзона аз хамин гулқандаш ҳам маълум».

Акнун он суханон ба ёдам расад, аз содалавҳии худ ме-
шармам. Охир таваҷҷӯҳи шоири бузургро чӣ гуна метавон ба
чизи ҳақире кашид – Тавофи роҳ кучову мани хароб кучо?!

Ростӣ, он чи дар сифати устод меҳоҳам гӯям, чун некие, ки
он кас дар ҳаққи ман кардаанд, арзу тӯл надорад. Ин байти
Мавлавӣ ба ёдам меояд:

*Донаи бечора будам зери хок,
Донаро дурдона кардӣ оқибат.*

Меҳоҳам гӯям, ки «Устоди азиз, ман дурдона нашуда
бошам ҳам, аз хок берун омадам ба намуди қоқуе ё ҳулбӯе ё
меҳригӣ... Китобатонро мекушояму дастхататонро меҳо-
нам:

*Хуш бимон дар «Хонаи дил»,
Шоири фарзонаи дил.*

Ва ачабам меояд. Наход дар ҳаққи навқаламе чунин игрок
фармояд? Пас дар ҳаққи худи Шумо чӣ метавон гуфт? Шоири
фарзонаи дил худи Шумоед ва агар ман шеърро дар мадҳи
Шумо гӯям, муҳаққар аст. Беҳтараш андаруни дил хомӯшона
дуоятон мекунам. Хомӯшӣ аҷибтарин шеър аст...

Соли 1991

БО УМЕДИ РЎШНОЙ

Моҳе, ки дунёи куҳанпири мо чун навхатони навболиғ бо-
яд чехра меафрӯхт, моҳе, ки дарахтҳо бояд нафаси сабз ме-
кашиданду тани муштоқи худро ба навозишҳои офтоб месу-
пурданд, моҳе, ки инсонҳо дар дили худ чунбиши ширинеро
эҳсос мекарданду ошиқ мешуданд, дар ин марзу буми бето-
леъ ногаҳ самуми сиёҳе вазид ва аз доманаш тухми нафрату
низоъ рехт. Охири ин пайкори пурвахшате, ки аз урди-
биҳиштмоҳ дар меҳани вайронаи мо сар зада, ҳеҷ пайдо нест,
ки нест. Гурӯҳе фарёд мезананд, ки ин ҳама айби қаламкашон
аст, айби онҳоест, ки ба ғӯши халқи бечора қор мезаданд: «Аз
хоби гарон хез!» Дидем, ки аз хоби гарон хестанду чӣ шуд.»
Вале, эй муддаиён! Бедорӣ он нест, ки ҳамёзакашону дидамо-
лон худро ба майдон заниву ба хотири кадом як ҳақиқате, ки
дар зехни худ сохтай, бар сари бародар тег кашӣ. Биандеш, он
чиро, ки ту ҳақиқат мешуморӣ, Худо ҳам ҳақиқат мешуморад
ё не. Биандеш, агар барои ҷоҳу мансаб не, барои дифои ному-
су шараф ҳам тег мекашӣ, вале беҳабарӣ, ки ба номуси худ
таҷовуз кардӣ, бародареро, хоҳареро, тифлакero куштӣ ва
ҳамзамон ҳар чизи шариферо, ки дар худ доштӣ, куштӣ. Дар
ту чӣ монд, эй ҳамватан? Аз кадом номус ҳарф мезанӣ, аз ка-
дом кеш, аз кадом имон?!

Бедорӣ чист? Ман ин вожаро барои худ чунин тафсир ме-
кунам: бедории ҳаққонӣ он аст, ки пардаи ҷаҳлу ғафлатро аз
худ дарафканӣ ва муқаддам будани рӯҳатро бар танат ши-
носӣ, худро дар баробари оинае қарор диҳӣ ва аз ӯ пурсӣ, ки
«Кистам, аз кадом тухмаам? Аз кадомин аслам? Манзури Ху-
дованд аз офариданам чӣ буд? Чӣ гуна зиям, ки дунё аз ману
ман аз дунё ризо бошем?» Инсоне, ки аз хоби нодониву фа-
ромӯшӣ раҳо ёфтааст ва чашмаш аз дидани ҷамоли ҳақиқат
рӯшан шудааст, ҳаргиз тег ба даст бар сари касе наметозад.
Зеро инсони бедор офаранда аст, на кушанда. Мо ҳанӯз хо-
бем, эй ҳамватан. Мо ҳамдигарро дар мурдобҳо афкандем ва
ба ҷуз сиёҳӣ намебинем. Фол зан, ки фардои мо чӣ гуна хоҳад

шуд? Ё ҳамроҳ дар ин мурдоб меғарқем, ё аз дасти ҳамдигар мегирему раҳо меёбем. Баргузин, кадом бехтар аст. Ҳоло, ки то ғаркиданамон ними нафас монда, баргузин!

Дар ин рӯзу рӯзгор кайҳо хабари хуше намерасид, ки дили афтодаи моро бардорад. Дар ин мотамхонаи бузург, ки номаш Меҳан аст, фақат марсия меҳонем. Дареғи бародаре, ки аз кӯрии бародар кушта шуд. Дареғи модаре, ки чигарбанди азизашро аз даҳшатистони ҷанг гирифтӣ гурехт ва ҳайронӣ ломакони дар зерӣ осмони бешафқат монд. Дареғи мӯсафеде, ки орзуи охиринаш дар ҳалқаи пайвандон, дар манзили ободкардаи ҳудаш ҷон ба Ҳақ таслим кардан буд. Дареғи тифлони нозанин, ки кӯдакияшонро теғбозии бузургсолон сиёҳ кардааст.

Ва дар ҳамин рӯзҳо хабари ба сулҳ ғароидани размандагон дар дилам рӯшание овард. Аз оғоз мутмаин будам, ки дар ин лаҳзоти сангин маҳз Хучанд, ки хушбахтона, аз тохту тозҳои абас эмин мондааст, метавонист барои ҳамагон равзани наҷот шавад. Дасти бародарони азияткашидаро гирад, кинаҳоҳонро ба ҳам ошӣ диҳад, симхори бегонагиро аз байн бардорад. Мо бояд лоақал пеши худ иқрор кунем, ки дар он ҷи рӯй дод, камтар гунаҳкор нестем. Ҷӣ гуна худро бахшем, ки дар пеши чашмамон Тоҷикистони азиз банд – банд мешаваду илоче наметавонем кард. Инак, фурсат расид. Хучанд вакилону вазирони парешонро ба ҳам овард, то давои ҷони ватани ранҷурамонро ёбанд. Хучанд худро пули гузаргоҳ сохт, то аз ду соҳил ба ҳам оянду гуноҳи ҳамдигарро бихил кунанд ва дасти рафоқат бифшоранд. Хучанд, ки дирӯз аз рӯи овозаҳои даҳонвозон оҳанги ҷудой дошт, имрӯз васлгари гусастагон гардид. Мабодо, ҳеҷ мабодо, ки ин пайванд маснӯиву коғазӣ бошад. Мабодо, ки ин салоҳу рафӯх дурӯғин бошад. Мабод он ҳарфҳои ошноӣ макр бошанду моро бифиребанд. Агар ин ҳама фиреб аст, алайҳи кист? Алайҳи мост, азизон, алайҳи ҳам фиребхӯрдагон асту ҳам фиребандагон. Волотарин умеди мо он аст, ки ба аҳдномаи Хучанд вафо кунем ва ба чигаргоҳи садҷоки меҳанамон теғи дигар назанем.

Дар ин рӯзҳои дай хабари интишори рӯзномаи шахрии «Тирози ҷаҳон» хеле шодам кард. Бигзор нахустин рисолати ин ҷаридае, ки солиёни дароз интизораиш будему акнун дар ин рӯзҳои ваҳшатангез тавлид шудааст, дарҳам афкандани пардаи бегонагӣ ва ба тавҳид хондани пошхӯрдагон бошад. Ва пайдост, ки ин ҳамаро бояд аз худ шурӯъ кунем. Меҳри ҳамхуниро, ки моро бо вахшониёну хатлониёну бадахшониён ва соири ҳамватанон пайванд додааст, эҳсос кунему азиз дорем ва дигар нагузорем, ки дар хонаи онҳо ҷароғ бимирад.

Ман орзу мекунам, ки сухани ин ҷарида гиреҳкушо шавад ва марҳами ҷони дардмандон. Бошад, ки гуноҳи ҳамдигарро бахшем ва наҳси Кайвон аз сари кишвари мо дур шавад, миллати мо ба ҳастии тоза оғозад, беҳонаҳо ҷароғи манзили бо-боиро дубора афрӯзанд ва он хонаҳо аз танини ҷунбиши ғаҳвораҳо пур шаванд.

Декабри 1992

СУХАНИ ҶМИЁИ ГҶЙ!

Бихон маро, эй дӯст, бихон, ки тамомии ман ҳамосаи андӯх аст. Ман бо умед дар ин торикиҳо по мезанам, зеро дар поёни раҳ чароғе ҳаст ва рӯшноии заифи он дар дилам ҳаваси зистанро дар медиҳад. Имрӯз мо ҳама дар мунчалоби ҳасрати худ танҳоем. Танҳо ба сони ҳамватанони маҷрӯҳамон, ки касе дарвақт ба наҷоташон намерасад. Касе ҳам нест, ки ба дилҳои сӯхтаи мо марҳам ниҳад. Ин ҷо табиб ҳам бемор асту бемор ҳам.

Рӯзгоре мегузараду сари теғ мешиканад ва бо инояти Худо зиндагӣ ранги пешин мегирад. Ломакони соҳибмакону ғарибон ватандор мешаванд, кӯдакон парастор меёбанд, харобазори аз арасоти имрӯзина монда шаҳрҳои қашанге хоҳанд шуд. Вале доғи дили маҷрӯҳи мо чунон, ки месӯхт, месӯзад. Ба ёди он ҳамватаноне месӯзад, ки ҷаҳли ҳамагонӣ сарашонро хӯрдааст, ба ёди онҳое, ки дар ҳар заррашон як Ҳурмузд буд ва аз вучудашон нури раҳмат мерехт. Аз рафтаҳову мондаҳо касе худиву бегона нест, ҳама худиянд, ҳама пайванданд, ҳама ҳамқисматанд. Чӣ тангбину вомонда бояд буд, ки якеро барои инҷой буданаш дӯст дориву дигареро барои онҷой буданаш озорӣ. Ниқобро бардарон, эй дӯст, бубин онеро, ки дар баробарат истода, чӣ ҷавҳаре дорад, шайтон бар ӯ пирӯз аст ё Раҳмон, нийташ пок аст ё торик, манзураш аз ҳастӣ чист. Вале, афсӯс, ту маро намебинӣ, ту ниқобамро мебинӣ он сон, ки ман ҳам туро не, ҳичоберо мебинам, ки ба рӯи ҷони ту кашаидаанд. Кош, ҷашми мо ниҳонбин буд. Кош, гӯши мо ҳарфҳоеро мешунид, ки андарун ҳастанду ба забон намеоянд. Агар ингуна буд, ҳаргиз фиреб намехӯрдем. Шояд ҳам ҳикмате бошад, ки Худо ингунаамон наофарида.

Аммо бигӯ. Кай сутурда мешавад ин сияҳнома, ки ба номи миллати мо навиштаанд? Кай сапеда медамад, эй дӯст, кай офтоб меҳадад? Ман ба чорсӯ мебинам, ки дилҳои мардум ҳама санг бастааст. Ба худ даст мекунам, ки дили ман ҳам санг аст. Ба умеди ёфтани мӯмиее ман ба ин сангистон нохун мезанам. Сухани мӯмиеӣ бояд гуфт. Сухане, ки дилҳои шикастаро ба ҳам пайванд занад, ҳамзабонро ба ҳам ҳамдил кунад, парешонхоро ба ҳам боз оварад ва ба гӯши қуфлбастаи мо ҳамосаи тавҳид хонад. Сухани мӯмиеӣ гӯ, эй дӯст!

Соли 1993

ШЕЪРИ ХОКӢ, ШЕЪРИ ОБӢ, ШЕЪРӢОИ ОФТОБӢ

Чанд соли охир, ки симхорҳои марзбанд андаке кушода шуданд ва иртибот бо мамолики ҳамзабон барқарор гардид, чандин маҷмӯаи ашъори устодони шеъри имрӯзи Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Ислонии Эрон мунташир шуд. Ман анқариб барои ширкат ба маросими 550-солагии ҳақим, ориф ва шоири барҷастаи садаи 16 Мулломуҳаммади Фузулӣ ба Техрон рафта будам. Дар он сафар хеле меҳостам аз чигунагии истиқболи ашъори шуарои тоҷик аз ҷониби эронӣён воқиф шавам. Хушбахтона, насибам шуд, ки аз сӯҳбати донишманд ва шоири бузург доктор Муҳаммадризо Шафъии Кадканӣ, ки аз фаридаи илми таҳқиқ аст, суд бардорам. Устод Шафъии Кадканӣ кутуби шоирони тоҷикро, ки дар Эрон тоза ба ҷоп расида буд, бо ниҳояти муҳаббату эҳтиром хонда буд ва роҷеъ ба шеъри ҳар шоир назари амиқ дошт. Ӯ марҳалаҳои рушди шеъри тоҷикро дар садаи бист муайян карда ва бештар аз марҳалаи сеवуми ҳаракати шеър, ки бо ашъори Мӯъмин Қаноат ва Лоик Шералӣ оғоз шуд, ҳарф зад ва аз дарёфтҳои ҳунарии шуарои тоҷик изҳори мамнуният намуд. Ҳамчунин устод Кадканӣ роҷеъ ба таваллуди шеъри нимоӣ, шеъри ҷадиди Эрон ва тозатарин таҷоруби шоирони муосир сухан гуфт. Сухан аз шеъри Фурӯғи Фаррухзод рафту Аҳавони Солис аз Сӯҳробӣ Сипехриву Таваллулӣ, аз Нодирпур ва Ҳушанги Соя, аз Муширӣ, Қайсари Аминпур ва дигарон. Аз назари доктор Кадканӣ бузургтарин ва рӯшантарин дарёфтҳои шоирона ва дурахшишҳо дар шеъри Фурӯғ ва Аҳавони Солис аст. Ҷараёни рушди эшон ба тадриҷ сурат гирифта, чандин марҳалаи ҷустуҷӯро гузаштаанд ва мани фардии худро, ки «ман»-и ҷаҳонӣ ҳам ҳаст, пайдо кардаанд. Дар маҷрои сӯҳбат ман пай бурдам, ки тавачҷӯҳи устод Кадканӣ дар баробари назардошти маъниофариниву сохтмони забонӣ ва шакл бештар ба кори эстетикӣ ҳунарвар аст ва аз назари зебоишиносӣ шеърро арзёбӣ мекунад. Дар ин сурат аз нигоҳи ӯ шеъри муосири тоҷик бояд марҳалаи дигари сабзишро убур кунад, то бо шеъри бузургтарин шуарои форсигӯе чун

Фурӯғ, Сӯхроби Сипехрӣ ва Шомлу паҳлӯ занад. Хушбахтии беназир буд, ки ман аз дарёи Кадканӣ ба қадри бардошти худ катраҳо гирифтам.

Дар воқеъ, шеърӣ Фурӯғ ва Ахавони Солис дар назари ман як кӯчаи дарозанд, аввалашон тангу нимарангтар, охирашон сар ба сар рӯшану офтобӣ, пуропур аз диданиҳои латиф, саршор аз садоҳои гарми зиндагианд. Охири китобе, ки роҷеъ ба Фурӯғ хондам, мутааллиқ ба адабиётшиносии машҳури Эрон Муҳаммад Ҳуқуқист, ки интишороти «Нигоҳ» соли гузашта мунташир кардааст ва таҳқиқу таҷзиҳои амиқӣ шеърӣ Фурӯғро фаро мегирад. Бо он ки баррасиҳои Муҳаммад Ҳуқуқӣ бароям бисёр тозаву ҷолиб буд, чанд нукта баҳсҳои намуд. Фаразан, муаллиф аз заифии шеърӣ Фурӯғ дар давраи аввал ва камоли шеърӣ дар давраи дуюм ҳарф мезанад ва яке аз сабабҳои заъфу навоқисро дар шакли ҷаҳорпора будани ашъори давраи аввал ва шеърӣ озод будани ашъори давраи охир медонад. Ё барои намуна ин пораро меорад:

*Оре, оғози дӯст доштан аст,
Гарчи поёни роҳ нопайдост.
Ман ба поён дигар наяндемаш,
Ки ҳамин дӯст доштан зебост.*

(Шеърӣ «Дӯст доштан»)

Аз назари муаллиф ин пораи манзум шеър нест, як насри бефурӯғӣ хушк аст, ки ҳарфе шодоб надорад. Аммо пораи тахт аз ҳамон шеърӣ «Дӯст доштан» аз назари доктор Ҳуқуқӣ шоирона аст, зеро ҳузури тасвир ва таркибҳои бикр ҳарфҳои манзумро ба тарафи шеър кашидаанд:

*Имшаб аз осмони дидаи ту
Рӯи шеърӣ ситора меборад.
Дар зимистони дашти коғазҳо
Панҷаҳоям ҷарағҷа меборад.*

Ва пораеро меорем аз шеърӣ ҷадиди марҳалаи дуюм, давраи балоғати сухани Фурӯғ:

*Чаро нигоҳ накардам?
Миёни панҷараву дидан
Ҳамеша фосилаест.*

(Шеърӣ «Панҷара»)

Дар назари ман ҳам аз рӯи намунаҳои ғавқ фосилаи давраҳо пайдост. Дар шеърӣ аввал шоир ҳанӯз ғазои фикрии ҳудро ба комилӣ боз накардааст, аммо дар шеърӣ дигар ба авҷи сахмноке рафтааст, ки садояш аз дури дур ба гӯш мерасад ё на, аз наздики наздик, аз даруни ҳуди мо. Вале дар баробари ин ду пораи шеърӣ аввал бо он ки кори эстетик дар пораи дуюм бештар аст (таркиботи осмони дида, ситора боридан, зимистони дашти коғаз, чараққа коштан, таносуби осмону ситора, зимистону оташ) дар як пояи зебоӣ қарор гирифта, бисёр самимонаву шоирона аст. Зеро ман фикр мекунам, ки ҷавҳари маънӣ ҳамеша муқаддамтар аст аз дигар аносири шеър, ки барои ифодаи он хидмат мекунамд. Ғизо муҳимтар аст аз зарфе, ки онро ҷо мекунамд. Яке дар зарфи ҷопунӣ бо иловаи хуришҳои ороштаи сабзавот меорад, яки дигар дар табақи сафолии лабпарида. Ғизо ҳамон як ғизост. Ҳамчунин ҷаҳорпора будани шеър ё ба вазни арӯзи озод буданаш ё ҳиҷои озод чандон моҳият надорад. Заъфи шеъре ба ҷурми ғазал ё дубайтӣ буданаш ё камоли шеъре ба шарофати шеърӣ озод буданаш нест, зеро форм дар назари ман унсури аввалияи шеър маҳсуб намешавад. Як сабки шеърро намешавад ба дигараш тарҷеҳ дод. Сабк тариқи буришу дӯхти пироҳан аст, аммо матоъе нест, ки аз он пираҳан дӯзанд. Аз ин рӯ, дар ҳама маврид, он чи моҳият дорад, ин аст, ки навиштаи касе умуман шеър аст ё шеър нест.

Ва, инак, ба шеърӣ имрӯзи Тоҷикистон бармегардем. Ба фикрам, муҳаққиқон ва хонандагони эронӣ бо он ки китоби ашъори имрӯзиёро дастрас доранд, ҳанӯз ба моҳияти кавишҳо ва дарёфтҳои ҳунарии шуарои тоҷик нарасидаанд ва то ҷавҳари ин таровишҳо роҳ набурдаанд. Ин ашъор дар Эрон ҳанӯз ҳамаҷониба нақд нашудааст ва дар анбӯҳи миллионии кутубе, ки ҳамасола мунташир мешавад, рӯнамо нест. Агар таваҷҷӯҳи беҳтарин ноқидон ва донишмандони эронӣ ба ин

ашъор кашида шавад ва эшон ба тааммуқ гудозишҳои хуруфро дар коргоҳи ҳунарии ин шоирон бинанд ва бозёфтҳои шоиронаро берун кашанд, истиқболи ҳамагонӣ низ гармтар хоҳад шуд.

Ман ин ҷо меҳоҳам назари мушаххаси худро роҷеъ ба шеъри устод Лоиқ пеш оварам. Ман шеъри устодро бидуни игроқ дар як пояи нардбони ҳунар бо Фурӯғи Фаррухзод, Ахавони Солис, Сӯҳробӣ Сипеҳрӣ ва дигар нобиғони шеъри муосир қарор медиҳам. Ин чанд ситорае, ки гуфтам, барои ман яке наздику дигар дур аст. Рӯшантарин ситорае, ки ҷазби гарму покашро ҳамеша эҳсос мекунам, шеъри устод Лоиқ аст. Ман устод Лоикро рӯзгоре, ки мактабхон будам, аз «Марди роҳ»-аш шинохтам. То он давра маҷмуоти «Сари сабз», «Соҳилҳо», «Резаборон»-ро хонда будам. Аммо «Марди роҳ» барои ман роҳи нуронии ношинохта, роҳи рафтани ба аслҳо ва дарёфти ҳақиқатҳо, роҳи сафеди мӯъҷизахоро, ки номаш Шеър аст, боз кард. Шеъри Лоиқ шеъри мубҳаму мавҳуми рӯёӣ нест, шеъре нест, ки дуррафтае аз он суд бардораду наврӯҳе то он расидан натавонад. Ин шеъри заминии ҳамагонӣ ва ҳамзамон баланду воло аст, ки ҳар кӣ аз он ба қадри тавон чизе меҷабад. Ҳам барзгари камсавод ва ҳам муҳаққиқи гавҳаршинос...

Устод Лоиқ ба шеъри тоҷик бисёр мучахҳаз омад ва тӯшааш раҳ ба раҳ боз ҳам пурбортар шуд. Пуштвонаи қавии ӯ кутуби муқаддас ва аввалтар аз ҳама Каломи Шариф, адабиёти классикӣ, хосса, ашъори ирфонӣ ва фарҳангу луғоти пешин буд. Устод аз осори дигар бузургони ҷаҳон низ фаровон баҳра бурда буд ва дар авоили ҷавонӣ ашъори Есенин, Гёте, Гейне, Уитменро тарҷума карда буд. Дигар чароғи ҳидоят, ки устод дошт, эҷоди шифоҳии мардум буд. Устод ҳамвора ин ганҷи парешонро меандӯхт. Ӯ дар як вақт ҳам «Махзан-ул-асрор»-и Низомӣ меҳонду ҳам «Алифбо»-и синфи 1, зеро намехост, ки дар анбӯҳи вожаҳои китобӣ аввалин калимоти ширини фасли кӯдакиро аз ёд барад. Устод Лоиқ аз бехтарин бозёбҳои шеъри муосири Эрон низ ба комили оғаҳӣ дошт. Ва ниҳоят ӯ аз мактаби инсонӣ ва шоирӣ устод Турсунзода сабақ гирифт, ки ҳарфи заминӣ гуфтан, ашё, ҳодиса,

инсонро дар шеър ҳузури зинда додан ва муҳаббати гарму эътиқоди содиқонаро ба зиндагӣ дар худ ҳифз кардан буд.

Шеърӣ устод Лоиқ, ки аз ҳамин қадар сарчашмаҳо об нӯшидааст, чӣ шеърест? Устод дар як вақт ҳам дар сари маъниву мӯхтаво, ҳам дар забону вожабандӣ, ҳам дар шаклу жанр дар шеърӣ тоҷик таҷрибаҳои бесобиқаи комғорона кард. Ғазали Лоиқ ғазали махсуси ўст, ки аз ғазалиёти шуарои дигар мутавофит аст. Дубайтиву рубой, қитъаву ҷаҳорпора ва шеърӣ сафеди ӯ низ ҳамчунинанд. Сабки рӯшани устод Лоиқ, хутути нуронии ӯ ҳамеша зоҳир аст. Ба ин се байт аз се ғазали устод таваҷҷӯҳ кунед:

*Дастаи дар мекашад аз остинам ҳар саҳар,
Эй ки берун меравӣ, ин остонро гум макун.*

* * *

*Рӯзе, ки танам мурд, кафандӯзи танам ҳаст,
Рӯзе, ки дилам мурд, кафандӯзи дилам нест.*

* * *

*Ман агар нозукписандам, аз назокатҳои туст,
Бар зари гул чун нишинад гард, ёдат мекунам.*

Ин абёт, ки маъниҳои бикру номакшуф дорад, басо табииву зебо баён шудааст. Мушқилтарин қори ҳунари низ ғариҷаҳои хусусии худро, ки ғариҷаҳои ҳамагонӣ ҳам ҳаст, содаву зебо гуфта тавонидааст, чунон ки Шафъии Қадқанӣ мегӯяд:

*Он чӣ меҳоям, намебинам,
Он чӣ мебинам, намеҳоям.*

Устод Лоиқ дар қуллӣ ашъораш ва бештар дар ғазалиёташ вожаҳоро бисёр заҳмат медиҳад ва чандон, ки меҳояд, паҳлӯ мегардонад, мегудозад, тобишҳои ранг-ранг мебахшад. Фаровон омадани таҷнис аз мухтассоти ашъор ва василаи шинохти сабки ўст:

*Гардани гардуни гардон бишканем,
Пеш аз он ки гардани мо бишканад.*

Устод дар жанри ғазал бисёр бозсозӣ кардааст. Таҳаввулот дар авзони ғазал нест, дар радифу қофиябандӣ ва аносири зоҳирӣ нест, дар матолиби тозаест, ки дар қолаби куҳан ҷой шудааст, дар ғазои бози фикрӣ, ки даруни шарёни танги ғазал чараён дорад, дар нигоҳи тозаи шоир ба ашё ва вожаҳоест, ки қаблан ба ғазал вуруд надоштанд. Дар ғазалиёти устод Лоиқ таркиботи мавҳуму печдарпеч ва калимоти ғайриточикӣ хеле каманд. Устод бо эҳтиёт ва муҳаббат ба вожаҳо рӯ меорад ва гоҳе вожаи тоза меофаринад (чун обсозиш, рӯзбода), аммо ҳеҷ гоҳ густохона таркиботу феълҳоро дарҳам шикаста, шаклҳои нав намесозад, балки шаклҳои беҳтарини афёл ва вожаҳои куҳанро (монанди сапеда, заробон, варточ, говсандук, ҷамон) мучаддад мекунад.

Тозакориву исёни устод Лоиқ ва аз марзҳои маъмулӣ убури карданаши дар офариниши маънихост:

*Дар он соат,
Ки дунё бо ҷама ҷангу ҷидолонаш,
Дар он соат, ки гардун бо ҷама бадру ҳиллолонаш
Бароят ҳамчу пуффақҳои дасти кӯдакон ночиз бинмояд,
Ба раҳмат ёд кун аз ман.*

* * *

*Дар ин ҷаҳони ғалатбоз беғалат боре
Агар ҷаҳони ту бошам, ту ҳам ҷаҳони манӣ.
Дар ин маҳал, ки пасочини бозҳо монда,
Ягона меваи уммеду ормони манӣ.*

Ашъори устод Лоиқ рабиоиши гарму шӯри маҷнунонае дорад, ки шӯру ҷазаботи шеъри Мавлоноро ба ёд меорад. Ман қаблан барои густохиям маъзарат мецоҳам, аммо ба назарам, азимтарин ҷурми устодони бузурги шеъри тоҷик ва мо — шогирдони кӯчакашон муносибати бозэҳтиёт надоштанамон ба интиҳоби шеър аст. Масалан, Фуруғ навишта буд, ки «Он

рӯзгор (дар авоиلى ҷавонӣ) ман ҳамарӯза 2-3 шеър мегуфтам туи боғча, ошпазхона ё паси чархи хайётӣ». Аммо кучост он ҳама шеър? Панҷ маҷмӯаи ашъор дорад, ки шумораи шеъри ҳеч яки онҳо аз 40 зиёд нест. Охири́н дафтараш «Имон биёварем ба оғози фасли сард» фақат ҳафт шеъри тоза дорад. Яъне он ҳама ашъорро, ки ҳамарӯза мегӯяд, бо иллати аз диди назарбаландонаи ҳудаш заиф намуданашон ҷоп накардааст.

Шукри Худо, ки ман аз мактаби шеъри устод Лоиқ бисёр сабақ бардоштаам. Шеъри устод барои ман ба ҷуз шеъри дили ман буданаш беҳтарин фарҳангнома аст. Шеърест, ки рӯҳи маро бисёр таҷҳиз кардааст ва рӯшанӣ бахшидааст, барои он ки ба маърифати ашъори ниёгон омода шавам. Агар устод ҷароғ намедод, дар ин ҷодаи ношинос ҳатман раҳгум мезадам. Нерӯи ҷозибаи шеъри устод ба ҳаддест, ки як марҳалаи том ман таҳти таъсираш ҳарф менавиштам ва ҷун соя дунболгири офтоб будам. Аксари қаламкашони ҷавон ҳам ба назари ман ин марҳаларо (дар муҳосираи шеъри Лоиқ ё Қаноат, ё Гулрухсор, ё Бозор Собир буданро) убур мекунамд ё ҳамеша ҳамин тавр соявор мемонанд. Дигар хушбахтии ман ин аст, ки бисёр дар сӯҳбатҳои устод ҳузур доштаам ва он ҳама бароям дарси бузурги суханшиносӣ буд. Устод, ки фарҳангномаи мӯҳташами шеър аст, муҳимтарин аносири шеърро аз қабилӣ авзон, сохтмони забон, маънӣ, муносибат бо вожаҳо, нигоҳу тасвир, бозкарди уфуқи дид ва дигар қавонинро ба ман омӯхт. Дар навиштаҳоям зиёд анбориш (калимоти нодаркори вазнпурунанда) буд (ва ҳанӯз ҳаст), ки хориҷ кард ва тариқи бозгӯи фишурдаи каломро намуд.

Забони шеъри устод, ки тозаву ноб аст, забони олуда бо калимоти бегонааслу маснӯӣ, шеваҳои маҳдуди музофот (он қисме, ки лоиқи вуруд ба шеър нестанд), вожаҳои аз ҳад кӯҳнаи аҳди Дақёнус нест, бисёр дастурҳои сохтмони забонро аз эшон омӯхтам. Шоире гуфта буд:

*Ва касе нест,
Ки маро ба офтоб муаррифӣ кунад
Ва ба меҳмони гунҷишкон барад.*

Аммо барои ман ин гуна касони азиз вучуд доранд. Муқаддамтаринашон устод Лоиқ аст, ки маро ба офтоб не (маро ба ҳамдиёрон шиносонид), офтобро ба ман муаррифӣ кардааст. Офтобро, яъне шеъри ниёгонро, шеъри Шамсрову шеъри Ҳофизро (Аввалин бор девони Шамси Табрeзӣ ва шарҳи ғазалиёти Ҳофизро аз устод гирифтаам). Абёти фаровон, ки аз забони устод мешунавам, ба як бор дар зехнам менишинанд, зеро чунон меҳонанд, ки маънии бикру каломӣ рӯшан ҳарду дар пайванди зебо баногаҳ таҷаллий мезананд. Агар ин абётро аз кутуб меҳондам, чун насиме гузарон ме-рафтанд.

Ҳар чӣ аз устод омӯхтаму меомӯзам, чун хеле зиёданд, намешавад ба як бор бозгӯ кунам. Волотарин орзуи ман ин аст, ки мардуми пошхӯрда ва фарҳангиёни парешон боз ба ҳам оянд ва рӯзгори фасл ба рӯзгори васл бадал шавад. Устод Лоиқ ва дигар мавлоҳои шеъри мо морову равандагони навинро боз ҳам чароғи ҳидоят бошанд, зеро ҳама ниёзманди партави дуъоем:

*Туй пирам, туй тадбири пирам,
Дуъоям кун, дуъоятро бигирам.*

Соли 1995

ПАДРУДИ ОФТОБ

Устои бузургвори ман! Ин сайёраи ятим, ин ҷаҳони бепарастор, ин лаҳзаҳои бесаъодат, ин миллати ғафлатпаноҳ ва ин мани дилшикаста бе ту буданро чӣ сон таҳаммул кунем? Бе касе, ки вучуди мунаввараш гилҳову дилҳову қандилҳову маҳфилҳоро офтобӣ мекард, бе касе, ки ҳузури азизаш ба зиндагонии пучи мо маъно мебахшид, бе касе, ки садои шаффофаш дар фазои мо рехта ва ҷонҳои мурдаи моро ангехта буд. Он зинда рафт ва ин мурдаҳо монданд. Охир ин ҳок бад-ин сардиву дарундорӣ чӣ гуна ҳадаи илоҳиро, он шоҳкори бебадалро, он ягонаву бемасалро, он тӯфони ишқро оғӯш мекунад? Магар он растахези ҷовидон хомӯш мешавад? Эй устод, эй армуғони азал, эй беназири улвӣ, эй содаву заминиву одӣ! Бе ту будан чист, медонӣ? Ту аз ин дард беҳабарӣ, чунон ки осмониён аз илми марг беҳабаранд.

Дар вучуду суруди устод Лоик чизе маснӯӣ набуд. Агар ӯ меҳост фарёд занад, фарёд мезад. Барояш фарқ намекард, ки ин ҷо биёбон аст ё анҷумани вакилон. Агар меҳост дашном диҳад, дашном медод бе он ки андешад, ки ин шоҳ аст ё гадо. Агар меҳост май нӯшад, менӯшид ва аз ҷаҳми Худову халқ пинҳон наменӯшид, ҳамеша чун нуқтаи паргор дар назаргоҳи ҳама қарор дошт. Баъзе афрод шояд барои он менӯшанд, ки аз ғами худашон андак раҳо шаванд, аммо дарду алами як миллат, дӯшбори замину замон ва тамоми башар дар дӯши устод Лоик буд.

Рӯзе бо ҳавопаймо ба Душанбе меомадем. Як ҳамсафари мақомдор хост пеши ҳамроҳон худнамоӣ кунад. Бо ин умед ба устод гуфт:

– Устод Лоик, мо ҳам шеър медонем. Ва байти хуберо аз Бедил хонд. Ё хеле ҷашмдори аҳсану офарин буд, аммо ғайримунтазира чунин посух шунид:

– Донӣ, барои худат медонӣ, барои Лоик Шералӣ намедонӣ.

Агар як нафари маъсум бе ҳаёли худситой он байтро ме-хонд, ҳатман истиқболи гарм медид.

Устод Лоик комуси ҳақиқат ва фарҳанги муҳаббат буд. Агар касеро дӯст медошт, зиёда навозиш намекард ва ҳамд намехонд. Аммо аз камтарин ишораташ ва аз сукути чашмони мутафаккираш меҳраш пайдо буд. Вале агар аз ҳарфи касе хушаш намеомад, хатман ўро садама медод ва иштибоҳашро фош мегуфт.

Ман агар имрӯз маҳзуну ранҷурам, ба чуброни саъодати дӯшин аст. Саъодате, ки ба қадраш нарасидам ва осон раҳо кардам. Магар ба тамоми он лаҳзоти зебое, ки бо падари бузург ва устои бешабоҳатам ба сар бурдам, рашки офоқ намеомад? Ёд бод он лаҳза, ки ман нахустин бор бо ҳамраҳони тозаҷавонам пирохани ҳақир ба бар, содаву бепироя, бо шиддати бузурги эҳсос ангушт бар дари сардабири маҷаллаи «Садои Шарк» задем ва шоири орзуҳо дар чашмам тулӯ кард. Ман чашмдори мучассамаи мӯхташами ғуруру тафохур будам, аммо як инсони маъмулӣ бо вучуди одӣ ва ҳарфҳои бетилисм намудор шуд. Вале чӣ чашмоне дошт. Нигоҳи чашми умқпаймояш ҳафт осмонро пар задаву аз ҳафт дарё гузашта буд, ки чунин осон қафаси синаи моро шикаст ва дар дили мо нишаст. Ман он рӯз фаҳмидам, ки одӣ будан сифати нобигагон аст ва нубуғ дар далки хоксорӣ паноҳ мебарад. Бузургӣ – сода будани мӯъҷизаҳост.

Устод ҳар бор, ки ба Хучанд меомад, рӯзҳову ҳафтаҳо дар манзили мо мондагор мешуд ва мо, хушбахтона, имкон меёфтем, ки аз сӯҳбатҳои хучастааш суд бардорем. Он ҳама лаҳзоти бихиштии, ки дар хидматаш будем, инак, унвони «ҳамеша» дорад ва он вучуди мутабаррик мафҳуми «ҷовидона»-ро комил мекунад. Чандин бор чун дӯстонам ба манзили мо меомаданд, мидиданд, ки ман пирохани устодро уту мекунам, мегуфтанд:

– Фарзона, ту чомаҳои худатро уту намезанӣ, ачаб ин ки либоси устодро дарзмол мекуни.

Ва ман мегуфтам:

– Эй нодонҳо! Устоддори ёд гиред ва худситой мекардам: Ман барои устод ба фарози дарахт мебароям ва шохтут мечинам. Ман дар рӯзҳои бегазиви бечароғӣ дар қумғони қадимии аҳди Дақёнус барои устод чой меҷӯшонам (дар асл ин

корро модарам анҷом медоданд), ман тамоми рӯзро масраф мекунам барои таҳияи гулқанди «Шабовез», ки устод онро намечашанд (Меғӯянд, бачам, ман шириниро хуш надорам), ман панҷараи хонаи хоби устодро боз мекунам ба субҳи нилуфарӣ, ки чун таронаҳои устод пур аз шамимаи нур аст. На, на, на, ман барои устод коре накардам. Ман лаёқате надостам, ки ба бузургиву меҳрубонии ӯ посух гӯям. Аслан ман ҳазор сол бояд ба даргоҳи Худованд шукргузорӣ кунам, ки нобиғае чун Лоиқ маро фарзанд хонд ва инсони дили худ шинохт. Ӯ соатҳо бо ман дар дафтари кораш, дар идораи маҷаллаи «Садои Шарқ» менишаст ва ҷамоаҳои ибтидоии маро қалам мезад. Баъзан ман густохӣ мекардам, ки «не, устод, мисраъи ман бетағйир монад, охир ин ҷурм надорад», устод меғуфтанд:

– Ту, ки дарёро напаймуда бошӣ, соҳил ҳам дар назарат дарёст. Ту гунҷишке нашав, ки дар кӯлмак оббозӣ кунад ва бо ҳамин қаноат варзад. Ту тӯфонро шинос.

Рӯзе устод ба мани тӯфонношинохта супориш дод: Ин мисраъро худат ислоҳ кун, ман сигор кашида меоям.

То омадани устод ман ба таҳлукаи бузург мисраъи муносиб ҷустам, аммо нашуд, ҳарфҳои ба сарам меомаданд бисёр берангу бечараққа. Устод баргашту пурсид:

– Ҳа, навиштӣ?

Ман хомӯш интизори коҳиши устод истодам. Ӯ бо табасум дар хошияи варақи ман навишт:

*Онҷунон нозукӣ, ки метарсам,
К-аз сигорам дилат ғиғор шавад.*

Ва бо ифтихори кӯдакона гуфт: «Дидӣ, устодат чӣ хел шоири зӯр аст?»

Ман дар ситоиши устод Лоиқ шеъре навишта будам бо унвони «Шоирхудо» ва дар тафаккури маҳдуди бистсолаи худ мутмаин будам, ки шеъри хубест. Вақте устод онро меҳонд, ман бо фахру саъодати беназир истиқболи шодонаашро интизор будам, аммо ӯ рӯи он тарона хати бутлон заду гуфт: – Намешавад, маънӣ надорад.

Ман фаҳмидам, ки як муҳаббати мучаррад бо он ки мояи хунар ва офариниш аст, шеърро комил намекунад, нерӯи азалӣ ҳам мебояд барои сухани собит гуфтан ва ҷаҳони шоиронаи худро боз кардан.

Устод ба як бор ҳарфҳои содаи маро пазируфт ва барои идомаи раҳ фотиҳаи нек дод. Ин пуштвонагии шоири беҳамто аз як дӯшизаи ҷавон, ки ханӯз ҷавҳараш нопадост, чандин муҳаққиқ хонандаро ба иштибоҳ андохта ва маҳву ҳайрон карда буд. Дар шумораи аввали маҷаллаи «Садои Шарқ», соли 1986 силсилаи ашъори ман бо сарсухани устод Лоиқ, ки «Ҷодае ба диёри одампарастӣ» ном дошт, ҷоп шуда буд ва чунин ҳарфҳо дошт: «... шоираи навқалам бо дили пур ба ҷаҳони шеъри Аҷам ворид хоҳад шуд. Дар шеъри нахустини ин гулчин байти хубе ҳаст:

*Дини ман отаишпарастӣ не,
Дини ман одампарастӣ бод.*

Дар ин байт Фарзона мароми шоирии худро иброз доштааст».

Дар посухи устод Лоиқ даймоҳи ҳамон сол, дар пленуми ИИ Тоҷикистон адабиётшиноси дақиқназар Аҳмад Абдуллоев чунин суханронӣ карда буд: «Вақтҳои охир шоираи навбаромаде бо номи Фарзона пайдо шудааст, ки шоирони номвари мо номи ӯро зиёд таби мезананд. Як шеъраш бо унвони «Одамони нек», ки мисраъи «Дини ман одампарастӣ бод» дорад, хеле таърифу таҳсин шуд, аммо аслан шеъри заифу норасост».

Ман ба тасодуф дар он маҷлис ширкат доштам. Вақти танаффус чандин нафар ба ман барои танқид шуниданам тасалло меоданд. Дар он миёна устод Лоиқ ҳам. Ман гуфтам:

– Ин нафар айни ҳақиқатро гуфт ва нахост инсони ҷавон фирефтаи ситоишҳои бемаҳал шавад. Ҳарфҳои ҳарфҳои дили мананд. Равам, ба ӯ сипос гӯям?

– Одам мешӣ, бачем – гуфт устод ва рафт...

Исми имрӯзини ман низ бо устод Лоиқ муртабит аст. Аслан волидайн ба ман номи Иноят додаанд, ки бо вучуди

калимаи арабӣ буданаш вожаи хушояндест ва шояд рӯзи аласт дар осмон ба ман рақам зада шудааст.

Аввалин чакомаҳои ман бо ҳамин ном мунташир шудаанд ва ман ҳаргиз ҳаёл намекардам, ки рӯзе ин исм фақат дар ҳалқаи хонаводагӣ боқӣ хоҳад монд. Дар рӯзгори донишҷӯиям бародар ва устои гиромиям Сафари Абдуллоҳ, ки он солиён муқими Маскав буд, ба ман телефон мекард ва мегуфт, ки Иноят исми мардона аст, бояд номи латифи форсӣ ёбӣ ва номҳои хуштаркиберо пеш меовард: Симо, Дарё, Рухшона, Афсона, Фарзона, Фаришта. Аммо ман ҷавоб меодам: не, не, не!

Рӯзе дар донишгоҳ устои ҳидоятгарам Усмонҷон Ғаффорӣ маро бо номи Фарзона, ки дар рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» (маи 1985) муаррифӣ шудааст, табрик гуфт. Ин таҳаввул бароям ғайримунтазира ва бидуни ризоят буд. Ба Маскав телефон кардам ва бо оҳанги ранчиш аз бародарам пурсидам, ки ин чӣ номест? Магар ин исми бегона ба вучуди ман васлаи ночаспон нест? Ё посух дод, ки аз миёни ҷумла исмҳои устод Лоиқ Фарзонаро пазируфтанд ва илова кард, ки магар мешавад ба фикри чунин нобиға муқовимат намуд? Ҳамин тариқа, ман номи Фарзонаро чун ҳадяи шоирона ва бузургворонаи устод Лоиқ пазируфтам ва бо он ки ҳаргиз лаёқати ин мафҳумро надоштам, боз ҳам ин ном бо ҳастии ман пайванди ҷовидона ёфт.

Соли 1986 вақте устод Лоиқ Девони Кабирро ба ман дод, дар Хучанд кам касе чунин давлатманд буд. Ман девонро пешӣ чашмам боз кардам ва хондам:

*Донаи бечора будам зери хок,
Донаро дурдона кардӣ оқибат.*

Ҳоло ба худ мегӯям: Эй донаи дурдонанашуда! Хабарат ҳаст, ки дарёро бохтӣ? Он дарёи мутаҳҳарро, ки мавҷ бар ҳам заданаш соҳилнишинони мурдари таҳрики сабзи зиндагонӣ медод ва фазои фикри моро меполад:

*Ду раҳсозему раҳнаймо ману дарё, ману дарё,
Ду ҳамроҳему ду танҳ, ману дарё, ману дарё.
Зи як сарчашма меоем, як сарчашмаи кӯҳӣ,
Ба поинҳо аз он боло ману дарё, ману дарё.*

Устоди бешабоҳати ман вом зи Мавлоно дошт. Дар тинати дарёияш шӯри Рӯдакиву Ҳофиз буд. Ё қофиласолоре буд, ки имрӯзиёро бо қорвони муҳаббат то ниёкони бузург мебуд ва ба фардо раҳнамоӣ мекард. Ё ба гӯши ҷовидона сало мезад:

*Ало девони Ҳофиз, ҳофизам бошӣ зи ҳар марге,
Ало девони Мавлоно, маро ту зинда хоҳӣ дошт.*

Одамаконе ҳақир инкори комилонро бо таъбири Бедил нуқли маҷлис кардаанд. Шояд инон меҳоханд, ҳастии ноҷизашонро бо инкори бузургон тасдиқ кунанд ва ҳудашонро дар ҷашми ҳудашон сафед созанд. Аммо лаҳзаҳову мардумони лаҳзагӣ мегузаранд, бузургӣ боз мемурад. Устод Лоиқ бо иродат ва ҳулуси фузуда исми ниёкон ва муъосирони арҷмандро ба забон меовард. Аммо навхостагону навапарон низ дар ихотаи лутфи ӯ мезистанд. Вагарна ман кӣ будам, ки устод ҳамеша маро ҳамроҳаш ба маҳфилҳо барад, китобҳо ҳадя кунад, борҳо ба гуселам барояд ба фурудгоҳи Душанбе то ҳаде, ки бо ман дохили ҳавопаймо шавад, баъд таркам кунад. Меҳрмоҳи соли 1995 мо бо аҳли хонавода ба Душанбе рафтем ва чанд рӯз дар манзили устод Осимӣ зистем. Як шаб то нимашаб устод Лоиқ бо мо нишаст ва хеле сармасту шӯрида буд, аммо вақти рафтан гуфт: «Ман соати шаши субҳ меоям, шуморо ба фурудгоҳ мебарам». Баъди рафтаниш мо бо устод Осимӣ хандидем, ки то субҳ се соати дигар ҳаст, Лоиқи сияҳмасти мо чӣ гуна бармегардад, бо ҳамин шои дигар аз ҳоб меҳезад. Аммо устод Лоиқ соати панҷуними субҳ, дар ҳоле, ки мо ҳанӯз нимҳобу нимбедор будем, бо мошини писараш Диловарҷон омад, тару тозаю шодоб, гӯё ҳаргиз дар ҳоли мастиву ташаннуҷ набудааст. Ҷунон ҷиддиву сипоҳу бесухану пуршаҳомат, ки Озарахш гуфт – Устод, мо Лоиқи сармастро бештар дӯст медорем. – Воқеан Озарахш ба устод Лоиқ

мухаббати беҳудуд дошт. Дар чашни арӯсии мо устод Лоик зарфҳои булӯрӣ ҳада овард, сокии маҷлис шуд ва гуфт: «Домоди азиз, дили булӯрии духтари маро эҳтиёт кун». Баъди чанд фурсат он домоди азиз ба писари устод Лоик табдил ёфт ва ҳамеша дар хидмати ӯ буд. Агар устод дар беморхона бошад, ҳамагӯза ба дидораш мерафт, агар дар манзили мо бошад, нозбардораш мешуд ва агар устод иҷоза диҳад, сабтҳоеву наворҳое аз ӯ мебардошт.

Устод Лоик хурдодмоҳи соли 1996 аз сафари Ҷумҳурии Ислонд Эрон бо ҳавопаймои Тошканд баргашт ва чандин рӯз дар Хучанд меҳмон шуд. Китоби тозааш «Дасти дуҳои модар» дар чопхонаи Донишгоҳи Исфаҳон мунташир шуда буд ва ду нусхаи онро бо чунин хутуте ба мо ҳада дошт: Ба писарам Озарахш, ба духтарам Фарзона аз мани ягона!

Оре, оре, Лоики ягонаи мо! Дигар Худованд тимсоли туро ба ин бузургиву фару шукӯҳ таҷдид нахоҳад кард. Ва дигар касе нахоҳад гуфт:

*Кавдано! Баҳс баҳси Эрон нест,
Баҳси ман аз табори хештан аст.
Оташи порсии ту – табхол,
Оташи порсии ман – Сухан аст!*

Магар он кавданҳо, ки меғуфтанд, Тоҷикистон имрӯз шоир надорад, намедонистанд, ки бо гил намешавад офтобро андова кард? Касе агар меғӯяд, ки масалан, Бағдод ё Исфаҳон ё Хучанд дарё надорад, чанд бебасар бовар мекунанд. Аммо дарё дастафшон ба ин ҳарфҳои касиф бузургворона ба роҳи худ меравад, зеро медонад, ки буданаш ҳақиқати бетардид аст.

Баъди яке аз сафарҳояш ба Эрон устод Лоик гуфт: Рӯзе дар манзили донишманди эронӣ Алии Кофӣ маҳфили шеър доштем, ки Симини Беҳбаҳонӣ омад. Зани солхӯрдае буд қариб ҳафтодсола, бо чехраи шикаставу маҳзун ва як ғазал хонд–панҷохсола шуд, дигар ғазал хонд – сиюпанҷсола шуд ва сеюмашро хонд, ҳаҷдаҳсола гардид ва мо ҳама маҳву шефтаи ӯ мондем. Нерӯи рӯҳонии ин хонум чунон дар саро-

пояш партав зада буд, ки ҳама дар ихотаи ин зебой гирифтор омаданд.

Чехраи устод ҳам нури азали дошт, ки бо рабоиши бузургаш ҳамаро парвона мекард. Устод ба иморати зоҳир чандон мутаваҷҷеҳ набуд. Бо ҳавсала мӯяшро шона намезад, гиребони сапедашро оҳар намедод, гарданбандҳои мучаллои нав ба нав намебаст, кафшашро лок намемолид. Дар сураташ андак парешонии каландарона буд, ки худааш ҳам иқрор мекард:

*Дар жанда даро як дам, то зиндадилон бинӣ,
Атлас бадар андозӣ, ҳамжанда шавӣ бо мо.
Чун дона шуд афканда, баррусту дарахте шуд,
То рамзи чунин ёбӣ, афканда шавӣ бо мо.*

Аммо устод медонист, ки бо ҳамин сару сурати таҳрирнаёфта ҳам, ки тимсоли бенамунаи зебоист, ҳамаро фатҳ мекунад. Магар он ҳама оростагону нозанин, ки дар кӯю барзан бешуморанд, дилҳои соҳибназаронро таҳрик медиҳанд? Магар миллион нафари хушгилю барозандаро мешавад бо Лоики рустой ба мизон гузошт?!

Дар як сӯҳбати родиюӣ нависандаи тозақор Темури Зулфикор гуфта буд: «Худованд ба ин хотир инсонҳои азизи моро мебарад, ки ҳақиқати маргро бовар кунем ва худро ба рафтан омода созем. Рафтан он қадар мусибати бузург нест, вақте медонӣ, ки пайвандону меҳрубонони ту дар он олам нишастаанд ва муҳаббат ҳам он чост». Рӯҳи устои дилбанди ман ҳоло шояд бо рӯҳи Ҳофизу Мавлавӣ ҳампарвоз аст ё шояд дар кӯҳи Чилмеҳроб бо модари биҳиштиаш сӯҳбат дорад. Шояд ханӯз дили нооромаш фарёди бефарёдрас мезанад ба гӯши қуфлбастаи мо. Ай устои дарёи ман! Чӣ шабҳои нозанине буд, ки ту фарёд мезадӣ: Модар! Модар! Ва ба ёди он илоҳаи якто мегиристӣ. Як лаҳза пас рӯи ҳавлӣ рақс мекардӣ ва зиндагиро шукр мегузордӣ. Як шаб таҳи дарахти себ менишастӣ, ки ба сарат як себ афтод, гуфти:

– Ҳамин тавр як рӯз марг маро ғофил мегузорад ва ба сарам меояд. Баъд ҳамаи дардҳои маро, дардҳои ин мардуми бетолеро кӣ мегӯяд? Паёмҳои маро кӣ ба ояндагон мерасо-

над? Шумо, чавонон, фардо садои маро ба гӯши мардум расонед.

Устои беҳамтои ман! Касе дӯшбори Лоикро нахоҳад бардошт ба ҷуз шеърҳои таҳамтанаш. Охир, шонаҳои нозуки мо мешиканад. Ту бори тамоми офоқ, бори заминро замон, бори афроду башарро дар тааххуд дошӣ. Коре, ки мо мекунем, муҳаббати туро ба фардо бурдан аст, эй таронаи зебои абадият, эй дарёи раҳмат, эй кӯҳи побарҷо, эй шаҳиди худнисори миллат, эй ҳамосаи ишқи меҳан, эй донои розу ормонҳои мо, аё бузургу фанонопазири мо! Магар сӯғи дили ман поён дорад, эй миллати бепир?! Ту истиқболу гусели бузургонро чӣ медонӣ? Магар хабарат ҳаст, ки Лоикӣ якто рафт? Осмон хабар дорад, ки бугзе дар гулӯ хомӯш аст. Офтоб хабар дорад, ки он офтоби саъодатпартави мо рафт. Замин хабар дорад, ки бе муҳаббати Лоик ҷим мондааст. Тамоми аҷзои ҷаҳон хабар доранд, эй миллати фарзандбохта! Ту ҳам хабар дорӣ? Тӯе, ки номи азизат дар лаб он ягона рафт. Мешунавӣ?!

*Баъди мурдан ҳам даруни гӯри тар ишқи маро
Хок медонад. Биё, бар хокдони ман биё!*

Соли 2000

АРМУҶОНЕ АЗ АЗАЛ

*Эй асли девони ғазал, шод омадӣ, шод омадӣ,
Нақди дилу ҷон дар бағал, шод омадӣ, шод омадӣ.
Бо ман даме даврон бирон, бо ман бигӯ, бо ман бихон,
Эй армуҷоне аз азал, шод омадӣ, шод омадӣ.*

Ғазал ҳанӯз мезист. Дар охири солҳои панҷоҳуму оғози солиёни шастуми садаи бист ҳам бо азият мезист мисли дарахти ҳазорсолае, ки баъди таҷаммулу рифъати дӯшин, инак, ҳар сулулаш зиндагиро падруд гуфтааст ва дубора маҷоли ба фарвардин пайвастану ҷавона бастан надорад. Лоҳутӣ даргузашта буд ва касе ғазалҳои лоҳутӣ намесуруд. Ғазал чун таҳмондаи зиндагии кӯҳна гӯё ҳукми эъдом гирифта буду ба самти нестӣ сафар мекард. Гӯё бо рафтани Мавлонову Саъдиву Ҳофизу Камолу Ҷомиву Бедилу пешкорони дигар зиндагонии ғазал низ хотима ёфт. Воқеан, ғазал, ки мисли мусиқии офтоб бо пайки афифи осмонияш даҳ қарни мозиро афрӯхта буд ва ҳолиё низ дар кишварҳои ҳамзабон рисолати беғуруб дошт, барои иншоуи ифшоии ормонҳои сусиёлистӣ носозгор монд. Шояд барои он ки оғӯши ғазал пур аз гулу булбулу шамъу парвонаву тубову сабову ғизолони раънову шаробу соқӣ буд. Ҳатто шоири навгарову навсарое чун устод Лоҳутӣ барои бозгӯи дардҳои иҷтимоӣ гоҳе булбулу парвонаи қадимро ба ёрӣ меҳонд:

*Фақат сӯзи диламро дар ҷаҳон парвона медонад,
Ғамамро булбуле, к-овора шуд аз лона, медонад.*

Оби бақое мебоист, ки дар решаи бунёди ғазал мерехтанду ин пири беояндаро ҷавониву барозидагӣ мебахшиданд. Ва дар ҳамон рӯзгор садои ҷавони бистудусолае, ки фатвои азизони ҳазорсоларо гирифта буд, дили ниммурдаи ғазалро чун дили ғофили ҳамзамононаш ба тапиш овард:

*Гар ба овози дили ман ту Ҳамовоз шавӣ,
Гар ба оҳанги вафо замзамапардоз шавӣ,
Дастӣ ман гириву бар ҷониби оянда равӣ,
Садди чинӣ шиканӣ, соҳири мумтоз шавӣ.
Чун гияҳ ишқи ман аз ноз гияҳмол нақун,
То маро Ҳамқалами номаи эҷоз шавӣ.
Лоиқ аз ишқи ту парвард дили чун шаҳбоз,
Бо умеде, ки ту Ҳам Ҳампарӣ шаҳбоз шавӣ.*

Лоиқ Шералӣ – ин Ҳампарӣ шаҳбозу соҳири мумтозу ошиқи замзамапардоз нахустин ғазалашро чун рисолатномаи шоирӣ ба имрӯзиён боз намуд: яъне дасти шеърро гирифтани ба фардо бурдан! Шеърро, ки мисли тифли домансавор аст ё пири бемадор. Ва ин ҷавони диловари наворзу пайки ростон буд, ки аз рафтаҳову ояндаҳо хатти эҷоз овардааст.

Мисли Масеҳо, ки бо дуъои Исми аъзам мурдаҳоро зинда мекард, устод Лоиқ низ бар қолаби беравони ғазал ҷони рамидаро боз овард. Ин таҷаддуд чӣ сон муяссар шуд? Устод Лоиқ аз пайи муршидаш Мӯъмин Қаноат бо нахустин таронаҳояш маҷрои шеъри муосирро, ки бо шеваи мутантан ва рӯҳи пурсурури мавсимиву тақвимӣ мавҷгардон буду гоҳе таназзулро пешравӣ мепиндошт, ба самти ростин гардиш дод. Ҳодии иршоди ӯ ба ҷуз устодон Турсунзодаву Қаноат, Мавлонову Хайёму Саъдиву Ҳофизу Соибу Иқболу дигар ниёгонӣ қибланамо буданд. Аз паси симҳорҳову садду сарҳадҳо ӯ паёми ошноӣ Маликушшуаро Баҳору Нодирпуру Аҳавони Солису Халилуллоҳи Халилиро низ мешунид. Яъне устод Лоиқ аз рӯзгори Рӯдакӣ то имрӯз дар ҷуғрофиёи бузургии шеъри форсӣ сайру сулук мекарду Ҳамзамон ашъори Ҳетеву Ҳейне, Пабло Нерудаву Есенинро низ барои Ҳамватанон тарҷума менамуд. Ў алифбои ниёгонро нек омӯхта буд ва он қадар шеър аз бар кард, ки кам касеро Ҳамсабақатӣ ӯ муяссар мешуд. Ў ончунон фарҳангҳои мӯхташами қадиму ҷадидро фаро гирифта буд, ки ҳудаш низ дар ҷашми муосирон чун комуси бузургии забони тоҷикӣ боазамат менамуд. Ў калимоти нодиреро, ки дар фарҳангҳо кампайдо буд, дар лаҳза тавзеҳ меод ва бурҳон меовард. Забони зиндаи халқро, ки ганҷи

шойгон аст, бо муҳаббати азим меандӯхт ва чун ганҷури ин хизона калимоти хушояндро ба қаламрави шеър мебурд. Ӯ он қадар дубайтиву рубоиву таронаҳои халқро ҳифз карда буд, ки шумор надошт мисли баргҳои дарахту катраҳои дарё. Аммо фақат бо ҳамин фазоил намешавад фатҳи дилҳо намуд. Устод Лоиқ шоири фитративу ҷавҳариву зотӣ буд, ки бо шӯру чунуну тӯфону туғёнҳои гармҷӯшу поксурӯшаш, бо каломи содаи бепечу ҳаму безинату бепирояву бемаҷозу истиорааш мисли нигоҳи тифл, нигоҳи дарё, нигоҳи осмон ҳамаро тасхир кард. Илми ладунниву пайки ғайбу илҳами шухудиву фитрати чибиллӣ раҳкушояш буданд, ки ўро ҳамеша ба арсаи ибтиқору тозакориву навиву ибдоъ меҳонданд. Бо ин содагӣ сухан гуфтану андешаҳои муаззаму мӯҳташамро оинадорӣ кардан кори сода набуд. Ман муродиф омадани бузургиву содагиро дар сурудаҳои ӯ аини эҷоз мешуморам. Аммо ин ҳама ҳам кофӣ нест барои дилёбиву маҳбубӣ. Чунон ки ҷони ҷаҳон ишқ аст, ҷони сухан ҳам ишқ аст. Ишқу самимияти одамрабои устод Лоиқ, ки аз роиҳаи домони модару ҳар катраи оби чашмаи Нийяту ҳар пораи санги кӯҳи Чилмехроб оғоз ёфта буд, ончунон густарда шуд, ки тамоми Тоҷикистону Эронро Аврупову Африқову ҳама ҷо, ҳама ҷоро фаро гирифт. Ва ҳамин ишқ ўро маҳбубияти ҷовидона дод. Ҳамин ишқи осмонмасоҳат ғазалҳои ўро зинда кард, дубайтиву рубоӣҳои ўро чун бўи мушк дар назду дур пароканд, тамоми ашъори ўро тапиши сабзи зиндагӣ бахшид, дилу нигоҳи ўро дурпаймову нурпаймо намуд:

*Ишқ дар дил шўълаи субҳи саодат будааст,
Оишқӣ эҳсоси бахшишҳои қисмат будааст.
Дар ҷавонӣ ишқ буду давлати дунё набуд,
Ин ҳама бедавлатиҳо хуб давлат будааст.*

Устод Лоиқ, ки, бешак, сарчаридаи ғазали имрӯз аст, қариб 550 ғазалро мавзун намудааст. Теъдоди ғазалҳои марҳалаи аввал, ки то солҳои 80-ум сурудааст, бисёр нест ва мӯҳтавои онҳо нахустбардоштхое аз зиндагӣ ва ангезаҳои ишқу ҷавониву парвозҳои зебоянд:

*Боз ошиқ шаваму зиндагӣ аз сар ғирам,
Раҳи дерин бигузoram, раҳи дигар ғирам.
Боз як бори дигар тозаҷавонӣ бикунam,
Баҳри ҷонон зи фалак лолаи ахтар ғирам.*

Аз солҳои 80-ум то оғози ҷанги дохилӣ ғазалҳои устод Лоиқ аз офтоби фалсафаву ирфону ҳикмат шаъшаа ёфтаанд ва афқору пиндорҳои олии шоири воломанишро маҳмилкашӣ кардаанд:

*Чу як пири хирад мирад, бимирад ҷумла осорам,
Чу як ҳамсоли ман мирад, гаронтар мешавад борам.
Дарахте бишканад, гӯй миёнам бишканад, эй дод,
Чу фикре барғалат бошад, шавад афғор афқорам.*

Ғазалҳои охирини ӯ, ки аз соли 1992 шурӯъ мешаванд, номаи дарду ормону сӯғҳову сӯзҳои нотамоми ўст ба номи мову шумо – инсонҳои имрӯзу фардо, ба кабиру сағири ин кишвари захмдида, ба рӯшанинисорону зулматтаборон, ба созандагону барозандагон, ба бефарону фарҳехтагони Ватан, ба муршидони тамаддунофаре, ки ин миллати бузургро аз вартаи ҳалокат ба мақоми саломат мебаранд:

*Ғиям аз он ки ту танҳову ман танҳотар,
Ватанам, о ватанам, о ватанам, о ватанам...*

Ибтикори устод Лоиқ на дар авзону бухуру радифу қавофиву дигар аносири зоҳирӣ, балки дар навии нигоҳу пиндору афқор ва маъниву ҷавҳару мояву лояи ғазал аст. Чун ғазал аз ду лояи муҳим – забон ва андеша иморат мешавад, тозақории устод Лоиқ дар ҳамин заминаи бунёдӣ дурахшон аст. Ў маъмултарин баҳрҳои вазни арӯзро истифода мекунад ва дар инҳисори ғазал маъмултарин ҳуруфоро меғӯяд, ки ҳамеша медонистему ҳеҷ гоҳ намедонистем. Яъне ин ҳама ҳолат ба мо ошно буд, аммо, намедонистем, ки онро мешавад чунин зебо забон бахшиду мусаввар кард. Устод Лоиқ бо сабки хуросонӣ месарояд, бо шеваи Рӯдакиву Фирдавсиву Фарру-

хиву Анварӣ ва раҳораҳ тапишу чунуни Мавлонову ҳикмату шаҳомати Ҳофизро, ки гулбонги паҳлавию мақомоти маънавияшон садои дили инсони имрӯз ҳам ҳаст, дармеёбад. Ў ҳаргиз кӯшиши офаридани ғазалҳои «модерн» накардааст, зеро бо тамоми таҷрибаозмоиву тозаписандӣ эҳсос намудааст, ки ғазалҳои неоклассикиву навшамоил ба табиат ва бунияти хонандаи муосир зуд ошно нахоҳад шуд ва чун падидаи булғачаб ба сиришти ӯ бегонаву номаҳрам хоҳад монд. Ғазали устод Лоиқ рисолати бисёр васеъ дорад, ки ба завқҳои осмониву заминӣ, ба манзарҳои хоссу ом, ба дилҳои хурду бузург баробар хидмат мекунад. Ҳар толибе аз бори ин дарахт ширинком мешавад, зеро меваҳои шаккаровез дар фарози шохсор ҳам мунавваранду дар замин ҳам рехтаанд. Зухури чунин ашъору чунин шоирони бузургмасоҳат зарурати таъриху армуғони тақдир аст, ки рӯҳонияти кулли ҷомеаро сууд диҳанд, вагарна рисолати шоирони аршисухану хоспарвар маҳдуду масдуд аст.

Устод Лоиқ, ки бо ҷаҳоншиносии мушаххаси худ китъакушоеро мемонд, дар нашъату нузҳати забони адабии имрӯз низ пешкор аст. Ў аз истифодаи фаровони калимоти ғайриточикиву бегонаасл парҳезгорӣ менамуд ва бо эҳтиёт калимоти қадими тоҷикиро зинда месохт мисли гӯрӣ, пижвок, ниҳеб, гулпиро, забола, кинатӯз, барзан, ҳолгардон, айдун, шеравжан, зарабон, сарбузург, сарвода, патёра, нак, ниҳолӣ, чакод, анбоз ва ғайра, ки зуд дар забонҳо менишастанду имрӯзин мешуданд. Устод бо эҳтирому эҳтиёти бештар вожаҳову таркибҳои шодоберо аз забони зиндаи халқ ба матну батни ғазал медаровард ҳамчун шириншамоил, аҷалгиёҳ, дӯлобӣ, сағманаҳ, ҷаҳмоҳсанг, одамқимоб, ҷойгаштак, пӯстғафс, пӯстак, сустаку мустақ, лак-лак, ҳода, дидор дар қиёмат, наҳ задан, дӯғ задан... Ва дар баробари ин бо нерӯи халлоқӣ вожагони нав меофарид амсоли хоҷадавлат, худбудагӣ, ҷашмобдеҳ, зарлавҳ, беҳурӯсӣ, батарҳол, нарговдӯш, золигарӣ, шӯрҷашм, ошнорӯ, ҷанозафурӯш ва ғайра, ки хосси ҳар шоири соҳибсабу соҳибмақтаб аст.

Пайдост, ки ҳар нухбаву нобиғае дар баробари сарбузургу пешгоми ҳунар буданаш пешвову фардонамои кулли ин-

сонҳост. Устод Лоиқ бо шахсият ва ҳайсиати боазамату шукӯҳмандаш миллати моро иззату шараф ва ному давом бахшид. Чунон ки баъди 1100 соли даргузашти Одамушшуаро Рӯдакӣ пасовандони аслбохтае чурми ўро мешумаранду ўро барои шоири дарбор буданаш накӯҳиш мекунанд ва ашъорашро ибтидоӣ талаққӣ менамоянд, чунон ки инкорҷӯёне Хайёмо майхораву Атторро бекайду хилофандеш, Низомиро ботилақоид мепиндоранд, мумкин аст, ки имрӯзиёну фардоиёни ғафлатпаноҳе ба бузургии устод Лоиқ ҳам хати бутлон задан хоҳанд, аммо он муддаиён дигар аз ин муҳосираи қавӣ раҳой надоранд: Зеро кӯдакашон ҳам дар ғаҳвора сурудаҳои Лоикро тараннум мекунад, ровӣ ҳам дар телевизор чакомаҳои Лоикро меҳонад, дар магнитофону радиои автобусу таксӣ ҳам таронаҳои устод фазоро фатҳ месозад, дар чашну суру зодрӯзашон ҳам соқииён шеърӣ устодро мегӯянд, дар кӯчаҳо ҳам қадам ба қадам шиору овезаҳое бо матни устод медурахшанд. Аслан инкори бузургон шеваи «бузургманишон»-и муҳаққар аст, ки бетардид ба нокомӣ меанҷомад. Аммо устод Лоиқ бо нубуғи беғурубаш фориғ аз ин қилу қол дар чақодҳои сухан ошён ниҳодааст ва ҳамеша уруч мекунад ба фарозҳои зебои номусаххар, ба қуллаҳои мағрури хуршедқулоҳ, ба имрӯзҳои фурӯзонфару ояндаҳои шодигустар, ба баландии рӯҳи инсонҳо. Ва аз ҳамон минбари офтобӣ нидои поки ў имрӯзу ҳамеша табли бедорӣ хоҳад зад:

*Ман он наям, ки бим зи рӯзи аҷал кунам,
Ё шиква аз муаллифи нақши азал кунам.
То сафҳаи замона зи номам тикӣ шавад,
Як сафҳаи замонаро нур аз ғазал кунам.*

Соли 2008

ДАРЁИ СЌЗОН

Фурӯғи Фаррухзодро хеле дер шинохтам: дар нуздаҳсолагӣ. Дар он марҳалаи зиндагӣ, ки дигарон он дам ба худсозӣ шурӯъ мекунанд. Фурӯғ растохезе овард ба ҷаҳони беҳарақоти ман, садои нукрагини об овард ба олами шаболудаам, ки бӯи хоб мекард, пардаҳои ибҳомро аз ҷашми ман дарҳам афканд ва гуфт: – Зиндагиро бин! Чӣ басо заминиву зебо, чӣ басо самимию рӯшан шеърӣ ӯ бо ман ҳарф зад. Он рӯзгор ман Фурӯғро, шоири дили худро ёфтам ва ҳаргиз гумон набурдам, ки рӯзе аз таҷоруби ӯ чизе хоҳам бардошт ва аз каломаш вом хоҳам гирифт. Ва ончунон ӯро дар худ ҷо хоҳам дод, ки дигарон маро сояи Фурӯғ гӯянд. Вале он дигаронро бо он ки барҳақ меандешанд ё баноҳақ, мегузoram ва боз ба Фурӯғ бармегардам. Ба он бузургиву содагиву наҷобат, ки ӯ месуруд. Байте аз Шайх Камол ба ёдам меояд:

*Дар суҳан лутфи илоҳӣ ба ту ёр аст, Камол,
Варна сад сол ба фикр ин суҳанон нагир гуфт.*

Истеъдоду қарихаи фитрии Фурӯғ бениҳоят аст ва гоҳе дар ҷашми ман менамуд, ки ӯ ҳамаи роҳро осон сипардаву ҳарфхоро бидуни мушкил гуфта бошад. Баъдтар чун бо андешаояш роҷеъ ба шеър ошно шудам, дарёфтам, ки рушду булуғи Фурӯғ, он тавр, ки ман мепиндоштам, осон сурат нагирифтааст. Он сон, ки ҳудаш мегӯяд: «Меҳоҳам бигӯям, ки ҳатто баъди хондани Нимо ҳам ман шеърҳои бад хеле зиёд гуфтаам. Ман эҳтиёҷ доштам, ки дар ҳудам рушд кунам ва ин рушд замон меҳост ва меҳоҳад. Бо қурсҳои витомин намешавад як мартаба қад кашид. Қад кашидан зоҳирӣ, устухонҳо дар ҳудашон наметарканд».

Муҳаққиқон борҳо иртиботи номҳои маҷмӯоти «Асир», «Девор», «Исён» ва «Таваллуде дигар»-ро бо марҳалаҳои зиндагии Фурӯғ ёдовар шудаанд. Бо он ки «Асир» ва «Девор» ишоратест ба зиндагонии асиронаи Фурӯғ дар муҳити сарди хонаводагӣ, ки падару модари саҳтгираш фароҳам оварда буданд ва дар хонаи шавҳар, ки давоми он зиндагӣ буд ё аз он ҳам бадтар. «Исён» ҳалқаҳои завлонро аз ҳам шикастан буд

ва худро ба сӯи озодиҳо бурдан ва баъд марҳалаи тоза шурӯшуд, оғози зиндагии ҳақиқӣ, ки «Таваллуде дигар» ном гирифт. Чун шеърӣ «Таваллуде дигар», ки андаруни маҷмӯа омадааст, эҳдо ба филмбардори машҳури эронӣ Иброҳими Гулистон аст, ҳама маънӣ гирифтанд, ки бо ишқи ин ҳунарвари эҷозкор барои Фурӯғ зиндагии ҳақиқии ҳунари оғоз шуд. Ман ин номҳоро барои худ андак дигаргунатар тафсир кардам. «Асир» ва «Девор» дар замоне ба зухур омадаанд, ки Фурӯғ ҳанӯз дар деворҳои дунёи хонаводагии ҳудаш равзана меҷуст ба дунёи бузургтар, ҳанӯз асири он калимоту самбулҳои маъмуле буд, ки аз дигарон буданд ва ба парниёни ҳарири шеърӣ ӯ дарбеҳ мешуданд. Ин давраи ҷустуҷӯҳо буду талошҳо барои аз ҳама муҳосираҳои рӯҳӣ раҳо шудан ва худро офаридан. Ин даврае буд, ки ӯ ҳамчун Шоир дар батн шакл мегирифт ва рӯзе бояд ба тамоми мерасиду берун меомад ва ин лаҳзоти берун омаданро ӯ «Исён» ном дод ва баъд таваллуд шуд Шоири комил, Шоире, ки буданаш меҳост.

Чанд сол пеш, вақте Муҳиддини Олимпур сабти овози Фурӯғро, ки шеърӣ имрӯз ё ба истилоҳ шеърӣ сафед хондааст, бароям шунавонид, ман дар баробари он фазои густарда ҳайрон мондам. Ин тариқи ба форсӣ сухан гуфтан ҳанӯз барои ман ноошно буд. Зехни ман, ки ҳамеша аз ашъори суннатӣ, ки зарбею тамкине дорад ва садоҳову рангҳову эҳсосу растагориҳо низ дар ҳисори аркони арӯз сурат мегиранд, пур буд ва ман омода набудам, дар ин фазои нав фикрамро парвоз диҳам. Яъне он вақт он ашъори Фурӯғро нафаҳмидам ва ба шеърӣ суннатияш дил бастам, вале пеши худ меандешидам, ки Фурӯғ як давраи том ғазал гуфтааст, басо мароҳилро аз шеърӣ анъана сипарӣ кардааст, то оқибат дар шеърӣ озод худро онгуна, ки меҳост, офаридааст. Маҷмӯаи «Таваллуде дигар», ки нуқтаи авҷ аст дар шеърӣ Фурӯғ, танҳо як ғазал дорад, дигар боқӣ ҳама ашъори мутанаввеъ ҳастанд. Аммо он ғазал ҳам он чунон Фурӯғомез шудааст, ки нақши хутути гуяндааш рӯшан ба назар меояд:

*Рағбори навбаҳориву хоби даричаро
Бо зарбаҳои васваса мағшуи мекуни.*

*Эй моҳии тилои мурдоби хуни ман,
Хуш бод мастият, ки маро нӯш мекунӣ.
Ту дарраи бунафши ғурубӣ, ки рӯзро
Дар сина мефишориву хомӯш мекунӣ.*

Ў тамоми он самбулҳову устураҳои ҳазорсоларо, ки оро-
стагари ғазал буданд, сӯе гузоштааст ва маънию калимотро аз
чаҳони худ гирифтааст: аз он тиреза, ки сукути шабонгоҳи-
яшро зарбаи борони навбаҳор мешиканад, аз он ёри
ташнадил, ки бодаи ин вучуди бонаҷобатро (ки худро шабиҳи
мурдоб медонад) менӯшаду маст аст. Он ёр, ки лаҳзае пеш
мушобеҳи моҳии тило буд, инак ғурубест, ки рӯзро (Фурӯғро,
ки лаҳзае пеш мурдоб буд) саҳт ба канор мегирад ва ҳамчу-
нин вожаҳои дарича, мурдоб, ғуруб, фишурдан, ки писанди
Фурӯғанд ва ҳамеша ба такрор меоянд. Магар шоири мард
метавонад ҳамин гуна зебо андешад, ба ҳар лаҳза фикраш
тағйир хӯрад ва ин қадар самимӣ бошад?!

Ман фикр мекунам, ки Фурӯғ барои шеъраш хеле вақт пи-
рохани муносиб чустааст, пирохане, ки дар он ҳама тани
пуршукӯҳи шеъраш бо он рӯҳи ношикебо ҷо шаванд, вале
баъд дарёфтааст, ки беҳтарин пирохан барои шеър урёнист.
Урёнӣ! Яъне, чӣ гуна урёнӣ? Урёнии оина, урёнии об. Агар
ба рӯи оина парда кашед, ҷавҳараш нонамо мешавад, пас шу-
мо худро чӣ гуна мебинед? Ва чӣ об аст обе, ки кулоҳи ҳаси-
ву пирохане аз кафки собун дошта бошад. Обу оина урёнӣ
мехоҳанд, зеро урёнӣ барои онҳо айни покизагист. Ба гуфти
Фурӯғ:

*Сухан аз зиндагии нуқрагии овозест,
Ки саҳаргоҳон фаввораи кӯчак меҳонд.*

Фурӯғ дар шакли шеъри суннатӣ низ бисёр кор кардааст. Ў
он эҳсоси шабехунзани худро дар авзони гумному азёдрафтаи
арӯзи форсӣ рехтааст:

*1. Ман, ки дар мактаби рӯёи Зӯҳра
Расми афсунгарӣ омӯхта будам.
(баҳри рамали маҳбун)*

2. *Дасти мармузе маро чун заврақи ларзон
Мекашад порузанон дар коми тӯфонҳо.
(рамали маҳзуф)*
3. *Гар Худо будам, малоикро шабе фарёд мекардам,
Оби Кавсарро даруни кӯраи дӯзах бичӯшонанд.
(рамали маҳзуфи мусаббағ)*
4. *Боз ман мондаму хилвате сард,
Хотироте зи бигзаштаи дур.
(мутадорики маҳзуфи мусаббағ)*
5. *Миёни торикӣ
Туло садо кардам.
(мучтасси маҳбуни аслам)*

Дар ин авзон шуарои классик ва муосир хеле кам сурудаанд. Шояд Фурӯғ аввал меҳост ҳама растгориҳои рӯҳашро бо илоче дар авзони гуногуни арӯз ҷо диҳад. Ман аз ранҷҳои рӯҳи Мавлавӣ ёд меорам, ки мегуфт: «Муфтаилун муфтаилун муфтаилун кушт маро». Арӯзи форсӣ камтар аз уқёнусе нест, аммо уқёнуси Мавлавӣ лабреттар, густардаттар, бузургтар аст. Вақте ӯ он уқёнуси беҳудодашро дар он уқёнуси кӯчак рехт, ҷӣ дамидагӣҳое шуд.

Баъдтар ман ба шеърӣ имрӯзи Фурӯғ ворид шудам ва даррасидам, ки дар он чизе маснӯиву дурӯғин нест. Ин обе нест, ки ба андозаи як ҷӯйбор ҷорӣ шавад ва ҳаракати муайяне дошта бошад. Аммо Ҳофиз, Ҳофизи беназир ҳам, ки ҳаракати фикру эҳсосаш ҳамеша самт дигар мекард ва дар як ғазалаш чандин мазомину мавзӯоте, ки равобити зоҳирӣ надоштанд, ба ҳам меомаданд, он ҳамаро дар маъмултарин қолабҳои арӯз мерехт. Шеърӣ имрӯз, бо он ки барои гуфтаниҳо имконоти бузург густард, ҳаргиз натавонист ба он пояе расад, ки шеърӣ суннатӣ бо он фишурдагӣҳову маҳдудии масоҳати имкон расидааст. Шояд ин таҷриба ҳам замон меҳаҳад. Аз ин рӯ, ман шеърӣ Фурӯғро на барои шеърӣ анъана ё нав буданаш, балки барои шеърӣ рӯҳи ман буданаш дӯст медорам. Барои

ман шигифтангез аст, ки ӯ чӣ басо содаву бепирояву заминӣ
сухан мегӯяд, дар ҳоле, ки рӯҳаш бегумон то нӯҳ осмон уруч
кардааст ва маконҳову ломаконҳоро сипардааст. Вақте ӯ
мегӯяд:

*Эй ҳафтсолагӣ!
Баъд аз ту, ки ҷои бозимон зери миз буд,
Аз зери мизҳо
Ба пушти мизҳо
Ва аз пушти мизҳо
Ба рӯи мизҳо расидем.
Ва аз рӯи мизҳо бозӣ кардем
Ва бохтем, ранги туро бохтем.*

Ҳар касе ҳам, ки маънишинос нест, ин ҳарфҳоро мефаҳмад
ва андӯҳи бохтанро эҳсос мекунад. Ман ҳам ӯро чӣ хуб ме-
фаҳмам, вале дар баробари ин мефаҳмам, ки ин гуна хуб ҳу-
дам наметавонам чизе бигӯям.

Вақте Фурӯғ худро сохт, ҷурмҳои осори пешинаш пеши
чашмаш бузургтар шуданд. Забону фурми он сурудаҳо ранги
кӯҳнагӣ мекарданд, аммо нигоҳ нав буд. Ин нигоҳи густарда-
ву рабояндае буд, ки пӯстро мешикофид ва мағзро ташхис
мекард. Вақте ман шеъри «Офтоб мешавад»-ро хондам, бисёр
хушам омад ва аз бар кардам. Аммо дертар бароям маълум
шуд, ки Фурӯғ ин шеърро рӯёиву мавҳум номидааст. Фурӯғ
намехост аз ҳаво сухан гӯяд дар ҳоле, ки зиндагии ҳаққонӣ
ҳаст, ашӯ ҳаст, воқеа ҳаст, инсон ҳаст.

*Ту омадӣ зи дурҳову дурҳо,
Зи сарзамини атрҳову нурҳо.
Нишондаӣ кунун маро ба заврақе
Зи абрҳо, зи очҳо, булӯрҳо... («Офтоб мешавад»)*

Барои ман ин тариқи сухан гуфтан мушобеҳи парвоз кар-
дан аст. Зихни ман ҳамеша пур аст аз чунин парвоз, аз чунин
манзараҳои рӯёӣ, ангораҳои румонтикӣ. Ва ман, бе он, ки
хоста бошам, аз ҳақиқати зиндагӣ мегурезам ба оғӯши он
дунёи рӯҳонии зебо, ки одамҳояш, гулу гиёҳаш, осмону за-

минаш бўи наҷобат мекунанд. Аммо Фурӯғ пайкари худрову рӯҳи худро бо зиндагӣ оштӣ додааст: бо зиндагӣ, ки бо ҳар чӣ талх, бо ҳар чӣ ширин, бо ҳар чӣ хубу бо ҳар чӣ зишт, бо ҳар чӣ поку бо ҳар чӣ олуда маҷмӯаест бетафсир. Ва Фурӯғ ҳаргиз мунзавие нест, ки сухан аз гирудори майдон гӯяд. Ӯ ҳамон ҷост, андаруни ҷӯшишҳои майдон. Вучуди пазмони ӯ лаҳзаҳоро осон раҳо кардани нест, чизе бардоштанист:

*Мемакам бо вучуди ташнаи худ
Хуни сӯзони лаҳзаҳои туро.
Ончунон аз ту ком мегирам,
То ба хаши оварам худои туро.*

Ва ин вучуди ташна овоз медиҳад:

*Ҳаргиз орзу накардаам,
Як ситора дар сароби осмон шавам.
Ё чу рӯҳи баргузидагон
Ҳамнишини хомуши ғариштагон шавам.
Ҳаргиз аз замин ҷудо набудаам,
Бо ситора ошно набудаам.*

Фурӯғ ҳаргиз аз корбасти вожаҳое, ки моли шеър набуданд, парҳез намекунад ва мегӯяд: « ба ман чӣ, ки ин калимот шоирона набуданд. Ҷон, ки доранд, шоиронашон мекунем». Дар шеъре омадааст:

*Овози гунги ҳамҳамаи қурбоғаҳо
Печида дар сукути пур аз рози нимашаб.*

Қурбоға чӣ мавҷуди дағал аст. Ҳам худаш ва ҳам номаш. Аммо ин дуруштиву зиштӣ батамом барҳам меҳӯрад, вақте ба шеъри Фурӯғ ворид мешавад. Ба шеъри ваҳшии худрӯй, ба шеъре, ки ороиши маснӯиро хуш надорад, ба шеъре, ки тамомии зебоияш дар ҳақиқати самимонаи ӯст:

*Маъшуқи ман
Бо хулус дӯст медорад
Як кӯчабоғи деҳкадаро,
Як дарахтро,*

*Як зарф бастаниро,
Як банд рахтро.*

Оре, дар доираи муқаррарот аст, вақте касе як кӯчабоғи деҳкадарову як дарахтро, як банди рахтро ва... яхмосро дӯст медорад. Аммо чӣ басо ғайримунтазира аст ин дӯстдоштанҳо (бахусус яхмосро) дар андаруни шеър бе ҳеч дарбеҳу кӯк задане омада бошанд.

*Ва саранҷом ту дар финҷони чой фурӯ хоҳӣ рафт
Мисли қоққ дар об.*

Ғариб аст дар назари ман чой ва рухсати вуруд гирифтани ӯ ба шеър. Аммо чаро рухсат надошта бошад? Чаро ҳазорон ҳазор мафҳуми мубҳами рӯёӣ ҳаққи дар шеър будан доранд, аммо «чой», ки ҳамагӯза чандин бор бо он дар зиндагии худ бархурд мекунем, не. Бешак, мешавад ин чунин вожаҳоро дар шеър ҷо дод, аммо чӣ душвор аст анҷом додани кори бесобиқа. Осонтарин роҳ боз ҳамагон гулу булбулу шамъу парвонаву тӯтию кумриро ба мадад хондан ва дар паноҳи сухани гузаштагонӣ бузург осудан аст. Аммо Фурӯғ кучову сояи чустанҳову хира монданҳо.

Касе ба он авҷи офтобии сухан чун Фурӯғ бебоку зебо раҳ накушодааст. Бонӯе дар меҳроби дилҳо ингуна рӯшанчиноғе наафрӯхтааст, ки Фурӯғ. Бонӯе, ки вучудаш ва рӯҳаш ҳама фарёди зебоӣ буданд.

Фурӯғ ҳаргиз аз кашидани парда ва тамошоӣ тани бораҳнаи зиндагӣ намерамад. Ва аз он ҳам намеҳаросад, ки чӣ бепарда сухан мегӯяд ва ҳақиқати ҳудро мекушоад. Хаёле ҳам намекунад, ки агар рӯҳониён меҳонанд, чӣ мегӯянд ва агар вазирон меҳонанд ё ҷӯнон. Не, ӯ ба рӯҳи худ меандешад ва ба ин роҳи кӯтоҳ, ки аз фосилаи мелод то марғ вучуд дорад. Ва агар чизеро ҳам пинҳон медашт, ӯ ба худ хиёнат мекард, зеро миёни ӯ ва хонандааш девор сар мекашид, инҳо ба ҳам маҳрам намешуданд.

Воқеан, ду сол пеш, дар шаби шеърӣ қисса, ки дар Қасри адибони устод Турсунзода доир шуд, вақте аз ин хусус

ақидаи маро пурсон шуданд, гуфта будам: Ман пешорӯи ҷаҳони танги худам дунёи бузурги шеъри Фурӯғро мебинам ва ҳар чиро, ки ӯ гуфта бошад, эҳтиром мегузорам. Фақат дар мавриди он ки як зани Шарк, ки шоири нобиға ҳам ҳаст, чӣ тавр ба худ иҷозат медиҳад тафсилоти шабистонро ба берун кашонад, каме ҳайронам. Дар назари ман ин ба ҳаддҳои худовандӣ таҷовуз кардан аст». Ин суҳанҳои ман қисме аз нишастагонро хуш наомад ва ишораҳои ҳам буданд, ки ту Фурӯғро маърифат накардӣ, ҳақиқати ӯро нашинохтӣ, ба паҳнояш нарасидӣ ва ғайра. Шояд ҳамин тавр ҳам бошад. Ман ҳам ба хо-тири муҳаббати бузурге, ки ба Фурӯғ дорам, ҳамеша барои ҳаққонияти ӯ далел меёбам, вале дар баробари ин ақидаи бо-ло таркам намекунам.

Фурӯғ дар мавриди шеъри Нимо Юшич, нахустин гӯяндаи шеъри нав гуфта буд, ки «Ман ҳаргиз намехоҳам муқаллиди бевичдони Нимо бошам». Ман ҳам ҳаргиз намехостам муқаллиди маънирабои Фурӯғи Фаррухзод бошам ё Ахавони Солис, ё Сипехрӣ ё устодон Лоиқу Гулрухсор ё каси дигар. Ба-рои ман бисёр гарон аст, вақте суҳанҳои назарногиронаи дӯстони ҳамзабон ё худи тоҷиконро дар хусуси шеъри имрӯзи Тоҷикистон мешунавам. Ва мегӯям: «Не, набояд чунин бошад, вақте ки шеъри устод Лоиқ ва ҳамнаслони ӯ ҳаст, шеъре, ки бисёр рӯҳхову мағзҳои яхбастаро завқи таҷаддуд бахшид». Ин мавриди гуфтугӯи дигар аст. Ҳоло бармегардам ба Фурӯғ. Ин ҷо камтарин чизе роҷеъ ба Фурӯғ, ки дар зехни ман буд, берун омад. Ин як назари сарсарии сабуксайре буд ба он дарёи жарфи пурғавҳар, ки номаш Фурӯғ аст. Ин дарёи мӯъҷиза аст ё дарёи сӯзон. Ва ман, мане, ки аз обу оташ ме-тарсам, дар соҳили ин дарё нишастаам ва меандешам, ки чӣ гуна худро бояд созам. Ва овози Шайх Саъдӣ посухам мегӯяд:

*Ба дарё мараф, гуфтамаф, зинҳор
В-агар марафӣ, тан ба тӯфон сунор!*

Соли 1993

КИТОБИ БЕТАФСИР

Муаллима Озод моро омода мекарданд барои шеърхонӣ дар озмуни «Бӯстон», ки он рӯзгор маросими бузург ҳисоб мешуд. Чӣ қадар боҳавсалаву ботаҳаммул моро тамрин медоданд, духтарчаҳои содахаёли парвозиро. Ва рӯзе дафтари манзумаҳои маро варақ заданду бо ҳамон пайванди ҳақиқии мо оғоз шуд. Он ҷо, дар он дафтарак шеърнамое буд бо номи «Шаби олим» дар ситоиши донишманде, ки офаридан мояи хушбахтии ӯст. Аммо муаллима ғайри интизори ман гуфтанд: «Олим номи чавонписарест, ки ту аз рӯи ҳаё бо ҳарфи хурд навиштӣ». Ман аз ғояти ҳайронӣ лол мондам ва якин кардам, ки муаллима аҷаб шоири ҳаёлпарваранд ва ҳаракати тафаккуршон дар доираи муқаррарот нест.

Он рӯзгор чӣ зебо буд. Мо барои рафтан ба дидорбинии муаллима гулқанд мепухтем ва дар рӯяш сабт мекардем – «Пайраҳаи сабз» – номи китоби Озод Аминзода. Воқеан, муаллима ба кудуми мо пайраҳаи сабзи рӯёӣ густарда буданд ва мо аз он мерафтем, маст аз бӯи алафҳои чавон, моллом аз диданиҳои латиф, пуропур аз ҳаёли парвоз. Баъдҳо, баъди чандин сол ҳамроҳи муаллима дар гулгашти Камол, ки рӯ ба рӯи коргоҳамон буд, қадам мезадему меҳондем:

*Меҳамад чавғони сабзи мушқбед
Сӯи хоки зинда аз набзи баҳор.*

Муаллима мегуфтанд: Боқияшро ман дар хона давом медиҳам, ту ҳам идома деҳ. Пагоҳ бо ҳам меҳонем. Ва ҳамеша ҳамин гуна буданд: пури завқи офаридан, пури нағмаҳои рангин. Медонам, ки муаллима то ҳанӯз як вучуди гарми барангехтаи ташнаанд, ки шаш чихат барояшон тангӣ мекунад. Он кас озоданд, ошиқи озодиянд, аммо чун мову шумо маҳкуми ин шашдараанд.

Он ҷӣ дар зиндагии устодиву шогирдии муаллимаву ман рӯй додааст, хеле ачибу нотақрору дурандароз аст. Аслан шогирди чунин устоди нозукбине, ки самти ҳаёлаш ҳаргиз маълум нест ва устоди чунин шогирде, ки гоҳе нармтар аз

парниён, гоҳи дигар харошандатар аз хор аст, осон нест. Вале муаллима бурдбор буданд. Баъзан инсонҳои сода меандешанд, ки зухури хунарвари тозае дӯшинагонро инкор мекунад. Вале хунарманди ростин фаротар аз ин ҳаёлҳо меравад ва ба чизи бузургтар меандешад. Ман, ки ба ҳурмати рӯҳи бузургон наметавонам худро суханофарин шиносам, ҳаргиз хунарвареро дар муқобили хунарваре намебинам. Шоири муқтадир теги қалам бар даст дар муқобили сиёҳии офоқ, дар муқобили иблиси ҷаҳолат, дар муқобили тилисми асрор қарор дорад. Ва набояд ба рисолати худ хиёнат кунад.

Муаллима Озод инсоне ҳастанд ниҳоят хоксор, он қадар, ки ба тасвир намеояд. Ва гоҳе, ки ҳавои ғурури шогирдхоро мебинанд, боадабона сарзанишаш мекунанд. Вале мо ҳам ба хифзи худ сипар мекашем, ки пеши фурӯтанҳо фурӯтантар, пеши мутақаббирон ғурурмандтар аз онҳо бояд буд. Оқибат боз ҳам иқрор мекунем, ки ҳақиқат дар сухани устод аст. Фалак бо як ҳавои мича чунон гарди одамизодро пош медиҳад, ки нишони такаббур наместонад.

Дар остонаи ҷашни зодрӯзашон дар ҷароид озмуни назирохоро бар ғазали муаллима Озод эълон доштанд, ки матлааш ин буд:

*Ба дидани ту омадам, надида меравам,
Гуле зи боғи васли ту начида меравам.*

Чун бар ин ғазал андешидам, дарёфтам, ки ба он вазн кам шоире шеър гуфта ва касе шояд ба он зебой дар ин оҳанг чизе наёфаарида. Хостам, ҷавоб гӯям, ҷавобам маснӯиву дурӯғин баромад. Баъд фаҳмидам, ки бар абас мекӯшам. Муаллима бекӯшиш он ҳарфхоро гуфтаанд, дардашон забон шудаву овоз додааст ва он овозро он сон ки ҳаст, кӯчонидаанд. Ин аз қабили шеърест, ки намешавад ба ҳақиқаташ бовар накард. Вақте Саъдӣ мегӯяд:

*Бигзор, то бигирям чун абр дар баҳорон,
К-аз санг нола хезад рӯзи видои ёрон.*

Мо ҳама хоҳ азоби ҷудоиро чашида бошем, хоҳ не, пур мешавем аз дарди ҷонсӯз ва бо Саъдӣ мегирйем, зеро он ҳақиқати зиндари, ки шоир кашидааст, рӯёруй мебинем. Ман ҳамчунин он манзараи ҳасратро, ки устод Озод дар ғазалашон тарҳ рехтаанд, аён мебинам ва офарин меҳонам бар офарандааш, ки барҳадар назистааст, лоақал байте гуфтааст, ки монои байти Саъдист, дарде доштааст, ки монои дарди касе нест.

Ман як баргери аз боғи хотираҳоям ба шумо набахшидам. Фикри онро ҳам надоштам, ки хотираҳоро зеру рӯ кунам ва ҳар рӯшану торикро ба назаргоҳи шумо орам, зеро ҳар чӣ ҳам мегуфтам, боз ҳам муаллима Озодро намешинохтед. Он кас китоби бетафсиранд. Фақат меҳостам ҳамагон донем, ки чунин инсон содаву печида, чунин зани зебову барозида, чунин шоири фитративу зотӣ чун фурӯғи сапеда бо номи азизи Озод Аминзода ҳамрӯзгори мову шумоянд ва, шукр, ки аз ҳуруфи иршодбахшашон имрӯзи мо фурӯзон аст. То бод, чунин бодо!

Соли 1993

ҚАНДИ БАСТА

(Хутуте чанд дар ҳошияи рисолаи «Сеҳри мубин»)

*То дилам наззораи он қомати зебо накард,
Ҷони улвӣ орзуи олами боло накард.
Аз саодат кас даре нақшуд бар рӯи Камол,
То ҳаёли рӯи ӯ дар дидаи дил ҷо накард.*

Рӯзе ба нийати фол ба девони шайхи бузургвор Камоли Хучандӣ ниёз бурдам, ки посух ин буд:

*Лаби ёр бар ҳам чаро зад зи ниста,
Чи мӯҷиб шикастан ба муште шикаста?!
Шакар пеши он лаб дурӯғест ширин,
Ба чандин гираҳ бар найи қандбаста.
Ба он оби ораз хати нозуки ӯ
Ғуборест бар хотири мо нишаста.*

Ин абёт, ки қаблан мутаваҷҷеҳ нашуда будам, то ба ҳадди шигифтангез айни ҳоли ман буд, зеро ҳамон рӯз бо ҳамин қофияву вазн шабихае гуфта будам:

*Чи субҳ аст субҳи мунири хучаста,
Шакарсеб дар боғи мо шири баста.
Фалак буд то субҳ тасбеҳгардон,
Гуҳар рехт аз ресмони гусаста.
Диламро ба ҷӯбор меҳоҳам афканд,
Ки садсола гардест ўро нашуста.*

Агарчи ин пораи ҳақир бо нақши килки пурхаёли он фари-ди илми назар чун ҳадиси холи маҳрӯёну тухми сиёҳдона аст, ки «ҳар ду мушкинанд, аммо ин кучову он кучо», аммо аз ин пайванди кӯчак шодии бузурге дар ман талаълӯ кард. Дигар-бора ба девони он ҳазрат рӯ овардам ва дарёфтам, ки қариб дар ҳар ғазал, чун дар хони малоҳат калимоти шакар, шираву шаҳд, ҳалвою набот, асалу анғубин, шарбату гулобу қанд

омадаанд. Аз ин ашъори ширин мазоқи ҷонҳо он қадар пур-
шакар мешавад, ки ба тасвир наояд, магар ба килки Камол.
Аммо аз ин қанди мӯъчиза намешавад осон ҷошнӣ бардошт,
зеро ба чандин қоғазу ба чандин гираҳ печидааст, ба таъбири
худӣ Ҳазрати Шайх «Ба чандин гираҳ бар найи қанди баста»
ва ҳар туфайлие наметавонад ин қоғазу гирахро боз кунад ва
ҷони худро лаззати улвӣ диҳад. Басе рафтааст, ки назарбозон
шефтаи қоғазӣ рангини он қанд шудаанду бо ҳамин лаззат
қаноат кардаанд. Шайх ҳам ба тасдиқи ин маънӣ меғӯяд:

*Ёфт аз ин раҳ яке гуҳар, дигаре хок,
Ҳиммати ҷўянда ҳар чӣ буд, ҳамон ёфт.*

Ман низ дар ҳалқаи он назарбозонам, аммо ин бор меҳонам
ҳиммат баланд гираму он чанд қоғазӣ мунаққашро кушоям,
зеро мақсудам насибае рабудан аз он қанди ноб аст. Боз як
байти пири иршод Камол дар зехнам барқ мезанад:

*Мо аз паси сад парда тамошои ту кардем,
Соҳибназарӣ ҳаст зи анвои каромот.*

Фақат инсони соҳибназар метавонад ба хилватхонаи рози
Шайхи соҳибкаромот (ки он пинҳони пайдоро нодида меби-
над) раҳ боз кунад ва гираҳкушои хутути мастури ӯ шавад.
«Соҳибназар» коргартарин калима аст дар забони Шайх Ка-
мол. Ашъори ӯ, ки номаи ҳуснро мемонад, аслан иборат аст
аз каломи муниру равшан, фақат ҷашми соҳибназаре бояд
овард, ки аз паси сад парда ҷамоли ҳақро бинад:

*Ошиқон рӯи туро нури мусаввар хонанд,
Парда бардор, ки равшантар аз ин бархонанд.*

Сухани Шайх Камол, ки аз офтоби ирфон нур мечинад,
равшантарин латифаи рӯҳонист:

*Эй гули райҳони ту сунбули бустонфуруз,
Турраи маҳпӯшии ту силсилаи мушки ноб.*

Мешавад аз тамошои коғази ин қанд ҳам бениҳоят ширин-ком гардид. Хатти райҳони маъшук, ки гирди лабаш сабз шудааст, сунбулест (ғиёҳи гулбарг, ки киноя аз хатту холу зулфи хубон аст), ки гули бӯстонфурӯз (гули тоҷихурӯс)-ро, яъне лабони сурхи ўро хошиявор печидааст ва сурхии он лабро таъкид мекунад. Сабз паҳлӯи сурх меояд ва чароғвор сурхро равшантар намоиш медиҳад. Зулфи нигор, ки моҳи рухашро пӯшонидааст, сиёҳу анбарин аст шабиҳи силсилаи мушки ноб.

*Кабуду сурх барояд чу барги гул аз лутф,
Агар зи пираҳанат сояе ғитад бар бар.*

Ба ҳиммати лутфи дилбари рӯҳонӣ меандешам, ки сояи пираҳанаш (на худӣ пираҳанаш) бар бари ошиқ (на бар тамомии ошиқ, фақат бар як паҳлӯяш) афтад, ошиқи шукргузору сипосманд чун барги гул (кабуд) ва чун гулбарг (сурх) ашкҳои кабуду сурхро нисори он сояи саодат мекунад. Кам воқеъ шудааст, ки абёти Шайх Камол фақат ба як маънӣ ояд ва он ҳам ошкора бошад чу қанди бекоғаз. Кулли ашъори он бузургвор мармузтарин номаи лутф аст, ки ба гуфти Хоҷа Ҳофиз:

*Ман ин ҳуруф навиштам, чунон ки ғайр надонист,
Ту ҳам зи рӯи каромат бихон, чунон ки ту донӣ.*

Шайх Камол дар байте меоварад:

*Чу дурам аз ту, рақибе фирист қосиди ман,
Гуноҳкори чунинро чунон азоб фирист.*

Нахуст чунин маънӣ бармедорем: Кош, аз ҷониби маъшук рақиб қосиди миёнарав шавад, ки барояш саҳттарин азоб аст паёми дилбарашро ба ғайр расонидан, аммо рақиб гунаҳкор арзандаи чунин азоб аст. Маънии дигар азоби ошиқ аст, ки номаи мубораки ёрро на аз дасти қосиди муборак, балки аз дасти рақиб мегирад ва ин гунаҳкор (яъне ошиқ) ҳам сазовори чунин азият аст ба ҳадде, ки ҳудаш чунин ранҷро аз ҳазрати маъшук гадой мекунад.

Ё дар байти дигар:

*Хост бо накҳати ту дам занад аз шиша гулоб,
Бизадандаш ҳама бар рӯю даҳонаш бастанд.*

Маънии аввал ғурури гулоб аст, ки бо бўи маъшук (на бо бўи худ) такаббур кардаву сар аз шиша бароварданист, аммо дигарон, ки ўро мешиносанд, ба рӯяш силие мезананду даҳони дурўғӯи ялаашро мебанданд. Маънии дигар, ки дар мисраъи дуйум тулӯъ мекунад, ин аст, ки атрро, ки бўи маъшук дорад, ҳама бар рӯ мезананду баъд даҳони шишаро муҳкам мекунанд. Дар байте омадааст:

*Тегҳои мижа бар хоки дарат додам об,
То кунад чашми ман аз кӯҳли басар қатъи назар.*

Ниҳояти чашмбандӣ ва чашмбарии оби сухан аст, ки ошиқ теғи мижаро ба хоки дари маъшук соида тез созад ва ба чашмаш фармон диҳад, ки нигоҳатро бибур ва аз он хоки шариф сурма набардор. Ошиқ ба теғи мижа таҳдид мекунад, ки чашм ҳам теғ кашад ва нигоҳи умедворро бибурад.

Табдили камтарин ҳарфу ҳичо ё вожа бузургтарин раҳнаест дар шеъри Шайх Камол, чунонки хурдтарин доғ дар пирахани сафед намудор аст:

*Зулф қач дор, ки бо рӯи ту паҳлӯ назанад,
Ҳиндувонро натавон кард ба туркон густох.*

Ин байтро аз девони чопи Душанбе мехонему пай мебарем, ки иртиботи мисраъҳо чандон қавӣ нест. Чун ба девони нашри Эрачи Гулисурхӣ рӯ меорем, нусхаи дигар ба чашм мезанад:

*Зулф мағзор, ки бо чашми ту паҳлӯ бизанад,
Ҳиндувонро натавон кард ба туркон густох.*

Инак, дар ин нусха маънии комил ҷилва зад, аммо агар байт ин шакл ояд:

*Зулф қач дор, ки бо чашми ту паҳлӯ назанад,
Ҳиндувонро натавон кард ба туркон ғустох.*

хуччати хубияш тамом мешавад.

Ё хуруфи байти тахт мӯчиби нақб заданҳост:

*Аз он лаб ғуфтам, ар бўсе диҳӣ, беш аз канорам деҳ,
Бигуфт: Ин нукта нашинидӣ, ки ҳалво бозпас бошад.*

Нусхаи дигари байт:

*Аз он лаб ғуфтам, ар бўсе диҳӣ, пеш аз канорам деҳ,
Бигуфт ин нукта нашинидӣ, ки ҳалво боз пас бошад.*

Намедонам, кадоми ин нусхаҳоро мешавад бар дигаре тарҷеҳ дод, зеро ҳар ду он чунон дар ғояти камоланд, ки нуқсон наметавон ёфт, то якеро мавриди қабул хонем.

Шеърӣ Шайх Камолро, ки ҳосили имтизоҷи қавии маъниву лафз аст, такрори маънӣ бо ҳар лафз зеботар мекунад. Асолати ҳунари шоирӣ ҳамин аст, ки ҷони маънӣ дар пайкараҳои нуронии ранг-ранг талаълӯ кунад. Масалан, ишқ, ки як нукта беш нест, вале чун ба тафсир меоғозем, поён наметазирад. Хосса, гавҳари ишқи офаридагӯ, ки аз рӯзи азал дар дурчи дили ошиқ ҷо шуд:

*Аз хоби адам дидаву дил ношуда бедор,
Дар дидаву дил нақши хаёли ту аён буд.*

* * *

*З-он пештар, ки дида ҷамоли ту дида буд,
Нақши ту бар сарочаи дил баркашида буд.*

* * *

*Ба ғуфти канз ҷи рамзест дӯстро, яъне,
Ки ту набудиву моро ҳавои ишқи ту буд.*

* * *

*Ин дил ба ошиқӣ на аз имрӯз шуд алам,
Табли муҳаббатат зи азал то абад задаст.*

Агар ҳазор байти дигар ба ин маънӣ ояд, боз ҳам навтар аз нав аст ва хуштар аз хуш, зеро:

*Аз садои сухани ишиқ надидам хуштар,
Ёдгоре, ки дар ин гунбади даввор бимонд.*

Муҳаққиқон ҳамеша аз ифтихорномаҳои Шайх Камол, ки шоистатарин ҳуччати худшиносии он азизи фарзонаанд, ёдовар мешаванд. Орифи бузург, шайхи аъзам, шоири беназир ва инсонии комил Камоли Хучандӣ бо он ки ба мақому манзилати олиҷаноби худ ишоратҳо кардааст, ҳамеша дар ниҳояти ачзу таслим сари хоксорро ба остони дилбари улвӣ мегузошт, зеро ҳама фару шукӯҳ ва бузургию каромат аз он даргоҳ ба ӯ нисор шудааст. Аз камтарин лутфи маъшук ошиқи бечора хичолатманд аст:

*Зоеъ макун, ки ҳайф бувад дар басар, Камол,
Чаи ми ту сурмае, ки аз он хоки кӯ гирифт.*

* * *

*Рехт он тири назар хуни Камол аз ҳами абрӯ,
Ҳайфам ояд на аз ин кушта, ки аз тиру камонат.*

* * *

*Ҳишти дари худ бар сари ошиқ мазан, эй дӯст,
Моро зи сари хеш чӣ ғам, ҳайф зи ҳишт аст.*

Аз вожаҳои басомади девони Шайх, ки ишқу маъшук, дӯст, дилу ҷон, рақиб, май, рӯву зулфу хату хол, чашму гиря, моҳу парӣ, соҳибназар, нақш, сурат, дард, илоҷ, бемор, табиб, дорушифо, магас, анкабут, сағ, андалеб, тӯтӣ, шакар, қанд, кабоб, чигар, оби ҷӯй, сарв, райҳону сунбул, шоҳу дарвешу гадо, шатранҷ ва ғайра мебошанд, нақши килки дурахшон ва

садои сабки ўро метавон шинохт. Дар забони Шайх Камол, ки хеле тоҷикона аст, гоҳе калимоти шевову мақолҳои мардумӣ ба чашм меҳурад:

*Мурдам аз ғиря, ба андӯҳи наво
Муждаам ғўю бикуш аз хандаам.*

* * *

*Бо он ки чун чароғи саҳар шуд ҷавонамарг,
Ҳам дер зист муддаии зудмири мо.*

* * *

*Гуфтӣ, бизанам бар ҷигарат тири ҷафое,
Аз тир натарсам, ки маро ҳам ҷигаре ҳаст.*

Таъбироти «аз ханда мурдан», «ҷавонамарг шудан», «ҷигар доштан» аз ғўиши ҳамарӯзаи мардуми тоҷик ва хосса, ҳучандиён аст. Воқеъан, пӯшида нест, ки гавҳариён ба шарофати Шайх Камол дар ҳама ақсои олам ҳучандиёнро гиромӣ медоранд. Соли гузашта чанд нафар ба Эрон сафар кардем ва аз сӯҳбати шоир ва донишманди бузург доктор Шафъии Кадканӣ хушнасиб шудем. Чун раҳнамои мо ба устод Кадканӣ гуфт, ки меҳмонон аз Хучанданд, эшон бо ниҳояти ишқу иродат аз Шайх Камол ёд оварданд ва ба мо ҳам чун ба мардуми покгавҳар он меҳрро интиқол доданд. Гӯё дар зехнашон ин байти устод Лоҳутӣ буд:

*Аз дудай Камоли кабиранд ин қасон,
Донишваре, ки ҳамсарӣ ўро ҷаҳон кунад.*

Дар Техрон, ки шабнишиниҳои хосса меоростем, устодони Донишгоҳи Табрез ва ганҷхудоёни асноди миллии Эрон дар Табрез ҳамеша бо мо буданд ва худро ҳамшаҳр медонистанд. Эшон аз ин дидор ба андозае шодӣ мекарданд, ки ошно бо ошно дар хориҷ вохӯрда бошад. Бешак, ин пайванди зебо ҳам аз қаромоти Шайх Камол аст, ки Табрezu Хучандро хешованд кард. Табрезиён бо ифтихор ва бо такрор байти Бобо Камоли

Хучандиро (Шайх Камолро эшон ба расми эҳтиром чунин ном мебаранд) мехонданд:

*Аз бихишти Худои аззаву чал
То ба Табреш ним фарсанг аст.*

Дар яке аз сӯҳбатҳо шоир, муҳаққиқ ва ровии хушзавқ Асғари Фардии Табреш аз ихлоси бениҳояти устодаш Шаҳрёр, шоири номвари Эрон ба ҳазрати Шайх Камол ёдовар шуд ва иродатгузор будани худро низ бо ин мисраъҳо арза дошт:

*Нигорхонаи Чин омадаст тарфи чаман,
Зи файзи абри баҳорӣ дар ин ҳуҷоюнсол.
Ба бог хонад қумрӣ таронаҳои Лабид,
Ба рог ронад булбул чакомаҳои Камол.*

Инак, меҳоҳам, сипосу ихлоси беҳудуди худро ба устодам Абдулманнони Насриддин, ки ба хилватгаҳи рози Шайхи бузургвор раҳ кушодаанд ва аз хони малоҳати ӯ қандҳои бастаро гирифта боз кардаанд ва сеҳру мӯъҷизаи он ҳазратро мубин гардониданд, расонам. Ба ин вачҳ, ки устодони арҷманд ин ҳама раҳро барои як ҳудашон нарафта, моро ҳам ба он хилватхонаи ошноӣ бурданиянд, моро ҳам аз он қанди ноб чашониданианд ва чароғи мӯъҷизаро ба мо намуданиянд. Бешак, рӯҳи Шайх Камол ба устод Абдулманнон мадад кардааст ё шояд ҳам дар вучуди эшон ҷой шудааст, ки сеҳри мубин офаридаанд. Аз ин китоб тулӯи рӯҳи Шайх Камолро мебинем, он орифи пинҳону шоири пайдоро, ки қалами эъҷозаш дар варақи офтоб хатти мусалсал мекашид:

*Халқ зи нуқсони ҳол беҳабаранд аз Камол,
К-аз ҳама бе қилу қол гӯи саодат рабуд.*

Соли 1996

САЛОМИ УРДИБИҲИШТ

*Тавон дар мазраъи боғи ҷаҳон гул аз адаб чидан,
Ки сад хирман намоӣ ҳосил аз ин хӯшачиниҳо.*

Ҷанги барандозанда тамоми мардуми Тоҷикистон ва, хосса, зиёиёну равшанфикрони миллатро дар шаш ҷиҳат пошкард.

Ҳама бо дилу домани оташгирифта ба самти соҳили наҷот давиданд, аммо намедонистанд, ки кӯлборашон фақат як ҷиз дорад: як ёдгори азиз, ки номаш Душанбе аст, тамоми хотираҳои мунаввару гуловезу шукуфонашон, ки бо ин шаҳри нозбардору нозпарвар муртабит мондааст. Ба зиндагии бешаъшааи музофот бо ташрифи зиёиёну хунармандони бозгашта ҷарақаи тозае омад. Хосса, дар Хучанд, дар ин шаҳри суннатгаро, ки зиндагии ҷадвалӣ дорад (зеро дар шаҳри суннатписанд тафаккурҳо як андоза ҷадвалӣ мешаванд) бо вуруди тафаккурҳои тоза ва рӯхҳои барангехта растохези маънавие ба вуқӯъ пайваست ва як падидаи равшани ҳунарий омадани Аъзам Сидқӣ ба зиндагии адабии вилояти Суғд буд. Касе омад, ки бо кутуби бешумораи дер боз ба маҷрои бузургии адабиёт дохил шудааст. Касе, ки аз мактаби фазлу фитрати устод Турсунзода суд бардоштааст, касе, ки ин ҳама солиён андаруни ҷӯшишҳои ҳаёти адабӣ қарор доштааст ва инак, дар ин майдони музофот ҳам пешвову нусратёр хоҳад шуд. Шаш сол шуд, ки Аъзам Сидқӣ бо ҳузури равшанашон ба зиндагии ман омаданд. Аммо ба назарам чунин мерасад, ки мо аз оғози офариниш ҳамдигарро шинохта ва ҳулус дошта бошем. Вақте маҷаллаи «Хучанд» таъсис шуд (даймоҳи 1995), устод маро ба кор даъват намуданд ва шукри Худо, имрӯз дар як ҳалқа қарор дорем. Аввал андеша мекардам, ки муаллим як нафари дағалу тундмизоч ҳастанд. Охир ҳар касе ҳам, ки дар муҳосираи тире туфангу дуду оташ, дар миёни хашму ҷаҳлу қуфру ҳақорат, дар арсаи танаффуси зиндагӣ ва ташаннуҷи марғ монда бошад, аъсобиш гираҳ мезанад. Аммо баъдтар пай бур-

дам, ки устод Сидқӣ инсони бисёр нармдилу латифандешу меҳрубону румантик ҳастанд. Шояд барои рӯпӯш кардани нармиву парниёнии хилқаташон гоҳ-гоҳ ба абрӯ гираҳ мезананд. Дар шаш соли ҳамкорӣ таҳлил кардам, ки истеъдоду қарихаи эшон одӣ нест. Як ҳунарманди мутавассит ин кадр бо ҷоннисорӣ ва сарсупурдагӣ ба ҳунар муносибат намекунад, мисли ошиқи ростин, ки ба хотири маъшук аз ҳама чиз мегузарад, ҳаргиз ба роҳату фароғати худ намеандешад, ҷонашро мафраш кардааст дар қудуми ёр, он сон, ки Бобо Тоҳири Урён меғӯяд:

*Яке васлу яке ҳичрон парастад,
Яке дарду яке дармон парастад.
Дилам аз васлу ҳаҷру дарду дармон
Парастад, ончиро ҷонон парастад.*

Сидқӣ исми туфайлӣ нест. Обу гили устод аз садоқат сиришта шудааст. Садоқат ба ниёгон, садоқат ба сухан, садоқат ба зиндагӣ, садоқат ба заҳмат. Устод истеъдоди ҷон костан ва заҳмат кашидан доранд. Вагарна дар як фосилаи кӯтоҳи вақт румони манзуми «Гирдбоди оташ», «Пайроҳаи қисмат», «Ситораи ашк», «Файзи сабоҳи Деҳмӯй», «Қиссаи чакидаҳои сарнавишт» тавлид намешуданд. Бузургтарин истеъдоду илҳом ҳам ба касе ёрӣ намекунад, ки дар доираи маҳдуди тақвим ин миқдор асар офаринад. Фақат ранҷу машаққат ва худфарсоии бемисл мебояд, ки дар шабу рӯзи даргузар мӯҳри бақо зада шавад ва ҳунарварро аз анбӯҳи ҳечистону беҳудазор берун кашад. Касе, ки аз насаби баланд рӯидааст, ба ибтидои худ бисёр меандешад ва ҳамзамон эҳсос мекунад, ки рӯҳи ниёгон низ ба ӯ безътибор нест. Рӯҳи ниё ворису пасованди худро ниғаҳбонӣ ва қутбнамой мекунад. Бо равшании ҳамин чароғи робита устод Сидқӣ ба қуруни мозӣ сафар карданд ва аз рӯзгори Шайх Камолу Маҳастӣ китобе сохтанд. Ман мушоҳида мекунам, ки вақте Сидқӣ роҷеъ ба бузургон ҳарфе меғӯянд, ҳамеша ашкашон мерезад. Агар он муҳаббат

козибу маснӯъ мебуд, аз кучо ашк ба имдод мерасид? Бахусус, вақте аз қоби хотираҳояшон тасвири устод Турсунзодаро берун мекашанд, вучудашон ба мучассамаи муҳаббат табдил меёбад. Ба назари ман, бузургиву нубуғи воқеиро шинохтану арҷ гузоштан кори сода нест, зеро нубуғи ростинро завқи ростин муайян мекунад. Чи қадар одамҳое ҳастанд, ки беҳабар аз пашша будани ҳунари ҳудашон ҳунари дигаронро пашша мепиндоранд ва инон рӯзе дар ғубори ҳақорати худ маҳв мешаванд. Аммо, хушбахтона, касоне ҳастанд, ки шабнамвор офтобро дӯст медоранд ва аз муҳаббати худ нардбоне сохтаанд, ки бо он то таҷаллизор бар мешаванд. Ман боре ҳам надидаам, ки Сидқӣ ба касе ҳасодат варзида бошанд, чурмҳои касеро шуморанд, ба роҳи касе ҳоил нixанд. Устод ба чашми мо чун мучассамаи нишоту саъодат тулӯъ кардаанд, агарчи басо нишебӯ фарозро паймудаанд ва ишқу имони ҳудро ба зиндагӣ бешикаст овардаанд. Ҳар субҳ ман ба дафтари қорашон мебароям ва мепурсам:

– Устод, чӣ ҳол доред?

– Шукри Худо, нағз – мегӯянд ҳамеша устод ҳатто дар ҳоле, ки дарди ҷонфишоре азияташон диҳад, ҳатто агар таб ҳам дошта бошанд ё дилашон бемаром ҳам занад. Устод истеъдоди шукр гуфтан доранд ва ҳар бор ҳатман мегӯянд:

– Фарзонахон, шинед, як маслиҳат буд – пас оҳиста аз ҷойнаки асотирашон ҷой мерезанд ва чанд қанди мунаққашро аз ҷевон пеши ман мегузоранд.

Ман чашмобачашми тирезаи бузург менишинам ва нигоҳамро дар он сӯи шиша мечаронам дар анбӯҳи сабзи зардолузор, ки шамими малакутияш фатҳи фазо кардааст, ба он буттаи садбарг, ки ба саломии ман сарашро латиф тақон медиҳад, ба қабки сурхминқоре, ки қафасаш дар гузаргоҳи бод меларзад.

Ва устод шеърӣ тоза мехонанд. Шеърро мехонанд ва суолмез ба ман менигаранд. Ман бо ҳайрат як калима мегӯяму меравам, яъне «нағз». Охир чи шодибахш аст, агар инсоне пур аз шавқу орзуи офаридан бошад, пур аз нишоти ҷакома

хондан, пур аз нағамоти тоза. Чй саъодати бузург аст, агар дил ба рисолати худ содиқ монад, яъне боз ҳам дилӣ кунад, боз ҳам ошиқона тапад, боз ҳам шоирона пар-пар занад. Баъзан устод Сидқӣ маро дар беруни коргоҳ, дар боғи Абдулқодир Раҳимӣ дучор меоянду аз роҳашон бозпас мегарданд. Ман мефаҳмам, ки матлаби устод шеърӣ нав хондан аст ва маро ба сомеъӣ баргузидаанд. Рӯзе устод маро дар назди китобхона диданду бо ошуфтагӣ пурсиданд:

– Ба шумо чӣ шуд?

– Дилам ночӯр мезанад – ҷавоб додам ман. Устод ҳамон лаҳза мошинеро ёфта, маро ба беморхонаи касалиҳои дил, назди духтари пизишкашон Назирабону барои ташхис бурданд. Маълум шуд, ки кори физиологии дил мураббат аст, аммо кори маънавияш, ки бо аъсоб иртибот дорад, зеру бамҳо дорад. Ман ба духтари устод – Назирабону байте гуфтам:

*Он табиби дил гуфто: Мекунам туро таъхис,
Ишқро намебинад дурбини ҷопунӣ.*

Вақте аз хузури ӯ берун баромадам, устод ба ман чанд бафта витоминаро, ки аз дорухонаи хориҷи шиғоғоҳ харида буданд, дароз карданд:

– Дилро қавӣ гиред. Хайр, дилатон солим-ку, асабро қавӣ гиред. Ман дар Овҷӣ – Қалъача ба зиёрати Эшон-бобо рафтаам. Эшон гуфтанд, ки шуморо хуб мешиносанд, шеърхоятнро хондаанд. Ман ба ӯ тӯмор наменависам. Баръакс ҳудаш ҷаҳд кунад, ки шеърхояш барои инсонҳо тӯмор шавад. Аз ин дарде, ки дорад, наҷот наҷӯяд. Дарди ӯ дарди сухан аст. Фақат табиби ғайб чорасози мост.

Бори дигар дар дафтари корашон Аъзам Сидқӣ таъкид карданд:

– Эшон гуфтанд, ки мабодо пеши ҷодугаре наравед, шумо бояд аз ин қайдҳо раҳо бошед.

– Бале устод – тасдиқ кардам ман ва ду байт хондам:

*Ба ҷои «оҳ» чун «Аллоҳ» гуфтам,
Тилисми ҳосидонро канда кардам.
Салом, эй шеър, эй овози фардо,
Туро ман қосиди оянда кардам.*

– Акнун овози фардору мешунавем, – гуфтанд устод ва аз зери миз коғазҳои шеърро берун кашиданд.

Кош, ин овози фардо ҳамвора дар гӯшҳои мо зангӯлаи бедорӣ занад. Ва кош, ин дарахти тановар бо номи шоистаи Аъзам Сидқӣ, ки пуштвонаи маънавии моянд, боз ҳам сабзу борвар бошад ва паёми сабзи баҳор диҳад.

Устод Сидқӣ писари урдибиҳиштанд. Дар сурату сираташон, дар пиндору осорашон шаъшаъаи сабзи урдибиҳишт рехтааст. Кош, ин писари урдибиҳишт ҳамарӯза милоди тоза ёбад ва хомаи тасвирсозаш боз ҳам осоре офарад, ки рӯнамои ҳақиқат ва зебоист.

Соли 2002

МУҶАССАМАИ ҲИКМАТ

Марги пири ҳакимони ин куҳандиёр, матлаъи анвор ва махзани асрори ин покбум устод Сотим Улуғзода ханчаре буд, ки ба ҷони миллат зад. Ин марг салои тавҳид буд ба гӯши гарони мо, эй ҳамватан! Салои васл буд, ки моро ба ҳам мехонд. Ба фардое мехонд, ки ҷонҳоямон дигарбора оҳанги ошноӣ созанд ва бо ҳам ватани афтодаро шикастабандӣ кунем. Фикр мекунам, ки устод Улуғзода муҷасссамаи шаҳомати фарҳанги форсӣ буданд. Хатти ҷабинашон гӯё номаи таърихи Аҷам буд аз аҳди Каюмарс то имрӯз. Ман дар он ҷабини фурузонфар яштҳои Абасторо мехондам ва сафар мекардам ба он рӯзгорони мунир, ки Рӯдакӣ «Бӯи ҷӯи Мӯлиён» месурӯд, Фирдавсӣ Рустамро ба наҷоти Бежан мебурд, Сино нӯшдоруи дарди башарро меёфт. Ба ҷашмҳои устод медидаму мегуфтам:

*Эй ҷашмат уқёнуси шодоби тафаккур
Ё шаҳри ормониӣ берун зи тасаввур.
Ё ҷиллаҳонае, ки дар он ду бузургмард –
Мавлои Руму Шамс ба тоат нишастанд...*

Нахустин рӯзи дидор бо устод Улуғзода 6 июни соли 1987 дар ёдам барқ мезанад. Устод бо исрор хоҳиш карданд, ки барояшон чанд шеър хонам, аммо забонам баста ва сарам аз бори хичолат шикаста буд. Пеши салобати ҷунин абармарде, ки фарру шукӯҳи ниёкони маро дар вучудааш ҳифз мекунад, пеши фурутанӣ бузургворонааш, ки нисбате дорад бо нобиғагони фарҳанги Аҷам (ба онҳое, ки рӯҳашон то фалак-ул-афлок рафтаву боз худро дар ҳамаи ҷаҳон пиндоштаанд) чӣ метавон гуфт? Бародарам Сафар Абдуллоҳ ба ҷои ман манзумаҳои ҳақири дафтарамро пеши устод мехонд ва ман чун мӯрчае, ки пеши Сулаймон пой малах тӯҳфа бурдааст, шармсор будам. Ҳар оина устод хомӯшии маро бахшиданд ва фотиҳаи некашон бароям шамъи мушқилкушо гардид.

Баҳори соли дигар дар Хучанд, дар манзили мо менишас-тем ва аз дарёи ҳикмати устод Улуғзода қатраҳо мечидем. Он рӯз устод Улуғзода китоби «Фирдавсӣ»-ро ба ман тӯҳфа карданд ва андарунаш ин ҳуруфро дар ниҳояти ғулувв арза фармуданд: «Ба шоираи нодира, ки ба яқин шеърашро дер ё зуд ҷаҳон хоҳад набишт – Фарзона тақдим кардам».

Ман дар умрам як рӯзи хучастаро ёд мекунам, ки оғӯшам пури гул буд. Дар хонаи адибони Душанбе Рӯзи шеър доштем ва ман бо дӯстонам корвони гулро ба хонаи устод Улуғзода бурдем. Он рӯз ҳам ман дидам, ки устод мучассамаи ҳикматанд, ки ҳама гулҳои олам ба побӯсашон истодааст.

Устод чандин бор ба унвони ман номаҳое навишта буданд, ки хутути якеи ин муборакномаро бо замиаи ман, ки иборат аз ҳазор узр аст (ба вачҳи он ки хонандаи азиз маро маддоҳи худ напиндорад), ин ҷо меорам: «Иноятҷони азизамро салом ва ҳурмат. Соли нав муборак! 20 барги гули хушбӯй – «Двадцать лепестков» (номи китоб) ҳамроҳи табрикномаи солинавиатон расид, ташаккур. Хоҳони саодатмандии мудоми шумо ва мунтазири шеърҳои нави ҷонбахшатон дар соли нав – Улуғзода – соли 1990». Устод бо он бузургии рӯдвор назари илтифот доштанд ба ҳар қатраи ҳақир. Шояд бар қасд ҳарфи ситоиш мегуфтанд, ки аз ҳеч то бақо расем.

Солиёни охир ман ҳамеша орзу мекардам, ки бо дастбӯси он азиз расам ва ҳарфи меҳр гӯям. Аммо дарегу дард, ки ба навъе «қатораҳо фалаҷу роҳи осмон баста» буд ва он ҳуруфи муҳаббат даруни сина хуфта монд. Имрӯз ман ба рӯҳи он бузургвор сураи «Алҳамд» меҳонам ва мегӯям:

*Ҳама ғалқа-ғалқа оҳам, ки шикаста дар гулӯям,
Ҳама мӯя-мӯя ашкам, ки ғами туро бимӯям.
Ба тавоф дер кардам, ки гузашт корвонат,
Нашикаста ормонам, ки шикастаорзуям.*

Соли 1997

НОМА БА УСТОД АСКАР ҲАКИМ

(дар шодрузи милод)

Салом устод Аскар! Узр ниҳед, ки ба дуруди Шумо баъди танаффуси ҳаштсола ҷавоб мегӯям. Ин ҳашт солро, ки ҷисми ман паймуд, ба ин ҳазор сола, ки рӯҳи ман сипард, ҷамъ бандам, як савол ё як ҷавоб хоҳад шуд. Кистам? – Ҳеч... Садои хотиф меояд:

*Ҷон ҳечу ҷаҳон ҳечу бақо ҳечу фано ҳеч,
Эй ҳастии ту нанги адам, то ба кучо ҳеч.*

Ва аммо ҳеч ҳам чизест. Чун биёбоне, ки Мачнуне дорад. Кас яке нигоҳ мекунад ба вусъати биёбон, ки чизе нест. Аммо на, дар дурдасте Мачнун нишастааст ва ишқро дар дурчи дилаш ҳифз мекунад. Аҷиб аст, вақте ки биёбон ИШҚ-ро паноҳ диҳад.

Устод, дар шеъри пурдарде, ки ба номи ман навиштед, мухотаб манам, аммо ҳадаф Хучанд буд. Он вақт Хучанд худро ба ношунавой заду гуфт:

*Тире, ки задӣ бар дилам аз ғамза, хато рафт,
То боз чӣ андеша кунад ройи савобат.*

Аммо оқибат садои Шуморо Хучанд шунид. Вақте ки Шумо ва дигар равшанфикрони маҳмилкаш аз гӯши ӯ бо нуки қалам пунбаҳоро гирифтед.

Рӯзи ҷашни Шайх Камол ман барҳақ бо Хучанд ифтихор қардам.

Вақте ки мардум дар хона нагунҷиданд ва муҳаббати худро ба кӯҷаву хиёбон бурданд.

Вақте ки мардум ҷашни Камолро ҷашни дили худ донистанд. Вақте ки шаршараҳои хомӯш ба забон омаданд ва шашмақом хонданд.

Вақте ки пайкараи Шайх Камол ё пайкараи орзуи мо рӯид.

Вақте ки Сайхуни шомхӯрда дар пирохани пирӯзарангаш ҳазор гули ситора рехт ва чашми мармузаш паёме аз абадият гуфт.

Вақте ки сахнае миёни дарё ларзон буд ва нозанинон чун паримоҳӣ мераксиданд ва шояд он дам чашми беҳисси моҳиён низ барқ мезад.

Вақте ки меҳмонон Хучандро шахри мӯъҷиза диданд.

Устод, чаро умри мӯъҷиза як лаҳза аст? Намедонам, барои он шеър чӣ гуна ҳарфи сипос гӯям. Шумо маро, ки ҳанӯз рӯнамо нашуда будам, чӣ зуд шинохтед ва дар тарозуи офтоб ниҳодед дар рӯзгоре, ки тамоми арзишҳо дар тарозуи шубҳаанд. Мо медонем, ки ба эҳтироми он азизоне, ки бар асолати мо имон оварданд, бояд ба таҳқиру сангандозии ношиносон (ки ҳазор сол паҳлӯи моянду намехоҳанд шиносанд) наяндешид, бояд бар идомаи роҳ рафт, бояд худро дуртар бурд. Ба ҷое, ки чашм натавонад дигар нигоҳи сарди танаффури резад, дил натавонад бори кина кашад, лаб натавонад ба ҳарфи талхи ҳосиде талхтар ҷавоб диҳад ва қалам натавонад сухани паст нависад. Ман медонам, ки ба он қулла намерасам, аммо нерӯе ҳаст, ки маро он ҷо меҳонад, нуре ҳаст, ки дар ман таллаву мекунад ва меҳоҳад маро аз сиёҳии ман начот диҳад. Боз садои ҳотиф меояд:

*Дар тахти Ҷам, ки тоҷаш меъроҷи офтоб аст,
Ҳиммат нигар, ки мӯре бо ин ҳақорат ояд.*

Устод, вақте ки ман нахустин бор дар бинои Иттифоки нависандагони Тоҷикистон пайдо шудам, нигоҳам ба рӯи ҳама кас ихлос мерехт. Ду—се шеъракам бо сарсухани устод Лоиқ дар «Садои Шарқ» ва чанд ҷаридаи дигар чоп шуда буд. Шармсор будам, ки бо ин тӯшаи ҳақир шакли муддаиеро дорам, ки дар остона истодааст ва меҳоҳад густохона ба кохи шеър дарояд. Он гоҳ Шумо омадед ва гуфтед:

— Хоҳари ширин, ту Фарзонаӣ? Хуш омадӣ!

Ман меҳоҳам, монанди Шумо чунин самимонаву зебо ҳар ояндаи тозаозеро «Хуш омадӣ» гӯям. Ва меҳоҳам, дар мавриди шеър чун Шумо ба ҳеҷ кас наяндемашам ва ба худ андемашам. Вақте ки Шумо дар қиёми маҳшару ғавғо (дар гирдиҳамоии порсолаи Хучанд) шеър меҳондед ё дар ҳалқаи тоҷирон ё дар «гап»-хуриҳои мардони рӯмонӣ ё дар толори «Ваҳдат»-и Техрон ё дар Лондон, дар манзили Иброҳими Гулистон ё роҳравон дар рӯи пули Сайхунрӯд мустамеъони худро фаромӯш мекунед ва дар оғӯши шеъри худ гум мешавед. Вақте ки Шумо ҳарфи аҳсан ё тамасхуру истехзоро намешунавед ва дари бекаронаро ба рӯи худ боз мекунед. Шумо бо Шеър ишқ меварзед ва мегӯед:

*Биё, барги руҳи худро ба шоҳи ҷони ман пайванд,
Ки шояд шоҳаву барге бигирад андар ин андӯҳ.
Ва сабзад аз тани ман шоҳаҳои ту
Ва рӯяд шохсори тозаи ишқ аз тани маҷрӯҳ.*

Ва шеър низ посух медиҳад:

*Ба зери осмон як осмони дигаре хоҳам,
Фазои синаҳоро Каҳкашонӣ дигаре хоҳам.*

Устод Аскар! Шумо худро ҳамеша ба боғҳои таҷриба мекашед ва, хушо, ки решапайванду баргпайванду муғчапайванди Шумо бо Шеър бегазанд аст. Кош, умри абад бинед ва ҳар лаҳзаатон аз шодӣ борвар бошад ва рӯҳатон ҳамеша дар таҷаллизори зебӣ ва бекаронаи ишқ пар-пар занад. Ва ман боз садои Шуморо мешунавам:

*То ба ҳар байте ба мазмуне ишорат кардаам,
Ман ба шугли шеър ҷонамро иморат кардаам.*

Орзуманди шодрӯзии Шумо – Фарзона.

Соли 1997

САЛОИ ТАВҲИД

Каломи «вахдат» чун калимоти «ишқ» ва «имон» аз он вожагони қудсист, ки мақбули офаридагор будааст. Зодгоҳи ин калимоти хучаста олами суфлӣ нест, ин калом нозил аст аз дунёи улвӣ, аз он таҷаллизори зебо, ки нахустин бор партави Худованд ба Одам рехта буд. Ман фикр мекунам, ки «вахдат» ва «ишқу имон»-ро агар аз нигоҳи ориф ё солиқ бинем ва ё аз нигоҳи як инсони маъмулӣ, тафавут бузург нест, зеро саранҷом маърифати ин мафохими бузург ҳама гуна рӯххоро шуста хоҳад кард ва даричае хоҳад буд аз худӣ то Худо. Вақте Ҳофизи лисонулғайб мегӯяд:

*Мани гадову таманнои васли ӯ? Ҳайҳот,
Магар ба хоб бибинам ҳаёли манзари дӯст.*

Чӣ хоҷат, ки ман фол занам, ки ин ишқ ирфонист ё заминӣ. Чун ҳарду ишқ дар Ҳофиз ба ҳадде поку муназзаҳанд, ки ба ҳам омезанд, боз ҳамон як ИШҚ хоҳад буд ва бо Худованд гираҳ хоҳад хӯрд. Чунон ки як қатра оби як чашмаро ба як қатра оби чашмаи дигар омезем, наметавонем мазҳари ин қатраву он қатраро таҳқиқ кунем, чун ҳарду ба ягонагӣ расидаанд! Бедил мегӯяд, ки:

*Ваҳдат аз худдориш мо тӯҳматолуди дуист,
Акс дар об аст, агар истодаӣ берун зи об.*

То лаҳзае, ки мо дар соҳили дарё тамошогар меистем ва метарсем, ки худро ба мавҷ занем, ба ягонагӣ намерасем. Мо дугонаем, яке берун аз об, дигаре акси дар об афтода. Ва агар лаззати васл мехоҳем, бояд худро ба он дарёи тавҳид афканд, то ба яктой расем.

Ин панҷ соли пайкор шоирони мо фақат чакомаи ваҳдат хонданд ва ба гӯши қавми парешон салои тавҳид заданд. Аммо дигар гӯшҳо тавони шунидан, чашмҳо нерӯи دیدан, дилҳо мадори дӯст доштан надоштанд ва ҳама аз ҳам гусастем. Ранҷи ҷудой ба мо дигарбора фаҳмонд, ки фасл шудан марғи ватан аст, васл шудан милоди нави ватан.

*Кош, чун оби дусадпора ба ҳам боз оем,
Аз ҳама гӯшаи офоқ ҳамовоз оем.
Чун сари модари тоҷик гаравгони мост,
Покбозон, нагузORED, галатбоз оем.*

Рӯзҳои бузургдошти Шайх Камол дар Табрeз ба ёдам меояд. Ҳамватанони дурафтода, ки чанд соли охир дар Эрон, Русия, Аврупо ва дигар манотик сукунат доштанд, ба таҷлили чашн омада буданд ва боз оғӯшҳо пуропури оғӯшҳо шуданд, дастҳо сӯи дастҳо рафтанд, чашмҳо чароғи ошноӣ афрӯхтанд, забонҳо ҳарфи муҳаббат рехтанд. Мо дар як толор менишастем ва диламон низ бо ҳам буд ва муҳаббатгоҳамон ҳам як буд: ВАТАН! Мо дигарбора ба бузургии рӯҳи Шайх Камол имон овардем, ки парешонҳоро бо лаззати васл ошно кард. Мо агар аз оғоз бузургони худро мешинохтем ва ба рӯи номи азизашон хатти тардид намекашидем ва дар кӯлборҳоямон тӯшаи ихлос мениҳодем, ҳаргиз ба кӯрароҳи нобасомонӣ ва ба ҷоҳи қабоҳат намеафтодем. Ресмоне, ки сараш дар ихтиёри Худованд буд, моро фаро мебурд бо сӯи худшиносӣ, ба қуллаи ишқу имон, ба субҳҳои ахурай. Мавлавӣ гӯяд:

*Агар маро ту нахоҳӣ, дилам туро хоҳад,
Ту ҳам ба сулҳ гарой, агар Худо хоҳад.*

Худо хоҳад, ин бор ҳар ду ҷониб низ оштихоҳанд ва ба номаи паймон вафо мекунанд. Баъди имзои ин номаи васл дигар мо ин ҷонибу он ҷониб нестем. Дигар мо аз кинаҳо болотар меравем ва диламонро аз ҳар ҷӣ зишту чиркин пок мекунем, то меҳр биёяду ин хонаро муносиби худ бинад. Эй ватан, эй ҷони навозишнаёфта, эй меҳрубони меҳрнадида! Мо ба пойбӯси ту ҳазор кӯлбор узр меоварем ва турову худро иморат мекунем. Инак, дар остонаи васл ман ба ёрони ба ҳам омада, мегӯям:

*Салом, эй чашими марворидбаства,
Салом, эй омаданҳоят хучаста.
Марав аз ман, ки бо ҳам кард пайванд
Хати пешони моро Худованд!*

Тобистони соли 1997

РАҲНАВАРДИ УҒУҚИ НИЛУФАРӢ

Ман дар умрам кулбаҳои чӯбии деҳқонони русро бо бухориёни ашўлагў, пардаҳои гулдўзиви тирезаҳои чашмқалон, мизу курсиҳои аҳди Дакёнус, ханчаргулҳои болои тоқчаҳояш ҳаргиз надида будам, аммо дар шеъри Сергей Есенин дидам. Дидам гуфтаним саҳеҳ нест, дўст доштам. Оре, дўст доштам, тўсаки симинпайкари лаби ҳавзро, ҷавдорҳои дар равшании маҳтоб мавҷгардонро, осмони ҷомакабуди Рязан ва даравгаронеро, ки бегоҳҳои ид мастомаст гиторзанон кўчаро пур мекарданд. Ин ҳама ашёву инсонеро, ки ҳаргиз ба дунёи ман ворид набуданд. Аммо Есенин ин ҳамаро ҷунон ба ман намуд, ки гўё пайвандони азалии ман бошанд. Шеъри ӯ дигарбора бароям бурҳони қотеъ шуд, ки ҳунари ҳаққонӣ ҳаргиз марзу мазҳабу миллату мансубияту арзу тўл надорад. Вагарна чаро Есенин дар ҳама шеъраш батақдор «Рус, Рус, Рус!» мегўяд, аммо ин барои ман ғашовару малолангез нест, ман заррае эҳсоси бегонагӣ намекунам, баръакс дардҳои кишвари Рус дардҳои ман мешаванд ва ман аз қисмати Тоҷикистони дилбандам меандешам, аз ин мардумони содаву покнаҷод, ки шабу рӯз заҳмат мекашанд, аз ин водиҳои синафароҳу кўҳҳои офтобқулоҳ, аз ин зардолувони маҳтобию матинчу ҳулбўҳо, аз осмони атласиву обҳои бирешимӣ. Есенин тўсҳои куртасафедро чун нозанин духтарони русто канор мегирад. Шамшоду зирфуну печакҳои саҳроро мебўсад, осмони Русро бо ҳарири гарми нигоҳ мепечад, шафақи олуиро саломи сахари мегўяд. Ва Русро борҳо қоҳиш медиҳад, ки касалманду бенамуду хокистарист, афтодаву бечораҳол аст, кулбаҳои қачи деҳоташ бо қоҳҳои болои бомашон ранги андўҳ мекунанд. Аммо ин ҷурм гирифтаниҳои шоир бо оҳанги ширини навозишрезанд, бо наҷвои нотасвири дўст доштананд. Кўлбори шоири ҳаққонӣ як тўша дорад – тўшаи Ишқ. Ишқи Есенин ишқи кишвари Рус аст. Ин муҳаббате нест, ки гирдогирди Русияро симҳори сарҳад қашида бошад. Ин муҳаббат ба қадре бузург аст, ки ба Қафқоз ҳам мерасад, ба Порису Амрико ҳам, ба «Ватани нилгуни Фирдавсӣ» ҳам. Ў вучуди худро ҷузв ба ҷузв бо вучуди Ватан омехтааст, ки ҷунин бекизбу риё, ҷунин

бамехру ихлос, чунин гарму доғ аз ин пайванди азизу ягона –
яъне Ватан ҳарф мезанад:

*Чӣ беназира, чӣ нилобию латиф,
Ватани ман зи баъди тундару тӯфон.
Ва ҷони ман зи абири асалу гул
Пур аст, пур чу паҳнаҳои баҳорон.*

Ман хушбахтам, ки ин вучуди пур аз Рус, ин шоири мӯъҷизаҳо, ин хокии осмонгири парвозӣ, ин «шӯрапушти бадмасти масковӣ», ин кишлокии чашмкабуди сода – ин хунарвари бемонанд ватани маро дӯст медорад. Барои ватани Ҳофизу Хайём буданаш, барои ватани ишқу отифа буданаш, барои ватани шеърӣ баланд буданаш. Силсилаи ашъори «Савтҳои форсӣ»-и Есенин муҳаббатномаи беназир аст ба Руссия ва кишвари Форс. Дар ин ашъори Есенин Русияву Хуросон басо зебо восил шудаанд:

*Туро ҳарчанд нурсам, лоба созам,
Ба зориҳои ман коре надорӣ.
Ки андар кишвари дури Русиё
Манам як шоири овозадоре.
Бикуш андар дилам ёди тарона,
Маро сармаст кун аз ҷоми саршор,
Ки аз пазмони ҷири ҷири
Накоҳам ҷон, нағӯям оҳи бисёр.*

Вожаву исмҳо, тавсифу самбулҳои шарқӣ чун Қуръону Муҳаммад, Хуросону Эрону Техрон, Фирдавсиву Хайём, Ҳофизу Саъдӣ, Бағдоду Шаҳрзод, Лайлою Ғолия, гулу булбул, нои Ҳасан ва ниҳоят Шогунаи зебо (ё Шохона дар тарҷумаи устод Лоик) дар забони шоири рус чӣ ширину чӣ нотақро-ранд. «Савтҳои форсӣ» раҳоварди нигоҳи ошиқи як «уруси меҳрубон» (ба таъбири ҳуди Есенин) ва дарзамон як шоири бузург аст, ки барҳақ бехтарин яштҳои зебоист. Есенин тамоми рангхоро дӯст медорад, аммо ранги кабуди нилуфариро ҳамеша тарҷеҳ медиҳад. Руси ӯ саропо лочварду нилгун аст, Эрону Тӯрони мо ҳам. Есенин Хуросонро «Ватани нилгуни Фирдавсӣ, кишвари шӯхшанги нилуфом» меномад. Аммо бо

вучуди ин Шарқ, ки рангобарангиро дӯст медорад, дар ашъори Есенин низ атласиву тирукамонист:

*Дар замон дар нигоҳи кас монад
Зардии маҳ зи тоқи чархи барин.*

* * *

*Дар кишвари шоми заъфаронӣ
Дар боз ба ҷилваанд гулҳо.*

* * *

*Тумани нилию домони заминҳо пурбарф,
Партави нозуки лимӯи маҳ лағжсон аст.*

* * *

*Ба ин сон қомати мавзунӣ шамшод,
Ки рӯяш чун шафақ бошад дурахшон,
Гилеми рангаи Шероз бахшам,
Бибахшам рӯймоле аз Хуросон.*

Дигар шоири фарангии ашрофзода шояд ин рангомезиву ба таъбири халқ алобулоии шаркиёнаро номаълум тамасхур мекард, аммо Есенин он қадар содаву самимию дилкушод аст, ки ин ҳамаро ба ҷон мепазирад ва чашмхояшро шодӣ мебахшад. Ва ман ишқи ўро дигарбора тафсир мекунам – Ишқи Рус ва Ишқи Зебӯй.

Муҳаққиқон борҳо ба тарҷумаҳои устодон Лоик Шералӣ ва Бозор Собир таҳният гуфтаанд, ки барҳақ аст. Сабаби комории эшон аввалан дар сууди чавҳари хунарияшон бошад, дигар дар хешиву пайванди начибест, ки байни рӯҳи Есенин ва рӯҳи худ дарёфтаанд. Кулли ашъори баргузида ва силсилаи «Савтҳои форсӣ»-ро ин устодон ба мо эҳдо доштаанд. Ман густохона тасмим гирифтам, ки ду шеъри Есенинро ба тоҷикӣ баргардонам. Медонам, ки дар бадали офтоб шамъро намоиш хоҳам дод, аммо уммедворам, ки хотири хонандагони азиз ғубор наёбад ва дигарбора ба ёд оваранд шоири дурдастҳои нилуфариро, раҳнаварди бекаронаҳои булӯринро, як сахроии ҷунунӣ тозанафирро, як азизи дили худро, ки Сергей Есенин ном дорад.

*Шомест лочвард, шомест, маҳҷабин,
Ман низ будаам барнову нозанин.*

*Рафт он дами мунир, он фасли беназир,
Бар гусса хӯрданам дер аст, дер, дер.*

*Чонам фусурдаоҳ, чашмам тиҳинигоҳ,
Эй баҳти нилгун, шабҳои ширмоҳ.*

** * **

*Тозагулҳо видои ман гӯянд
Сар ҳамонда ба нозу раъноӣ.
Гӯиё баъд аз ин намебинам
Рӯи ёру диёри бобой.*

*Чӣ кунам, меҳрубони ман, чӣ кунам,
Боз ҳам чашми ташна бикшоям.
Ларзаи ҷонканин худро ҳам
Чун навозиш кунун пазироям.*

*Дар лабонам табассуми ҳайрат
Зиндагиро гузаштаам зи канор.
Оқибат даррасидаам, оре,
Ҳама дар даҳр мешавад такрор.*

*Баъди ман дигаре биёяд, лек
Настурад гуссаҳои дӯширо.
Бисарояд, барои ҳар чӣ ки ҳаст
Нағмаҳои равонтар аз инро.*

*Меҳрубоневу меҳрубони дигар
Баъдҳо дар баҳори мӯҷизабанд.
З-ин тарона маро ба ёд оранд
Чун гули беқиёси бемонанд.*

Соли 1998

ЭЙ ЁДҲОИ ГАРМУ ЧАРОҒОН

Мо, ҳафтсолагон бо вучуди кӯчак, ки ларзанда дар баробари шукӯҳи Фардо буд, сафкашон ба дабистон дохил шудем ва аз долони барҳаво сӯи нахустин синфхона қадам задем. Гоҳе ки аз паҳлӯи оинаи бузурги дабистон мегузаштем, ман ба оина нигаҳ кардам ва бо тамошои тасвири наҳифам эҳсоси ҳақорат намудам. Қоматам аз ҳама кӯтоҳтар, чашмҳоям аз ҳама бузургтар ва тарҳам дар назарам музҳик намуда буд. Ҳисси бегонагӣ ва ҳаросеро, ки дар баробари зиндагонии нав доштам, садои меҳрубону навозишрезии муаллимаи фариштаҳӯи мо – Муҳаббатҷон Раҳимова барҳам зад. Он кас нафаре буданд, ки дар тамоми ҳуҷайраҳояшон меҳрубониву нармаӣ тақсим шудааст. Вучуди маъсумашон гӯё ба ин дунё мутааллиқ набуд ва аз вучуди бадӣ хабар надошт. Ман он касрову кӯдакии азизамро ҳамвора аз пушти ҳарири хотираҳо садо мезанам.

Роҳи мактаби мо (мактаби рақами 16), ки дар паҳлӯи истигоҳи бузурги мошинҳо – автовокзал қарор дошт, нуқтаи равуои инсонҳои гуна-гуна ва маркази гирудору савдо буд. Шояд бад-ин боис он шӯру ҳаёху дар вучуди мо низ нишаста буд. Мо ашӯлагӯён кӯчаро ба сар бардошта сӯи дабистон мерафтем ва ҳамсабақони шӯхам бо дидани сағчае ё гунҷишки маҷрӯҳе дарсро аз ёд мебурданд ва бо ҷонвараҳои буданро муҳимтар мешумурданд. Меваи ҳеч дарахте аз мо ҷон ба саломат намебурд, шишаи ҳеч манзили ҳам, деворе набуд, ки танаши нақши моро нашиносад, девонаи пеши мактаб (ки то имрӯз мегардад) бо дидани мо бо ҷунуну ваҳшати даҳчанд мегурехт. Вақте ки мо ба мактаб оҳанпора мекашондем, кӯчаҳо аз ҳароши оҳан нолиш мекарданд, аммо ҷӣ қадар хушбахт буданд. Ҷӣ хушбахт аст кӯчае, ки танини гомҳои кӯдаконро мешунавад ва фариштазор мешавад. Ман матлаъи эҷодро аз ҳамон рӯзҳои булӯрӣ дарёфтаам:

*... Ҷӣ зебо буд фасли сода буданҳо,
Ба боли нонамои орзуҳои нишастанҳо,
Ба фардои аҷибӣ меҳр бастанҳо...*

Мо, духтаракони ҳамсабақ, кокулони ҳамдигарро мешуморидем ва завқ мебурдем, ки шумори онҳо садтост ё бештар. Дар он кокулҳои абрешимӣ содагӣ шаъшаа мезад. Аммо, инак, дер нест, ки дар сари ҳам торҳои сафедро шуморем.

Мо ҳамарӯза ба мактаб дафтари хотира мебурдем ва шеърҳои содаеро барои ҳамдигар менавиштем. Дафтари гулҳо доштем, дафтари аксҳои ҳунаrpешагони синамо, дафтари таронаҳои ширин. Дар танаффусҳо ними ҳамсинфон партаро чун духул мезаданд (партаҳоеро, ки тобистон худашон бо ҳавсала ранг карда буданд), ними дигар мераксиданд, зеро рақсу тарона ва шодиву ҳаёху барои мо чун меваи мамнӯъ ширин буд. Устодон моро сарзаниш мекарданд, вале бисе гарму самимӣ дӯст медоштанд. Онҳо бо вучуди мунавварашон ба зиндагонии мо ворид шуда буданд ва мо мепиндоштем, ки ҳеҷ гоҳ ҳастии азизашон аз ҳалқаи ҳаёти мо хориҷ нахоҳад шуд. Раҳбари синфи мо – Марҳаматбонуи Ҳабибуллоҳ, ки аз мо фақат ёздаҳ сол бузургтар буданд, моро дар ҳарири муҳаббат мепечиданд. Бо мо будан барояшон тааххуд ва масъулият набуд, Ишқ буд! Дар тамоми ҳаракоташон самимият, ростиву покизагӣ ва маърифат хонда мешуд, ки бо ҷазабот моро сӯи худ мекашид. Нақши азизи он кас дар зиндагонии мо нақши фаръӣ нест, нуқтаи маркази паргор аст, ки бо гузашти вақт, хушбахтона, рӯшантар мешавад. Вақте ки ман аз дабистон ёд мекунам, номи чандин устод дар хотирам барқ мезанад: Домуллоҷонов, Отабоев, Болтуев, Мирсаидова, Мирсаидов, Очилова, Тоҷибоева, Турсунова, Маҳмудова, Акрамова, Юнусова, Ҳакимов, Камолова, Баҳриева, Азимов... Метарсам, ки ин номгӯро идома диҳам, ба нуқта намерасам ва шояд дар ин миёна номи азизе фаромӯш мешавад. Ин афроди худнисор, ки дар ниҳояти фурӯтаниву шикастанафсӣ мези-станд, бо гуфтору пиндору кирдори худ мафҳуми «Имон»-ро ба мо муаррифӣ мекарданд.

Рӯзе муаллимаи таълими меҳнат толибаеро барои беадабӣ як шапотӣ зад ва ӯ мувозинатро гум карду афтод. Баъди лаҳзае фарёдаш мактабро меларзонд. Мудири устохонаи мак-

таб Шарифҷон Болтуев, ки инсони мушфиқ ва довари адлу ҳақиқат буд, аз муаллима асли ҳол пурсид. Муаллима шарҳи воқеъа мегуфт ва ҳамсабақонам дар атрофаш ҳалқа баста буданд. Ў аз ғояти ҳаяҷон чандинбора таъкид мекард, ки он духтаракро оҳиста задааст ва барои аёният ба рӯи ман, ки он ҷо ҳозир будам, як силии сахт зад. Аз чашми ҳайрони ман барқ чаҳид ва чехраам аз ғояти дард сӯзиш кард. Ин ягона зарбае буд, ки ман дар даҳ соли таҳсил дар анбони хотира дорам. Болтуев муаллимаро шояд барои насихат ба дафтари худ бурд ва баъди лаҳзае муаллимаи сарзанишшуда бо чехраи хичил ба ҳолпурсии ман омад.

...Ман ҳанӯз кӯлборамро боз накардаам. Он чи мегӯям, ғубори беруни кӯлбор аст. Ман меҳоҳам рӯзе ба оғӯши хотираҳо равам, мактаби азизамро дар пиндорам мучаддад созам, устодони дилбандамро дубора насиби чавонӣ диҳам, дӯстони ҳамсабақамро ба назди дарахте барам, ки дар танаши нақшест: Б+Н=ДҶУСТ, ба он рӯзгори мунире, ки кӯдакии мо дар як даст қуттии яхмоси чак-чакон ва дар дасти дигар кифи кӯҳна сӯи мактаб медавид. Ин шеър як бардошти содаи ман аст аз он замони бадеъ:

*Ман рӯшан аз хаёли шумоям,
Эй рӯзҳои хуррами гулбандӣ –
эӣ фасли сабз будан!*

Эй шохсори хушбахт
дар маҳфили мақоми мурғакони
баҳор.

Эй кӯҷаҳои рӯфтаву эй ҷуйбори оинабандон,
Эй боғҳои баҳравар аз нози боғбон,
Эй бомдодҳои саъодат, ки ходимони маҳал
чор мезаданд:

– «Оши наҳор!»
 ва падарҳои мо
 вучуди ҷавони худро
 ба маҷрои субҳ
 мебурданд.

*Эй роҳи ошно, ки зи ту пар-паракон мерафтем
Аввал ба боғи тифлон,
баъдан ба дабистон,
баъд ба донишгоҳ.*

Баъд...

Баъд... намедонам.

Бар роҳҳои шебу фарозе, ки Зиндагӣ ном дорад.

Ин замон низ аз ту мегузарам.

Дилам он нест, ки буд.

Чехраам низ дигар чехраи пешин нест.

Дар ман имрӯз дигар хандаи фарвардин нест.

Аммо ҳанӯз ҳам

ман рӯшан аз ҳаёли шумоям.

Эй ёдҳои гарму чарогон!

Эй дӯстони дури дабистон!

Эй устои ман, ки саропо савобу марҳаматӣ!

Ман ҳеҷ гаҳ бузург нахоҳам шуд.

Ман ҳеҷ гаҳ фаротар аз ин роҳи кӯдакӣ

наметавонам рафт.

Соли 1998

ШЕЪР ДАР ҶАВҲАРИ ЗЕҲНИ ХОНАНДА

Файласуфи бузурги муъосир Абдулкарими Суруш дар рисолаи «Ҳадиси бандагӣ ва дилбурдагӣ» гӯяд: «Дуё фақат сахнаи хондани Худо нест, арсаи шинохти ӯ ҳам ҳаст, монолог нест, диалог ҳам ҳаст, сухан гуфтани дусӯя аст ва дар ин муколама ва мухотаба аст, ки ҳам унс ҳосил мешавад, ҳам шинохт». Ин ҳуруфро, ки доктор Суруш дар тафсири дуё мегӯяд, ба шеър низ мешавад муртабит донист. Шеър рӯи шоир ба мани огоҳи роз, ба мани дуррафта, ба мани ҷавҳар-шинохта аст, ки он сӯи оина қарор дорад ва рӯи шоирро ба меъроҷ меҳонад. Балки он тасвири норӯшан, ки «ман»-аш ном додем, ҳуди офаридагор аст, ки ҳар пӯи ҳақиқатнавард фақат ба самти ӯ меравад. Ва ин муколамаи танҳой бо танҳоист, ки муҳим нест, жакон номем ё диалог ё монолог. Вақте шоир равзана боз мекунад ба анбӯҳи сабзи баҳор ва гули олуҷаеро чун муҷассамаи маъсумияти дунё дар баробари чашмаш шукуфта мебинад ва дубора ширинии тапишро, ки дилаш дерест гум карда буд, дар зеҳнаш ва дар қоғаз муҷаддад мекунад, ин ҳама чӣ аҷобат дорад? Аҷаб он аст, ки нафари дигаре, ки «хонанда» номаш мебарем, ба ин зебой нақб кунад, қафаси синаро боз намояд ба роиҳаи гули олуҷа ва дилашро омода кунад барои пазируфтани ин ҳубиву мастурӣ ва ин покиву сафо.

Вақте ки Ҳофиз мегӯяд:

*На дар баробари чашмӣ, на ғоиб аз назарӣ,
На ёд мекуни аз ман, на мерави аз ёд.*

Мурдатарин сулулҳо дар вучуди мо фарёд мезананд ва беҳавсалатарину пиртарин дилҳо ба ёд меоранд, ки ханӯз дар олам чизе бо номи «ИШҚ» ҳаст. Ман аз назари суварӣ ва ҳунари ва аз маҷмӯи саноъи бадеӣ, ки дар ин байт тулӯ карда, намеандешам. Зеро ҳеҷ тардиде нест дар сохтмони қавии шеъри Ҳофиз, аммо сухан аз рӯи раббонии шеър, нафаси малакутии калом, аз суруши ғайб аст, ки то дили ман меояд ва маро мусаххар мекунад. Шояд ин ҳуруф, ки Ҳофиз

гуфт, дар адабиёт собиқа дошта бошад, аммо ин рӯҳи сухан, ин чони сухан ва ин дарди суханвар собиқа надорад. Як нафар шоири имрӯз, ки шеъри модерн мегӯяд, аз кулли ашъори Шарку Ғарб огоҳ аст ва дар кораш истифода мекунад, масалан чунон шеъри наве месозад:

*Шоир суруд: «Ҷеги бунафш»
ва шоираконе пир,
ки ғайри қофияву вазну санъати тақлид
дар зеҳни хобгирифта надоишанд,
бо мағзҳои кӯчакашон,
ки бӯи кӯҳнагӣ меод, хандиданд.*

Аммо ин суруда чӣ ҷаззобият ва мастуриву тозагӣ дорад, ки решаҳои чони моро такони сабз диҳад? Доктор Шафеъии Кадканӣ дар мақолаи «Шеъри ҷадвалӣ» менависад, ки «ҳамаи мудернҳои уммул ва ифротӣ дар диққи ҳарфашон ин нукта нуҳуфтааст, ки «дандони чапи дариҷа кӯр аст», «Мекард ба порсӣ табассум» ва «Ҷеги бунафш» ғаробат ва бидъате дорад, ки онро ба қаламрави ҳунар мебарад». Воқеан, ин қабил ашъор моли ҳунар аст, карашмаи зебоист, аммо зебоии чашмрабо, на дилрабо, зебоии бечон аст, на зиндаву пурҳаёху. Себе, ки устоде барои дарахти маснӯии осорхона месозад, аз себе, ки боғбоне дар боғ мепарварад, бечурмтару зеботар аст. Фақат касе, ки ба мӯҳтаво раҳ мебарад, медонад, ки чӣ сеbero тарҷеҳ диҳад. Манзури ман фурум ва сохтмони зоҳирии шеър нест. Барои ман низ шеъри қадим ва ҷадид вучуд надорад. Шакли тоза ҳаргиз далели тамомияти ҳунар ва ҳаллоқияти шоир нест, то замоне ки самимияти рабоянда, маънии воло, иртифоъи рӯҳ ва ҳақиқати бараҳнаи сиришти шоир ба он напайваста бошад, вагарна чӣ басте таҷрибаҳои тоза ба нокомӣ меанҷоманд.

Ва ҳамчунин шакли суннатии шеър, ки имрӯз писанди баъзе навгароён нест, бо ҷавҳари тоза ва умри ҷовидонааш аз ҳалқаи вақту фазо убур кардааст ва навтар аз шеъри имрӯз аст. Гоҳе мепиндорем, ки ашъори Мавлавиро нобиғае аз асри 40-ум гуфта бошад.

Бедилшиноси машхур дуктур Ҳасани Ҳусайнӣ ишорае дорад: «Як шеъри бад, мисли як атсаи баланд мумкин аст таваҷҷӯҳи дигаронро ҷалб кунад, вале таҳсини касро барнамеангезад. Як шеъри ибтидой, вале пуротифа мисли лабханди кӯдакест, ки ханӯз дандон наёвардааст. Ба ин минвол як шеъри муҳкам, вале ҳолӣ аз шӯру отифа ҳамчун лабханди пирмард ё пирзанест, ки аз толори дандонҳои маснӯӣ парда бармедорад». Ҳар кӣ аз мактаби Бедил суд бардошт, бурд кард ва дур рафт, вале ҳар кӣ муроди ӯ шудан хост, сояи дури Бедил ҳам нашуд, зеро бузургтарин хоҳишу орзу низ ҷӯйбореро ба уқёнусӣ намерасонад. Аммо бигзор дар олами бекаронаи шеър уқёнусҳо ҳам бошанд, дарёҳо ҳам, чашмаҳои маъсум ҳам, ки шояд як субҳи урдибиҳишт дар он зардолуи маҳтобӣ меафтад, яъне будани ин ҳамаро рисолатест.

Устои равоншод Абдулҳусайни Зарринқӯб мегӯяд, ки «завқи воқеӣ чун нубуғи воқеӣ кампайдост».

Масалан, шеъри Бедил қабули хотири ом нест, аммо боз ҳам қуллаи шеър аст, ки фақат завқи меъроҷқарда саодати фатҳи варо хоҳад дошт. Ҳунарманд ба асолати ҳунар меандешад, на ба қабули ом, ва шояд ҳатто на ба қабули хос, агарчи ҳамеша дар зехнаш медонад, ки бардошти хосон муқадамтар аст. Ҳар оина шеър рӯзномаи мардумӣ нест, ки иттилооти ҳамарӯзаро акс кунад, таслими тақвим гардад ва бо назардошти идроки пазирандаи хонандаи омӣ дарҷ шавад. Ом бештар аз сувар лаззат мебарад, на аз ҷавҳар. Аммо начибтарин, бешабехатарин, волотарин ҷамоаҳо ҷӣ бисе содаву бепироя ва маъсуми урён чун субҳ гуфта мешаванд. Ҳатто Бедил ҳам чунин сурудаҳо дорад:

*Нафас аз ту субҳхирман, ниғаҳ аз ту гулбадоман,
Туй он, ки дар бари ман тухӣ аз ман аст ҷоят.
На ба хок дар кушудам, на ба сангаиш озмудам,
Ба кучо барам сареро, ки накардаам фидоят.*

Ё Одамушшуаро Рӯдакӣ мефармояд:

*Дилам чун арзане, ишқи ту кӯҳе,
Ҷӣ соӣ пеши кӯҳе арзанеро.*

Чӣ ҳуруфе сода! Сода чун нигоҳи духтарони навраси рустой, рӯшан чун ҳақиқат ва сеҳрангез чун вучуди фаришта, одӣ чун чомаи дарвеш. Аммо ҳамин дарवेशи якқабо дар андаруни худ ҳазор офтобро тулӯъ додааст. Зехни як қабил хонанда фақат ҳуруфи пурпечухамро меписандад ва ашъореро истиқбол мекунад, ки ба чуз пурумқ будан ва дарунмояҳои нухуфта доштаниш бо вожаву таркиби ғароиб ва саноъи но-дир ораста бошад. Сабки ҳиндӣ додраси ин хонандаҳост. Масалан, Калим меғӯяд:

*То шикасти комилон ҷустан ҳунар гардидааст,
Айбҷӯи талъати хуриед чашии равзан аст.
Дар диёри фақр, к-он ҷо ҷавшан аз урётанӣ аст,
Ҳомии шамъ аз хатар фонуси бепироҳан аст.*

Яке шеърро бо шавқу лаззати кушоди тилизму муаммохо-яш меҳонад, дигаре барои ҷони танҳоро пеши ҷони танҳои дигаре бурдану оромиш додан ва севумӣ бо умеду таманнои дигар ва ҳар кӣ ба чӣ хотир, ки ба хониши шеър мегарояд, чӣ амали мақбуле мекунад.

Яъне суҳан аз содагиву печидагии шеър ҳам нест. Суҳан аз он дарёи раҳмат аст, ки шуставу мутаҳҳар тӯли ҳазорсолаҳо ҷорист, ки яке аз он марворид меҷӯяд, дигаре – буттаи обсабз, севумӣ – моҳии тило, ҷаҳорумӣ – киштиашро ба тӯфонҳо ме-занад, ки рози тӯфонро шиносад. Содае ҳам ҳаст, ки аз реги сохил садафи шикастаеро бармедорад ва бо ҳамин қонъ аст. Ташнае ҳам ҳаст, ки ба чизе намеандешад, магар ба об. Шеърро Фурӯғ чӣ хуб тафсир кард:

*Оҳ, агар, роҳе ба дарёем буд,
Аз фурӯ рафтан чӣ парвоям буд.*

Александр Блок навишта буд: «Поэт ничего не даёт людям. Люди сами приходят и берут». Шеър башоратест фақат барои дилҳои пазиранда. Шеър як таҷаллии зебост дар фосилаи омехтани лаҳза ба абадият. Ба мунтақидоне, ки ҳунармандеро шоири мутлақ унвон медиҳанд ва ҳунарвари дигареро ношо-ир, эроде дорам. Оре, масалан, Пиримқул Сатторӣ, Аминҷон Шукӯҳӣ ё Ҳабибуллоҳ Файзуллоҳ шоири дили фалон нафар

шояд нестанд, аммо шоири дили мананд. Тасдики касе барои ман инкор аст ё баръакс. Магар мешавад ба хунарваре, ки нобиға нест, ҳукми қатл дод ва назарияи нисбияти Эйнштейнро фаромӯш кард? Дар мавриди мавзӯи шеър ман ҷонибдори Ризо Бароҳанӣ ҳастам, ки мегӯяд: «Хусуситарин шеър умумитарин ҳам ҳаст». Чандин рӯз як мисраи устод Гулрухсорро замзама мекардам. «Дардам гузашт, ҳоҷати дармон намондааст» ва ҳар касе, ки ин мисраро шунид, боз бо ман мукаррар мекард. Рӯхе чу шамшери зулфикор бояд дошт, ки ин қадар бо шавкати зебо ва салобати оламгир ин мисраҳо таваллуд шаванд:

*Зи санги мардҳо сӯям фиканда
Барои хеш ҳайкал мегузoram.*

Бузургтарин далели ростии фикри Ризо Бароҳанӣ «Модарнома»-ҳои устод Лоиқ аст. Ин силсила ашъори муқаддас чӣ басе хусусӣ ва чӣ басе ҳамагонӣ аст:

*Ин шаби турирӯи боронӣ
Кулбаи модарам ба ёд омад.
Боми ӯ мечакад зи боронҳо,
Дар дилам оламе ба дод омад.*

Баъди такрори ин абёт борони ҳасрате дар дили ман мечакад. Агарчи медонам, ки ин ҳарфҳо ба модари ман муртабит нест. Модари ман касест, ки фазои зиндагӣ ва фазои фикраш дигар аст. Аммо шеъри устод Лоиқ чун дарди ҷонсӯзи кулли мардуми тоҷик аст, дарди ман ҳам ҳаст. «Модарнома»-и устод Лоиқ дар радифи «Модарнома»-ҳои Эраҷ Мирзову Шаҳрёр, модарномаҳои Раҳии Муайярӣ ва шуарои дигари форсиабон аст, ки дар баъзе маврид мешавад ашъори устод Лоикро ба он ҳама тарҷеҳ ҳам дод ва имтиёзашро шинохт. «Модарнома»-и устод бисёр маҳрамона, пурмуҳаббат ва бе-намунааст ва саршор аз андӯҳи ҷовидонаест, ки дилро аз дарун метарошад. «Модарнома»-и устод басе суннатист чун ҷомаҳои зебои тоҷикӣ, ки дар назари аввал барои хориҷие ғароиб ва бегона менамояд, аммо вақте он ҷомаро дар бар ме-

кунӣ, баъд мефаҳмӣ, ки гармӣ чист, хосса, гармии оғӯши модар, ки тамоми башар бар он ниёз дорад.

Устод Лоиқ бо ҳамин як мисраъ метавонад ҳазорон чашмро бо ларзиши ашк ба бедорӣ хонад:

Ҷомаи домодии манро ту пӯи, эй додарам!

Ё устод Гулназар мисраъҳое дорад:

*Медавад дар кӯчаҳо борон
Бекасу овораву сарсон,
Бачагии пойлучи Тоҷикистон.*

Устод Бозор Собир низ дар тозатарин шеъраш мегӯяд:

*Дар навадаи тути модар овезон,
Чун халтаи чакка халтаи маҳтоб.
Дар кундаи тути модар овезон
Чун халтаи моҳ халтаи ҷурғот.
На чак-чаки халтаҳои хобовар,
На шир-шири ширдӯшии модар.
Девори гилеву соярушанҳо,
Девори дилеву соярушанҳо.
Дар шохи чанор халтаи маҳтоб,
Аз халтаи сина мечакад зардоб.*

Чӣ қадар тоҷиконаанд ва чӣ қадар ҷовидонаанд ин ашъор. Як халтаи чакка, ки дар шоҳаи тути ҳавлии модар овезон аст, чӣ қадар бузург асту густарда, густардатар аз маҳтоб, густардатар аз коинот. Кӯчактарин ашё дар ин ашъор тадоии бузургтарин мафҳумҳоянд ва ҳар лаҳза масоҳате бештар пайдо мекунанд. Ва ин бузургии шигифтовар на танҳо ба ҷашми мани тоҷик, балки ба ҷашми кулли башар бояд чунин бошад. Ва агар чунин нест, ҷурми шоирони мо нест, ҷурми қосидону тарҷумонон аст, ки паёмро ноқис мерасонанд ё тамоман намерасонанд.

Ба ин шеъри Есенин таваҷҷӯҳ кунед:

*О, Русь, малиновое поле
И синь, упавшая в реку.*

*Люблю до радости и боли,
Твою озёрную тоску.*

Ё шоири румин Михаил Эминеску мегӯяд:

*Ты беломраморной богиней
Вся проступаешь сквозь наряд.
И в душу проникает синий
И слёз и счастья нежный взгляд.
Останься навсегда иконой
И воплощеньем чистоты.
С главой проникшею короной,
Где ты теперь. Вернешься ль ты?*

Ман ба ин хотир аз шуарои ғарб намунаҳо овардам, ки шеърашон мамлу аз рамзу самбулҳои мағрибӣ ва аз дунёву фазои худашон аст, вале дар айни замон вақте ки шеър ра-
вонполост, вақте шеър махраму дилошност, вақте ки садои шоир садои орзуҳои мост, магар фосила мемонад? Охир ма-
фохиме ҳаст, ки намешавад онро ба чанубиву шимолӣ ва тоҷикиву туркӣ қисмат кард. Масалан, ашк! Чӣ фарқе, ки ашк аз чашми олмонӣ мечакад ё чопуние, ё белчикие ё тоҷике, ма-
гар моҳияташ як нест?

Бештарин шуаро ба тавассути як-ду байт ё шеъре, ки чун офтоб дар шаш ҷиҳат – дар фазои рӯҳии мардум интишор шуда бошанд, мақбул мешаванд. Масалан, шеъри машхури устод Шаҳрёр «Омадӣ, ҷонам ба курбонат, вале ҳоло чаро»-ро ба ёд орем. Устод Шаҳрёр девони ғазал дорад, аммо ғазали фавқ дар мақоми султонист, шиносномаи шоир аст, беҳтарин ҳучҷати шоирии ӯст.

Масалан, мегӯем – модар яқтост, Тоҷикистон яқтост ва ҳатман устод Лоик пеши назар меоянд. Ва ҳамин тавр шиносномаҳои метавонем қатор чинем ва симои соҳибонашонро бинем.

Марав, қуи сафеди ман – Мӯъмин Қаноат.

Сарҳади тоҷик забони тоҷик аст – Бозор Собир.

Дунё ғанимат аст – Гулрухсор.

Тоҷикистонро дигар қисмат макун – Камол Насруллоҳ.

Ба дидани ту омадам, надида меравам – Озод Аминзода.

Бибиҷонам меояд – Гулҷехра.

Тоҷикам ман. Тоҷикам ман. Тоҷикам. – Нурмуҳаммад Ниёзӣ.

Аз тамоми шуарои муосир мешавад ин ҷо намунаҳо орем ва ҷадвалро идома диҳем.

Ин ҳама ҳарфи парешонро, ки гуфтам, маҷмӯа мекунам.

Шеър дар ин давраи суръату шитобҳои бузург, дар замони ҳокимияти компутар, дар рӯзгори фатҳи мағзҳо аз ҷониби телевизиону дигар манбаъҳои иттилоот, ки бо чандин канал пахш мешаванд, дар замоне, ки бечора мардум дар қатораҳои чиркин аз он кишвар ба ин кишвар колои ҳақирро барои фурӯш мекашонанд, боз ҳам зинда аст. Шеър зинда аст. Зеро боз гули себ мешукуфад. Зеро писарбачаи понздаҳсолае дар девори манзилашон аз чашми ҳама пинҳон бо бӯр не, бо хуни дилаш ҳам не, бо гили одӣ менависад: «ИШҚ» ва чунон завқ мебарад ин вучуди наворзу, ки гӯё ба Миррих pariда бошад. Мӯсафеде асозанон аз пеши девор мегузарад ва ногаҳ таваққуф мекунад ва меҳоҳад он ҳарфҳоеро, ки дар назараш ҳе-ле муҳим менамоянд, бихонад. Айнакашро мегирад ва меҳонад: ИШҚ... Ва бо тамасхур ё шояд табассуми маҳзун даст меафшонаду меравад.

Аммо шеър мемонад. Шеър зиндагӣ мекунад дар вараки санг, дар хонаи чашму хонаи дил, дар қуи сафед, дар халтаи чаккаи дарахти тут, дар ниҳоли қомате, ки бори малоҳати ҳаждаҳсола дорад, дар лолаҳое, ки дар ёлаҳо машғал шуда-анд, дар садои азоне, ки аз масҷиди маҳаллаи мо меояд. Шеър зиндагӣ мекунад дар Шумо, дар Шумо, дар Шумо, дар ман, дар ман, дар ман!

Соли 1999

ПАЁМИ ГУЛИ ЁС

Табиат ва инсон ду мафҳуми бузурганд, ки дар ваҳдати зебо маҷмӯа мешаванд. Ба ин суол, ки кадоме аз инҳо бузургтаранд, шояд касе посухи ростин надихад, зеро агар иртиботи азалие, ки миёни ин ду ҳаст, газанд ёбад, будани танҳояшон бемӯҳтавост. Магар мешавад дар мавриди шабоҳат ва тафовути марду зан низ ин ҳарфҳоро гуфт? Шояд нашавад. Зеро ҳатман файласуфону мутафаккирони навгарову кӯҳнаандеш ба дифои чинси мард бармехезанд, имтиёзи ҷисмониву рӯхонии ўро шумор мекунанд ва бо далелҳои пайдору бепоя вучуди мардро тарҷеҳ медиҳанд. Файласуфи рус Н. Бердяев навиштааст, ки «Зан бештар табиат аст ва камтар инсон». Нитче низ дар муҳоварае овардааст:

– Эй зан, ба ман ҳақиқати кӯчақеро, ки ту медонӣ, ҳада кун.

Ва пирзан мегӯяд:

– Ба сӯи занон меравӣ? Бо худ гирифтани тозиёнаро фаромӯш накун!

Шояд ин ҳама сарҳаду фосилаҳо, ки миёни пайкару ҷавҳари зану мард вучуд дорад ва зиндагонии иҷтимоӣ, ҳунариву отифӣ ва фазои рӯҳии ин ду ро мутафовит кардааст, баҳона шуда, ки ба ҳунари зан чун ба ҷазираи барканда аз замин биандешем. Шояд бад-ин хотир, ки аз назари бисёр донишмандон зан танҳо барои ҳаёти хонаводагӣ офарида шудааст ва масоҳати фикраш тангтар аз чашми мӯр аст. Ин чашми мӯр чи гуна заминро замон, кайҳону гардун, фарҳангу тамаддун, Худованд ва башарро ташхис ва маърифат мекунад? Аз ибтидои офариниш то имрӯз тозиёнае, ки Шарқ бар сари зан мезад ва таҳқири, ки Ғарб бар сари зан меборид, имкон надод, ки зан начобати вучуди худро боз кунад, дар қуллаи камол шаъшаа занад, парчами ҳунарро афрозад. Агар он тозиёнаву таҳқир ҳам намебуд, ҳар оина сохтмони ҷисми зан ва рисолати азалияш, ки марбут ба офариниш аст, боз ҳам садди роҳи ҳунари ӯ буданд. Фуруғи Фаррухзод гуфта буд, ки «Ман ба иллати хусусияти рӯҳӣ ва ахлоқии худам ва,

масалан, хусусияти зан буданам табиатан масоилро ба шакли дигаре мебинам».

Шояд дар шеъри занон ҳамин «ба шакли дигар дидани масоил» бештар аз нукоти дигар ҷолиби таваҷҷӯҳ бошад, вагарна чӣ ҳоҷат буд, ки шеърро ба занонаву мардона ҷудо кунем ва пояи ҳунариро дар иртибот бо ҷинсият маҳалли қазоват қарор диҳем? Бо вучуди ин ки ду сатҳи қиёснопазир пеши назар меояд ва иртифои шеъри мард дар адаби форсӣ бидуни тардид дайн аст, ҳар оина шеъри зан низ аз ашъори Робиаи Балхӣ (ё Қуздорӣ) то имрӯз гувоҳи он аст, ки занон низ дар поягузории шеъри форсӣ саҳм доштаанд, хосса, иштироки онҳо дар ташаккули анвои ғазал ва рубой қобили эътироф аст. Чунончи, Маҳастӣ дар замони боламдагии рубой, тақрибан дар як давра бо бузургтарин рубоисароёни давр Хайёму Масъуди Саъди Салмон, Амир Муиззиви Саной, Рашиди Ватвоту Хоқонӣ ва Адиб Собири Тирмизӣ умр ба сар бурдааст, вале дар ҳунари шоирӣ на камтар аз онон буда, ҳатто ба хайси нахустин сарояндаи шахрошӯб дар навъи рубой иштихор ёфтааст:

*Он кӯдаки наълбанд дос андар даст,
Чун наъл бар асп баст, аз по биниаст.
З-ин нодиратар кӣ дид дар олами паст,
Бадре ба суми асп ҳилоле барбаст.*

Оишаву Ситӣ, Мутрибаи Кошғариву Ҷаҳонхотун, Меҳрии Ҳиротиву Зебуннисо, Лолахотуну Тоҷуддавла, Маҳзунаву Нодираву Тоҳира шамъи хирасӯзи шеърро аз насле ба насле расонида ва то қарни мо ҳифз кардаанд. Тоҳира (Қурратулъайн ё Зарринтоҷ), ки аз рӯшантарин чехраҳои ҳунарии асри XIX ва охири ситораи тобноки назми занон дар марҳалаи пеш аз Парвину Фурӯғ буд, дар тасвирсозиву маънигустарӣ дасти қавӣ дошт:

*Ба ними ғамза тавонам, ки мурда зинда кунам,
Хабар диҳед зи эъҷози ман Масеҳоро.*

Қудрат ва шаҳомати Фурӯғ – бузургтарин зани суханвари қарни XX, қолабшиканиву навардодӣ, ибтиқори ӯ дар шеърӣ форсӣ марбут на танҳо бар ҳасоиси ҷибиллии ӯ, балки бар омӯзиши суннатҳои ашъори суханварони ғарбу шарқ аст.

Дар Тоҷикистон касе, ки шоири бузург пазируфта шуд, ҳамзамон пешвои маънавии миллат низ махсуб мешавад. Зеро фақат инсонӣ офтобӣ метавонад шеърӣ офтобӣ гӯяд, зеро фақат касе, ки рӯшноӣ вучудаш дар шаш ҷиҳат интишор шудааст, таҷаллии сурудаш низ зулматистони мағзҳоро ғатҳи мунир хоҳад кард. Ва, хушбахтона, Тоҷикистон имрӯз аз шумори қанон шоиреро дорад, ки бо шаҳомату азамати инсонӣ – шахсияти мунаввар ва авҷи ҳунараш ғазои андешии ҷомеаи моро қолоиш медиҳад ва лаҳзоту тақвиму мавсимро таслими ҳамеша кардааст. Гулрухсори Сафӣ – шоири ростини тоҷик чандин марҳалаи тамрин ва таҷрибаро гузаштааст ва баъди худҷӯиву худсозии бешабиҳа «шоири ҳуни ҳуду дарди ҳуду набзи ҳуд» гардидааст. Ӯ бо он ки аз гузаштагону муосирони бузурги ҳуд вом мегирад, бо истиқлоли қомили эҳсосу фикр ва бо қасорати ҳунарияш номуқаррар ва бенамуна аст. Дар тозатарин қитоби шеъраш, ки бо унвони «Дар қаноҳи сояи ҳуд» се сол қабл интишор шудааст, гароиши нимрӯшани шоирро ба тозақориву навофаринии бузургтарин шоири соҳибмақтаби Аҷам Бедилӣ Деҳлавӣ пай мебарем, дар ҳоле ки Гулрухсор аз лиҳози сабқ ва шиноҳти олам бисёр муқтаил аст ва пайгиру дунболарави дигарон нест. Гулрухсор дар ашъори наринаш андаке сюрреалист, зеҳниятгаро ва рӯёнараст аст ва рӯё ба ӯ иҷоза медиҳад, ки дар ҳуд вусъат ёбад:

*Ба ту аз бӯи ҳуши рақси гули ёс наём,
Ба ту аз ҳавсалаи шиқри ғарибона дурӯд.*

Ҳуди Гулрухсор низ дар қанд маҳфиле гуфта буд, ки «имрӯз ҳама бемори Сӯҳробанд ва фардо низ ҳама ба самти Бедил хоҳанд рафт». Аммо рафтани Гулрухсор рафтани одӣ нест. Ӯ ба як қодаи ноошно тани танҳо меравад. Бедилу дигар ҳодиён ӯро фақат дар ибтидои қода таҳрик додаанд, аммо

ранчи рафтанро худи Гулрухсор мекашад. Ў шоире нест, ки аз панчарае ба дунё нигоҳ кунад ва ҷаҳони бузургро чун мунзавии чилланишин аз зовияи танги худ маърифат созад. На, ў панчараҳоро шикастааст ва омехтааст бо ҳастии тапандаи баҳор, бо сапедаи уфукҳо, бо сафои чашмаҳои малакутӣ, бо парвози уқоб, бо ашки тўфон, бо набзи муташанничи имрӯз, бо хуни ватани мачрӯҳ, бо ин ҳамзамонону ҳамзаминоне, ки бо ўянду бе ўянд.

Масалан, Фурӯғ панчараро дӯст медошт. Нигоҳи ў ба хутути дунё ба василаи як панчарае буд, ки ўро ба меҳмонию офтоб ва гунчишкон мебурд. Фурӯғ бузургтарин масоили иҷтимоӣро бо ҳарфҳои отифӣ мегуфт. Ў хеле нарму латиф сухан мегуфт, аммо ҷунон мегуфт, ки ҷаҳон ўро мешунид. Ў сиёсӣ набуд, аз матолиби хусусии худ, ки ҳамзамон эҳсоси ҳамагонии кулли инсонҳо ҳам ҳаст, ҳарф мезад. Аммо Гулрухсор шоирест, ки шахсияти худфурӯзаш дар чорсӯ чаракқа мезанад. Ҷараси фарёдаш хуфтаҳои ҳазорсоларо бар-мехезонад, ҷуръату ҷасорати беназираш дили мардҳоро меларзонад. Касе тасаввур намекунад, ки ў баъди ҳамаи садамаҳои рӯхонӣ ва сактаҳои иҷтимоӣ таслимшудаву фурӯништа дар баробари панчарае ашк резад. Ў вақти қиёми шадидтарин дардҳо истеъдоди хандидан ва ранҷро мағлуб кардан дорад. Ў вучуду суруди захиринашро боз ба майдони пайкор меорад, ў ба мо латифаи ширин намеғӯяд, балки разм мекунад бо аҳреманони зиндагӣ, бо қотилони имон, бо веросторони беинсофи рӯҳи башар, бо зулми тақвим, бо ҳар чӣ наҳс, бо ҳар чӣ зишт:

*Ҷурми мани бӯҳтонзада бар халқ аён аст,
Дар ҷамъияти рӯсияҳон рӯйсафедам.
Байни ҳама зоғу зағану каргасу калмург
Ман қуи сафедам.*

Гулрухсор дар китобҳои «Зодрӯзи дард», «Дар паноҳи сояи худ», «Паймонаи ғазал», «Ашки тўфон» шоири дарди меҳан аст:

*Бемуттако будам, ватан, дар рӯзи мотамат,
Беҳамсадо будам, ватан, дар вопасин дамат.
Бори Худо будам, ватан, дар чанги душманат,
Аз ту чудо будам, ватан, аммо на аз ғамат.*

Ин гуфтаи Е.Э.Бертелсро дар мавриди шеъри Парвини Эътисомӣ мешавад ба Гулрухсор низ нисбат дод: «Барои нахустин бор шоирае дар арсаи шеъри порсӣ ба зухур расида, ки бо чуръат маъоиби иҷтимоӣро баён мекунад ва худро дар мақоми шоири реалист ба намоиш мегузорад».

Агар чадвали вожаҳои маҳбуби шеъри Гулрухсорро мураттаб созем, калимаҳои калидии шеъри ӯ чун ватан, миллат, Тоҷикистон, мусофир, парасту, танҳой, урӯнӣ, соя, хуру шайтон дар аввал қарор хоҳанд гирифт. Ҳамин калимот бузургтарин бунмоя, ҷавҳар ва мутивӣ ашъори ӯ ҳастанд. Гулрухсор дар оғози зиндагии шоирӣ бештар шоири дардҳои хусусӣ буд, ҳоло бештар шоири дардҳои иҷтимоӣ. Ишқи ӯ дар муҳосираи зулмоти замон мондааст ва қафасҳои маҷозӣ барои пар-пар заданаш иҷозат намендиханд:

*Аз гулшани пажмурда нарӣ гирён рафт,
Афсонаи сабзи ишқи зан охир шуд.*

Устод Гулрухсор шоирест, ки рӯдхонаи шеъраш раҳорах чандин бор маҷроро нав кардааст. Дар оғози ҳаёти ҳунарияш шеъри ӯ иффату маъсумии як ҷашмаи дуреро дошт, ки утуфати улвӣ хешро аз ҳама олудагиҳои дунё ва одамҳояш ҳифз кардааст: Шеъри содатаркибу бепироя, шеъри беғубор, шеъри сафову отифа, шеъри дӯшиза. Аммо баъдтар шеъри ӯ пирохани нав пӯшид, нигоҳи шоир камол ёфт, масоҳати андешааш бузург гардид, садояш дур рафт, сабку хутуташ дигар шуд, ҷашмаи кӯчаки кӯҳистон баҳрест, ки, инак, мазҳари тӯфонҳост. Тасвирҳои сода ба балоғат расиданд, ҳисомезӣ вусъат ёфт, таркибҳову вожаҳо ба истилоҳу самбулҳо табдил ёфтанд ва тадоии маъниҳои бузург гаштанд. Уқоби меҳромӯз, мазори сарбадорони сарафшон, қафи ларзони имон, лӯъба-такҳои таҷовузкор, ҳафт пушти гӯрбардӯш, ҳаёи арғувонӣ,

сурмаи чашми гунаҳ, чанозаи зинда, нозбӯи гулшани ваҳшии қисмат, хури танҳой, нохудоии шайтон, таровеҳи чашма, хузни дардчин, шаҳри бефаришта, фалсафаи чашм таркибхоеанд, ки чанбаи сунбулӣ доранд ва василаи шинохти забону сабк ва чуғрофиёи бузурги фикри шоиранд. Гулрухсор гоҳе часурана калимоти навтаркибе месозад, аз қабилӣ гунаҳмастон, хасмёвар, шумпайғом, машғаласард, ғамшодӣ, заншикан, сабзхушк, бахтгадо, писархудо...

Садои Гулрухсор садои бонуи хонашине нест, ки шабҳо очизона ранчи фироқи азизе мекашад ва фақат ба рисолати модариву зании худ меандешад. Ин садои пешвои миллати тамаддуновару донишофар аст, ки ба дасти фардоравон чароғ доданист:

*Ман ба зулматзадагон гуфтам,
Зи нуробод меоям,
Шуморо қосиди нурам.*

Оре, мо ҳама интизори паёми ростини қосиди нурем. Интизори омадани фарвардин, интизори милоди нилуфариӣ бонувони шеър, ки нав ба нав меоянду мурдобҳои иҷтимоӣро дубора чашмаҳои рӯшан мекунанд. Интизори суханварони рисолатшинохта, ки мардуми аслбохтаро ба сӯи ибтидои шаффоф, ба сӯи чашмаҳои оғоз – ба самти ишқ меҳонанд. Танҳо ҳамин ишқ аст, ки ба хотири ӯ месазад имон биёварем ба зиндагӣ, ба фардо, ба таваллуди сабзи баҳор. Танҳо ишқ аст, ки месазад ба шодбоди ҳузури азизи ӯ шеър гӯем. Пас, шеър ишқ аст. Кош, дар қомусу фарҳанги Фардо низ ин вожа мақоми аввалия дошта бошад: Ишқ, танҳо ишқ! Чунон ки Маҳдии Ахавони Солис меғӯяд: Гиёҳе, барге, мурге, дарахте, чангалеву ҳама барои ҳамагон ва ҳама бигӯянд, ҳама бигӯем:

Инчунин бод, инчунинтар бод!

Соли 2001

ХУРШЕДҲОИ ШАҲРИ МЕҲОЛУД

Фақат баъди бардоштҳову тачрибаҳои худӣ мутмаин шудам, ки Ғарб имрӯз ба оҳанги шарқӣ нафас мекашад. Ин нахустин сафари ман буд ба Аврупои ғарбӣ. Ба худ мегуфтам:

Эй Фарангистон! Эй Фарангистони утуфатбохта! Эй Фарангистони пир, ки чехраи худро баъди ҷарроҳиҳо зебо кардаӣ. Магар ту истеъдоде дорӣ, ки рӯҳи ваҳшии маро ангеza диҳӣ, нотаслимтарин дилро гирифтори худ кунӣ.

Ҳавопаймои ширкати Тоҷикистон аз Душанбе ба самти Истанбул – Муних пар мекашид. Мо се нафар ҳамсафарем – устод Мӯъмин Қаноат, овозхон ва навозандаи чирадаст Давлатанди Хол ва ман, ки аввалӣ аз ҷониби Бунёди Оғохон ва дуи мо аз ҷониби Донишгоҳи Шарқшиносии Сояси Лондон даъват шуда будем. Бале, мо се нафар ва тори ҷаҳонпаймои устод Давлатманд ва як дастагули сурхи меҳак ҳамсафарони румантики мо буданд. Вақте ки кас болотар аз абрҳост, файласуф мешавад:

– Ин замини Худо чӣ қадар бузург аст, ки кас дар ҳазор сол бо ҳафт осмонро пар задану аз ҳафт дарё гузаштан арзу тӯлашро намерасонад – меғоянд устод Қаноат.

– Бале, устод, – посух медиҳам ман. Ин сайёраи мо ба ҳадде хурд аст, ки дар тӯли даҳ соати парвоз аз як қитъа ба қитъаи дигар мерасем. Ва мисраъҳои Сӯҳробӣ Сипеҳрӣ ёдам меоянд:

*Эй лаҳзаи шаффоф!
Дар бекаронаи ту
Занбӯре пар-пар мезанад.*

– Мо мисли занбӯрем, ки даҳ соат дар бекаронаҳо пар-пар мезанем, – меҳандад устод.

Дар поин Баҳри Миёназамин бо вусъати нопайдояш шаъшаа мезанад. Бештар аз 500 киштии хурду бузург дар соҳил қарор гирифтаанд. Овах, чӣ сафинаҳои бошаҳомат. Ба ёдам як киштии муҳаққари баҳри Қайроққум меояд, ки ин ҳама сол танҳо монд. Намедонам, он киштӣ чӣ рисолат дорад, аз кучо ба кучо сафар мекунад, чуз он ки шояд арӯсу домодҳо

ва сайёҳони боҳавсаларо бо олами нилуфари баҳр ошно созад. Ман ҳам боре дар он нишаста будам. 25 майи соли 1981, рӯзи хатми мактаб. Рӯзе, ки ба гесувони дароз гулбанди сапед баста будам ва дилам тачаллигоҳи орзуҳои сапед буд. Кишти «Темурмалик», ки аз Баҳри Точик ба Сайхунрӯд интиқол шуда буд, ҷавониву нишоту саодати сӣ нафар ҳамсабаки навсабزو аз Ҷазираи Гунчишкон ба ҷазираи Аралча, ба ошён азики кӯдакии мо мебурд, сӯи он бедаки мӯдароз, ки дар сояи меҳрубонаш ману хоҳаронам ва модаркалонам баъди алаф чидан барои барраҳомон фароғат мекардем ва нону мева меҳурдем. Сӯи он пулаки ларзон, ки чун ёдгори маъсуми бачагӣ ҳанӯз бокист. Пулаке, ки аз он гову гӯсфандони ҳамсояҳо ба ҷазира мегузаштанд, ба чарогоҳи сабзи бихишт. Ё на, пулаке, ки аз он ман мегузаштам ба ҷазираи таманно. Ба ҷое, ки фикрҳои ҳазорпоям озод мечариданд. Эй Баҳри Миёназамин! Эй сафинаҳои сапед! Эй авҷҳои ношикебо! Шумо маҳмилкаши андешаҳои тундрави моед.

Дар фурудгоҳи Истанбул фаслу соату тақвим иваз мешаванд. Ин нимарӯзи 15 май, ки хуни гарми урдибихишт дар шараёни Тоҷикистон талаълу мекунад, фазои беофтоби Туркия ва замини навбедораш шабиҳои охири исфандмоҳ аст. Дар ин фурудгоҳи беҳаёху, ки аз он сӯи деворҳои оинабандаш шаҳри қадими нимафарангиву нимаховарӣ бо биноҳои хуштаркибу болобаланд карашма мекунад, як соат танаффус мекунем ва баъд парвозро идома медиҳем ба сӯи Мунихи Олмон.

— Чунин эҳсосе дорам, ки гӯё аз Ватан ба Ватан парвоз мекунам. Ба димоғам атри Ориёно мезанад. Ман дар замини Олмон чун дар ҳоки пайванд дилпур қадам мениҳам — меғунд устод Каноат.

— Забони олмониро медонед, устод?

— Тақрибан 50-60 калима медонам, аммо ман сухани онҳоро бароҳат мефаҳмам. Миёни мову олмониҳо ҳаргиз девори бегонагӣ нест.

Фурудгоҳи бузурги Лифтонзои Муних бо масоҳат шояд баробари шаҳраке бошад. Дар Муних тайёраи Тоҷикистон бо мо бидруд гуфт ва мо чун кӯдакони аз домони модар

раҳошуда ё чун донишҷӯёне, ки нахустин бор аз русто ба шаҳр омадаанд, дар беинтиҳории фурудгоҳ қадам мезадем. Панҷ соат ба давутози дарёфти тикет ба Лондон гузашт. Дар ҳар нуқтаи тикетфурушӣ ба мои овора таъкид мекарданд, ки нуқтаи дигарро пайдо кунем. Гаронтарин гуноҳамон надони-стани забон буд, аммо олмониҳои меҳрубону муаддаб бо су-рати ҳалиму табассуми бомалоҳат моро роҳнамой мекарданд. Ниҳоят баъди ҳастагии зиёд ба ҳавопаймои англисии Муних – Лондон ворид шудем. Устод Давлатманд бо зарофату муто-иба меҳост рӯҳи гирифтаи моро мудово кунад:

– Ана, ба ҳавопаймои Шӯробод – Лондон (Шӯробод – зод-гоҳи Давлатманди Хол) ҳам дохил шудем. Оҳ-ҳо, бинед, ман раққосамро ёфтам, – ишора кард ӯ ба зане, ки ҳудуди 150 кило вазн дошт ва бетанаффус аз кифаш норанҷу афлесун бе-рун мекашиду меҳӯрд. Дар фосилаи панҷ соат ману устод Қаноат нахустин бор табассум кардем.

Ҳавопаймои бузург чор салун дошт ва бештар аз 20 тан ча-вонони олмониву англисӣ хидматгузори мо буданд. Вақте ки ҳурони ҳавопаймо зарфҳои моро баъди ғизо бозпас меги-рифтанд, хатман мегуфтанд: Сенкю вери мач (бисёр ташак-кур), барои мо хеле ҳайратовар буд. Гуё мо дар ҳаққи онҳо некии бузургро анҷом дода бошем. Оҳ, инҳо ин қадар табас-суми тӯлониро чӣ гуна дар лабашон овехтаанд? Чӣ басте ду-швор аст кори ин нозанин. Ҳамин бетанаффус табассум кардан ҳам хеле нерӯ меҳаҳад.

Инак, Лондон – дили Фарангистон. Шаҳри меҳҳову бо-ронҳо, шаҳре бо сарандози лочвардии абрҳои урдибиҳишт, шаҳре бо ёдгорҳои асотир ва имрӯзи мудерн. Инак, Ингили-стон. Қазираи кӯчаке, ки дар ҳаритаи олам масоҳати ҳақир дорад, аммо чун нуқтаи паргор дунёро пиромуни худ ҷарх мезанонад. Чӣ басте китъаҳои бузургу паҳновар, ки асрҳо зул-ми истеъмори ин қазираи шигифт кашидаанд. Қазираи навга-ро, ки ҳанӯз ба салтанати шаҳаншаҳӣ арҷ мегузорад. Дар фу-рудгоҳи бузурги Лондон Маҳдии Ҷомӣ – шоир ва муҳаққиқи эронӣ, Шафқати Рачабиён – Дориюш, Хайруллоҳ – корман-дони родиёи Би-Би-Си ва Маъсумаи Турфа – доктори ҳунар-шинос моро истиқбол мегиранд. Гулҳои сурхи меҳак бо

гулҳои сафеди бобунаву шайпурӣ иваз мешаванд. Падруд, гулҳои урдибиҳишти Тоҷикистон! Гулҳое, ки сарбаланду рӯсурх ва фотеҳу кавӣ ба Фарангистон расидед. Гулҳое, ки зебоии ватани маро ба чашми нилуфариӣ ношиносон муаррифӣ мекунад. Ҳоло ҳавопаймои Тошканд дар Лондон фуруд омад. Ҳавопаймое, ки Ҳаёт Неъматӣ Самарқандӣ – ёдгори маҷрӯҳи куҳаншаҳри азизро овард.

Соат 10-и шаб аст ва мо дар фосилаи якуним соат то маркази шаҳр мерасем. Шаҳр намоишгоҳеро мемонад, аммо чашми хастаи мо тавони нигоҳ надорад. Роҳнамоён иттилоъ медиҳанд, ки Лондони 16-миллионнафара дар чаҳор қисматш чаҳор фурудгоҳи бузург дорад ва аз ин қисмат то ба он қисмат он қадар фосила тӯлонист, ки кас аз Хучанд то Исфара равад ё бештар аз он. Устод Давлатманди Хол, ки қаблан чандин бор меҳмони Лондон шуда буд, барои зиндагӣ ба манзили дӯсташ меравад ва мо ғарибони дигарро дар меҳмонсарои «Империял» ҷо медиҳанд. Дар хутел доктор Муҳаммадҷафари Ёҳақӣ – муҳаққиқи барҷастаи суханшинос, муаллифи беш аз 60 китоб, ки қаблан устои Донишгоҳи Фирдавсии Машҳад буд ва ҳоло омӯзгори Донишгоҳи ховаршиносии Сояси Лондон аст, хонуми Наргиси Фарзод – мудири масъули конфронси шеърӣ порсӣ аз донишгоҳи мазкур ва дӯстони дигари ошнову ношно моро пазирай мекунад. Утоқи мо дар табақаи чаҳорум аст ва як байти қаблан гуфтаам, ки муҳотабаш Офтоб буд, дар ёдам барқ мезанад:

*Дар ошёнӣ чаҳорӣ, аё масеҳнафас,
Садо занам, ту ба овойи ман намеой.*

Оре, он офтоби гармхуни Тоҷикистон ин ҷо ба саломи ман намеояд. Шаб рафту сабоҳ омад. Субҳи Лондон соати севуним оғоз мешавад, шабаш соати бисту ду. Салом, эй субҳи беҳуршеди мағриб. Ин ҷӣ мардуми булғачаб, ки нимашаб сардои тилвизорро ин қадар баланд мекунад. Шояд кори инглисҳо набошад. Тамоми табақаи чаҳорум бедорхоб шуд. Ман бо нигоҳи парвозӣ ба осмон, ба умқи меҳҳо сафар мекунам. Ҷӣ қадар мӯъҷизаофаринанд инсонҳое, ки дар зери ос-

мони ғуборолуду ҳамешабарон шаҳри зебони бешабиҳа сохтаанд.

Вақти субҳона устод Қаноат мегӯянд:

– Ман як одами камхобам. Нимашаб телевизор рӯшан кардам, ки барномаи ҷолибе дошт, аммо нуқтаи паст кардани садоро наёфтам. Ин ҷо ҳама чиз автоматист, ки мо забонашро намедонем.

– Аҳсан, устод, – гуфтам – боз ман аз бегонаҳо бадгумон шудаам.

Мо се нафар – устод Қаноат, ман ва доктор Алиризо Қазваи машхур, ки нав аз Эрон омада буд, ба музаи бузурги Бритониёи Кабир меравем. Ҳаво 3-5 дараҷа гарм. Дар кӯча қисми раҳгузарон ҷомаҳои пашмиву полту пӯшидаанд, қисми дигар нимбараҳна бо пираҳанҳои тобистонӣ мегарданд. Борони реза мезанад ва бештарини мардум бе чатр ва бе эҳсоси нороҳатӣ зери борон қадам мечинанд. Борон сел мешавад, чунон сели бадҳайбат, ки ман дар умрам надидаам, боз ин мардум зери сел бепарво қадам мезананд. Аҷабо, инҳо сармо намехӯранд?

– На, одат кардаанд – мегӯяд Қазва. – Ҳамаашон дар манзил дастгоҳҳои доранд, ки дар ду дақиқа либосашонро хушк мекунад. Дар ҳутел, дар утокҳои мо ҳам чунин дастгоҳ ҳаст.

Аслан тариқи либоспӯшии мардуми ин шаҳри суннатбохта ва ҳамзамон суннатгаро барои тоҷикон ғайримаммулӣ аст. Масалан, агар ба ягон базми Хучанд равед, тамоми бонувон муродифи ҳамдигаранд. Пираҳанҳои мучаллояшон, кафши пояшон, орояву перояшон, гулолаҳои гесӯяшон, ҳатто эҳсо-су тафаккурашон. Аммо дар Лондон бештар аз 80 миллату қавм зиндагӣ мекунад ва касе тақрори дигаре нест. Мутаваҷҷеҳ мешавам, ки халқҳои осийӣ – ҳиндуҳо, чиниҳо, ҷопуниҳо, куриягиҳо бештар пираҳанҳои чашмрабои дурахшон мепӯшанд. Мардуми фарангӣ ва бумиёни Лондон бештар ҷомаҳои одиро дӯст медоранд. Кафшҳои бепошна, доманҳои хокистарранг, блузҳои пахтагиву абрешимӣ. Оре, самти андешаи онҳо ба рӯҳоният бештар аст. Барои ҳамин толори осоргоҳҳо, тиётру китобхонаҳо, толорҳои семинару конференсҳо ҳамеша пуродам аст. Ман қаблан ҳаёл мекардам, ки

зангиҳо дар Аврупо одамони фаръӣ ҳастанд ва шуғлашон чокариву хидматгузориаст. Аммо на, зангиён ва ҳам ақвоми дигар дар Лондон худро мухтор ва соҳибватан эҳсос мекунамд ва хеле дилпур дар кӯю барзан қадам мезананд. Дар тахтаҳои эълон аксҳои бузурги ҳабашҳои овозхонро овехтаанд, ки консерт баргузор мекунамд. Ҳабашҳо ва дигар мардуми ғайрибумӣ дар қори давлатдорӣ ва дигар қорҳои масъул ширкат менамоянд.

Фикр мекунам, ки роҷеъ ба музай бузурги Бритониё хонандаи тоҷик қаблан иттилоъ дорад. Дар ин шаҳре, ки ҳатто ширкат дар семинорҳо пулакист, вурӯд ба осорхона роӣгон аст. Музай бисёрошёна, ки бештар аз сад толор дорад, шоҳқори бузурги меъморист. Дар ошёнаи дуоум толори бузурги мудавваре ҳаст, ки мардум фароғат мекунамд, қажва менӯшанд, ба мағозаҳои китобу армуғон сар мезананд. Толорҳоро давр мезанему мутмаин мешавем, ки ки бештарини ашёи нодири муза ёдгорҳои қадими мардуми Юнон, Рум ва иронӣ ҳастанд. Ҳазинаи Амударё ин қост, зари Зарафшон, бозмондаҳо ва шикастапораҳои шаҳрҳои қадими Хатлону Суғдзамин, муҷассамаҳои бостонии Тахти Чамшад, сиккаҳои шоҳони Хуросон, дастхати қутуби аҷлоди мо, кӯзаву обдастаҳо, зару зеварҳои шоҳони Сосонӣ ва амирони баъдӣ, тамоми ёдгорҳои аҳди қухан, ки марбут ба ниёкони мост, ин қо маҷмӯа шудаанд. Намедонам, мо бо ин фарҳангу тамаддуни беназир, ки акнун сарвати инглизҳост, ифтихор қунем ё гирия. Ҳоли ин ёдгорҳо ҳоли қӯдакест, ки дар хонаи модар шояд хор мешуд, дар хонаи модарандар нозпарварду гирумиву мӯҳтарам аст. Ин пайқараҳои тамаддуноро инглизҳо хеле эҳтиёт мекунамду азиз медоранд ва намегузоранд, ки мо даст расонем.

Дар як толор исқилетҳои одамонро гузоштаанд, ки ҳар тамошогар хоҳу нохоҳ ба фарқоми ногузирӣ худ меандешад. Исқилетҳое, ки ҳушдор медиҳанд:

Ҳой мардум! Ҳолиё, ки фурсат ҳаст, шитоб қунед: барои офаридан, барои дӯст доштан! Ҳамин устухонпора ҳам рӯзгоре чашми тамошо боз қарда буд ба дунё, ӯ ҳам қун мо ғаму шодиқое дошт, ӯ ҳам ошиқӣ қасе буд ва шояд таронақое ҳам

мегуфт, оҳангҳое менавохт, китобҳое менавишт, донаҳое мекишт, дарахтҳое месабзонд...

Баъди нимарӯз роҳнамои мо Махдии Чомӣ устод Қаноат, Ҳаёт Неъмат ва маро ба меҳмонии родинуи машҳури Би-Би-Си мебарад. Дар баҳши форсии роҷиёи Би-Би-Си рӯзноманигор Дориюш, ки се моҳ қабл аз Тоҷикистон барои кор омадааст, роҷеъ ба дурнамои забони тоҷикӣ бо мо сӯхбат мекунад. Дидор ва мулоқот бо бист нафар корманди баҳши форсии Би-Би-Си таҳти роҳбарии доктор Боқир Муин, ки ҳамаашон моро аз тариқи мусоҳибаву суҳанрониҳои пешинамон мешинохтанд, басо ҷолиб буд. Устод Ҳаёт Неъмат, ки бо тори садафбандашон омадаанд, ба нола суруд меҳонанд:

*Пушту паноҳи ман буд девори дилбари ман,
Аз гиря бар сар афтод, эй вой, бар сари ман.*

Мо бо устод Қаноат шеърҳо кироат мекунем ва ман фитаи овози хонандаи бемисли мо устод Ҷӯрабеки Мурод ва кутуби адибони тоҷикро ба ёрони раҳдур ҳадя мекунам. Онҳо моро дар ҳалкаи муҳаббат гирифтаанд, аммо дил, ин дилаки ношикебо боз бо ёди ватан пар-пар мезанад. Дориюш – Шафқатҷони Фалғарӣ, ки ҷавони хеле рамузфаҳму дилошност, андӯҳи маро эҳсос мекунад:

– Фарзона, куди Хучанд чанд буд?

Ӯ чанд рақами куд ва панҷ рақами ошноро мечинад ва аз он канораи дунё садои пайванд меояд:

– Аяҷон, ба ман қалами англисӣ биёред.

– Албатта, Шоҳонаҷон.

– Аяҷон, ин ҷо соат дахуними шаб. Он ҷо чанд?

– Севу ним, чонам. Шабат хуш. Шаби азизат хуш!

Нури заифи офтоб тирезаро фатҳ кардааст. 365 рӯзи Лондон фақат 50-55 рӯзи офтобӣ дорад. Сафари ҳафтрӯзаи мо низ як рӯзи офтобӣ дошт.

Инак, 17 май, рӯзи панҷшанбе дар толори ҷаласаи До-нишгоҳи ховаршиносии Сояс кори конфронси умумиҷаҳонии шеърӣ порсии мудерн оғоз мешавад. Дар он меҳмонон аз Фаронса, Олмон, Ҳуланд, Суис, Итолиё, Испониё, Амрико,

Чопун, Чин, Ҳиндустон, Покистон ва соири кишварҳои олам хузур доштанд, ки ҷумла муҳаққиқон ва дӯстдорони шеърӣ порсӣ буданд. Рӯзи аввали кори конфронс олимони мунаққидон ва шоирони машҳури порсизабон Мӯъмин Қаноат, Аҳмад Карими Ҳаққок, Тақии Пурномдориён, Самеии Ҳомид, Шабоби Ваҷдӣ, Анаҳитои Худоназар, Шафқати Раҷабӣён, Нозанини Низомшаҳидӣ ва Гароннози Мӯсаӣ гузориш ва суҳанронӣ карданд.

Дар вурудгоҳи толор намоишу фурӯши кутуби эронӣ ва ниғорхонаи асарҳои хунарии наққоши машҳадӣ хонум Пурони Хуросонӣ ташкил шуда буд. Пурон дар пораҳои матоъ бо сӯзан тасвирҳои бемисли асотириву имрӯзин офаридааст, ки бо ҳамоҳангии мусиқии суннатии иронӣ ба ҷашму дили зебопазири мо таъсир мерасонад. Ҳар мусаввараи ӯ даричаест, ки рӯҳи моро ба ҷаҳони комилтар, ки рангҳои рӯшантар садо мезананд ва садоҳои рӯшантар ранг медиҳанд, мебарад. Иттифоқан, Пурон бо ман хеле пайванд ёфт. Ё ҳамеша дар меҳмонсаро ба утоқи ман меомад ва купии мусаввараҳоиро, ки дар Машҳад монда буд, меовард. Ин зани покҷавҳари 44-сола, ки ҳанӯз издивоҷ накардааст, тасаввуф ва ирфон меомӯхт ва шуӯи ирфон дар ҳунараш рехта буд.

– Шеър бихон – хитоб мекард ӯ. Шеър бихон, ки китоби тозаии зиндагии ман тӯй. Ман ба ҳар ҷо, ки сафар мекунам, манзурам дидори инсонхост, на тамошоӣ гулгашту кӯчаву дарё.

Пурон бо ҳунари худ, ки асли ишқ аст, ба мазҷубиву маҷнунӣ тазвиҷ шуда буд.

Аҷиб, меандешидам ман. Дар Лондон низ бештарини мардум дар 40-45 солагӣ хонадор мешаванд ё ҳаргиз издивоҷ намекунанд. Муҷаррад будани хонуми 40-сола як ҳодисаи муқаррарист, ки ҳайрати касеро барнамеангезад. Бештарини хонаводаҳо як фарзанд доранд. Як қисмати дигарашон сагча ё гурбаҷаеро нозбардорӣ мекунанд ва бо ҳамин қонеъанд. Зиндагӣшон таъмин аст. Ҳар каси одӣ дар кифаш телефони мобил дорад, дар бонк суратҳисобашро боз кардааст, соҳиби мошин аст. Аммо шаҳр танг аст, қасе, ки мошинашро як шаб дар кӯча ё мошинсарои умумӣ мегузорад, бояд ба маъмурон

бист дулор супорад. Воҳиди пули англисҳо фунтстерлинг аст, ки агар ба дулор гардонед, маъоши ҳадди ақали мардум дар як моҳ 1000-2000 дулор мешавад, ҳадди бештараш 100000 дулор, нархи молу мавод дар мағозаҳо хеле гарон аст, зеро одамон қобилияти харидорӣ доранд. Аммо камбағалҳоро бечораҳо ҳам чун дар ҳама ҷои дунё кам нестанд. Гадоён дар кӯчаҳо шабро рӯз мекунанд. Як фунтстерлинге, ки ба гадо медиҳанд, 1, 5 дулор аст. Гадо дар як шабонарӯз метавонад 100 дулор ба даст орад ва дар он қиматистон боз ҳам гадо монад.

Зиндагии шабонаи Лондон низ бисёр пуршӯру садранг аст. Соат 2-и шаб, вале бештарини мардум дар кӯча ё дар меҳмонӣ, дар тиётр, синамо, тарабхона мегарданд. Ҳама ҷо ҷароғистон аст ва кӯву барзан ҳаёли хоб надорад.

Рӯзи якуми чаласа дидори шоири мумтози муқими Лондон Жола Бадё бароям басте гуворо буд. Баъди маҳфили Наврӯзи Ачам, ки дар Кохи Борбад соли 1988 бо ибтиқори устод Гулрухсор доир шуда буд, тақдир моро боз ба ҳам овард. Жолахонум фақат як рӯз дар чаласа ҳузур дошт ва рӯзи дувум ба дунболи қорҳои дигараш ба Порис парвоз кард. Дар сӯҳбати ширине, ки бо ин бонуи барносурати 75-сола доштам, бо ҳидояти самимии модарона гуфт:

– Ту давоми ман бош!

Ман ҳар вақт Жолахонумро ёд меорам, дар хотирам як мисраи сабзи ӯ тулӯ мекунад:

Баҳори муждарасон, эй баҳори муждарасон.

Рӯзи дуҷуми конфронс муҳаққиқ ва шоири беназир Ризо Бароҳанӣ, Нимо Мино, Ҷаъфари Ёҳақӣ, Фарзонаи Милонӣ, Ҳаёт Неъмат, Алиризо Қазва, Ҳусайни Мансурӣ, Лӯъбати Фарҳангпур, Наргиси Фарзод ва ман гузоришамонро манзур кардем. Ба андешаи ман аз кулли маърузаҳое, ки қироат шуданд, суҳанронии Аҳмад Карими Ҳаққок, Муҳаммадҷаъфари Ёҳақӣ, Ризо Бароҳанӣ ва Мӯъмин Қаноат роҷеъ ба имрӯзу фардои шеърӣ мудерн таъсиргузортар буданд.

Ризо Бароҳанӣ муаллифи асари машҳури «Тило дар мис»

холо мукими мамлакати Конодо аст. Ў бо вучуди аслан турк буданаш ашъор ва осори таҳқиқияшро ба форсӣ менависад. Ризо Бароҳанӣ дар сӯхбатҳои хусусӣ бо мо изҳор кард, ки хеле меҳоҳад меҳмони Тоҷикистон шавад, зеро хабар дорад, ки дар он диёр маҳбубият ёфтааст. Ў, ки ҳоло ба сӯи 70-солагии роҳ мепӯяд, пур аз ҷавониву нерӯи офариниш аст. Бештарини авқоташро ба гуфтани шеър мебахшад. Ў ҷолибтарин чехрае буд дар маҳфили мо, ки ҳузураш масъулияти дигаронро меафзуд.

Аҳмад Карими Ҳаккок – донишманди маъруфи эронӣ, муаллифи осори зиёди таҳқиқу баррасӣ, устои Донишгоҳи Колумбиёи Нью-Йорк аст, ки бо фитрату хиради қуфлкушояш ҷароғи маҷлиси мо буд. Ин марди мӯътабар даҳ сол қабл бо рӯзноманигори машҳури тоҷик, устои суратгарону хунарварон, сафири муҳаббати Эрон Муҳиддини Олимпур меҳмони манзили мо шуда буд. Бо шарофати ӯ чандин ҷамоаи ману Озарахш ба форсиву англисӣ дар Амрико интишор шудаанд. Ў ҳоло гузидаи тозаи назму насри тоҷикро таҳия мекунад. Ҷамеша самти муҳаббаташ ба тоҷикон ва Тоҷикистон аст. Ба ҳадде, ки рӯзи охир барои худоҳофизӣ пеши ман омад ва хоҳиш кард, ки барои чанд дӯсти тоҷикаш номаву ҳадя ва кӯмакашро расонам.

Маърузаи устод Қаноат «Шеъри нимой дар Тоҷикистон» ном дошт. Дар гузориши ӯ таҳлил ва таҷзияи амиқи ашъори шуъарои навгарои Тоҷикистон ва хувияту истиклолу тачоруби хунарии онҳо омадааст. Худи устод Қаноат, ки падари шеъри нимой дар Тоҷикистон маҳсуб мешавад, бузургтарин гӯяндаи шеъри модерн пазируфта шудааст. Умедворем, ки маърузаи устод Қаноат дар ҷаридаҳои Тоҷикистон мунташир мешавад. Гузориши ман «Шеъри занони суханвари Тоҷикистон» шояд бештар моҳияти иттилоотӣ дошта бошад, на таҳлилий. Ҳар оина онро низ дар расонаи фарҳангие манзур хоҳам кард.

Шоми рӯзи дувум дар толори бузурги донишгоҳи Сояс концерти устод Давлатманди Хол баргузор гардид.

Аҳли толор, ки шиносандагони хунар ва зебоии ростин буданд, Давлатмандро хеле гарм пазируфтанд, то ҳадде, ки 15

дақиқа ба ифтихори ӯ каф кӯфтанд ва аз ҷо бархостанд. Мутмаином, рӯзе маърифати мусиқии мо низ ба пояе мерасад, ки хунарманди ростинро аз ҳаваскори бемоя ташхис ва тафовут диҳем. Давлатманд ба ҷуз азамати савтиву овозӣ, хунари асливу зотӣ, паҳлугардонихои ширину ғайриинтизори садо истеъдоди нодирӣ пазиroy ва шинохти шеър дорад. Ҳаргиз матни заъифро намехонад. Ҳаргиз ба худ иҷоза намедихад, ки як-ду абрешимак фурутар занад ва ҳарфи бечавҳарро тарона созад. Бахусус вақте ӯ мехонад:

*Бинмой рух, ки боғу гулистонам орзуст,
Бикшой лаб, ки қанди фаровонам орзуст.
Як даст ҷоми бодаву як даст зулфи ёр,
Рақсе чунин миёнаи майдонам орзуст.*

Аҳли толор ба шӯру шааф меоянд ва рӯҳи саодатмандашон самоъ мекунад. Давлатманди Хол баъди концерт мегӯяд:

– Ин ҳама муҳаббатро худам ҳам наметавонам тафсир кунам. Дар Урупо Фалакро хеле дӯст медоранд ва умуман, сурӯҳҳои суннатиро арҷ мегузоранд. Баъдан ман бо се октава (се пилаи овоз) меҳонам, ки ин нава хонандагон дар Тоҷикистон камшуморанд.

Бахусус, чанд нафар итолиёӣён, ки дар толор ҳузур доштанд, бештар аз ҳама ҷонбохтаву шефтаи Давлатманд гардиданд. Ба мо рӯшан шуд, ки хунариноси ҷавони итолиёӣ Федерико, ки он рӯз аз шаҳри Рим ба ҷаласаи мо омада буд, рисолаи дуктуриашро роҷеъ ба хунари навозандагӣ ва овозхонии Давлатманди Хол анқариб дифоъ хоҳад кард.

Рӯзи сеюм рӯзи мусиқиву шеър буд. Барои ҳама шоирону ҳофизон то сӣ дақиқа вақт муайян шуда буд ва қисмати сеюми рӯз, яъне шомӣ рӯзи сеюм ҷашни милоди шоири бузурги Аҷам Лоик Шералӣ таҷлил гардид. Ҷашни устод Лоикро Маҳдии Шарифи Ҷомӣ – шоир ва рӯзноманигори мумтози хуросонӣ, ки ҳоло муқими Лондон аст, раисӣ кард. Нахуст Мӯъмин Қаноат рубоиёти дар сӯғи устод Лоик навиштаашро хонд, ки оғозаш ин буд:

*Чон будию рафтӣ, зиндаам, ҳайронам,
Дар васлу видоғи ҷону тан сарсонам.
Бо ашк марез пок дар домани хок,
Бо ханда марав ту аз лаби хандонам.*

Овозхони машхури афғонистонӣ Довуди Сархуш, ки ҳоло дар Порис зиндагӣ мекунад, чанд сурудеро ба матни устод Лоиқ манзури мустамеъон кард:

*Дар ин замона ба ҳар баҳона на ту бимонӣ, на ман бимонам.
Насиби дилро зи дори дунё на ту ситонӣ на ман ситонам.*

Довуд баъди анҷоми сурудаш гуфт:

Устод Лоиқ шоири дили мананд, ки бе шеъри ҳаётангеза-шон зиндагии ман комил нест. Ман бо ҳидояти Лоиқ ба фардо имон меорам ва ҳастиямро идома мебахшам дар ин ғурбатса-ро, ки ёди ватани абгорам диламро ниҳону ошкора метарошад ва ба нола меҳонад:

*Мусофир, ёсуман дорад тани ту,
Ҳавои шаҳри ман дорад тани ту.
Биё, то борҳо даврат бигардам,
Ҳанӯз атри Ватан дорад тани ту.
Аз роҳи дур омадӣ, чӣ носабур омадӣ,
Монда набоишӣ,
Хаста набоишӣ.
Мушки Хутан бар танат,
Атри Ватан дар танат.
Монда набоишӣ,
Хаста набоишӣ.
Гул ба гулистон, оташ ба зимистон,
Моҳӣ ба дарё, оҳу ба биёбон.
Аммо ману ту зеби ҳамем, дилбари афгон.
Аз ҳам на зиёду на камем, дилбари афгон.
Ба шаҳри ғурбат овора шудам,
Ба мулки мардум бечора шудам
Дар ҳам шикастам аз вақте ки рафтӣ.*

*Таронаҳоро оташ задаам,
Оташ ба қалби саркаш задаам,
Аз ҳам гусастам аз вақте ки рафтӣ.*

Таронаҳои Довуд, ки воқеъан савту садои довудӣ дорад, сӯгномаи ҷонфишори ватани маҷрӯҳаш – Афғонистон аст. Ватани бечорае, ки ин ҳама солиён наметавонад аз қайди таҷовузу хиёнат ва разму пайкори худиву бегона раҳо шавад. Таронаҳои Довуд нафири нолаи ғарибест, ки дар биёбони холии рӯҳ ёди гулҳои Ҳирот мекунад:

*Беошёна гаштам,
Хона ба хона гаштам.
Бе ту ҳамеша бо ғам
Шона ба шона гаштам.
Сарзамини ман! Хаста-хаста аз ҷафой,
Сарзамини ман! Бесуруду бенавой.*

Барои ман мояи шодӣ ва ғайриинтизор буд, ки Довуди Сархуш таронаро бо матни ман меҳонд:

*Қасам ба номи баҳорон, ки ман аз онӣ туям,
Чӣ тег мезанӣ бар ҷонӣ ман, ки ҷонӣ туям.
Ту охирин асари нур дар ғуруби манӣ,
Ман охирин нафаси сабз дар хазонӣ туям.*

Ӯ баъди анҷоми суруд фита ва дискашро бо соядасте пуриғроқ ба ман ҳадя намуд: «Ба машъаладори шеъри порсӣ хонум Фарзонаи Хучандӣ аз Довуди Сархуш».

Шоири Афғонистон Беранги Кӯхдоманӣ, ки чандин сол дар Душанбе сукунат карда буд ва ҳолиё муқими Лондон аст, шеъре ба ёдмони устод Лоиқ хонд:

*Чун оби чашма ҷӯши суханҳои Лоиқ аст,
Боди баҳор шеъри дилорои Лоиқ аст.
Он дам, ки лолае бикашад сар зи ҷайби хок,
Тасвири тозаи дили шайдои Лоиқ аст.*

*Ҳар ҷо, ки гунча боз шавад, атри шеъри ўст,
Ҳар ҷо, ки шиқ хона кунад, ҷои Лоиқ аст.
Ў вориси Саноибу Аттору Мавлавӣ,
Чун рӯдбори маст ғазалҳои Лоиқ аст.
Кохи сухан ба қўшиши ў устувор шуд,
Шеъри баланд ҳиммати волои Лоиқ аст.
Аз дил суруд шеъру ба дилҳо нишаст зуд,
Ҳар ошноӣ шеър шиносои Лоиқ аст.
Ў посдори дурри дарӣ, лафзи Рӯдакист,
Ё Раб, барор, он чи таманнои Лоиқ аст.*

Давлатманди Хол низ дар шоми Лоиқ таронаи устодро тараннум кард:

*Ду раҳсозему раҳпаймо ману дарё, ману дарё,
Ду ҳамроҳему ду танҳо ману дарё, ману дарё.*

Барои ман низ насиб шуд, ки номаи дарди миллатамро ба гўши мағрибиёну машриқиён расонам.

Шоирон Самеи Ҳомид, Ризо Бароҳанӣ, Ҳаёт Неъмат, Алиризо Қазва, Нозанин Низомшаҳидӣ, Гароннози Мўсавӣ, Ҳусайн Мансурӣ шеърҳои суннатӣ ва мудерн хонданд. Басе шодибахш буд, ки баъди хатми маҳфил фарангиёни форсидон меомаданду ба мо – тоҷикон мегуфтанд:

– Мутаассифона, мо то имрӯз наметонистем, ки бад-ин тариқа ширин ба порсӣ мешавад сухан гуфт. Кош, мо низ бо ҳамин шева ҳарф мезадем.

Ҳоло ман чанд намунаеро аз шеърҳои шоирони ғавқ, ки дар ҷаласаи онрӯза манзур шуданд, пеш меоварам.

Самеи Ҳомид, шоири машҳури Афғонистон, ки ҳоло муқими Донморк аст, бо ҷунин муқаддима ба хониши дубайтиҳояш пардохт: Дубайтӣ модаркалонамро ба ёдам меорад. Дар ҷоштҳои доғи Мазор, зери ҷатри мушаббаки ҷанор менишаст ва дубайтии гесувонашро бо афсонаҳои нукрай мебофт. Садояш ҳавои муаттари Ғазнинро тараннум мекард. Оҳ, он боғҳои дўшизавау шиновар дар лаҳзаҳои баҳорина, оҳ, он себҳои бараҳна дар сабади божгуни осмон:

*Чӣ кас шамъе фурузад ёди моро,
Зи торикӣ ситонад доди моро.
Диле дорам, ки мисли шиқ гунг аст,
Кӣ баргардон кунад фарёди моро.*

*Ба дунболи баҳорон гиря кардам,
Ба сони сӯгворон гиря кардам.
Ба зери такдарахте бепаранда
Барои марги борон гиря кардам.*

*Дирафиши шиқу озодӣ ба шона
Бизан бар гурдаҳои ин замона,
Бибоф, эй шеър, бо дастони фарёд
Зи рағҳои гулӯям тозиёна.*

Шоири эронӣ хонум Нозанини Низомшаҳидӣ низ аз китоби тозаи шеъраш «Аммо ман муосири бодҳо ҳастам» поре меҳонад:

*Осмон,
Осмон ҳанӯз он ҷост.
Бо ин ки ман дастанамо гум кардаам
ва ҳақиқати чашимои шуморо,
Бо ин ки ман ҳанӯз аз умқи решаҳо нарӯидаам,
Ҳанӯз он ҷост осмон
ва аср дар сайёрае дигар ҳамчунон тӯлонист
дар бозҳои хис аз офтобе, ки рангаширо намедонам.*

Маҳдии Ҷомӣ аз дафтари ашъораш «Орзу бар бод» шеъре кироат мекунад:

*Инак, чархе бизан, бар мрамари об,
нилуфари оби сукут!
Аз соқои танҳои кадом широқ
Фуру фитодай ба об?
Ба дастафшони ту дар маҷлиси насим
Синаи шаффофи бирка меларзад аз иштиёқ.*

*Ин ҷо ҳузури хилвате бепоён
Чархе бизан аз нигоҳи номаҳрамон
Дасте бияфшону бигир дасти меҳрубони бод.
То фаро расад баҳор,
То бишикуфанд дарахтони себ –
Он бўи сурхи тароват,
Он оташи пурилтиҳоб.
Дар умқи обҳои ранҷ
Марвориди кадом табассум ба каф омадааст.
Эй садафи фуруҳазида дар инзиво.
Инак, борони ҳодиса меборад.
– Марвориди дигаре!
Ба ёд биспор.
Дар сафарҳои оби ишқ
Хори маро ба доси широқ баркан.
Ин ояест
Дар ибтидои сураи «Ту»
Эй ҳама ман!*

Алиризо Қазва ғазали машхуреро аз дафтари шеърарш «Ду
ракаъат ишқ» мехонад:

*Ганҷи ин вайрона будам, хору хас дуздидаам,
Шӯри анқо доштам, боли магас дуздидаам.
Аз ҷафои хеш моро кай умеди растанест,
Булбулам, аммо зи бахти бад ҷафас дуздидаам.
Ҷош мегӯям, ки амнийят надорад шаҳри мо,
Ман чароғи хона аз дасти асас дуздидаам.
Узри бахшоиши надорам, сахт таъзирам кунед,
К-аз дукони офият умре нафас дуздидаам.
Ақл пиндорад, ки ман аз сарзамини дигарам,
Баски мазмунҳои дур аз дастрас дуздидаам.
То бидонӣ, дуздӣ озод аст дар шаҳри адаб,
Ҳафт банд аз дафтари ҳафтод кас дуздидаам.*

Аслан, бардошти ман аз конфронси порсии модерн чунин
аст, ки ин навъи шеър бо он ки хеле талош мекунад барои ба

шеъри суннати арӯзи пирӯз шудан, ҳанӯз як андоза ноком-гор аст ва аслан ин набард бояд хотима пазирад. Бигзор ҳар навъи шеър, ки шеъри волову ростин аст, ҳукуки комили зистанро дар ҳазорсолаи севум ва баъдҳо низ дошта бошад. Дар Эрон имрӯз ҷавонон ба сабки Сӯҳробӣ Сипеҳрӣ гаравидаанд ва бештар шеъри мудерн меҳонанду менависанд. Дар Тоҷикистону Афғонистон шеъри суннатӣ ҳанӯз мақоми шаҳрёрӣ дорад. Чунон ки устод Қаноат баъдан борҳо ишора карданд, ҷаласаи мо ҳулоса нашуд. Яъне касе дар поёни конфронс қарор ё номаи ҳукмеро барои мо кироат накард. Шояд ҳамин беҳулоса будан зебо бошад. Охир, намешавад ҷароғи ҳамагонии ҷаҳонафрӯзеро ёфт, ки ҳама шоирон бо раҳнамоии он давоми ҷодаро паймоянд ва ба самти ҳақиқат раванд. Ҳар кӣ ин ҷароғро бояд дар худ ҷустуҷӯ кунад, ҳар кӣ ҳудаиш бояд матраҳ созад, ки шеъри суннатиро чӣ тозагӣ бахшад, шеъри сапедро чӣ гуна шаклу мӯҳтаво диҳад, худро дар ҳунари бо чӣ васила мучаддад созад. Чӣ хушоянд буд, ки дар ҷаласаи муроди шеъри сапед ғазалу қасидаву рубоӣ ва анвои дигари ашъори суннатӣ низ садо доданд. Хуштар аз ҳама ин буд, ки мо бо устод Қаноат шеъри ҳамватанонамон – шуъароии имрӯзи Тоҷикистонро бо ифтихори ростин (на бо шарму хичолат, ки ин сурудаҳо беумқу каммоянд) меҳондем ва истиқболи гарм медидем.

Барои ман ҷолибтарин нукта он буд, ки тамоми муҳаққиқони фарангиву амрикоӣ меғуфтанд: Аввалин шоире, ки дар Амрикову Инглистон меҳонанд, Уилям Шекспир аст ва дувум Мавлавӣ Балхӣ. Ҳамин дувум будан ҳам маро саодатманд кард, дар ҳоле ки Мавлоноӣ бемисли мо, Ҳофизу Саъдиву Хайёму Камоли мо аслан мақоми аввалдоранд. Фақат нубуғи ҷаҳонпаймо метавонад ҳатто аврупоёни назарбаланду бовикору ҳудғароро мусаххар созад.

Се рӯзи қори конфронс гузашт ва якшанбеи дилгир оғоз шуд. Чунон ки Фурӯғ меғӯяд:

*Ҷумъаи соқит,
Ҷумъаи матрук.
Ҷумъаи чун кӯчаҳои кӯҳна ғамангез.*

*Ўумъаи андешаҳои танбали бемор.
Ўумъаи ҳамёзаҳо.
Ўумъаи беинтизор.
Ўумъаи таслим.*

Имрӯз 20 май, зодрӯзи хучастаи устод Лоик аст. Ҳамчунон рӯзи милоди устод Қаноат, ки 69-мин урдибиҳиштро дар меҳистони Лондон дуруд меғоянд. Баъди субҳона ман огоҳ шудам, ки калиди утоқро гум кардаам, аммо, мутаассифона, забони англисиро намедонистам, ки ба чустучӯ бароям. Пеши оқои Қазва рафтам:

– Алиризо, ба ман кумак кунед, калидам гум шуд.

Қазваи меҳрубон бо устод Қаноат чандин ошёнаро сар мезананд ва бебарор бо навбатдори хутал меоянд, ки дарамро боз кунад. Ҳикояте аз Аттот ба ёдам меояд, ки касе дар чустучӯи калид мегашт ва орифери аз ин кори ӯ аҷаб омад, ки гуфт:

– Ман хона надорам, ки ба дунболи калид гардам. Ту ҳар оина хушбахтӣ, ки лоақал хона дорӣ.

Ин ҳангом дар долон шоири Афғонистон Самеъи Ҳомид пайдо шуд ва байте аз Бедил хонд:

*Касе дарбандиғафлатмондае чун ман надид ин ҷо,
Ду олам як дари боз асту меҷӯям калид ин ҷо.*

Ин Самеъ дар сиюдусолагияш соҳиби 14 китоби шеърӣ нақд аст ва як асараш, ки таҳлилу баррасии осори Бедилро фаро мегирад, «Калиди дари боз» ном дорад. Ӯ ба ман як ба-ста қанд ҳадя карду гуфт:

– Ба муносибати пайдо шудани калид ва ба умеди, ки рӯзи дидор ҳамагон қанди порсиро дар Хуросон бихӯрем.

Калид ҳам пайдо шуд, аммо дили ман аз хонааш рафтааст. Касе дарро мекуҷад.

– Биёед, устод Қаноат – устоди тозамилоди мо. Дар ин як-шанбеи ғурбат чӣ кор мекунем? Охир, бояд дар Панҷекат ме-

¹ Дар Эрон ҷумъа рӯзи таътилу фароғат аст

будем. Дар Мазори Шариф тавофи мазҳари устод Лоик мекардем.

Устод ханӯз посух надода садои тилфун баланд мешавад.

– Устод, шумо гӯширо бардоред ва агар мухбире бошад, гӯед, ки ман нестам – мегӯям ман (зеро ҳамагӯза аз гузоришу сӯҳбатҳои тӯлонӣ хеле ҳаста будам). Алу, хонум, шумо аз роҳи Озодӣ?

– Не, Фарзона нест. Кучое рафт. Баъди чошт меояд.

– Чӣ? Ман дар утоқи ӯ чӣ кор мекунам? – Устод суолomez ба ман менигаранд. Ман китф барҳам мезанам.

– Ман... Ман...

– Не, телефони оқои Қаноатро намедонам, шумораи утоқашон 432. Лутфан ташриф биёред.

– Уф, ман имрӯз ба 69 даромадам ва аввалин бор дар умрам бо фатвои чӯчаи навбале дурӯғ гуфтам – маро танбех доданд устод.

... Ва мо ҳар ду ба тамошои кӯча мебароем. Мағозаҳои шаҳр шабеҳи осорхонаанд, он қадар армуғонҳои зебо доранд, ки чашми кас сиёҳӣ мезанад. Аммо вақте ки қиматашонро мефаҳмед, бештар мутмаин мешавед, ки ин ҷо муза аст ва бурдани чизе мамнӯъ аст. Ман талабгори як гурбачаи маснӯъӣ мешавам ва бо устод Қаноат ҳисоб мекунем, ки қимати ин гурбачаи ношуд 6 сомонист. Баъди харидан мефаҳмед, ки фиреб хӯрадем – 20 дулор будааст.

– Ин гурбачаи фиребо моро ғорат кард – мегӯянд устод ва хандон роҳро идома медиҳем. Ба ҳар даре, ки ворид мешавем, худ ба худ (бе он ки даст расонем) боз мешавад ва баъди рафтан баста мегардад.

Лондон шаҳрест, ки агар бе роҳнамо аз як кӯча ба кӯчаи дигар рафти, хатман раҳгум мезанӣ. Биноҳо ба ҳадде шукӯхманду фалакбӯсанд, ки гоҳе фарозашонро базӯр мебинем. Дарахтҳо ҳама дар сояи иморат монда ва назарногир метобанд. Ҳеҷ қасре ё коҳе шабеҳи ҳамдигар нест. Дар фосилаи ҳар ду метр сутунҳои баланде қад кашидаанд, ки дар онҳо сабади гулҳои тоза овардаанд. Шояд ҳамагӯза он гулҳоро иваз мекунанд, ки хеле ботаровату муанбаранд. Аслан, Лондон шаҳри гулҳост. Бештар аз 300 нави гулро мебинам ва ҳайрон

мешавам ба ҳаёти хуррами гулҳо дар ин ҷазираи борон. Де-воргулҳое бо дарозии 30 метр ё бештар ба авҷ қад кашидаанд. Ё тавба! Чаро ман дар мавҷи гул ғўтаварам ва боз нола мекунам дар ҳаҷри ҳамон лолаҳасаки маъсум, ки субҳҳои фарвардин аз лаби боми хонаамон маро саломи сабоҳӣ мегуфт.

– Фарзона, – садо мекунад касе. Ба ақиб нигоҳ мекунам – Ҳусайни Мансурӣ – ҳамон Ҳусайне, ки Фурӯғи Фаррухзод аз ҷузомхонаи Машҳад гирифта ва ба фарзандӣ пазируфта буд. Ё ҳоло тарҷумони тавонои шеърӣ форсӣ ба забони олмонӣ аст ва дар Муних зиндагӣ мекунад.

– Фурӯғ аз 4 то 9-солагиям, яъне то рӯзи вафоташ маро тарбият кард, – мегӯяд Ҳусайн.

Ман бо падару модари ҷузомиям дар ҷузомхонаи (маҳав-хонаи) Машҳад мезистам дар ҳоли ҳақириву бечорагӣ. Ҷузомхона дар беруни шаҳр воқеъ буд ва касе аз дунёи берун ба он намеомад ва касе кумаке ҳам намефиристод. Падари ман оқои Мансурӣ, ки марди бофарҳанге буд ва ин беморию аз нафари туфайлие сироят гирифта буд, мактаб боз карда ба ҷазомӣён савод меомӯхт. Рӯзе ҷаҳор нафар ба ҷузомхонаи мо омаданд: 1 зан ва 3 мард. Онҳо бо ҷузомӣён сӯҳбат карданд ва ба навор бардоштани филм шурӯъ намуданд. Он зан, ки баъдан маълум шуд, исмаш Фурӯғ будааст, падарамро ба мушвирий хоста буд ва соатҳои зиёд дар утоқи мо менишаст. Рӯзе ба ман дурбини аккосиашро дод, ки тамошо кунам. Ман, ки чунин асбоберо дар умрам надида будам ва умуман камтарин робитае бо ҷаҳони хориҷ аз ҷузомхона ва ашёву одамҳо-яш надоштам, бисёр ба завқ омадам. Фурӯғ маро навозиш кард ва гуфт:

– Чӣ бачаи хубе.

Ё бе ҳазару парҳез ба ҷузомӣён барои салом даст дароз мекард, ҳамроҳашон ғизо меҳӯрд, сӯҳбатҳои тӯлонӣ менамуд.

Вақте Ҳусайн ин ҳарфҳоро мегуфт, ривояте аз «Достони Ростон»-и Аллома Муртазо Мутаҳҳарӣ ба ёдам омад.

«Дар Мадина чанд нафар бемори ҷузомӣ буд. Мардум бо танаффуру ваҳшат аз онҳо дурӣ мекарданд. Ин бечорагон аз он андоза, ки ҷисман аз бемории худ ранҷ мебарданд, рӯҳан аз танаффуру инзичори мардум ранҷ мекашиданд ва чун ме-

диданд, дигарон аз онҳо танаффури доранд, ҳудашон бо ҳам нишасту бархост мекарданд. Як рӯз ҳангоме ки даври ҳам нишаста буданд, ғизо меҳӯрданд, Алӣ ибни Ҳусайни Зайнуллобидин аз он ҷо убур кард. Онҳо имомро ба сари суфраи худ даъват карданд. Имом маъзарат хост ва фармуд:

– Ман рӯзадорам. Агар рӯза намедоштам, поин меодам. Аз шумо тақозо мекунам, фалон рӯз меҳмони ман бошед. Инро гуфту рафт.

Имом дар ҳона дастур дод, ғизои бисёр оливу матбуъ пухтанд. Меҳмонон тибқи ваъдаи қаблӣ ҳозир шуданд. Суфраи муҳтарамона бар ишон густарда шуд. Онҳо ғизои ҳудро хӯрданд ва имом ҳам дар канори ҳамон суфра ғизои ҳудро сарф кард».

Филми машҳури Фурӯғ бо унвони «Ҳона сиёҳ аст» дар ҳаёти мардуми ҷузомӣ растохезе ба зухур овард. Баъди интишори филм аз ҳама гӯшаи дунё ба ҷазомхонаи Машҳад кӯмаки зиёд ворид шуд, ҷузумиён аз гуруснагӣ раҳо ёфтанд ва меҳрубонию ҳамдардии солимонро эҳсос карданд. Шарофати Фурӯғ хонаи сиёҳи моро фурӯғистон карда буд. Рӯзе, ки Фурӯғ ба ҷузумиён падруд мегуфт, марду зан мегиристанд ва ўро дуои нек менамуданд. Ў чунон ҳузури дӯстдоштанӣ буд, ки таҳаммули ҳичронаш аз ҳама кас қаҳрамонӣ меҳост. Фурӯғ бо ҳама ҳудоҳифизӣ кард ва аз ҳама охир дари утоқи моро кӯфт. Дари ягона утокеро, ки дар он ҷузомхонаи бадбахт ба сӯи маърифат боз буд, кутуби бешуморе дошт, нури фарҳанг таҷаллӣ мекард.

– Оқои Мансурӣ, писаратро ба ман ҳадя намекунӣ?

Падару модарам бе ҷавобу маҳву ҳайрон монда буданд. Ду хоҳари кӯчак доштам, ки аз ду дастам гирифтаву намехостанд раҳоям кунанд. Дигар касе надоштам. Ниҳоят падарам гуфт:

– Ҷудой аз Ҳусайн барои мо баробари марг аст. Аммо ман меҳоям, ў ба ҷаҳони бузург барояд, зиндагии ростини инсонӣ оғоз кунад, аз шаъшааи Фурӯғ рӯшан шавад. Бирав, писарам, баъд аз ин Фурӯғ модари туст.

Фурӯғ маро ба Техрон бурд. Азбаски ба кори синамо вақти зиёде масраф мекард, барои парваришу нигоҳбонии ман дояи меҳрубоне гирифта буд.

Чӣ саодати зебо дошт панҷ соли бо Фурӯғ буданам. Ман сахт шефтаи ӯ гаштам. Ман ӯро «момон» намегуфтам, мегуфтам Фурӯғ. Ӯ меҳост ба ман исми дигар диҳад. Мегуфт, биё, туро Исфандёр ном диҳам. Аммо ман боз ҳам Ҳусайн мондам. Дертар падари Фурӯғ меҳост номи хонаводагии маро тағйир диҳад ва дар шиноснома ному насабам Ҳусайни Фаррухзод сабт шавад, аммо ман, ки 16-сола будам ва зиёд ба зиндагии ҷузומиён меандешидам, ба эҳтироми падари мӯътабарам аз насаби ӯ даст накашидам.

Фурӯғ кам вақти холӣ дошт, ки ба роҳат дар хона нишинад ва бо ман бозӣ кунад. Аммо тамоми он лаҳзоти кӯтоҳе, ки дар хона ба сар мебурд, офтобона муҳаббаташро дар сарам мерехт. Баъдан Фурӯғ рӯзҳои зиёд абрӣ мегашт. Соат-соат мегирист, нола мекард, бо касе намехост, ҳарфе занад. Он рӯзҳо дилаки кӯчаки ман дар шиканҷаи бузург гирифтор буд. Намедонистам, чӣ коре кунам мани кӯдак, ки Фурӯғи азизамро начот бахшам.

Аслан бузургтарин дарёфт ва бахти ман дар зиндагонии пуразиятам ҳамин Фурӯғ аст. Баъди марги Фурӯғ зиндагӣ он қадар печу хамҳое пеш овард, ки ман дар чорсӯ хайрону ночор мондам. Фақат баъди бист соли рафтани Фурӯғ тақдир дубора ба рӯям дари иноят боз кард ва ба дили шикастаи ман ишқ ҳадя намуд. Инак, бо он ишқ ҳамсарнавиштам. Хонумам Марзия, духтари покистонӣ, ки дили афтодаамро аз зери кафши замон бардошт ва ба рӯи мижгонҳои нозукаш гузошт. Ҳоло бо Марзия ва писари 14-солаам Манучеҳр зиндагии босаодате дорем. Писарам дар ин кӯдакӣ хунарманди синамо аст, дар филмҳои олмонӣ нақши аввалия иҷро мекунад ва соли то 30000 дулор пул мегирад. Таъмини хонавода ба дӯши ӯст – меғӯяд бо ханда Ҳусайн.

– Хонумҷон, агар хоҳиш доштӣ, имрӯз ба манзили Иброҳими Гулистон, (дӯсти Фурӯғ, ки қаблан раиси ширкати «Гулистонфилм» буда ва китоби «Таваллуде дигар» эҳдо ба ӯст) ки 100 км дуртар аз Лондон аст, бо қатора меравем. Ин субҳ ӯ бо телефон хоҳиш кард, ки ман ташриф биёрам –

мегӯяд Ҳусайн. Ман тавсифи Гулистон ва манзили лондонию
ӯро қаблан аз устод Аскар Ҳаким шунида будам ва хоҳиши
рафтан доштам, аммо гуфтам:

– Барои ман ҳама касе, ки бо Фурӯғ иртибот дорад,
мазҳари мӯъҷизаҳост. – Аммо имрӯз барои дили ман рӯзи ёди
Лоиқ аст. Устод Лоиқ шоири беназири порсигӯ, ки Шумо,
мутаассифона, роҷеъ ба ӯ кам маълумот дорад.

– Оре, ман хеле хоҳиш мекунам, китоби устодро ба ман
бифристӣ, то ба олмонӣ тарҷума кунам. Ин акси Фурӯғ ҳада
ба ту – мегӯяд Мансурӣ ва ҳарфҳои мунире дар пушти акс
менависад. Ман ҳам ба ӯ китоби «Шукуфаи андӯх»-и Матлу-
баи Мирзоюнус (роҷеъ ба ашъори Фурӯғ) ва дафтари ашъори
худро эҳдо мекунам.

– Ман дар Муних анқариб чаласаи шеър баргузор мекунам,
ки бо оқои Озарахш, хонуми Матлуба ва дигар алоқамандони
шеър ҳатман меоям. Ин кутубро, ки армуғон додӣ, ба олмонӣ
тарҷума мекунам – мегӯяд ӯ ва ба ман худоҳофизӣ мекунад.

Ман меандешам, ки ин марди 44-сола, ки сураташ бисёр
шабеҳи шодравон Сайфи Раҳимзод аст, чӣ дардҳои ҷонфишо-
ре дорад. Дар фосилаи чихил сол волидайнашро надидааст.
Падараш аз олам даргузаштааст ва бо модараш мукотиба до-
рад. Як нафаре, ки аз хонаи сиёҳи ҷузומиён раҳо шуда, ба
ҷаҳони беканора, ки он низ ба сиёҳӣ андудааст, нақб канда-
аст. Аммо ҳамеша ба ибтидои худ, ба ҳамон хонаи сиёҳ фикр
мекунад. Ба падару модари зишташ, ки рӯҳашон матлаъи
зебӣ буд. Ба хоҳаракони фариштааш, ки бо сарнавишти сиёҳ
таваллуд шудаанд. Ба ҳамаи ҷузומиён, ки наметавонанд дар
муқобили иҷтимои наҳс ва ҳукми азал коре кунанд.

Дар шохсор парандаҳо ҳамосаи шодӣ меҳонанд. Боз суха-
ни Мансурӣ дар гӯшам садо мезанад:

– Муних шаҳри оромтабиат аст. Парандаҳояш ҳам чун па-
рандаҳои аҳди қадим ба лаҳни бостон меҳонанд. Аммо аҳсан
ба мурғони Лондон, ки бо ин ҳама сару садои мошинҳои
бешумора созгор мешаванд ва боз ҳам нағамоти ҷовидонаи
худро идома медиҳанд.

Ман ба ин сӯи хиёбон мегузарам. Роҳҳои кӯчаҳои марказии Лондон бисёр камбаранд: 3-3,5 метр, роҳҳои Хучанд дар қиёс чандин баробар бузургтар метобанд. Сабаб ин чост, ки роҳҳо 500 сол қабл ба ҳаҷми як аспу ароба сохта шудаанд ва дар ду ҷонибашон биноҳои шукӯҳманди қадим қад кашидаанд. Дигар намешавад, ба хотири васеъ кардани роҳ биноҳои таърихро хароб кард. Дар муқобили хутели мо парки хурде ҳаст, ки дар охири рӯзи урдибиҳишт ҳолу ҳавои фарвардин дорад. Навсабзу навшукуфта. Атри гулҳои ёсаминаш бо димоғҳои баста мечангад. Одамон дар рӯи алафзори боғ паҳлӯи ҳам хобидаанд. Одамоне, ки ҳамдигарро намешиносанд ва дар анбӯҳи фикрҳои худ ғўтаваранд. Ин мардуми офтобнадида нури заъифи офтоби гурезонро, ки чанд дақиқа шаъшаа мезанад, мецоҳанд дар ҳал сулулашон бичабанд. Ин одамон дар ҳоли хобидан низ китобу рӯзнома мехонанд. Зеро ҳама медонанд: Англия кишвари донишу маърифат аст, кишвари ақлҳои ҷаҳонгир аст, ки бо василаи хирад ҷаҳони бузургро мусаххар кардааст. Як донишгоҳи Оксфорд дар масоҳат баробари Хучанд аст, аммо дар масоҳати рӯҳонӣ баробари осмон. Фақат маърифат ва рӯҳоният ҷаҳони мутамаддинро сӯи боландагиву барозандагӣ мебарад.

Аз болои мардуми хобида санҷобхову фохтахову кабӯтарҳо беҳарос мегузаранд, медаванду пар-пар мезананд. Сабаби аз мардум натарсидани ҷонварон ин аст, ки одамон бо меҳрубонӣ дӯстони бепаноҳи худро нозпарвару дастомӯз кардаанд. Ҷонварон медонанд, ки таркиби ин одамҳои беозор аз меҳр офарида шудааст, пас, чаро тарсанд? Ҳикояти «Гук»-и Виктор Ҳюго ба хотирам меояд. Ҳюго дар сифати курбоқа меғӯяд, ки шояд он вучуди манфур низ худро поку муназзаҳ мешуморад, зеро ҳеҷ мавҷуде аз нури илоҳӣ бебаҳра нест.

«Раҳгузаре китобхонон аз пеши гук мегузашт ва бо дидани ӯ пошнаи по ба сараш гузошт. Зани дилфиребе аз кӯча гузар мекард ва гӯи ниммударо бо нуки ҷатраш ба замин пахш намуд. Кӯдакони хушбаҳти зарринмӯе аз мадраса бармегаштанд ва бо ҳам гуфтанд: кори гукро сомон кунем. Ҳар яке

чӯбе ба даст гирифт ва сару тани он бечораро мезад. Он бегуноҳи хуншор бо дасту пой шикаста роҳи гурез мечуст. Кӯдакон санги бузургеро гирифтанд ва мехостанд, ки ба сари ғук зананд. Яке диданд, ки хари аробакаше меояд. Вучуди пиру хастаи хар аз зарбаҳои тозиёнаи соҳибаш маҷрӯҳ шуда ва бо машаққати бениҳоят ба роҳаш идома мекард. Чун ғуки мيرانдари дид, ба тозиёна заданҳои соҳибаш эътино накард ва бозистод. Лаҳзаи ба ҳам омадани ду вучуди бадбахт, ки аз хиёнаҳои инсонҳо ба заволи расидаанд, тифлони шӯхро сокит карда буд. Хар бо лабонаш ғукро навозиш кард ва дӯсти маҷрӯҳашро охиставу беозор ба тахтапушташ гирифт. Санг аз дасти кӯдакон афтод ва онҳо шуниданд, ки аз ғайб садо омад: меҳрубон бош! «Ҳайвоне ба одамони дарси одамият омӯхт. Ва Ҳюго меғӯяд, ки харе аз Сукрот муқаддастар ва аз Афлотун бартар аст». Эй марди ҳақим! Меҳрубонӣ нурест, ки гетиро рӯшан мекунад. Меҳрубонӣ ҳӯи писандидаест, ки аз ранҷу бадбахтӣ низ нобуд намешавад. Меҳрубонӣ харе бетамиз ва нодонро бо Худованди лоғязол наздик мекунад».

Аҷиб, ин кабӯтарҳо тамоман эҳсоси бегонагӣ надоранд. Рӯзи охири, ки бо мо донишҷӯёни тоҷик дар майдони марказии Лондон сайр мекардем, бештар аз ду сад кабӯтар пиромуни мо ҷарх мезад. Дӯстонам ба ҳайрат омаданд ва акс бардоштанд.

– Фарзона, ту кабӯтартар аз кабӯтарҳои – ба лутф гуфт яке ва эҳсос намудам, ки чӣ қадар кабӯтар будан инсонро хушбахт мекунад. Кабӯтар будан, яъне аз қайди гуноҳу маъсият озод шудан, аз олудагии иҷтимоӣ раҳо ёфтан, пар кашидан, баланд шудан, нигоҳи маъсумро ба олам бахшидан.

– Ин ҳама мардум гандум меоранд, ки дили кабӯтаронро ёбанд, ту бе кӯшиш инҳоро фатҳ кардӣ – меғӯяд дигаре. (Баъди хондани ин сафарнома модарам хоҳиш карданд, ки ин ҳарфҳои ситоишро бардорам. Худам ҳам дар ҳамин андеша будам. Бояд иқрор кунам, ки аз сад як қисмати ҳарфҳоеро, ки шунидаам, наовардаам, зеро ҳаргиз лаёқат ва шоистагии он ҳуруфро надоштам. Аммо суханони бародарони донишҷӯро

барои хеле шоирона ва самимона буданашон чун беҳтарин ҳадяи зиндагиям ин ҷо овардам, ки аз хонандагони дилбанд маъзарат мецохам).

Дар парки муқобили ҳутел чун дар саросари Лондон даҳҳо мучассама қомат кашидааст. Аммо дили ман ҳоло як мучассама дорад: мучассамаи Лоик. Шояд чандин нафар ҳавас мекунам ё ҳасад мебаранд, ки ман дар Лондон ба қуллаи саодат расидам. Аммо ман шеъри Тоҳираи Саффорзодро (шоири эронӣ) зери лаб замзама мекунам:

*Моҳ дар Ландан бумист,
Чунон ки гурбат дар ман.*

Аммо ман ба он азизоне ҳасад мебарам, ки дар деҳи Мазори Шариф нақши кӯдакии устод Лоикро ҷустуҷӯ мекунам. Ба ҳамон бачае маъсуме ҳасад мебарам, ки дар паноҳи шоҳсори зардолу нишастааст ва чашми бомуҳаббаташро ба меҳмонони ораста медӯзад. Ва фикр мекунад, ки шояд ӯ ҳам рӯзе ба шаҳри калон меравад, ӯ ҳам гарданбанди мучалло мебандад ва хушбахт мешавад. Ё ин саодати тифлонашро вақте мефаҳмад, ки ба шаҳри бузург равад, гарданбанди зебо бандад, дар гирдобӣ ҳодисот дасту по занад, шикастҳо ҳӯраду нусратҳо ёбад ва ба ибтидои хушбахтии худ биандешад. Ба ҳамон зардолуи азими пеши чойхона, ки дар оғӯши сабзаш кӯдакиву афсонаҳошро чой медод.

Субҳ ҳама меҳмонон устод Қаноатро бо шодрӯзи милодаш табрик гуфта буданд. Ҳоло соати чаҳори баъди нимрӯз мо дар утоқи Ҳаёт Неъмат, яъне дар ҳалқаи хонаводагӣ чашни устод Қаноатро таҷлил мекунем. Ҳама меҳмонҳо ба кишварҳошон маҳмил кашидаанд, мо ҳамин 3 нафар мондем, ки ду рӯзи диғар бо ҳузури худ Лондонро заҳмат медиҳем. Ҳаёт Неъмат тарона мехонанд:

*Дар Самарқанд қанди мо шуд заҳр,
Дар Бухоро бухор гардидем.*

Ман дар дилам ба Ҳаёт Неъмат аҳсан мегӯям. Ба касе, ки рисолаташро барҳақ шинохтааст ва ба ҳифзи бузургтарин ормонҳояш ҳар лаҳза талош мекунад. Касе, ки бо ду асобағал ба шиканча роҳ мегардад, аммо ба ҳадде ношикастанист, ки то Лондон ҳам расидааст ва аз баландтарин минбарҳо ҳамосаи дарди миллат ва фироқномаи Самарқанд меҳонад. Ё бехтар аз ҳар каси дигар истеъдоди зистан дорад. Истеъдоди чиҳод кардан, зарбаҳои тақдирро пазируфтани бешикаст мондан, истеъдоди беғубор хандидан, тарона хондан, саломе тоза ба фардо гуфтан ва имони тоза ба васли тоҷикон овардан!

Аҳсан, устод Ҳаёт Неъмат. Шумо самбули ҳаёт ҳастед. Агар ман чун Шумо нерӯи рӯҳонӣ медоштам, субҳро дар рӯҳҳо интишор мекардам. Ишқро аз хориҷи сайёра, аз бадарғаи иҷборӣ ба дилҳои ишқнопазири мардум боз меовардам, зиндагиямро ба чокарии Некӯй мебахшидам, ба гӯши ҳамватанонам ҳамосаи васл меҳондам.

Телефун занг мезанад.

– Хонуми Фарзона. Ман Маҳнозам. Маҳнози Ҳамидӣ. Аз ҳуди ҳутел телефон мезанам. Иҷозат медиҳӣ, пешат оям.

Ва баъди ду дақиқа Маҳноз меояд. Бо гесувони мусалсали дарозу парешон, бо чашмҳои бузурги андӯхгин, бо чехраи зебои гандумӣ.

– Фарзона, ин се рӯз ман ҳамвора бо ҳаёли ту мегардам. Ман аслан кӯлидухтарам. (лӯлидухтар). Дерест, ки аз Техрон ба Лондон кӯчидаам. Ҳамсоли тустам, чанд дафтари шеър дорам. Ин ҳада ба ту – мегӯяд ӯ ва китобашро бо унвони «Ҳарфе барои ҳеҷ кас» ба ман мебахшад.

Китобро боз мекунам:

Сиёҳ

Моҳ боло меомад.

Ва шаб торик аст ҳанӯз

Дар сайёрае, ки моҳтобашро ҳам рабудаанд.

– Оҳ, Маҳноз, ман ин сурудаҳоро хонам, ба депрессии гирифтор мешавам – мегӯям.

– Худам ҳам гирифторам – посух медиҳад ӯ.

Чанд сол қабл аз шавҳарам чудо шудам. Бо духтари 10-солаам Лайлиҷон зиндагӣ мекунам. Шеър бароям панҷарае нест, ки маро аз воқеияти талх ба афсонаи ширин кӯч диҳад. Шеър як нафарест, мани дигарест, ки дар ман мегиряд, дар ман зиндагӣ мекунад, дар ман мемирад. Масалан, дили ман аст. Намешавад онро ҷарроҳӣ карду як сӯ афканд ва бе дил ҳам зист. Медонӣ, Фарзонаҷон, ман истеъдоди зиндагӣ кардан надорам. Рӯҳам ҳамеша гароиш мекунад ба яъс, ба андӯх, ба фардои бимнок, ки такрори дирӯзи ман аст. Ҳамарӯза давоҳои зидди афсурдагӣ меҳӯрам. Шабҳо хобам намебарад. Боре чунон аз зиндагӣ дилгир шудам, ки 30 қурси хобовар хӯрдам ва андешидам, ки охир чӣ гуна дар ин ҷангали вухуш, дар ин ҷаҳони бечароғ Лайлиҷонамро танҳо мегузорам. Ба ӯ ҳам даҳ қурс додам. Аммо пизишкон дарвақт аз ҳоли мо огоҳ шуданд ва меъдаи моро шустанд.

– Маҳноз, бо ин осонӣ хостӣ аз зиндагӣ раҳо шавӣ, аммо чӣ амали ботиле кардӣ. Магар марг метавонад даричаи наҷот бошад. Магар ин гурези наҳс хиёнат ба Худо ва худ нест. Магар Лайлии нозанини ту сазовори чунин омадану рафтани абас буд?

– Оре, ин ҳама нуктаҳоро ман ҳам медонам. Ман дар худ нерӯе ҷустуҷӯ мекунам, ки маро таҷдид созад, диламро фардонигар ва орзуофарин кунад.

Мо бо Маҳноз дар хиёбонҳои Лондон қадам мезанем. Ду нафаре бо орзуҳои латиф, бо вучуди парвозӣ, бо диле зудшикан. Ду нафаре, ки бо ин ҳама ҷурм шояд рашки ҳазор кас бошад, аммо чӣ нафарони ношукру носипос. Ин лаҳзоти азизро, ки зиндагӣ ба мо эҳдо кардааст, эҳтиром бояд кард – талқин мекунам ба худ ва ба Маҳноз ва боз Ҳаёт Неъматро ба ёд меорам. Ҳаёт Неъмат таронасароро, Ҳаёт Неъмат фардосозро, Ҳаёт Неъмат размандаро.

Шаби пеш аз бозгашт соати се садои телефон баланд шуд.
Гӯширо бардоштам, ки овози Махноз зангӯла зад:

– Фарзона, маро табрик кун. Аз ин нимашаб ман тасмим гирифтаам, ки зиндагиро дӯст дорам.

– Оре, муборак! – гуфтам ман. Кош, ин қарорат ҷовидона бошад. Ҳарфи Сӯҳробро фаромӯш накун:

Зиндагӣ ҳолӣ нест.

Меҳрубонӣ ҳаст, себ ҳаст, имон ҳаст.

Оре, оре,

То шақоиқ ҳаст,

Зиндагӣ бояд қард.

Рӯзи охир барои ба сайри шаҳр бурдани мо хонуми фарҳангдӯсти эронии муқими Лондон Заҳро Ҷазоирӣ меояд. Заҳро шефтаи дерини Тоҷикистон аст. Бори аввал ман ўро дар ҷашни милоди Шайх Камол дар Хучанд дида будам, баъдан дар Душанбе, дар иди Сомониён. Заҳро ба ҳадде меҳрубон аст, ки рӯзи аввал ба дидори ман омаду гуфт:

– Фарзонаҷон, ҷонам. Лондон шабеҳи Тоҷикистон нест, ки бо як пираҳан ҷавлон занӣ. Дар ин ҷазира офтоб меҳмони камнамост. Ман ба ту полту овардам ва ҳамчунин як ғитаи садои ҳунарманди эронии муқими Лондон Симо Биноро, ки «Овои саҳро» ном дорад.

Ва ман боз ба ёди устод Лоиқ маҳзун мешавам. Устод баҳори соли 1995 аз сафари Лондон баргашта буданд ва ҳамеша як таронаи Симо Биноро замзама мекарданду ҷарҳзанон мерақсиданд:

Мурғи шаб, хондиву рафтӣ.

Диламро ларзондиву рафтӣ.

Заҳрохонум ба толори конфронс ҳамеша ба пираҳанҳои тоҷикӣ мерафт ва бо интишори муҳаббаташ эҳсоси нишоту ифтихор дошт. Вақте як тоҷик сухан гӯяд, ў бо дурбин ақсҳо

мебардошт, гул тақдим мекард, таҳният мегуфт. Заҳрои нозанин Тоҷикистонро чун мазҳари ишқу иродат шинохта буд ва рӯзони босаодати умрашро ба сафари Тоҷикистон марбут медонист.

Як нафар эронии дигар, ки ҳамеша аз истикболи мо фараҳманд мешуд, дабири масъули конфронс Нимо Мино буд. Чавонмарди 38-солаи хуштаркиб, ки дар риштаи шарқшиносӣ тадқиқот мекард ва гоҳи фароғат ба гитор нохун мезад. Ӯ ба рои мо чанд оҳанге навохт ва як ғитаашро бо номи «Лолой» ба духтарони ман Шоҳонаву Шаҳнавоз тақдим кард.

Нимо Мино чандин бор ҳайати моро ба тамошои шаҳр бурд ва ҳам борҳо дар тарабхонаҳои эронӣ барои мо суфра орошт.

Аслан дар Лондон 80 ҳазор эронӣ зиндагӣ мекунанд. Дар ҳар кӯчаву хиёбон мағозаҳои машҳури китоби «Алҳудо» ва интишороти дигари эронӣ боз аст. Тамоми кутуберо, ки дар Эрон мунташир мешавад, дар Лондон низ метавон дарёб кард. Бештар аз 80 ресторун ва қаҳвахонаи эронӣён чун осоргоҳҳои зебо фарҳангу ҳунари Эронро дар Лондон муаррифӣ мекунанд. Гоҳе кас ҳаёл мекунад, ки Лондон ҳам пораи Хуросон аст.

Тоҷикон дар Лондон ҳамагӣ 15 нафаранд. Якеи онҳо Замирахонум, духтари устоди шодравон Фазлиддин Муҳаммадиев, ки бо аҳли хонаводааш дар Лондон умр ба сар мебарад ва, иттифоқан, ба мулоқоти мо низ омада буд. 10 нафар донишҷӯи бадахшӣ, ки як нафарашон хонум аст, бо номи Муродсултон. Ҳамагон дар факултаи исмоилияи донишгоҳи ховаршиносии Сояс бо сарпарастии Бунёди Оғохон таҳсил мекунанд. Ин азизон аз рӯзи аввали ҷаласа моро дар ихотаи меҳр гирифтанд. Ман бо муҳаббати хоҳарона симои дилбандашонро ба ёд меорам: Меҳмоншоҳ, Шарифӣ, Мансур, Султон, Азим...

Бахусус сӯҳбати Меҳмоншоҳ, ки ҷавони донишманду густардафикр аст, дилангез буд. Ӯ баъди хатми шӯъбаи суҳаншиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон рисолаи номзоди-

яшро рочеъ ба таърихи тасаввуф бо ҳидоят ва роҳбарии до-
нишвари бузург Акбари Турсунзод омода карда буд, вале
чанги дохилӣ ва азимати устод Акбар ба орзуҳои Меҳмоншоҳ
садама овард. Ҳоло Меҳмоншоҳ таълифи рисолаашро идома
медихад ва Худо хоҳад, онро дар донишгоҳи Сояс дифоъ ме-
кунад.

Донишҷӯёни тоҷик моҳе 500 дулор идрор мегиранд ва 300-
и онро барои иҷораи хобгоҳ месупоранд. Ин ҷавонон комилан
мачзуби хондану омӯхтан гардидаанд. Ҳар бор, ки мебинед,
ба дунболи пайдо кардани китобе медаванд, ё барои ширкат
дар семиноре, ё барои ошноӣ бо олимеvu донишманде. Ба ҷуз
таҳсил дар марказҳои компютер кор ҳам мекунанд, то лоақал
пули ризку рӯзиро пайдо кунанд. Ин донишҷӯён ба ҳадде бо-
адаб ва тарбиятдида ҳастанд, ки ҳар ҳамватан бо вучудашон
ифтихор мекунад.

Рӯзи охирини сафар дар кӯча дӯсти қадимам Ҳабриэллаи
хуландӣ рӯ ба рӯ омад. Ҳамон Ҳабриэллае, ки дувоздаҳ сол
қабл чун дӯстдори забони тоҷикӣ дар рӯзномаҳои Тоҷикистон
муаррифӣ шуда буд. Ё ба Хучанд ба манзили мо ҳам ба
меҳмонӣ омада буд. Ҳабриэлла шунида буд, ки ман меҳмони
Лондонам. Ба ин хотир бо худ китобаки аввалинам «Тулӯи
хандарез»-ро бо соядаст бо худ дошт. Шояд меҳост, бо васи-
лаи китоб хотираҳои дувоздаҳсоларо рӯшан кунад. Ё ҳолиё
устоди Донишгоҳи Оксфорди Лондон аст ва ҳар ҳафта рӯзи
шанбе барои дидани шавҳар ва духтарчааш ба Ҳуланд парвоз
мекунад ва субҳи душанбе боз дар кор ҳозир мешавад.
Ҳабриэлла чунон зебо ба тоҷикӣ сухан мекунад, ки ман маҳву
мафтун мешавам.

Рӯзи охирини сафар моро бори дигар ба Донишгоҳи Сояс
ва роудию Би-Би-Си барои сабти садо ва омода кардани фи-
таҳои шеър даъват карданд. Мизбонон сурудаҳои маро бо
қироати хунарманди тозақор Ортиқи Қодир, ки дар Душанбе
таҳия шуда буд, шуниданд ва ба истеъдоди Ортик аҳсан хон-
данд.

Хонум Наргиси Фарзод – дабири масъули конфронс аз ман пурсид:

– Фарзона, чӣ ҷои Лондонро тамошо кардӣ?

Ман номбар намудам:

1. Музаи бузург.
2. Соатхонаи азими Лондон.
3. Донишгоҳи Оксфорд.
4. Донишгоҳи Сояс.
5. Китобхонаи миллӣ.
6. Поркҳои Лондон.

ва боз истодам.

– Бечора, – гуфт Наргис. – Ин ҷӣ омадание буд, ки фақат даруну беруни хуталро дидӣ. Вой бар ман, ки натавонистам меҳмондориро дуруст сомон кунам.

– Не, Наргисҷон – ҷавоб додам ман. Дар як қатра метавон дарёро шинохт. Ё баръакс, метавон арзу тӯли дарёро паймуду қатраеро нашинохт. Сафари мо хуб буд.

Устод Ҷаъфари Ёҳақӣ, ки дар сӯҳбати мо ҳозир буд, рисо-лаҳояшро ба мо тақдим намуду гуфт:

– Ду сол қабл дар Тӯс, дар ҷаласаи шеър бо ҳам будем, баъд дар Тоҷикистон, дар ҷашни Сомониён, инак, дар Лондан. Кадомашро тарҷеҳ медиҳӣ?

Ман табассум кардам. Яке мақбараи бузурги Пири Тӯсӣ дар пеши ҷашмам қад кашид, ки дар як канораш дастаи му-сиқии «Ёди ёри меҳрубон» шеъреро аз Одамушшуаро Рӯдакӣ месуруд. Ҳудуди 500 нафар тамошогар дар гулгашти шукӯҳманди поини мақбара нишаста буданд ва мо шеър ме-хондем. Ва ин манзара бо манзараи дигар иваз шуд. Мо дар баробари пайкараи бузурги Исмоили Сомонӣ дар Душанбе истодаем ва ҳамосои Ватан тараннум мекунем.

...Ман медонам, ки хеле пурҳарфӣ кардам, аммо ҳанӯз ҷавҳари суҳбанам нопайдост. Насируддини Тӯсӣ аз ҳолати ман маънӣ бардоштааст:

*Афсӯс, ки он чи бурдаам, бохтанист,
Бишнохтаҳо тамои нашнохтанист.
Бардоштаам, ҳар он чи бояд бигзошт,
Бигзоштаам, ҳар он чи пардохтанист.*

Ин ҷо дилгир аз ёвату музахрафот ва ҳар анборише дигар меҳонам сухани устод Қаноатро, ки рӯзи бозгашт дар тайёра гуфтанд, бозгӯ кунам:

– Инак, дар Лондон ҳам собит кардем, ки тоҷикаш кист.

Оре, устод Қаноат, тоҷик ҳамон марди болобаланди зардуштсимост, ки зоҳиран дар толори Лондон шеъри «Нарав, қуи сафеди ман» меҳонад, аммо аслан парвоз мекунад ба дунболи қуи сафеди таманноҳояш, ҳамон кӯе, ки пушти хотираҳо ғайб задааст, аммо ёди сапедаш дар сурати шеърҳои сапед ба зиндагии шеъри Тоҷикистон идомаи сапед мебахшад.

Падруд, Лондон, падруд мучассамаҳои шавкату шахомат, гулу гиёҳи урдибиҳишт, ки наметавонам шуморо ба ғарбиву шарқӣ тақсим кунам. Падруд, кабӯтарҳое, ки маъсумиятро ба ман дубора муаррифӣ кардед, падруд эй одамони ранг-ранги сапеду сиёҳу гулобиву кабуд, ки бо ҳастии начибатон ба ҳафт рӯзи мо мӯҳтаво бахшидед, падруд, эй ҳар касе, ки Ватани азизи маро мешиносад.

Мо ба Дориюш, Маъсумаи Турфа ва дигар мизбонон барои худохофизӣ даст меафшонем ва ба самти мазҳари орзу пар мекашем.

Салом, Душанбе, муҳаббатгоҳи нозанини ман. Ин нима-шаби хурдод агарчи касе ба ёди ман нест, булбулони бовафои ту бо симфонии тоза бозгашти моро таҳният меғоянд. Ман як даста гули сапедеро, ки аз Лондон овардаам, дар ҳараки зери мачнунбеде мегузорам. Ин ҳадаи муҳаққар барои туст, Душанбе. Барои ту, ки бо малоҳати афифат дили танҳои маро дуруд меғӯй. Барои ту, ки дар рӯзгори навабзиям ба назарам давоми Хучанд менамудӣ. Ҳоло ҳам. Ман ҳар нишеманро

фақат бо ҳузури одамони азизаш дӯст медорам, на бо василаи зебоии кӯчаву хиёбонҳояш.

Барои ҳамин ҳам фақат аз вачҳи одамони дидаам сухан гуфтам, мучассмаву шоҳкорҳои меъмории дигар, тиёстру коҳҳои фарҳанг, донишгоҳу дабистон, кӯву барзан пушти андешаҳо монданд, ки аз хонандагонамаъзарат меҳоҳам.

Инак, дар зерӣ маҷнунбеди фурудгоҳ бо ҳамсафарони дилбандам – устодон Қаноат ва Давлатманди Хол падруд меғӯям. Ба назарам, гулдастаи сапеди рӯи ҳарак ва тори ҷаҳонпаймои устод Давлатманд низ бо лаҳни абрешим бо ман худоҳофизӣ мекунанд ё дубора салом меғӯянд:

*Аз ҳад ҷу бишуд дардам, дар шиқ сафар кардам,
Ё Раб, чӣ саодатҳо аз ин сафарам омад.
Вақт аст, ки бартобам ҷун субҳ дар ин олам,
Вақт аст, ки барпаррам, ҷун болу парам омад.*

ХУЧАСТАНОМАИ НАВРӢЗИ

*Омад ин навбаҳори тавбашикан,
Парниён ғашт боғу барзану кӯй.*

Устод Рӯдакӣ

Ин саодати бузург аст, ки мову шумо боз ба табрики ҳамдигар расидем. Гӯё кори одиву маъмулӣ менамояд ҳамдигарро муборакбод гуфтан, аммо аз Наврӯзи пешин то Наврӯзи тоза чӣ қадар инсонҳо ҳамин кори одиро наметавонанд анҷом диҳанд:

Барои азизони мафқуд дигар офтоб бирешими тило наметанад, дигар субҳҳои нилуфарӣ ваъдаи саодат намедиханд, дигар гулҳои навтулӯ ҳамосаи зебӣ намехонанд, дигар ишк дар дилхояшон талаълӯ намекунад, дигар Наврӯз намеояд... Ёдашон ба хайр. Боғи фирдавс барояшон наврӯзгоҳи сармад бод. Мову шумо шукри беадад мегӯем Ёзиди ҷаҳонсозро, ки боз атри гули зардолуро шамидем, боз ба салони субҳҳои баҳор алайк гуфтем, боз башорати инсонҳои навпаёмро шумидем.

20 сол қабл, дар рӯзгори тозаҷавониям ман дар маъракаи суманакпазӣ дар деҳи Унҷии ноҳияи Бобоҷон Ғафуров тамошобин будам. Хеши дурамон – Моҳинисо – оҷаи 90-сола ҷун саркайвонӣ зимони маъракаро дар даст дошт. Дар иди Наврӯз – дар ҷашни милоди зиндагӣ ҳама мераксиданду мечархиданд. Ва аҷиб, Моҳинисо – оҷа, ки зоҳиран вучуди фарсудааш риштаҳои иртиботро аз зиндагӣ мебурид, дар ҷашми ман мучассмаи Наврӯз буд. Ишқу имоне ба зиндагӣ дошт, нотасвиру бекарона. Дар ҷашмиҳои ғурубидаш умеду ҷароҳатҳои тоза тулӯ мекарданд. Лабони фуруҳаидааш некӯтарин дуоҳову ширинтарин хуруфро ба мардум нисор менамуданд. Ва ман дарёфтам: Барои инсонӣ навнигар ва зиндагисоз Наврӯз ҳама рӯз аст. Кош, Худованд ҳамаи моро хилқати наврӯзӣ меод. Ба ҳар кӯву барзан ва ба ҳар маҳфиле, ки паём мебардем, агар чиллаи даймоҳ ҳам буд, халқ эҳсоси омадани Наврӯз мекард. Кош, ҳар нафаси мо дар бекаронаи офоқ савобу шарофат мерехт.

Рӯзе, ки дар Эрон нахустин бор найшакарро пайдо карданд, шоҳ Ҷамшед амр намуд, ки ин рӯзи хучаста барои мардуми форс Наврӯз бошад. Дар назари ман қалам низ мушобеҳи най аст, найе, ки оби наботу шакар аз ӯ тарашшӯх мекунад. Бошад, ки дар Наврӯз ба ҳамдигар Ҳарфи шакарпора тақдим кунем. Ҳарфи шакарпора таъми хурӯсқанду себқанде дорад, ки дар рӯзгори 7-солагиамон бо пули маъсуми идӣ меҳаридем ва ҷаҳонро шодикадаву фариштазор медидем. Бошад, ки худамон шабеҳаи Наврӯз бошем ва Наврӯзи ростинро тақдим кунем: ба кӯву барзан, ба ношиносу ошно, ба субҳу шом, ба Ватан, ба миллат, ба фардо.

Дили пиру ҷавон Наврӯзхоҳ аст,

Замину осмон Наврӯзгоҳ аст.

Дар ин якҷанд рӯзи сабз дар сабз

Насабзидан, насабзидан гуноҳ аст.

Наврӯзатон муборак, устодони муаззам, қаламварони фардоафрӯз, азизони тозағоз, аҳли завку аҳли роз, ки бо хомаи мӯъҷиза аз дил ба дилу аз марз ба марз ва аз имрӯз ба ҷовидона нақб меканед. Ман бо иродати азиму хулуси беғуруб шуморо шодбод мегӯям ва аз Халлоқи олам меҳоҳам, ки барои идомаи рисолати арҷманд, барои саломату саодати мудом, барои ибтиқору тозақориҳои бемонанд ва барои тапиши ҷовидонаи дили ҳурмуздии Шумо имрӯзу ҳамеша рухсату фатво диҳад.

Наврӯзатон муборак, пирони замин, ки гандумҳои навсабзатон хокро нусхаи бихишт мекунад. Наврӯзатон муборак, эй равандагони бозор, ки кӯлборҳои вазнинро лаҳзае аз дӯш ба замин мегузореда дарахти зардолуи гуловезро, ки дар сари роҳатон шукуфтааст, тамошо мекунед. Наврӯзатон муборак, эй кӯдакони гулгардон, ки моҳе пеш гули баҳман дар даст хона ба хона мегаштед. Шумо аз ҳама пештар садои омадани баҳорро мешунавед. Наврӯзатон муборак, эй бунафшаҳову хулбӯҳову лолаҳои маъсум, ки дар ҳар сулӯлатон зебӣ фарёд мезанад. Наврӯз муборак, эй дилҳое, ки ҳама мафохими хучастаи дунёро аз ҳалокат начот додаед: Ишқро, Ҷавонмардиро, Наврӯзро...

ҲАЛҚАБАНДИ ЗИЁВУ ЗЕБОЙ

Устод Абдуллоҳҷон Сатторовро ними донишчӯён Ахурамаздо меномиданд, ними дигар Анграманиё ба ин хотир, ки эшон адабиёти қадим, ва хосса, Авасторо ба мо меомӯхтанд ва аз такрори он ду номи ғавқ хушашон меомад. Як чехраи ҳурмуздӣ доштанд бо мӯи баланди нукрагини мусалсал, ки ба андомашон шаҳомати асотирий мебахшид ва дар он вучуди босалобат дили кӯдаконаро ҳифз мекарданд. Вақте ки ман нахустин бор он касро дар майдони пахтазори ноҳияи Зафаробод, ҳангоми сардори маъракаи пунбачинии факулта буданашон дидам ва устод нигоҳи ҷавҳаршикофашонро ба ман дӯхта буданд, дилам ваҳм қашида буд. Ҳанӯз шонздаҳ сол доштам ва аз шаҳомати фардо меҳаросидам. Ба худ гуфтам, ки ин одам бо чунин ҳайкали мӯхташами виқор ҳатман шогирдонро зулм хоҳад кард ва, хушбахтона, баъдан маълум шуд, ки фикрам ботил будааст.

Устод дар ҳар гурӯҳ як нафар инсонӣ мақбулро пазируфта буданд ва самти таваҷҷӯашон ба ӯ бештар буд. Дар гурӯҳи мо низ ин гуна нафаре буд ва рӯзе устод ба ӯ гуфтанд:

– Духтар, ман ба ҳама супориш додам, ки то дарси дигар «Ҳаҷв дар ҳаққи Султон Маҳмуд»-ро ҳифз кунанд, аммо ту, ки дар озмуни «Бӯстон» машғул ҳастӣ, саросема намекунам. Ба ту як моҳ фурсат.

Дарси оянда устод шеърро аз мо мепурсиданд ва чун навбати ман омад, гуфтам:

– Муаллим, ман ҳам дар «Бӯстон» ширкат мекунам, барои ҳамин имрӯз омода нестам.

Муаллим маро бо насаби модарам муҳотаб қарор дода, борони ҳашму ғзаб бориданд:

– Ҳўҷибоева, гапи ман ба ту тааллуқ надошт. Ту ин қадар аз худ нарав. Бо ин танбалӣ ба кучо меравӣ – ва боз як қофила ҳамин гуна ҳарфхоро бо забони русӣ (ҳаёл мекарданд, ки ман ҳам мисли тоҷикони навгаро забони модариро намефаҳмам) қатор чиданд.

Ман, ки дар хонавода ва дар мактаби миёна як нафари нозпарвард будам, бо шунидани он таънаҳо чунон алам кашидам, ки дар даҳ дақиқаи танаффус он ҳаҷви оламошӯбро ҳифз кардам ва баъди танаффус гуфтам:

– Иҷозат диҳед, ман шеъри Фирдавсиро хонам?

Устод бо ҳайрат ба ман нигоҳ карданд ва ризоят доданд:

– Хон!

Ман он ҳаҷви дарозро ба тамом ҳифз гуфтам ва вақте ки мактаи шеърро хондам, гиря гулӯямро гирифт. Касеро ме-мондам, ки бузургтарин фоҷиаи рӯхро аз сар мегузаронад.

Он рӯз ҳам гузашт ва ҳамон нимашаб, соати 1 телефон зангӯла зад:

– Духтар, ман ҳарчанд мекунам, хобам намебарад, – аз он сӯи сим садои гиряолуди устод меомад, – ту чӣ қувваи нихоние дорӣ, ки одамро азоб медиҳад. Гуфтам, ними шаб бошад ҳам, рақами телефонатро ёфта, аз ту узр мепурсам, вагарна мумкин аст, то субҳ сактаи дил шавам – ва гӯшакро гузоштанд.

Аслан ҷои таъзир набуд. Муаллим шогирдро барҳақ танбех дода буданд, аммо ба ҳадде маъсуми беғубору нозукписанд буданд, ки бори андак сарзанишу маломатро чун гуноҳи бузург меҳостанд аз дӯши худ барандозанд.

Баъди он воқеа устод ба ман чунон муносибат мекарданд, ки мурид ба пираш. Ман ба эшон гуфтам, ки маро мунфаъил накунед ва мақоми шогирдиву устодиро иваз насозед, аммо он кас ба сиришти кӯдаконаи худ содиқ монданд.

Боре, дар рӯзи милодам, ки вақти пахтачинӣ буд, барои донишҷӯён суфраи чашн кушоданд ва худашон анвоъи ғизо таҳия карданд (воқеъан, таббоҳи ҳунарманд буданд). Ҳеҷ парво надоштанд, ки ба хотири як донишҷӯи одӣ ин ҳама хидмату эҳтиром мегузоранд.

Рӯзе хоҳиш карданд:

– Намедонам, боз чӣ қадар умр мебинам. Аммо беосор омадану рафтан алам мекунад. Шунидам, ки ту шеър менавиштаӣ. Дар бораи ман ҳам чанд байте навис.

Ман ҷавоб додам, ки як навқалами навоғоз чӣ ҳарфи мондагор метавонад гӯяд, вале хоҳиши устодро иҷро кардам. Афсӯс, ки он нусхаи ягонаро, ки аз назари ҳунариву суварӣ ҳатман бояд пуриштибоҳ бошад, ба эшон ҳадя намудам ва холо байте дар бисоти хотира надорам. Аммо медонам, ки Абдуллоҳҷон Сатторов худ шабеҳи шеър буданд. Як нафари рӯшану румантику ҳаёлпарвару зариф, ки бо ҳузурашон маҳфилҳо фуруғистон мешуд, ханда бол мебаровард, баҳор шаъшаа мезад. Мо, шогирдон, баҳусус, ба дарсҳои он кас омадани нозиронро бо унвони «комиссия» дӯст медоштем, зеро устод ҳар бор мавзӯи чадвалиро раҳо мекарданду достони «Юсуфу Зулайхо»-ро мегузаштанд. Он кас чунон гирифтори он достон буданд, ки агар дар як сол даҳ бор ҳам ба ин мавзӯй ручӯй мекарданд, боз тозаву номукаррар менамуд.

Муаллим ҳамеша намозгузори бузургони миллат буданд. Баҳори соли 1998 устои бузурги насри муосир Сотим Улуғзода ба Хучанд ташриф оварда буданд. Абдуллоҳҷон Сатторов, ки бо устод Улуғзода дӯстӣ ва хулуси чандинсола доштанд, барои истиқболошон ба фурудгоҳ баромада буданд ва дар он сафари бобақо ҳамарӯза маҳраму хидматгузори эшон буданд. Баъди пешвоз муаллим Абдуллоҳҷон Сатторов устод Улуғзодаро бо ҳамроҳонашон ба манзили худ барои субҳона даъват карданд. Аслан он кас ният доштанд, ки як мавқеъи дигар, масалан, зӯҳр ё шом меҳмони арҷмандро пазирай кунанд, аммо чун диданд, ки барномаи мизбонии расмӣ матраҳ нест, зимомро ба даст гирифтанд. Он рӯз бидуни ягон омодагии қаблӣ муаалим суфраи биҳиштӣ орошанд. Ҳамсарашон— муаллимаи хушрӯз Раънобону Самадова қадбонуи беназир буданд, ки дар фурсати кӯтоҳ беҳтарин ғизоҳоро таҳия намуданд. Аммо маро на ғизо, балки маърифати меҳмондорӣ ва завқи асолатшиносии мизбонон тасхир кард. Чӣ дастархони нафиси гулдӯзие буд, ки тахайюлҳоро парвоз меод, чӣ ҷумраву чанголҳои зарринқуб бо тасовири шарқиву фарангӣ, чӣ зарфҳои назаррабои бешабеҳе, ки тимсолашонро кам дидаем.

– Ин шоҳкорро аз кучо пайдо кардед – пурсидам аз муаллима ва ба табақчаи чун барги гул нозуку мунаққаш, ки дар болои финчони қаҳва, ки шояд ба ҳаҷми ду қошук об гунчо-иш дошт, меистод, ишорат кардам. – Ҳатто ҷопуниҳо ҳам ин навъ зебӣ офарида наметавонанд.

– Муаллиаматон ёфта оварданд – бо ифтихор ҷавоб доданд кадбонуи хона.

– Кош, ҳар тоҷик ҳамин гуна рӯҳи зебопазиру завқи нодир дошта бошад – гуфтанд устод Улуғзода, – ва худаш ҳам дар анбӯҳи офаридаҳояш зиндагӣ кунад.

Воқеъан, муаллим Сатторов парастандаи беҳамтои зебӣ буданд. Он кас бо рӯҳи нимафарангиву нимаховарӣ ба кулли бонувон ва, хосса, ба бонуи худ Раъноҳон Самадова эҳтирому муҳаббати осмонӣ доштанд. Ҳатто ҳамарӯза дар танаффусҳои кӯтоҳ ҳам ба манзили худ, ки дар он сӯи кӯча, тақрибан сад кадам дуртар аз бинои факулта буд, телефон мекарданду кӯдакона ҳисобот меоданд.

– Раъноҳон? Ин ман! Як дарсамро тамом кардам, ҳоло ба дуомаш мебароям. Бо домолло Тошматову Зикриёев сӯҳбат карда нишаста будем, гуфтам, як ҳоли Шуморо пурсам ва ба духтарони коргузор, ки дар гирду пеш машғули кори худ буданд, табассуми бегуноҳона менамуданд.

Устод ба ҳамсари худ чун ба нодиртарин эҷози Худованд, ки зеби осорхона аст, боэҳтиётӣ муҳаббат муносибат мекарданд ва ҳама умр дар поси садоқат монданд.

Ҳар инсон куллиёти бузургест, ки аз он чизе бояд бардошт ва чизе дигарро фурӯ бояд бигзошт. Ман як нафари саодатмандам, ки аз ҳузури чунин инсонҳои хучаста, ки аз рӯи шумор ғазилатхояшон бар ҷурмхояшон ғолибият ёфтааст, баҳра бурдаам. Дареғам меояд, ки як осмон муҳаббатро, ки муаллим ба дунёву одамхояш доштанд, ба хокдон бурданд. Ва, кош, ин ҳуруфи очизонаи ман, ки ранги меҳру иродат дорад, чун гули шамъдонӣ фазои рӯҳашонро муанбар кунад ва ба ояндагон гӯяд, ки идомаи мунаввари рафтагон бошанд.

Соли 2002

ТУЛУҲИ ОДАМИЯТ

*Он чаишмаи куҳистон оиназамир омад,
Он чаишматарин инсон хуршедназир омад.
Сад тира кунад шубҳа бар асли булӯринаш,
Сад хира сияҳ бинад ўро, ки мунир омад.
То дарди туро хонад, то дарди маро хонад,
Он дардишунав омад, он дардпазир омад.
Як бор нашуд сарзер аз қўллаи инсонӣ,
Ҳарчанд ба сар ўро санг омаду тир омад.
Аслан абадият чист? Нав будану нав мондан,
Бар кўҳнаҳасудон гӯ: Он тозанафир омад.
Дарёи Зарафшон шуд ўро варақи адвор,
Бар сабти ҳар оҳангаш хуршед дабир омад.*

Ҳакиме гуфта, ки инсони нобиға он аст, ки ояндагонро низ мисли имрӯзиён тасхир созад. Бисёр рафтааст, ки ҳунарварони ҷавоне чун барқи баҳор медурахшанду дар фурсати ними нафас хомӯш мешаванд., зеро он ними нафасро, ки дар иртифои шўҳрат буданд, сарфи ғуруру ифтихор мекунанд, на сарфи офаринишу ибтикор. Ҳунарманди поянда ва мондагор ба дунболи ном намедавад, зеро шўҳрат чун симоби ҳароратсанҷ хеле мутаҳаррик аст ва бо ҳунар на ҳамеша мувозиву муроди мегардад. Ҳунарманди рисолатшинохта, бо он ки пазирии ҷомеа хуб аст ё бад, боз ҳам ба рисолати ҷовидонааш идома мекунад ва ба ҳақиқати худ содиқ мемонад. Устод Ҷўрабеки Мурод бештар аз чил соли зиндагияшро ба ҳунар ҳадя кардааст ва маҳбубиятеро, ки дар ҷавонӣ ёфта буд, баъди гузашти фосолахову марҳалаҳо ва иваз шудани тақвим ҳам ҳифз намудааст. Замони нав инсонҳои наво меофарад, ки бо сабки ҷадид зиндагӣ мекунанду мусиқӣ месозанду овоз меҳонанд, чунон ки дар бозор мисли анори ҳиндӣ меваи назаррабое пайдо мешаваду ҳама бо нархи гарон онро меҳаранд. Аммо чанде баъд маълум мешавад, ки ҳамон анори

суннати боғҳои ватан ширинтару шодобтар будааст. Ҳунари ростин ва бебадали устод Ҷӯрабек ҳам чунин аст, ки ҳеҷ кӯҳнагӣ наменпазирад ва мардум ҳамвора ба он имон меоваранд.

Аввалин таронаҳои Ҷӯрабеки Мурод, ки маъсумият ва сафои рӯҳи як навҷавони кӯхистониро доштанд, хеле одӣ ва ҳамзамон айнаи мӯъҷиза буданд, ки паёми чашмаҳои улвӣ меоварданд. Онҳо зуд ба сурудҳои ҳамагонӣ табдил ёфтанд ва ҳамарӯза дар забони халқ такрор мешуданд:

*Аз замин нонрезаҳоро чида меолам ба чаши,
Нони гарми меҳнатиро дида меолам ба чаши.*

Аз рӯзгори навоғозӣ Ҷӯрабеки Мурод ба мусиқии суннати «Шашмақом», мусиқии қадиму ҷадиди ақвоми Шарқу Ғарб, оҳангҳои халқии тоҷикӣ ва кулли мусиқии имрӯз рӯчӯбу гароиш намуд ва он ҳамаро ба ҳам зебо омезиш дод. Ӯ таронаҳои қадимиро низ бо сабки номукаррар меҳонд, зеро ба ҳақиқати ин нукта расида буд, ки дар ҳунар ҳамарӯза тозагорӣ бояд. Ӯ бо азамати савтӣ садои довуҷи ва ҳайсиати ҷароғифрӯзаш дар бузургтарин сахнаҳои олам таронаи тавҳид хондааст ва мардуми ҳиндӣ, ҷопонӣ, фаронсавӣ, италиянӣ, арабӣ яхуди мусаххар кардааст:

*Ба рағми садду сарҳадҳо, ба рағми кини миллатҳо
Суруди паркушои то ҷаҳон паймуданаш донад.
Садоят аз Ҳудо ояд, зи авҷи кибриё ояд,
То дарёӣ, ки то бошӣ, ба мавҷ афзуданаш донад.*

Ӯ оинаи миллатнамост, ки бо ҷамоаҳои покҷавҳараш Тоҷикистони беназири моро дар назаргоҳи ақвоми башар рӯнамо мекунад, зеро ҳамеша мубтадои таронаҳояш муҳаббатӣ Ватан аст. Ӯ бо он ки дар фазои ҳунар ва шӯҳрат меъроҷи баланд кардааст, унвонҳои ҷоизаҳои бисёрро соҳиб шудааст,

шогирдони бисёро хатти иршод додааст ва ин ҳама солиён
мояи ифтихору муҳаббати мардум мондааст, боз ҳам як
нафари заминиву хоксору фурӯтанест, ки вучудаш рӯшан аз
тулӯи одамият аст. Ё дар кӯча мегардад ва ногоҳ чашмаш ба
пирамарди факире меафтад, ки ҷӯйборро тоза мекунад. Устод
пеш меравад ва ба он мӯсафед даст медиҳад, ҳолашро мепур-
сад ва ба кораш барор меҳада. Ҳамин кирдори дар назар
маъмулӣ дар рӯҳи он марди куҳанчома, ки ҳама ба ӯ назарно-
гирона нигоҳ мекарданд ё ба будану набуданаш коре надо-
штанд, табаддулоти нишотангез эҷод мекунад. Суруди Ҷӯра-
бек низ чунин иқтидор дорад, ки инсонҳои ғурубидаро боз ба
самти тулӯ меҳонад.

Устод Ҷӯрабеки Мурод ба асри тоза бо таҷаллои тоза ома-
дааст. Ҳунарманди бузург дар остонаи 70-солагӣ пур аз
шодии оғоз ва завқи офаринандагӣ қарор дорад. Роҳи ҳунар-
вари ростин ба самти беинтиҳост. Баъд аз ин низ сурудҳои
равонафрӯзу ҷаҳонафрӯзи ӯ ба шаш ҷиҳат башорати зебӣ
хоҳанд бурд, мардуми оламро ба тавҳид хоҳанд хонд ва
офтоби нубуғаш наваҷав анвори мушаъшаъ хоҳад рехт.

САЛОМ, ЭЙ ОМАДАНҲОЯТ ХУЧАСТА!

Шахривармоҳи соли 1992 ману Озарахш низ ба Анҷумани якуми тоҷикони дунё даъват шуда будем. Аммо рӯзи сафар чун аз хоб бархостам, сардарди шадид азиятам медод. Қарор додам, ки бо ин ҳол ба ҷашн наравам. Вале шомгоҳ, вақте ки аз тариқи барномаҳои симо маҷмааро намоиш медоданд, тасмимам дигар шуд. Гоҳи сӯҳбату суҳанронии меҳмонони анҷуман шоири машҳури эронӣ Фотима Рокей чунин гуфта буд: «Ман иқрор мекунам, ки ба анҷуман ба хотири дидори Фарзона омадам. Ёро тавассути як таронааш, ки бо байти:

*«Аз ту бегонатаре нест,
Аз ту пайвандтаре нест,
Ҳама раҳ рафтаму дидам, ки
ту ҳастӣ, дигаре нест,*

мешиносам. Порсол ҳам ба Тоҷикистон омада будам, вале хайҳот, ўро пайдо накардам». Ба ёдам омад, ки соли пеш устоди зиндарӯх Маъруфхочаи Баҳодур баъди бозгашт аз Душанбе ба ман телефон кардаву гуфта буданд:

– Духтарам, ман ба Шумо аз номи шоираи эронӣ Фотима Рокей паём овардам – ва бо ханда илова намуданд: – Он хонум ба Шумо чанд баста қанд фиристоданд, ки ин қосидакандон дар роҳ гурусна монду хӯрд.

– Нӯши ҷонатон бод, устод – посух додам ман: – Он қанди порсӣ ба овози шакарини шумо шакар мефизояд.

Фардои он рӯз мо дар толори Ваҳдати Душанбе, дар ихотаи меҳмонони анҷуман будем. Он азизон, ки аз наздику дур ба Тоҷикистони нимбисмилу абгор омада буданд, дар ҷасорат ҳамто надоштанд. Инсонҳое, ки як кӯлбори сурх (яъне дил)-ро пури мухаббат кардаанд, ҷонро рӯи каф ниҳодаанд ва худро ба ин сақари ваҳшат андохтаанд. Вонас менигарам ва бо убури 10 сол чехраҳои мунавварашонро ме-

бинам: Хусрави Разавӣ, Алиӣ Дехбошӣ, Фаридуни Ҷунайдӣ, Алиасғари Шеърдӯст, Чингизи Паҳлавон, Мино Род, Шаҳрбонуи Тоҷбахш, Гесӯи Ҷаҳонгирӣ, Эҳсони Ёршотир, Неъматӣ Озарм...

Он анҷумани нахустин нишоте дошт ғамолуда. Дар он суру мотам ҳама гирифтори тилисми ҳайрат буданд. Як шом бо меҳмонони анҷуман баъди тамошоӣ намоишномаи тозаӣ Фарруҳи Қосим «Исфандёр» аз театри Аҳорун ба меҳмонсарои «Душанбе» бармегаштем. Мо бо қаҳрамонони Шоҳнома ба рӯзгори асотир сафар карда будем ва гарми таҳлилу таҷзияву баҳс гулгаштҳои муанбари Душанbero убур мекардем, ки ногоҳ аз ҷоддаи марказӣ бо садои ваҳшатангез як қатор мошинҳои ҳарбӣ гузаштанд. Дар он мошинаҳои марғбор ҷавонони булачабе нишаста буданд ва чун шери ҷаён наъраи гардуншикоф мекашиданд. Он силсиламошинҳои марговар раҳорах гӯё устухонҳои ватанро мешикастанд. Он қофилаи ваҳшат нишоти моро ҳам пахш карда гузашт ва дар андешаҳои мо зулумоти яъс рехт. Меҳмонхонаи «Душанбе» низ сафои пешинро бохта буд. Деворҳо фарсудаву фаршҳо беқолин, дар сакфҳои паридарангаш чун ёдгоре аз қандилҳои мунаввари дӯшина анбӯҳи парвонаҳои мурда часпидаанд. Раҳти ҳоби утоқи мо бистару болини дарида дошт, бе чилду рӯкаш. Шоме, ки дар шаҳр ҳама ошхонаву мағозаҳо баста буданд, мо бо умед кифи сафари худро, ки нимарӯз дар ҳотел гузошта рафта будем, боз кардем. Он кӯлбори фақр як дона нон дошт, ки аз ҳучуми тамоми нонхӯраҳои ҳотел шакл бадал карда буд. Аз долон садои қаҳ-қаҳи авбошонаи мастоне меомад, ки бе ҳадаф ин сӯву он сӯ мерафтанд ва бо ҳам дармеафтаданд. Мо хостем ин утокро, ки дари беқулфаш нимроғ меистод, ба утоқи дигар иваз кунем. Аммо навбатдор кучое ғайб зада буд ва ин шаҳри бедарвоза харобаи ваҳшатро меомонд. Нимашаб аз садоҳои ҳавлбор бедор шудем ва аз шишаҳои шикастаи тиреза ба шаҳри бемор нигаристем, ки анбӯҳи мағозаҳо дар поини қасри маишии «Садбарг» оташ гирифта

буд. Дуду аланга аз гиребони осмон мегирифт ва андӯҳи мо ҳам бо дуду алангаи бештар ба гӯши чарх начво мекард, ки «Эй Худочон, ватани азизи моро дар паноҳ дор». Он лаҳзаи сиёҳ ашкҳои ман дона-дона ҳарф мешуд:

*Оҳ, Душанбе, ки алифбои ишқ
Бар мани бетачриба омӯхтӣ.
Эй ҳамагӣ, эй ҳамагиёт савоб,
Наҳси кӣ буд ин, ки чунин сӯхтӣ.*

Рӯзи баъд дар анҷумани Бунёди забони тоҷикӣ ширкат доштем. Дар танаффуси анҷуман касе маро нидо кард:

– Фарзона, духтарам, маро мешиносӣ. – Нигоҳ кардам, ки як марди баландболо бо чашмони бузурге, ки андӯҳи кулли оламо паноҳ додааст, истода буд.

– Устод Одина Ҳошим, – хитоб кардам ман. Чашмонаш муфассири фоҷиаҳои дилаш буданд ва бесадо меҳонданд:

*Сина моломоли дард аст, эй дарего, марҳаме,
Дил зи танҳой ба ҷон омад, Худоё, ҳамдаме.*

Устод Одина дар назарам чун дарахти азими биёбон танҳотарин марди ҷаҳон менамуд, ки барг-баргаш фарёди бефарёдрас аст. Он бузургиву истеъдоду начобаташ ба иҷтимоӣ золим бархурдаву ҳоли муҳаққаре дошт. Як рӯҳғарибе буд, ки дар ватан беватан мондааст. Вучуди Одинаи Ҳошим ба чашми ман чун номаи андӯҳи Ватан буд. Он рӯзи тира ману Озарахш ба шаҳрҳои Қўрғонтеппаву Сарбанд, ки хешонамон сукунат доштанд, сафар кардем. Раҳораҳ ман ба биноҳои валангору симчӯбҳои шикаста, заминҳои бесамару боғҳои сӯхта, ба рустоҳои мурдаву шаҳракҳои берӯх менигаристаму нола мекардам: Эй вой, Ватан, вой!

Аз дуру наздик садои синадарони тир меомад. Садои наҳсе, ки садои дили ватанро хомӯш мекард. Қўрғонтеппа

зебоии маъсумашро, ки соли пеш шаъшаа мезад, бохта буд ва вучуди бешукӯҳаш дар миёни оташу дуд бо азият нафас мекашид. Дар шаҳр мошине ҳам набуд, ки моро то Сарбанд барад. Фақат шабаҳҳои ҳарбиён бо чомаи ғукранг дар чодаҳо меҳазиданд. Офтоб чун пирохани Юсуф хунин буд:

*Он рӯзҳо мардум офтобро надиданд,
Он чи диданд, офтоб набуд.
Балки гиёҳи хуни сиёвушон буд
Дар сари ғӯри офтоби шаҳид.*

Мо чун мучассамаи андӯх дар тихишаҳри берӯх як шаб ба сар бурдем. Як шаби ваҳмангез, ки наъраи Азроил тапиши сабзи зиндагониро бозмедошт.

Субҳ ба самти Душанбе бо дили мачрӯх маҳмил кашидем. Шояд бодҳои Вахш ин нолаҳоро ҳанӯз дар ёд доранд:

*Ё Худо! Меҳани ман мемирад.
Ман аз гулӯи меҳани мирандаам
фарёд мезанам,
Ҳанӯз тавба кунед, эй мардум,
Ҳанӯз тавба кунед!*

Инак, дар Душанбе ҷаласаи охирини анҷуман ҳам поён пазируфт. Дар тарабхонаи Кохи Ваҳдат ба шодии меҳмонон базм ороистанд. Навозандагону овозхонон ҳамосаи ишқи Ватан меҳонданд. Ҳамватанони бурунмарзӣ таманно мекарданд, ки Тоҷикистон барои фарзандони дураш, кош, ҳамеша қиблаву маъбуд монад ва дигарбора ин муҳаббатгоҳи хучаста гозанд набинад. Он азизон, ки бо умеди шодишарикӣ омаданд, дар он сӯғу азо бештар ғамшарикӣ мо буданд. Вагарна дар рӯзгоре, ки мардуми фарангиву ғайрибумӣ аз Тоҷикистон фирор мекарданд, кӣ заҳра дошт, ки аз ошӯни роҳати худ сар ба тӯфон занад. Ман ба он родмардону ҷасурон ҳамд меҳонам

ва имон меорам, ки ин тавҳиди рӯхҳо ҳамеша бешикаст ме-
монад.

Инак, пас аз танаффуси 10-сола ба имрӯзи нозанин барме-
гардам.

Кӯчаҳои Душанбе дубора салои ишқ мезананд. Боғҳои
мушаччар бо меваҳои шаҳривар тулӯ кардаанд. Хиебонҳои
гулгардон танини қадамҳои инсонҳои саодатмандеро мешу-
наванд, ки бо рӯҳи фардосоз ватандорӣ мекунанд. Фавво-
раҳои боз чун чатри осмон шашмақоми нишот мехонанд.
Ҳазор шукри Худованд, ки ба ҷои силсиламошинҳои ҳарбӣ
мошинҳои садранги мудерн, ки ба самти зиндагӣ ҳаракат ме-
кунанд, ҷоддаҳоро нур мебахшанд. Ман ба нишоти кӯчаю
хиейбонҳо менигарам ва шодии худро мавзун мекунам:

*Имрӯз Душанбе шуд сачҷодаи ишқи мо,
Бо ҳам биравем, эй ёр, бо ҷодаи нуронӣ.*

Инак, бо тоҷикону форсизабононе, ки ба Тоҷикистони ои-
набандону мурассаъ меоянд, мучассамаи тозаи тавҳид хоҳем
сохт. Ман ҳамаи меҳмонони ҷашнро, ки дӯш ҳамғами мо ва
имрӯз ҳамнишоти моянд, дар ин куҳандиёри нобиғаҳез, дар
ин шаҳри ёрону хоки меҳрубонон дуруд мегӯям. Анҷумани
нахустини тоҷикон анҷумани аҳли ғам буд, анҷуманҳои
имрӯзу фардо, Худо хоҳад, мачмаъи нишот ва тавҳид хоҳад
шуд:

*Салом, эй чашии марворидбаста,
Салом, эй омаданҳоят хучаста.
Марав аз ман, ки бо ҳам қард пайванд
Хати пешони моро Худованд.*

Соли 2002

ФУРЌИ САВОБ

Ман як нафари нақўтолеам, ки Худовандгор бароям дар ин ҷодаи кўтоҳу дароз, ки номаш Зиндагист, бо инсонҳои арҷманду муаззам ва камназиру бемасал шарафи дўстиву ошной бахшидааст. Дар ин ҳалқаи мунир устод ва бародари бузургам Абдулманнони Насриддин, ки аз соли аввали донишҷӯӣ роҳбари гурӯҳи мо буданд ва то имрӯз моро роҳбари иршод мондаанд, ҷойгоҳи шоиста доранд.

Боре дар рӯзгори донишомӯзӣ устод Абдулманнон маро насихат дода буданд, ки «ин қадар шабу рӯз китобҳои иқтисоди сиёсӣ ву коммунизми илмӣ нахон, зехни одам фақат дар ҷавонӣ хушпазир аст, баъд заиф мешавад. Ту бештар осори ниёконамонро омӯз». Устод ҳамон вақт ҳам медонистанд, ки чӣ мондагор асту чӣ тундгузар. Барои муайян намудани мавзӯи кори дипломӣ ман ба манзилашон рафта будам ва устодро дарёфтам, ки бо ғайрату ғиммати тамои хашт мере-занд. Мо қаблан олимонро андаке дигаргуна тасаввур мекардем: дар сарашон қачқулоҳ, дар чашмашон айнак, дар дасташон кифи бузург бо шаҳомати хос дар долонҳои беҳаво гаштугузор мекунанд ва, як навъ, мунзавиёне ҳастанд, ки робитае бо заминро об, бо офтобро борон ва бо гулу баҳор надоранд. Аммо устод Абдулманнон то имрӯз суннатҳои шарифи падари зореъу боғпарвар ва ҳамзамон донишварашонро идома мебахшанд ва ҳолиёе ҳам муҳаббаташон ду қисмат шудааст: ҳам донаи аслии кишт мекунанд, ҳам донаи маҷоз. Ва аслан ин ду муҳаббат як муҳаббати воҳид аст ба дунёву инсонхояш, ё саҳеҳтар бигӯем, ба худӣ Нақшбанди вучуд, ки устодро ҳам азамати рӯҳ додааст ва ҳам нерӯи бозу. Устод аз замин афкандагиву фурутаниву тавозӯро омӯхтаанд, аз осмон иртиқои рӯҳро. Ҳама афкандагиҳояшон аз ғояти сарафрозист.

Масалан, тамоми донишҷӯён медонанд, ки устод Абдулманнони Насриддин ҳаргиз касеро саҳт танбеҳ намедиҳанд, садо баланд намекунанд, ё бо виқор ба ҳарфи касе даст намеафшонанд, аммо баробари ин барои пеши устод рафтани мат-

лаберо гуфтан бисёр бедаступо мешаванду часорат намеку-
нанд, худро қафо мекашанду лол мемонанд, зеро шахомати
рӯхи устод ба ҳадде баланд ва сиришти ойинапартавашон ба
ҳадде шашаарез аст, ки ҳамаро хира мекунад ва ҳар кӣ
чуръат намекунад, ки бо як қофила ҷурм рост ба чашми ойина
назар созад. Дар маҳфили чаласае, ки устод Абдулманнон ва
якчанд дигар донишмандони камназир ҳузур дошта бошанд,
масъулияти мутакаллим бисёр баланд мешавад, зеро он чи
мақбули ом аст, ба хос писанд наояд. Бояд абрешимро боло-
тар зад ва садое марғубтар рӯшан кард.

Ба ҷуз китобхояшон «Шамс-ул-луғот ва аҳаммияти он ба-
рои луғатшиносии тоҷик», «Нависанда ва шарҳи осори
адабӣ», «Маърифат ва шарҳи адабиёт», «Фарҳанги мушкило-
ти адабиёт», «Сухани фаришта» «Сехри мубин», «Рӯдакӣ»,
китоби дучилдаи «Шарҳнависӣ дар таърихи адаби форсу
тоҷик» устод бештар аз 500 мақола интишор намудаанд, ки
гиреҳкушои бисёр масоили адабӣ ҳастанд. Ва зиёда аз ин
ҳастии бошарофати устод ба ҳадде ба шогирдонашон шодиву
дилпури мебахшад, ки якеи онҳо рӯзе ба ман гуфт: « Ҳар бор
ба факулта (факултаи суханшиносӣ) оям, аввал мошини устод
Абдулманнони Насриддинро ба чашм тавоф мекунам ва ди-
лам қавӣ мешавад, ки устод ин ҷо ҳастанд, яъне ҳақиқат ва
маънавият пирӯз аст ва мо ҳам ятим нестем».

Вақте ман бо муҳаббату хулуси нотасвир дар рӯзгори
навҷавониям худро ба кӯчаи ноошнои шеър мебурдам, устод
ҳамеша роҳи маро чароғафрӯзӣ мекарданд. Рӯзе ману мода-
рамро ба манзилашон бурданд ва ба аҳли хонаводаашон ҷу-
нин муаррифӣ карданд: «Иноятчон (устод маро ҳамеша ҷунин
ном мебаранд) хоҳари воқеии ман аст».

Хушбахтона, ин хоҳариву бародарии хучаста то имрӯз бе-
газанд мондааст. Ба қавли шайх Камол:

*Меҳри қиёматиро ҳаргиз завол бошад?
Ҳай-ҳай, назубиллаҳ, ин худ чӣ қол бошад.*

Аз ин муридиву шогирдӣ ва дӯстиву ошноӣ ман бисёр суд
бардоштаам ва ангеzahое барои шеър гирифтаам. Рӯзе устод

аҳли хонавори моро ба рустои Дехмой, ба тамошои замини шолизорашон бурданд ва он чо ман анбӯҳи сӯзанакҳои садрангро дидам, ки дар таҷаллизори офтоб гирд мегаштанду самоъ мекарданд ва ман чакомае сурудам:

Дар он диёри гулпаракони ҳарирбол...

Тозабахори соли 1987 устод Абдулманнон, ки сарвари факултаи суҳаншиносӣ таъин шуда буданд, маро ба ҷашни Наврӯзи донишҷӯён даъват намуданд ва ман бо ҳамин баҳона раҳораҳ таронае мавзун кардам:

*Замин гулнӯшу сабзоғӯш, шафақ бо қуллае ҷамдӯш,
Сабо дар соғари гулҳо шароби қатра дорад нӯш...
Ғули зардолу мерезад...*

Ин гуна шеърҳо, ки мутивашро устод ирсол кардаанд, хеле бисёранд.

Чунин иттифок афтода буд, ки ҷашни арӯсии ман ва хатнатӯии писарони устод Абдулманнон (устод панҷ писари аршаду шоиста доранд) дар як шаб барпо шавад. Бародарии устод Абдулманнон ба ҳадде самимиву содиқона аст, ки як ҳавлӣ меҳмону ташвишу тараддуди беҳисоби худро ба дигарҳо вогузошта, дар базми мо ширкат карданд ва баъди хотимаи он устод Лоиқ ва дигар меҳмонони мӯътабарро ба манзили худ бурданд. Устод Лоиқ низ сӯҳбатҳои Абдулманнони Насриддинро бисёр дӯст медоштанд ва ҳар бор, ки ба Хучанд меомаданд, ба Толибҷон мегуфтанд: «Барои ман Ҷӯрабек, Атахон, Абдулманнон, Носирҷон, Аҳмадҷон, Усмонҷон, Нурмуҳаммад, фалонӣ, фалонихоро ёб!» Чандин соату шабу рӯзи хучастаи устод Лоиқ дар ҳавлии муаллим Абдулманнон гузаштааст ё мондагори шудааст. Бахусус, як шоми лочварди романтикӣ, ки устод Лоиқ дар манзили муаллим риндона шеър мехонданд ва Хосияти Зарафшонӣ таронаҳои шодоб месуруд:

*Аз нигоҳам шарора хоҳад монд,
Аз бисотам ситора хоҳад монд.
Аз касе як касе намомонад,
Аз ман умри дубора хоҳад монд.*

Соат дуи шаб буду меҳмонони хушбахт мизбонро раҳо намекарданд ё мизбонони хушбахт меҳмононро. Дар ҳазинаи устод Абдулманнон чун ёдгори азиз чанд китоби армуғонавардаи устод Лоиқ мондааст, ки «Ҳофизнома»-и Баҳоуддини Хуррамшоҳӣ дар ин шумор аст. Ва шояд мулоқот ва дӯстии баъдии устод Абдулманнон бо Хуррамшоҳӣ ва бузургони дигари адаби порсӣ ба ҷуз ишқу хулуси мустақим ва мутолиаи пайваस्ताшон, бо далолату заминагузории маънавии устод Лоиқ низ сурат гирифта бошад. Ва ҳоло дӯстии мо бо бузургони муосир ба василаи худи устод Абдулманнон муяссар мешавад. Масалан, чанд рӯз қабл, дар сафари Эрон вақте бо устодони Донишгоҳи Кошон мулоқот доир шуд, устод Абдулманнон як нафари онҳо – Саид Муҳаммади Ростгӯро чун Қуръоншинос ва Ҳофиздони номвар тавсиф карданд ва чандин рисолаашро ном бурданд. Соате пас дар боғ ва музей таърихи Боғи Фини шаҳри Кошон вақте ман бо оқои Ростгӯ рӯбарӯ омадам ва иттилоъи устод Абдулманнонро бозгӯ кардам, шодии ӯ канора надошт ва тамоми рӯз бо нишоти бузург раҳнамоии моро анҷом дод. Ин ошноӣ баҳона шуд, ки баъди бозгашт ман ба мутолиаи осори доктор Ростгӯ пардохтам.

Аслан, ба қавли аллома Иқбол, як умри ҳазосола бояд, то ман яке аз ҳазор гӯям. Ҳам он ҳазору ҳам ин як ногуфта бех, ки намешавад аз инсоне, ки рӯҳаш нури мусаввар аст, нақше кашид. Ин ҷо иктифо мекунам ва устод Абдулманнонро бо милоди фархундаашон таҳният мегӯям. Орзу мекунам, ки ҳамеша поянда ва мубашшири субҳҳои оянда бошанд:

*Ту, эй чароғи ҳидоят, ту эй, фурӯғи савоб,
Фитодаем дар ин кӯрараҳ, ба мо бартоб!*

Соли 2003

КИШВАРИ МИНЌНАЗИР

*Аз канори марқади Будо, зи роҳи Бомиён бигзар,
Ҷои пои корвонҳои куҳанро
Мӯ ба мӯ дар сангфариши Андалус бӯ кун,
Аз ҷакоди барфғири хастаи Помир
То Ҳуҷанду Кошғар манзил бизан рӯзе,
Аз Самарқанду Ҳутан
В-аз Дакан то Толиқон бигзар.
Мо туро ҳамроҳу ҳамёрем,
Порсиро пос медорем.
Сорбоно!
Форсӣ бин, то бибинӣ нақишҳои ранг-ранг,
«Гарчӣ ҳиндӣ дар узубат шаккар аст,
Тарзи гуфтори дарӣ ширинтар аст».
Лек медонӣ, ки ин дурри дарӣ
Бегумон дерина қанди порсист,
Он каломи нағзи тоҷик аст.
Нолаҳои ҷонгудои Мавлавист,
Нағмаи Саъдӣ, навои Рӯдакист,
Рав, «инаб» хон ё «узум»,
Ин ҳамон ангури шаҳдолуда дар
ҷархушти таърих аст.
Рав, ҳариру парниён хону паранд,
Ин ҳамон абрешими тобида
дар ангушти таърих аст.
Ин ҳарири зарфишиноро,
Ин паранду парниёро
Аз дилу аз ҷон харидорем,
Порсиро пос медорем.*

Латиф Нозимӣ

Аз рӯзгоре, ки Султон Маҳмуди Ғазнавӣ як қисмати бузур-
ги сарзамини Ҳиндро ғасб намуд, дар ин покбум шуъои ис-

лом ва фарҳангу тамаддуни форсӣ густардатар шуд ва ҳудуди 800 сол забони форсӣ забони аҳли давлату салтанат, забони шеъру ишқу зебой дар ин куҳандиёр пазируфта шуд. Аз оғози қарни XIII Ҳиндустон чун бузургтарин маркази забону адаби форсӣ форсисароёни оламро ба оғӯши пурфасонааш меҳонд. Амир Хусрав ин нуктаро дар «Нӯҳ сипеҳр»-аш чунин мавзун кардааст:

*Тарҷеҳи аҳли Ҳинд ба аҳли Аҷам ҳама
Дар зиракиву донишу дилҳои ҳушёр.*

Амир Хусрав дар рисолаҳояш зикр мекард, ки доноёни Ҳинд бо бузургони ҷаҳон паҳлӯ мезананд ва аз Суқроту Арасту ғӯи сабқат мебаранд. Кашфи ҳисоби даҳӣ ва рамзи сифр аз ҷониби уламои Ҳинд дар улуми дақиқ марҳалаи тоза боз кардааст. Амир Хусрав истилоҳи «ҳандаса»-ро низ чунин тавзеҳ медиҳад, ки аз ду реша – «ҳинд» ва «Аса» (номи ба-рахмане, ки ин илмро бунёд ниҳодааст) мураккаб аст. Шохқори бузурги адабиёти Ҳинд «Калилаву Димна» ҳанӯз асри VII аз ҷониби ҳаким Бидной ба паҳлавӣ тарҷума шуда буд. Шатранҷ низ офаридаи фитрати мардуми Ҳинд аст. Ин гаҳвораи тамаддуни башар, ки мусиқиву шеърӯ адаби ҷаҳон-афрӯсро парвариш додаст, қарнҳои шукӯҳманде муҳаббат-гоҳи форсигӯёни олам будааст. Давраи Темуриёни Ҳинд, хосса, рӯзгори салтанати Акбар (1542-1605), Ҷаҳонгир (1605-1627), Шохичаҳон (1627-1658) ва Аврангзеб (1658-1707) замоне буд, ки ба қавли Маликушшуаро Баҳор «ривочи забон ва адабиёти форсӣ дар дарбори Дехлӣ зиёдтар аз дарбори Исфаҳон будааст». Акбар миёни посдорони мазоҳиби мухталиф сулхро интишор кард, зеро медонист, ки ҳулосаи тамоми маърифатҳо даррасидан ба Худои ягона аст. Бо фармони ӯ қутуби қадими ҳиндуён «Маҳабҳарата», «Рамаяна», «Ҳарпянса», «Бҳаговат Пурана» ва «Атарва-Веда» ба форсӣ тарҷума шуданд.

Пеши ҳама пайдост, ки мазҳари милоди сабки ҳиндӣ низ

Ҳиндустон аст ва Мирзо Бедил, Носиралии Сирҳиндӣ, Ғании Кашмирӣ, Неъматхони Олӣ ин сабки тозаро оғоз бахшидаанд. Дар қарнҳои XVI-XVII суханварони нерӯманде чун Назирии Нишопурӣ, Урфии Шерозӣ, Толиби Омулӣ, Ҳусайни Инҷу, Калими Кошонӣ, Соиби Исфаҳонӣ, Фониӣ Кашмирӣ, Мунири Лоҳурӣ ва шуарои дигар дар қаламрави сухан ибтикорҳои бебадал кардаанд ба ҳадде, ки муҳаққиқон то ҳанӯз ғол мезаданд, ки кадом сарзамин барои тарвиҷи шеърӯ адаби ғорсӣ бештар хидмат кардааст: Аҷам ё Ҳинд?

Бузургтарин луғатномаҳои ғорсӣ низ дар Ҳиндустон таълиф шудаанд чун «Бурҳони қотеъ», «Қотеъи бурҳон», «Чароғи ҳидоят», «Суруҷуллуғот», «Ғиёс-ул-луғот», «Шамс-ул-луғот», «Мунтахаб-ул-луғот», «Захираи Хоразмшохӣ» ва ғайра. Бехтарин тазкиранависони ғорсӣ зодаву парвардаи Ҳиндустонанд чун Фаҳрии Ҳиравӣ, Аҳмади Розӣ, Тақиюддини Кошӣ, Сӯфии Мозандаронӣ, Мутрибии Самарқандӣ, Доробии Шерозӣ, Сархуш, Биндробан Доси Хушгӯ... Ин ҷадвалро метавон хеле тӯл дод, аммо ҳамин чанд ҳарфи кӯтоҳ кофист, ки салтанати адаби ғорсӣ дар оинаи тамомномаи тасаввурҳо падидор шавад.

Чун ба мо хушхабар расид, ки бо кавкабаи ҷаноби олӣ, Раиси ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Ҳиндустон, ба ифтиҳохи тозаи зиёратқадаи Мирзо Бедил меравем, дилам ба ёди ниёи бузург тапид. Ба ёди азизони ҳақиқатҷавҳаре, ки фарҳангу адаби тоҷикию ғорсиро тӯли 800 сол оинадорӣ карданд. Ба ёди шаҳри ёронӯ хоки меҳрубононе, ки барои адабиёт ва абадият Масъуди Саъди Салмон, Амир Ҳусрави Дехлавӣ, Ҳасани Дехлавӣ, Файзии Даканӣ, Бедили Дехлавӣ, Носиралии Сирҳиндӣ, Ғании Кашмирӣ, Асадуллоҳи Ғолиб, Иқболи Лоҳурӣ, Файз Аҳмади Файз ва ҳазорҳо сухансарои муаззами дигарро ҳадя кардааст. Ба ёди хуррамдиёре, ки бузургони имрӯзинаш Ҷавохирлол Неҳру, Маҳатма Ғандӣ. Робиндронат Такур, Индира Ғандӣ, Премчанд, Мулк Роҷ Ананд, Ҳоҷа Аббос парчамафрӯзи озодиву озодагии ақвоми башаранд. Ба ёди покзамине, ки синамои оламгир ва равонафрӯзу

ҷонполояш дар фарҳанги дили мо вожаи ишкро тулӯи тоза мебахшад. Ва ба худ мегуфтам:

*Хуррам он рӯз, ки парвоз кунам бар дари дӯст,
Бо ҳавои сари кӯяи ҷуноб бибарам.*

Дар ин сафари ҷаҳоррӯза дар анбони ҷашму дилам ҷӣ дастовезе метавонам овард. Дар барномаи мо тамошои Тоҷмаҳали мӯъҷизаосо нест. Ҷӣ ҷои ховариён, ҳатто аҳли мағриб низ иқро менамоянд, ки ҳеҷ зани дунё дар ҳеҷ макону ҳеҷ замон ин миқдор арҷгузорӣ нашоудааст. Як бонуи дӯстам ҷун фаҳмид, ки ман аз дидори Тоҷмаҳал бенасиб мемонам, бо шӯҳӣ гуфт:

– Шукр кун, ки намеравӣ. Ҳар бонуе, ки ба Тоҷмаҳал по ниҳад, бешак, андеша мекунад, ки дар дунё касе ҳаст, ки ба ӯ ҳам садяку ҳазоряки меҳру иродати Шохичахонро дошта бошад. Ҷун ба ин суолҳои дардангез посух ёфтан душвор аст, ту низ тамошои Тоҷмаҳалро ба маҳалли дигар вогузор.

Ман борҳо бо ҷари таҳайюл ба Эрони Сағир – ба Кашмири ҷаннатназир сафар кардам. Ба он диёри фархехтагону озодагон, ки Сарфии Кашмирӣ, Мӯҳсини Фонӣ, Мулло Ҳасани Фуруғӣ, Мавлоно Авҷӣ, Мирзо Доробеки Ҷӯё, Ғании Кашмириро мазҳари оғоз будааст ва Калиму Толиби Омулӣ, Урфии Шерозӣ, Соиб, Туғрои Машҳадӣ ва дигар бузургони Эронзаминро дар паноҳи муҳаббаташ парваридааст. Бо он ки дар барномаи сафари мо тамошои Кашмир набуд, шукру сипоси Худованд мегӯям, ки дар Дехливу Ҷайпуру Ҳайдаробод бо ёрони кашмирӣ дидору сӯҳбат доштем.

Дар Ҳиндустон фарзандони ноҷаи тоҷикро мешиносанд ва шамъи ёдашонро дар меҳроби хотир меафрӯзанд.

Сарҷаридаи илм академик Бобочон Ғафуров барои таҷаддуд ва пояндагии дӯстии ҷандинҳазорсолаи мардуми тоҷику ҳинд хидмати мондагон кардааст. Мо аз хусуси ҳулусу эътибори духтари бузурги Ҳиндустон Индира Ғандӣ ба Бобочон Ғафуров бисёр шунидаем. Заҳмату худнисориҳои

Бобочон Ғафуров дар роҳи таҳқиқу пижӯҳиш ва эҳёи таърихи халқҳои Шарқ ва, аз ҷумла, Ҳиндустон дар рисолаҳои уламои Ҳинд бисёр зикр ёфтааст. Донишманди номвари Ҳинд Шаши Бҳушан дар асараш «Академик Бобочон Ғафуров» шахсият ва ҳайсиати ин бузургмарди тоҷикро барои ҳамватанонаш рӯшантар боз намудааст. Мардуми Ҳиндустон бисёр кадршиносанд. Соли 2000 дар ин кишвар 90-солагии милоди Бобочон Ғафуров баргузор гашта буд, ки далели муҳаббати пояндаи хиндуён ба тоҷикону Тоҷикистон аст.

Қаҳрамонписари Тоҷикистон устод Мирзо Турсунзода низ бо ҷазаботи бузурги инсонӣ ва азамати шоирӣ кулли мардуми офоқ ва хосса, дили дӯстони хиндиро фатҳ карда буд. «Қиссаи Ҳиндустон» дарди ҷонсӯзе дорад, ки чун шараён аз дили устод огоз мешавад. Ин кишвари ғамдида ҳеҷ гоҳ дар хошияи тафаккури андеша ва дилу ҷони устод Турсунзода қарор надоштааст. Муҳаббати ин мулки пурфасонаву пуртилисму пургираҳ чун нуқтаи сувайдо дар даруни дили шоир мӯҳри сармад дошт:

*Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд,
Аз баду неки ҷаҳон огоҳ шуд.
Ҷустуҷӯ мекард ӯ инсофро,
Осмони софи кӯҳи Қофро.
Дӯстиро, чеҳраҳои бозро,
Бомдоди рӯзи некогозро.
Лолаҳо бигзор дар Кашири мо
Доимо бошанд дар нашъунамо.*

Шоири бузурги Ҳинду Покистон Файз Аҳмади Файз, ки соле пас аз даргузашти дӯсташ Турсунзода ба Душанбе омада буд, мегуфт, ки «чӣ ҷои Душанбе, кулли ҷаҳон бе вучуди Турсунзода холист».

Устод Турсунзода сифоти Файз Аҳмадро дар достони «Ҷони ширин» овардааст:

*Ёд дорӣ, аз мубориз шоирон
Файз буд дар хонаи мо меҳмон.
Аз Ватан гап сар кунӣ, дармегирифт,
Дар ба мисли ҳезуми тар мегирифт.*

Файз Аҳмад низ ба ёдмони дӯсти тоҷикаш ғазали нобе су-
рудааст:

*Биё, ёрам, ки чашмам дар талаб баҳри тамошоят,
Биё, ёрам, ки гӯшам ташиналаб баҳри суханҳоят.
Куҷо ҳастӣ, ки ҳар кӯе нишон аст аз кафи поят,
Куҷо рафтӣ, ки гум шуд хуш садои омаданҳоят.
Зи ту омӯхтам халқи ҷаҳонро ҳифзи ҷон кардан,
Китоби дӯстиро дилнишин кардам ба имоят.*

Донандагон мегӯянд, ки як лаҳзаи сӯхбат бо устод Турсун-
зода мардумро ошиқи абадии тоҷикону Тоҷикистон мекард.
Бузургиву начобати бебадалу бемасали устод ба бузургии
шеъри Ачам мемонист. Устод нафаре буд, ки дар зери боли
хумои муҳаббаташ ҳазорон мардумро саодатманд мекард. Ё
бо фитрати тилисмкушо укдаҳои дили дардмандонро ҳамвора
боз менамуд. Мардуми Ҳиндустон номи азизи Мирзо Турсун-
зодаро дар феҳристи вафову иродати худ ҷовидона сабт кар-
даанд.

Устод Муҳаммад Осимӣ низ чехраи мунавварест, ки бо ко-
ру ибтикори мондагораш дар Шарқу Ғарб маъруфият ва
маҳбубият ёфтааст. Ҳиндустон ҳам дар шумори кишварҳоест,
ки хидмат ва муҳаббати Муҳаммад Осимиро кадр мегузорад.
Дӯсти азизи Тоҷикистон, муҳаққиқи бедилшинос, профессори
маркази пажӯҳиши Осиеи марказии Донишгоҳи Кашмир
Кошӣ Нот Пандита ба ёд меорад, ки бо даъвати устод Осимӣ
нахустин бор ба Тоҷикистон омада буд ва ин сарзаминро чун
матлаи оғоз ва ибтидои рӯшани фарҳанги ориёӣ дӯст дошт. Ё
бо ҳидояти устод Осимӣ китоберо бо унвони «Дӯстони
тоҷики ман» нашр намуд ва сазовори ҷоизаи Ҷавоҳирлол
Неҳрӯ гардид. Пандита дар ёдномааш «Бародарам Осимӣ, ка-

се, ки дигар нест» нақл мекунад, ки боре дар донишгоҳи Кашмир ҳайати вакилони шӯравӣ бо сарвари устод Осимӣ меҳмон шуданд. Дар маҷлиси дидор устод Осимӣ аз хусуси пайванди азаливу абадии мардуми тоҷику ҳинд суҳан ронд. Ҳозирон панҷ дақиқа ба ифтихори ӯ кафкӯбӣ карданд. Осимӣ бо тоҷикӣ ҳарф мезад, Пандита ба англисӣ тарҷума менамуд. Дар поёни сӯҳбаташ Осимӣ ба аҳли толор гуфт: – Шумо, мардуми ҳинд, тоҷи сари мо ҳастед.

Пандита ин суҳани ӯро тарҷума накард. Устод се дафъа он ҷумларо муқаррар кард, Пандита боз баргардон нанамуд. Дар берун устод Осимӣ бо озурдагӣ пурсид, ки чаро ҳарфи маро тарҷума накардед. Пандита посух дод, ки шумо, мардуми Осиёи Марказӣ тоҷи сари мо ҳастед. Аҷдоди мо чандин ҳазор сол пеш ба ин сарзамин аз Осиёи Марказӣ омадаанд. Мо худро наметавонем тоҷи сари шумо номем». Ӯ Пандитаро саҳт ба оғӯш кашид ва гуфт: «Шумо азизи моед». Аслан устод Осимӣ дар Ғарбу Шарқ бештар бо забони англисӣ маъруза мекард ва аҳли толорҳои бузургро таҳти ҷазобот ва рабобиҳои гарми худ қарор медод, аммо дар мулки Ҳиндустон, ки тӯли чандин қарн забони форсӣ ҳукмвар буд, бо забони модари худ суҳан мегуфт. Устод Осимӣ дар хотироташ менависад, ки дар яке аз сафарҳои ба шаҳри Мадрас бо чанд пирмарди форсидони суҳаншиносе ошно мешавад. Онҳо ӯро ба масҷиде мебаранд ва ҷилд-ҷилд китобҳои нодирро пешаш мегузоранд, ки миёни он кутуб «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, «Ҳамса»-и Низомӣ, девонҳои Амир Хусраву Ҷомӣ буданд. Мӯсафедон мегӯянд, ки мутаассифона, донандагони забони тоҷикӣ дар Мадрас ҳолиё зиёд нестанд ва онҳо аз сарнавишти ояндаи ин китобҳо хавотиранд. «Мо пир шудем ва мехоҳем ин китобҳоро ба Шумо эҳдо кунем» – мегӯянд онҳо. Устод Осимӣ ҷавоб медиҳад, ки аз рӯи қонунҳои байналхалқӣ аз кишваре баровардани китобҳои қаламӣ мамнӯъ аст, вагарна бо сипоси беадад ин ҳадяи беҳамторо мепазируфт. Ӯ ваъда медиҳад, ки барои ҳифзи он осори гаронмоя чора меандешад. Дар Деҳлӣ ба дӯстонаш – шоири номвари Ҳинд Сачҷод Зоҳир ва вазири маорифи

Ҳиндустон профессор Нурулҳасан, ки дӯсти дерини Бобочон Ғафуров буд, ҳолро боз мегӯяд. Баъди бозгашт ба Тоҷикистон устод Осимӣ аз пирмARDони Мадрас номаи сипос ва чанд ба-стаи китоб армуғон мегирад, ки дар миёни он кутуб тазкираи Муҳаммадафзали Сархуш низ буд. Дертар, соли 2001 роҷеъ ба он тазкира рисолаи доктори илми суҳаншиносӣ, профессо-ри донишгоҳи Хучанд Замира Ғаффорова, ки духтари муҳаққиқи барҷастаи ҳиндшинос, мустаҳриқи номвар, дӯсти маҳбуби Ҳиндустон Абдуллоҳҷон Ғаффоров аст, ба чоп расид. Бо тавсияи устод Осимӣ устоди донишгоҳи Алигарҳ Вориси Кирмонӣ тазкираи шоирони форсизабони Ҳиндусто-нро таълиф кардааст.

Андеша, нигоҳ ва сабки зиндагии устод Осимӣ дар баъзе масоил ба фалсафаву таълимоти ҳиндуён мушобех буд. Ма-салан, устод Осимӣ инсонии ба ҳаде бошарофат ва бошафқат буд, ки ҳашараеро ҳам наметавонист озор диҳад. Чӣ чоӣ ҳашара, дар сӯҳбате ҳунарманди бузург Қӯрабеки Мурод ба ёд овард, ки дили устод Осимӣ намешуд, ки ҳатто коғазеро ҳам дукад кунад, зеро фикр мекард, ки коғаз шиканча меби-над. Кашинат Пандита дар чашни 80-солагии устод Осимӣ дар донишгоҳи Хучанд бо нола гуфт, ки «Ман ба Худованд суоле дорам. Ман ба осмону замин суоле дорам. Ман ба банӣ башар суоле дорам. Чаро Муҳаммад Осимӣ ва чун ӯ ин-сонҳое, ки тамоми сулулу таркибашонро аз накӯӣ сиришта-анд, қурбонии нерӯи азими бадӣ мешаванд. Магар ин шикасти мантиқи ҳақиқат ва ҳилофи қонунҳои осмониву заминӣ нест?» Ман низ бепосух ба ин суоли бисёр муҳим ба рӯҳи хучастаи устод Осимӣ ва қулли бузургони мафқуд дуруд ме-фиристам ва ин дубайтии Аллома Иқболро чун барномаи ҳа-ёти устод меорам:

*Наво мастона дар маҳфил задам ман,
Шарори зиндагӣ бар гил задам ман.
Дил аз нури хирад кардам зиёгир,
Хирадро бар иёри дил задам ман.*

Шоми 6 август мо дар рикоби чаноби олий, раиси ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба маросими таҷдиди боғи Бедил ва ифтиҳоҳи лавҳи ёдгор рафтем. Касоне, ки қабл аз мо ба Ҳиндустон сафар кардаанд, мемгӯянд, ки мазори Мирзо Бедил бо он ки дар миёнаҳои Деҳлӣ ҷойгузин аст, як макони номаъмуру ноободест, дар ҳоле, ки бояд бузургтарин зиёратгоҳи аҳли дилу назар мебуд. Онҳое, ки дӯш ба тавофи турба-ти Абулмаонӣ рафта буданд, бо дили хуншору пурмалол ва бо эҳсоси инфиол бармегаштанд. Хушбахтона, Тоҷикистони мо бо он ки масоҳати ҷуғрофии кӯчак дорад ва нав аз ҷанг раҳо шудаву ба тадриҷ укдаҳои дарунии худро боз мекунад, бо масоҳати боазамати маънавияш тоҷикони ҷаҳонро паноҳ додааст ва шамъи ёди ниёи бузургашро низ ҳаргиз дар токи фаромӯшӣ нагузоштааст. Дар лавҳи ёдгор, ки дар мақбараи Мирзо Бедил насб шудааст ва ҳамон шоми ҳумоюнӣ ифтитоҳ шуд, муҳаббатномаи миллати тоҷик бо се забон: тоҷикӣ, ҳиндӣ, англисӣ ва бо хати арабӣ сабт гардидааст. Вақте ки сармушовири президенти Тоҷикистон, мусташири фарҳанг-манду донишвар Эркин Раҳматуллоев дар сари марқади Абулмаонӣ сураҳои Қуръонро тиловат мекард, садое аз фаросӯи қарнҳои мазӣ ба шодбоди мо меомад:

*Чӣ миқдор хун дар адам хурда бошам,
Ки бар хоки ман ойиву мурда бошам.*

Баъди тармиму тозақориҳои тоҷикон мақбараи Абулмаонӣ мӯхташамтар ба ҷашм меомад. Дар паҳлӯи мазор боғи мушачарре бо дарахтҳои гулбанду гуловез қад афрохта буд, боғе, ки шояд то имрӯз камтар нози боғбон дидааст, аммо ҷашмдорем, ки баъдҳо ҳамеша бо ҳусни барозида мучассамаи шавкату зебоии шеърӣ Аҷам хоҳад шуд. Ин ҳама арҷгузориву иродатмандӣ бо дастури чаноби олий Эмомалӣ Раҳмон, ки бо меҳру садоқати фарзандиву пасовандӣ ҳазрати Бедилро дӯст медорад ва ин нукта дигарбора дар маърӯзаи оншабаи ӯ рӯшан шуд, сурат гирифтааст. Ва, бешак, ин сафари мо ба сарзамини ниёи арҷманд низ бо раъйи ӯ воқеъият ёфтааст.

Дар маҳфили бедилхонӣ донишварони порсидони кишвари Ҳинд Азҳари Дехлавӣ ва Қамархонум ширкат доштанд, аммо инони сӯҳбат бештар дар дасти меҳмонон буд ва мо аз кимиёи сухани он азизон бенасиб мондем. Мо исми донишмандони фарҳефтаеро, ки дар саросари Ҳиндустону Покистон ба сар мебаранд ва барои фарҳангу адаби порсӣ хидматҳои бузург анҷом додаанд, борҳо шунидаем: Доктор Амир Ҳасани Обидӣ, Райҳонахотун, Вазир Ҳасани Обидӣ, Ҳаким Муҳаммад Саид, Мақбул Аҳмад, Вориси Кирмонӣ, Сафӣ Ҳайдари Дониш, Назир Аҳмад, Кошӣ Нот Пандита, Олим Ашрафхон...

Дар шаби Бедил дастаи қавволони азрақпӯш аз Амир Хусраву Абулмаонӣ ғазалҳои ҷаҳонашӯб тараннум карданд. Ромишгарони бирешимнавоз зарбу оҳанги сӯфиёна заданд ва падару писари булбулнафиро қариб 35 дақиқа ҷаҷомаҳои аршӣ суруданд, ки як таронашон дар хотирам ҳанӯз сӯ-сӯ мезанад:

*Ҳама кас кашида маҳмил ба ҷаноби кибриёт,
Ману ҳасрати сучуде, ки накардаам бароят.
На ба хок дар кушудам, на ба сангаи озмудам,
Ба кучо барам сареро, ки накардаам фидоят.*

Ин мисраъхоро мешунидаму ба ёдам таронаҳои хонандаи номвари эронӣ, устод Қадамӣ меомад, ки аз ҳазрати Бедил меҳонд:

*Кардаам сармаиқи ҳайрат сарви маҳзуни туро,
Нола меҳонам баландиҳои мазмуни туро.
Бедил, озодӣ, гар истиқбол оғӯшат кунед,
Он қадар во шав, ки натвон баст мазмуни туро.*

Ин се-ҷаҳор соли охир, ки барои таҷлили ҷашнҳо ва ширкат дар ҷаласаҳо ба Эрон меравем, дар тамоми барномаҳои мусиқӣ ашъори Бедилро месароянд. Қабл аз ин хонандагони эронӣ аз вучуди хучастаи Бедил Дехлавӣ, ки партави ну-

буғаш дуртарин рустоҳои Тоҷикистону Афғонистону дигар манотиқи тоҷикзабон ва ҳатто туркзабонро фурӯғистон кардааст, ноогоҳ буданд, зеро аз хусуси аҳволу ашъори Бедил танҳо дар рисолаҳои Шайх Оқобузурги Техронӣ, доктор Ризозода Шафақ ва доктор Забехуллоҳи Сафо чанд ҳарфи муҳтасар омадаасту бас. Китоби «Шоири оинаҳо»-и устод Шафеии Кадканӣ барои мардуми Эрон оинаи мунавварҷавҳаре буд, ки тасвири Бедилро комилтар падидор сохт ва дилҳои адофамро фатҳи мунир кард. Худи Бедил ҳам мегӯяд, ки:

*Доғи муҳаббатам, дари дил нест ҷои ман,
Чое, ки ҳалқа мезанам, аз дил дарунтар аст.*

Устод Кадканӣ дар Эрон нахустин касест, ки дари ин олами шукӯхмандро ҳалқа зад ва дӯстдоронро ба вусъати мушайшаи шеъри Бедил ҳидоят кард.

Баъди ӯ шоир ва муҳаққиқ, доктор Ҳасани Ҳусайнӣ рисолаи «Бедил, Сипеҳрӣ ва сабки ҳиндӣ»-ро таълиф намуд ва сабте бо қироати тамоми девони ғазали Абулмаонӣ омода кард. Ӯ меҳост дар фарохноии шеъри Бедил гомҳое фаротар занад, аммо дар ҷодаи ҳаёташ дар айни нумувву таҷаммул аз ғайб нуқтаи фарҷом афтод. Равони азизаш шод бод! Ин таълифот дар дили завқмандони эронӣ шӯру шааф барангехт ва дар он кишвари ишқу шеър низ бедилхониву бедиломӯзӣ шурӯъ шуд. Бо тасҳеҳ ва тавзеҳи Акбари Баҳодурванд ва Парвиз Аббоси Зоконӣ ҷопи куллии Бедил дар Эрон сомон ёфт. Умедворем, ки имрӯзу фардои қариб Абулмаонӣ он рабоишу маҳбубияти бемунтаҳоеро, ки дар дигар кишварҳо ёфтааст, дар Эрон низ пайдо мекунад.

Бедил дар Афғонистону Тоҷикистон ва дигар манотиқи Осиёи Марказӣ муаззамтарин чехраи шеър аст, ки дар як ҷадвал бо Мавлавия Ҳофиз ва бузургони аввалмақоми сухани форсӣ ҷо гирифтааст. То инқилоби шӯравӣ дар мактабу мадрасаҳо баъди Қуръон кутуби Ҳофизу Бедилро меомӯхтанд ва бо он чашми савод меафрӯхтанд. Устод

Муҳаммадҷон Шакурӣ низ дар рисолаи «Сарнавишти форсии Варорӯд дар асри XX» таъкид мекунад, ки бо шеър, хосса, бо шеъри Фирдавсиву Мавлавиву Саъдиву Ҳофизу Бедил забонамӯзии муҳассилон натоиҷи беҳтар хоҳад дод нисбат ба он ки ҳамеша қоидаҳои исму сифат ва пасванду пешвандро аз бар кунанд.

Шоири Афғонистон Латифи Пидром зикр мекунад, ки дар ватани ӯ – Бадахшон низ ҳамасолаву ҳамарӯза мардуми саводманду бесавод бо шеъри Бедил зиндагӣ мекунанд ва ҳамвора маҳофили бедилхонӣ баргузор месозанд. Дар «Чаҳор унсур» Бедил меҳани худро ёд мекунад, ки обҳои гуворояш дар рӯи лаълу лочвард равонанд. Чун лаълу лочвард сангҳои машҳури Бадахшонанд, бархе аз муҳаққиқон, аз ҷумла, Муҳаммад Тоҳири Бадахшӣ фол мезананд, ки асли Бедил аз Бадахшон аст. Мардуми ноҳияи Айнии Тоҷикистон низ бо истинод аз муҳаббати азаливу пайванди зотии худ бо шеъри Бедил иддио доранд, ки ҳаммазҳари Бедиланд. Ҳатто як мактаби миёна дар рустои Дарғ бо исми Бедил номгузорӣ шудааст ва нимпайкараи ӯро дар боғи мактаб гузоштаанд. Устод Қутбӣ Киром низ, ки зодаи деҳаи Урметани ҳамин ноҳия аст, гоҳи сӯхбату гуфтугӯҳо байни ҳар ҷумла як байти шодоби Бедил меҳонд. Мо мегуфтем, ки «Устод, Шумо комуси ашъори Бедил ҳастед», ӯ бо фӯрӯтанӣ посух меод, ки «Э, мо кучову Ҳазрати Бедил кучо. Ман ҳанӯз абҷади Абулмаониро наомӯхтаам. Агар шумо бо падарам Мулло Киром сӯхбат мекардед, баъд мифтоҳи дари Бедилро меёфтед». Шояд ин муҳаббати фалғариён аз ишқу иродати беғуруби шоири нерӯманди ибтидои садаи XX Туғрали Аҳрорӣ ба пешвои иршодии Мирзо Бедил оғоз ёфта бошад. Афқору ашъори Туғрал аз мубтадо то мунтаҳо таҳти ҷазоботи оламгири Абулмаонӣ мавзун шудааст ва кулли сурудаҳои ӯ сипосномаҳои беқиёсанд ба номи устод ва муршиди муаззамаш Мирзо Бедил. Дар як ғазали машҳураш Накибхони Туғрал мегӯяд:

*Намоям тӯтиёи дидаи хеш
Агар ёбам ғубори нои Бедил.
Ба рифъат бартар аз кӯҳ аст, Туғрал,
Чаноби ҳазрати Мавлои Бедил.*

Кулли шуарои ҳамнаслу ҳамсилки Туғрал чун ӯ гирифтори чунин асорати зебо буданд. Зиёиёни БухоровуСамарқанду Хучанди садаҳои охир бо ҳолу ҳавои шеъри Бедил зиндагӣ мекарданд. Дар Қўқанду Фарғона, Намангон, Хоразм, Ишқобод ва дигар шахрҳои Осиёи Марказӣ шоирони тоҷику ўзбек бо асарпазирӣ аз Бедил шеър меофариданд. Устод Айнӣ дар рисолаи «Мирзо Абдулқодири Бедил» зикр кардааст, ки «Дар мадрасаҳои Бухоро, Самарқанд ва Хучанд ҳаваскорони бедилдӯст давраҳои алоҳида ташкил карда, дар атрофи ягон бедилшинос чамъ шуда, дар шабҳои таътил бедилхонӣ мекарданд. Дар Ленинобод (Хучанд) ҳатто дар чойхонаҳо куллиёт ё девони ғазалиёти Бедил ёфт мешуд, ки босаводони бедилдӯст дар даври чойнӯшӣ бедилхонӣ мекарданд ва бевоводон ба он гӯш дода, ба кадри фаҳмашон фоида мебурданд». Рӯзноманигори панҷакатӣ Ҳикматёр нақл мекунад, ки дар деҳаи ӯ Негнот мардум зимистонҳои тӯлонӣ бедилхонӣ ва лоикхонӣ мекунанд ва дар асри ХХI низ бо шеъри Бедилу Лоик аз рустои кӯчаки худ ба фарохноӣ тамаддун раҳ мекушоянд.

Дар Хучанд низ дар хонаводаи ҳар нафари рӯшанфигр то имрӯз нусаҳои камназири девони Бедил маҳфуз аст. Модаркалонам Марямбону меғуфт, ки бо супориши ҳамсараш – нахустрадаиси нозирони ҷумҳурӣ Абдурраҳими Ҳоҷибой дар солҳои 30-юм дар рӯзгори таъқиботи сталинӣ бародаршӯяш Абдуссалими Ҳоҷибой қартаи садои Содирхони Ҳофиз ва бисёр кутуби гаронқимат, аз ҷумла, куллиёти Бедилро дар замини қаҳдони ҳавлияшон гӯр мекунанд. Баъди 15 сол Салимбой он қартаи садоро, ки ягона сабти Содирхони Ҳофиз буд, бегазанд аз хок берун мекашад, аммо китобҳо, мутаассифона, нобуд шуда буданд.

Аслан дар Тоҷикистон афроде бисёранд, ки зиндагонии худро ба шинохт ва таҳқиқи осори Бедил эҳдо кардаанд. Устои барӯманди мо, профессори донишгоҳи Хучанд Усмонҷон Ғаффоров ҳикоят мекунад, ки рӯзе падараш Абдулғаффор Ҳасанов, ки чун муаллими номвар ва шиносандаи шеърӣ Бедил иштихор ёфтааст, шикоят кардааст, ки «ёрони бедилхони ман, ки дар Хатлону Зарафшону Хучанду Бадахшон буданд, ҳама ба он саро рафтанд, афсӯс, касе нест, ки бо ӯ тилисми ҳайрати Абулмаониро боз кунам». Писар ба хидмати падар донишманди ҷавон, ҳолиё устои фарҳефтаи мо Абдулманнони Насриддинро мебарад ва мегӯяд:

– Падарҷон, инак, ин ҷавонмарди рамзошное, ки аз ҳама ғӯи сабқат мебарад.

Баъди сӯхбати чандсоата бо донишвари ҷавон Абдулғаффор Ҳасанов мегӯяд:

– Акнун хотирам осуда аст, ки бори мо дар нимароҳ намемонад.

Дар мушоирае, ки дар боғи Бедил баргузор шуд, раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон устод Меҳмон Бахтӣ, донишманди шарқшинос, муовини аввали вазири корҳои хориҷа Абдуллоҳ Йулдошев, мушовири раиси ҷумҳурии Тоҷикистон, нависандаи мумтоз Барот Абдурраҳмонов ва Озарахш сӯхбат ва шеърхонӣ карданд. Барот Абдурраҳмонов як монологи зебо, як ручӯи ошиқонаву орифона ё як муколамаи меҳровезро ба рӯҳи Мирзо Бедил иброз намуд. Он лаҳзоти нозанин ҳамаи мо дар дил бо рӯҳи мутабаррики ҳазрати Бедил гуфтугӯ доштем. Ман низ ба рӯҳи поки он ҳодии иршод салому дуо мефиристодам ва ниҳон бо ӯ сухан мегуфтам. Мегуфтам, ки салом, эй офтоби ҳидоят, эй азизе, ки бо убури қарнҳо бузургтар мешавӣ, на кӯчактар, зиндатар мешавӣ, на фаромӯштар, тобандатар мешавӣ, на хомӯштар. Ман номи Туву паёми туро дар ҷаҳорсолагиям дар шаби кадр шунида будам. Рӯзгоре ду аммаи модарам Монадбибиотун ва Мағфиратбибиотун, хоҳарони бузургам Муаззамаву Матлубаро дарси Қуръон ва маънии абёти Саъдиву Ҳофизу Камолу Бедил ва

дигар бузургон меомӯхтанд. Шаби Лайлатулқадр низ онҳо ба манзили мо омада буданд ва тасмим гирифтанд, ки то субҳ нахобанд. Хоҳаронам ба ман гуфтанд, ки – Иноятчон, ту баҳузур хоб кун, мо имшаб тило меёбем ва фардо саҳар ба ту ҳада мекунем.

– Ин хел бошад, ман ҳам намехобам. Меҳоҳам бидам, ки Шумо аз кучо тило меёбед – исрор кардам ман.

Шаби дароз модаркалонам Марямбону, аммаҳо ва хоҳаронам оёти Қуръон хонданд, баъд ба мутолиаи шеър пардохтанд. Монадаммаи ширинсадо бо лаҳни шодобу равонафрӯз меҳонд:

*Дил боз ба ҷӯши ёраб омад,
Шаб рафту саҳар нашуд, шаб омад.*

Ман маҳву шефта таронаҳои ӯро мешунидам. Фикри дарёфти тило аз ёдам рафта буд, дар фарози мунаввари тахайюли тифлонаам пар-пар мезадам ва бо ҳамин ҳолу ҳаво ба оғӯши хоб рафтам.

Саҳар, вақти субҳона хоҳаронам пурсиданд: – Аммакалон, то субҳ нахобидему тило ёфт нашуд.

Монадаммаи донишманд ҷавоб дод:

– Чаро ёфт нашуд? Шаби дароз ғазалҳои ҳазрати Бедилро хондем. Ҳамин китоби Бедилро ман чун як хишт тило ба шумо, духтаронам, тақдим мекунам.

Падарам Мирзоюнус бо шӯҳӣ афзуданд:

– Духтаронам, гиред, ки ин мерос аз бобокалонатон аст. Мо аз авлоди Мирзо Бедил ҳастем.

Хурдодмоҳи соли 1988 бародари хидоятгарам Сафар Абдуллоҳ маро ба манзили устод Сотим Улуғзода ба меҳмонӣ бурд. Устод баъди шунидани шеъри «Ручӯи Бедил» аз силсилаи «Паёми ниёкон» ба ман гуфтанд:

– Духтарам, ту бояд бисёр кишварҳоро бинӣ, то ҷуғрофиёи фикрат бузург шавад. Дуо мекунам, ки ба Ҳиндустон ҳам рави ва ишқу иродати маро ҳам ба ҳазрати Бедил расонӣ.

«Устои арчманд, магар мани норасо лаёқати онро дорам, ки қосиди шумо бошам» – меандешидам ман.

Чанд рӯз пеш он кадр гирифтори ҳуруфи Бедил будам, ки беҳабар мондам, писари чаҳорсолаам Ҳумоюн, ки дар паҳлӯям бозӣ мекард, кучо шуд. Ин сӯ, он сӯро ҷустам, кӯдак набуд. Баъд ба ҷониби духтари бузургам Шохона, ки дар як сӯи ҳавлӣ, дар пушти дарахтзор саргарми коре буд, фарёд задам:

– Шохонаҷон, Бедил дар пеши ту?

– Бедил дар пеши Шумо, аяҷон – ҷавоб дод ӯ – Шаҳнавозу Ҳумоюн дар пеши ман.

Сари ҳамин фикрҳо будам, ки ҷаласаи мутантан поён ёфт ва мо ба сӯи мошинҳо равон шудем. Ман низ мерафтаму садои азизеро мешунидам, ки ҳам аз ҳаҷр менолиду ҳам башорати васл меод:

*Умри сабукинон кучост, аз назарам ту меравӣ,
Домани худ гирифтаам, менигарам, ту меравӣ.
Бо нафас омаду шудат, лек надорам имтиёз,
Қосиди ман, ту мерасӣ, номабарам, ту меравӣ.
Лола кучову ку суман, то шиканад кулоҳи ман,
Ҳамчу баҳор аз ин чаман, гулбасарам, ту меравӣ.
Ҳастиву нестӣ чу шамъ партаве аз ҳаёли туст,
Бо шаби ман ту омадӣ, бо саҳарам ту меравӣ.
Акси ҳузури айши мо хориҷи шахси ҳеҷ нест,
Ман зи барат кучо равам, гар зи барам ту меравӣ.
Бедил, аз илтифоти ту дурии ман чӣ мушкил аст,
Дар ватанам ту мӯнисӣ, ҳамсафарам, ту меравӣ.*

* * *

Субҳи рӯзи дигар мо се нафар – устод Меҳмон Бахтӣ, Озарахш ва ман ба зиёрати макбараи Маликушшуаро Тӯтии Ҳинд Амир Хусрави Дехлавӣ рафтем. Дар вурудгоҳ ва саҳни зиёраткада ҳазорҳо нафар гаштугузор доштанд. Бузҳои пешонибарҷастаро, ки дар Ҳиндустон хеле маъмуланд, муридон

барои қурбонӣ оварда буданд. Мо аз пеши дарвозаи зиёратгоҳ се табақ гулбарг харидем ва кафшхоро аз по бадар овардему ба сар токиву сарандоз гирифтем ва ба остони кӯи қудсийн қадам ниҳодем. Баъди раҳрави борики мармаринеро, ки пур аз гадоёни нишаставу хобидаву ниммурда буд, убур намудан ба сахни зиёратқада дохил шудем ва ба тавофи макбараи султонулмашоих Низомуддин Авлиёи Бухороӣ қадам пеш ниҳодем. Хидматгузори зиёратгоҳ, ки худро пайванду пасованди шайх Низомуддин номид, таъкид кард, ки аз аҳли Бухорост ва бо забони тоҷикӣ бо мо ба сӯҳбат пардохт:

– Бифармояд, бихишт ин чост – гуфт ӯ. Тавофи ин турбати муборак баробари тамошои ҳулди барин аст.

Низомуддин Муҳаммад ибни Аҳмади Деҳлавӣ аз бузургтарин машоих ва посдори тариқати чиштия аст, ки рӯзгоре бо волидайнаш аз Бухоро ба Деҳли кӯч бастааст (валодаташ соли 1238, вафоташ соли 1325). Дар рӯзгори ҷавонияш ӯ ба мулозимати Шайх Аттори Нишопурӣ рӯй ниҳода ва бо муриди он ҳазрат ба мартабаи камол расидааст. Сипас ба Деҳлӣ баргаштаву ҳудуди шаст сол то дами ҷавташ пешвои иршоди мардуми мусалмон ва ҳиндуён будааст.

Халифаи Низомуддин Авлиё Саид Муҳаммад Мубораки Алавию Кирмонӣ, ки бо номи Амири хурд иштихор ёфтааст, дар рисолаи «Сияр-ул-авлиё»-и худ менависад, ки Амир Хусрав чун ба ҳадди балоғат расид, ба шарафи иродати султонулмашоих мушарраф гашт ва ба анвои мароҳиму шавкат махсус гардид ва ба назари хос малҳуз шуд ва дар он айём султонулмашоих дар хонаи модарии Амир Хусрав, наздики дарвозаи Мандапул мебуд».

Пайванди Амир Хусрав бо Низомуддини Авлиё ҳадиси ишқи Мавлавиву Шамси Табрезиро мемунад. Он сон ки Девони Шамс зеботарин, начибтарин, бебадалтарин номаи муҳаббати мурид ба муршид аст ва дар он офтоб далели офтоб омадааст, ишқи Амир Хусраву Низомуддин Авлиё низ фарохнои осори шоирро мушаъшаъ кардааст. Дар қулли достонҳои «Хамса» ва дар қасидаҳои бешумораи Амир Хусрав

зикри сифоти Маҳбубуллоҳ Шайх Низомуддинро овардааст. Рӯзе пири тариқат мепурсад, ки ба подоши ин ҳама меҳру хулус чӣ посухат бахшам, Хусрави иродатманд мегӯяд: Дуё кун, ки каломам ширин шавад. Бо дуёву фатвои кутбнамои ҳақиқат Шайх Низомуддин ҳуруфи Амир Хусрав хушобу шодобу шакарбанд мегардад ва таркиби «тӯтии шаккархо» бо исми ӯ пайванди ҷовидона меёбад. Бадриддин Ҳилолӣ низ дар сифоти Амир Хусрав гуфтааст:

*Тӯтии шакарзабони Деҳлист,
Ширинии нутқи ӯ ҷибиллист.*

Шояд сабаби дигари шириниву анғубинии каломи Хусрав дар он бошад, ки шоир аз илми мусиқӣ вукуфи комил дошт. Ӯ муғаннии чирадасте ҳам буд, ки дар тори ҷонҳо бирешим мезад ва ҷаҷомаҳои малакутӣ меҳонд.

Амир Хусрав роҷеъ ба мусиқӣ чанд рисола ҳам таълиф кардааст. Мегӯянд, ки Амир Хусрав сетори машҳури ҳиндӣ, созҳои мусиқии дилрабо ва сорангро ихтироъ намудааст. Ӯ вориси ростини Одамушшуаро Рӯдакӣ буд, ки ҳам дар шеърӯ ҳам дар мусиқӣ кишваркушӯ кард. Вақте аз Рӯдакӣ пурсиданд, кадом ишқ дар дилаш бузургтар аст, гуфт:

*Агарчи ҷангнавозон латифдаст бувад,
Фидои дасти қалам бод дасти ҷангнавоз.*

Гоҳе ки ҳамин суолро ба Амир Хусрав ҳам доданд, ӯ низ Рӯдакиёна иброз кард:

*Посуҳаш гуфтам, ки ман дар ҳарду маънӣ комилам,
Ҳардуро санҷида бар вазне, ки он дарх(в)ар бувад.
Назмро илме тасаввур кун ба нафси худ тамом,
К-ӯ на мӯҳтоҷи самоъу савти хунёгар бувад.
В-ар кунад мутриб бисе ҳун-хуну ҳон-ҳон дар самоъ,
Чун сухан набвад, ҳама бемаънию абтар бувад.*

*Назмро ҳосил арӯсе дону назма зевараш,
Нест айбе, гар арӯси хуб безевар бувад.*

Амир Хусрав дар илми мусиқӣ, ки барояш ба қавли Мавлоно чун ҳарфи шаҳодат муқаддас буд, тозақориҳои бесобиқа кардааст ва оҳангҳои зиёдеро чун «Саропарда», «Қавл», «Ушшоқ», «Нигор», «Мувофик», «Созгорӣ», «Фарғона», «Зилоф» ва ғайра офаридааст. Ҳамин пайванди фитратии Амир Хусрав бо навою нағма дар ҳар ғазалаш, ки пуропур аз нағмоти оламошӯби улвӣ ва ромишҳои қудсӣ, зебо мунъакис мешавад. Дар шеърӣ тоҷик шуарои шаккаршикане, ки шириниву шодобии суҳанашон чандин қарн мазоки ҷонхоро пуршакар кардааст, кам нестанд, аммо ашъори ноби Саъдиву Амир Хусрав, Камолу Ҳилолӣ бештар аз дигарон ҳаловату мазаву мастиву кушод дорад. Камоли Хучандӣ, ки аз Амир Хусрав ангеҳои дилпазир бардоштааст, бо ӯ чун бо садри ширинсуҳанон ба сабақат бархостааст:

*Камол, аҳсант, гӯ бурдӣ ба ширингӯӣ аз Хусрав,
Чунин тӯтӣ ба Ҳиндустон агар бошад, аҷаб бошад.*

Мутафаккири бузурги Ҳинд Ҷавохирлол Неҳрӯ, ки ба шуарои бузурги Аҷам ҳамеша ихлосманду иродатгузор буд, Амир Хусравро «Саъдии Ҳиндустон» номидааст.

Рӯзе Низомуддини Авлиё бо Амир Хусрав дар боми хошақоҳ мафтунӣ тамошое манзараҳои Дехлӣ буданд, ки чашманон ба тӯдаи пайравони дини Ҳинду афтод. Онҳо бирешимнавозону нағмасароён ба сӯи дарёи Ҷимна мерафтанд. Низомуддини Авлиё хитоб кард:

Ҳар қавмро, ки бошад роҳеву қиблагоҳе,

Амир Хусрав бидуни таваккуф посух дод:

Ман қибла рост кардам дар самти қачқулоҳе.

Ҳикояи машҳури нависандаи бузурги Ҳинд Премчанд «Ин аст ватани ман» хотирамро меафрӯзад. Қаҳрамони ҳикоя пирмарди солманде, ки сеяки зиндагияшро дар ғарб зистааст, хонумаш низ аҳли ҳамон диёр аст ва фарзандонаш ҳам парвардаи obu хоки дигаранд, тасмим мегирад, ки поёни ҳаёташро дар Ватан ба сар барад. Ў танҳову пиру мустаманд бе зану фарзанд ба Ҳиндустон меояд, вале баъди бозгашт рӯҳаш бисёр озор меёбад, зеро:

*Боз ҳам ба оғӯшат
Чун равон, равонам нест.
Хотирам ҷароҳат ёфт,
Заҳмбанди ҷонам нест.
Чашими интизорам нест,
Дастии меҳрубонам нест.
Он чи дӯш будам, нест,
Он ки дӯш донам, нест.
Ҳар чӣ дӯш будам, ҳаст,
Ҳасту ончунонам нест.*

Пирмард мебинад, ки дар ватанаш даврони чадида оғоз шудаду одамҳои нав зиндагӣ мекунанд. Он шахсони азизе, ки рӯзгори кӯдакии ӯро мунир мекарданд, дигар бо адам пайвастанд. Он нафарони муҳибу дилбанд, ки бе вучуди меҳрубонашон Ватан Ватан нест. Ў пириву танҳоиву анбӯҳи дардҳои худро ба Ватан овардааст. Ў омадааст, ки бимирад ва бо хоки Ватан васли ҷовидон ёбад. Аммо то омадани марг бояд зист. Чӣ тариқа бояд зист, вақте ки Ватан чун ғурбати беинтиҳо бӯи бегонагӣ мекунад. Ҳеч ёдгоре аз гузаштаи азизаш на дар кӯчаву барзану шаҳру русто ва на дар симову сиришти одамҳо намондааст. Аммо на, ҳанӯз ҳаст. Ў ногаҳон мебинад, ки гурӯҳи ҳиндуёни солхӯрда таронаҳои қадим дар лаб барои ибодат ба сӯи рӯди Ҷимна мераванд. Пирмард аз хучуми сардиву малолу бегонагӣ раҳо мешавад ва ба он маҷрои мунавари дарёравон мепайвандад, зеро дар вучуди пурмуҳаббати

он покравон ромишу оромишери, ки солиён дар диёри ғурбат орзу мекард, дармеёбад. Дармеёбад ватанери, ки дар пиндорҳои афифаш мепарвард. Дармеёбад орзуву мақсудери, ки ҳама умр мечуст. Дармеёбад марҳамери, ки сӯзиши ҷароҳаташро рафъ хоҳад кард.

Шайх Низомуддин ва муридонаш чун дигар зоҳидони иртиҷоиву риёӣ ҳиндувонро ба кофарӣ бадном намекарданд.

Ҳиндувон бо ширк бегонаанд ва ба ваҳдонияти Худованд қоиланд. Тарсоён Масеҳро муродифи Худо медонанд, даҳриён чор унсури азал: об, хок, бод ва оташро мепарастанд, сабоиҳо ба ҳафт ситора имон меоваранд, габрҳо оташро муқаддастар аз ҳама мешуморанд, аммо ҳиндувон Худои ягонаро сачда мекунанд. Тафаккури фалсафӣ ва ахлоқии онҳо ба тасаввуф ва ирфон бисёр мушобеҳ аст. Аслан ҳақиқати одистин нукта, ки тамоми адёни олам як барномаи умумӣ доранд: мабдаи лохутиро дар инсонҳо афрӯхтан ва ибтидои носутиро таҳнишин кардан. Дар фалсафаи Веданта омадааст, ки дар офоқ ҷуз Брахма дигаре нест. Аҳли тасаввуф низ қулли ҷаҳоронро таҷаллии воҷибулвучуд медонанд, ба қавли Бедил:

*Маҳв будам, ҳар чӣ дидам дӯш, дониستم, туй,
Чун ҳама миҷсон кушуд оғӯш, дониستم, туй.
Мушти хоку ин ҳама сомони ноз эъҷози кист?
Беш аз ин бо ман ғалат мафрӯш, дониستم, туй.*

Маънии «йога» низ восил шудан бо Офаридгор аст. Чандин муҳаққиқ ва орифи номвар ба ин андешаанд, ки Раҳим ва Рама аз як решаанд. Шайх Низомуддин низ муршиди исломиён ва пешвои ҳиндувон буд. Раҳравони тариқати чиштиа озодӣ ва озодагиро талқин мекарданд ва бенавоёну тангдастнро ҳимоят ҳидоят менамуданд. Ин орифони дилбохта пеши султонон фақат истиғно мебурданд, на ниёз ва бо бузургиву азамати рӯҳонии худ ҳамеша мӯҳташамтар аз тоҷварон буданд. Ҳамин орифони бузург ва қабл аз ҳама, Хоҷа Низомуддин барои ҳамзистии меҳрубонаи мусалмонон ва

ҳиндувон заминаи созгор фароҳам оварданд. Дар зиёраткадаи Шайх Низомуддин ва Амир Хусрав низ мусалмону ҳиндуву габру тарсо чамъ омадаанд ва аҳли ҳазор мазҳабу тариқат дар турбати онҳо гулбаргҳои ихлос пош медиҳанд. Мегӯянд, ки дар маҳфилҳои Хусравхонӣ, ки дар сахни зиёраткада баргузор мешаванд, ҳамвора раиси ҷумҳур ва сарвазири Ҳиндустон низ ширкат мекунанд.

Боре Низомуддини Авлиё ба Амир Хусрав гуфта буд, ки «ман аз ҳама ба танг оям ва аз ту ба танг наоям. Дувум бор гуфт: Аз ҳама кас ба танг оям, то ҳадде ки аз худ ҳам ба танг оям ва аз ту ба танг наоям. Бақои ту мавкуф аст бар бақои ман, бояд, ки туро дар паҳлӯи ман дафн кунанд. Агар Худо бар ман бихиштро муносиб бинад, ман туро ҳамроҳ мебарам». Дар ҳақиқат баъди шаш моҳи даргузашти қиблаи иршодаш Амир Хусрав низ тарки ҷаҳон мекунад ва дар паҳлӯи азизи қиёматияш мадфун мешавад. Аз ҳазорон нафаре, ки ҳамарӯза ба хокбӯси Низомуддини Авлиё ва Амир Хусрав меоянд, шояд фақат 5-6 нафар форсизабон ва аз латофати бемисли шеъри Амир Хусрав хушнасиб бошанд. Аз ҷазаботи аршии сухани шоире, ки ҳудуди 500 ҳазор байт бо забони тоҷикӣ мавзун кардааст. Дар айвони зиёратгоҳ зери шохсутунҳои баланди мунаққаш дастаи қавволону ромишгарон бо забонҳои ҳиндиву форсӣ ғазалҳои Амир Хусравро месуруданд. Чун бонувонро ба дохили мақбара раҳ намедиҳанд, ман дар берун мондам ва устод Меҳмон Бахтӣ бо Озарахш саодати тавоф ёфтанд. Озарахш мегӯяд, ки дар чор сӯи мақбараи пурнигор ғазали беназири Амир Хусрав «Эй чеҳраи зебои ту рашки бутони озарӣ»-ро сабт кардаанд. Ва онҳо бо устод Меҳмон Бахтӣ пиромуни турбат бо садои баланд ҳамин ғазалро тараннум намудаанд. Ҳамаи тавофкунандагони дигар дастони ин дуру бӯсидаанд. Бонии зиёраткада шарҳ додаст, ки иродатмандон мегӯянд: Шумо ҳамзабони мавлои моед, шумо вориси ростини Саъдии Ҳиндустонед, шумо пайки фардоафрӯзи шоири моед, бифармоед ба кишвари мо, ба равоқи манзари чашми мо, ба ҳарири ҷони мо.

Дар давоми як соат дар сари турбати Низомуддини Авлиё ва Амир Хусрав сад хирман гул мавҷ мезанад. Ходимони он даргоҳ гулҳои кӯхнаро ҳар соат мебардоранд, то гулҳои тоза ба сучуд расанд. Ман бори аввал дар ҳаётам мазори ду нафари азизро дидам, ки ин миқдор бо муҳаббати бетасвиру иродати беохир гулгардон бошад. Орзумандам, ки имрӯзу фардои қариб мазори Ҳазрати Бедил низ он сон, ки шоистаи ӯст, дар анбӯҳи гул мавҷгардон хоҳад шуд. Баъди тавоф мо ҳам чун ҳама шамъҳо афрӯхтем, орзуҳоямонро дар дил бозгуфтем ва аз рӯҳи мубораки ду бузургмарди нобмашраб мадад хостем. Ногоҳ аз пешамон марди сафедрӯи баландқомате гузашт, ки жандаи гадоӣ дар бар ва аммомаи садвасла дар сардошт ва одамонро бо бодбезаки бузург чун хорчорӯби фаррошон бод медоду бо ҳамин васила пул меёфт. Ӯ раҳораҳ ин ғазали Тӯтии Ҳиндро месуруд:

*Эй бод, бӯи ёр бад-ин мубтало расон,
Дар чашми ман зи хоки дараи тӯтиё расон.
Гар ҳеҷ аз он тараф гузаре афтадат, зи ман
Хидмат куну салом бигӯю дуо расон.
Як тор баҳри нӯшиши ман з-он қабоб биёр,
Ташифи подшоҳ ба пеши гадо расон.
Чоне хароб дораму дард аст номи ӯ,
Ин дардро бигиру ба назди даво расон.
Гуфтӣ, ки нолаи ту ба ёри ту мерасад,
Он ҷо, ки нола мерасад, он ҷо маро расон.
Мо чун намерасем бар он орзуи дил,
Ё раб, ту орзуи дили мо ба мо расон.
Хусрав, ки аз фироқ ҳаёли шуд, эй сабо,
Аз ҷош даррабову бад-он дилрабо расон.*

Чун бо ҳам ошно шудем ва ҳоли ӯро пурсидем, гуфт, ки Алиризо ном дорад ва аз қарибии шаҳри Тӯс, аз Турбати Ҷом омадааст. Аслан аҳли Ғазнини Афғонистон аст, ки бо умеди дарёфти ризқ аввал ба Эрон ва баъдан ба Ҳиндустон ҳичрат

кардааст. Алиризо шиква намуд, ки фикри рӯзӣ ўву хонадони серфарзандашро ин қадар саргардон намудааст. Ў сухан мегуфту ашк дар чашмони бузургаш ростии ҳуруфашро тасдиқ менамуд. Дар баробари ин ҳамзабону хешовандони азиз мо намедонистем, чӣ гӯем ва гираҳи зиндагиашро чӣ гуна боз кунем. Чанд ҳарфи пурмуҳаббат ба ў нисор кардем, чанд ҳадяе барояш додем ва устод Меҳмон Бахтӣ, ки вучудааш мазҳари нақӯист, қариб тамоми пулашро ба Алиризо бахшид. Вале дар баробари он гадоёни бешуморе, ки моро ҳалқапеч мекарданд ва нигоҳи имдодхоҳашон иҷозаи рафтанамон намедод, бисёр ночор мондем. Бахусус, чашмони маъюси пирзани сиёҳчурдае дар ёдам мондааст, ки шояд бештар аз сад сол дошт ва бо ҳастии пурзиллаташ тамоми андӯху мусибати офокро мучассам мекард. Ман ба саволи ин чашмон ҷавоб надоштам.

Дар пеши баромадгоҳи зиёратқада занон бо зоғнӯлҳо заминро шикоф мекарданд, то лӯлаҳои обгузарро тармим намојанд. Аслан ҳар ҷое, ки мерафтем, медидем, ки занон нақб меқананду кишт мекунанд, сангу гил мекашонанд, дарахт мебурранд ва ҳамин навъ корҳои сангинро анҷом медиҳанд. Дар як афсонаи қадими ҳиндӣ омадааст, ки се зани ораста сари чашмае меоянд ва ҳар яке зебоии дастҳои худро меситояд. Яке меғӯяд, ки дастонаш чун дастони муғанниён ангуштони дарози латиф доранд ва нохунҳояш ташбеҳи моҳи наванд, пӯсти шаффофи дасташ амсоли тулӯи субҳ аст, дигаре меғӯяд, ки ангуштарҳои алмоснигинаш назокати панҷаҳояшро комилтар мекунанд, дар дастҳои ў тафарручи сунӣи офаридгор пайдост ва мисли ин ситоишҳоро тӯл медиҳанд. Дар ин сабақи зебой касе нусрат намеёбад ва кор то хархашаву мочаро мекашад то замоне, ки бонувони муддаӣ пири раҳгузареро мебинанд ва қазовату довариро аз ў меҳаҳанд. Пир меғӯяд: Ҳоло ман бонуеро пеши шумо меорам, ки дасташ бетардид аз дастони ҳар сеи шумо зеботар аст ва зани барзгареро меорад, ки дастони дағалу харошхӯрдаву обилабанд дошт. Ва пир меғӯяд: Инак, ин зеботарин дастро бинед, дасти

ранчбареро, ки дар дастархони шумо, беғамону бекорон, неъмату нарим мегузорад, дасти нознопарвардаеро, ки аз захираи шадид карахш бастааст, вале боз ҳам чун матлаби ҳамаи зебоии олам ва чун зодгоҳи мӯъҷизаҳо шаъшаа мезанад. Занони ҳинду ба ҷуз захираписанду пуркор буданашон бисёр шарафманду боиффат ва дар садоқат пояндаанд. Ба ин маънӣ Амир Хусрав гуфтааст:

*Дар тариқи шиқварзӣ кам зи ҳиндузан мабош,
К-аз барои мурда сӯзад зинда ҷони хешро.*

Ба расми вафо худсӯзии ҳиндузанҳо, ки оини қадим аст бо номи «сотӣ», аҳли оламро дар таҳайюр афкандааст:

*Ҷон фидои дӯст кун, кам з-он зани ҳинду наӣ,
К-аз вафои шӯӣ дар оташ бисӯзад хешро.*

Дар Ҳиндустон русуми куҳани ниёгонро бисёр арҷ мегузоранд. Боре аз як кӯчаи Деҳлӣ мегузаштем, ки дарахтони бо ҳазор зевар ороистаро дидем. Чароғҳои бешумореро афрӯхта ва дар фаршҳо гул барҷош карда буданд. Ронанда гуфт, ки бо чунин зинату ороиш мардум макони ҷашни арӯсиро омода мекунанд ва арӯсро дар тахти мурассаъ рӯ-рӯи даст ба ҷашнгоҳ меоранд. Моро насиб нашуд, ки дар суру арӯсии ҳиндуён ширкат кунем, аммо иттилоъ ёфтем, ки тамоми он маросиму суннате, ки дар қуруни мозӣ роиҷ буд, ҳанӯз ҳам барҷо мондааст. Ҳиндуён ҷомаи миллии худро бисёр эҳтиром мегузоранд ва бо ҳеҷ вачҳ онро на дар кишвари худ ва на дар мулки ғайр аз тан бадар намеоранд. 90 фоизи занони Ҳиндустон пироханҳои ҳиндӣ мепошанд ва либоси худро моёи фахру саодат медонанд. Дар ҷаласаву маҳфилҳои давлативу расмӣ низ бонувони соҳибмақоми ҳинду бо пирахан ва ороиш суннати худ меоянд. Ҳазорҳо нави панҷобиву сариҳои муҷалло, ки зебоии пурфасонаи Ҳиндустонро тафсир ва муаррифӣ кардаанд, дидани нотасвирест барои сайёҳони зебопараст. Кам

андар кам занеро дар Ҳиндустон дидам, ки дар бар либоси фарангӣ дорад. Шояд он кас оне ки дидаам, мардumi ғайри-бумӣ бошанд. Ба андешаи ман, панҷобиҳо бо пираҳанҳои тоҷикӣ шабоҳати зебо доранд. Ин нукта низ далели дигарест, ки дар гузаштаи на чандон дур мо бо ҳиндуён ҳамзабону ҳамормону ҳамхуну ҳамтамаддун ва ҳамдиёру ҳамтабор будем. Бештари мардони Ҳинд низ хилъатҳои суннатӣ мепӯшанд ва дар сар аммома мениҳанд. Дар чаласаҳои мутантане, ки ба шарафи мақдами роҳбари Тоҷикистон оро-станд, вазирону кабирони Ҳиндустон бо ҷомаҳои пахтагии суннатии худ ҳозир мешуданд ва фақат дар маҷлисҳои шукӯҳманди давлатӣ, дар қасри раиси ҷумҳур заҳмати камар-банду гулӯбандҳои фарангиро мекашиданд.

Ҳатто раиси ҷумҳури Ҳиндустон доктор Абдулқалом ва сарвазир кишвар Минмоҳан Сингх низ бо хилъатҳои миллии моро шодбод гуфтанд. Доктор Абдулқалом, ки олими бузурги соҳаи атом аст, тамоми зиндагияшро ба пажӯҳиш ва истифодаи ин мавод ба мановаи башар эҳдо кардааст. Ў 75-сола аст, вале зоҳири 50-сола дорад ва дар умраш ҳаргиз издивоҷ накардааст.

Ў ба ин ҳикмати Одамушшуаро Рӯдакӣ содиқ мондааст:

*Надорад майл фарзона ба фарзанду ба зан ҳаргиз,
Бибуррад насли ин ҳарду, набуррад насли фарзона.*

Пири иршод Шоҳқобули низ ба Бедил гуфта буд: «Мо аз афродем, аз мо авлод барнаояд». Абдулқалом бештар аз як миллиард мардumi Ҳиндустонро фарзанд хондааст ва фитрати фалакпаймову хилқати мутаҳҳар ва фарҳангу маърифати бемонанди худро ба хидмати ин миллати бузург бахшидааст. Ў муаллифи осори гаронмояе роҷеъ ба сиёсату ҷомеашиносӣ ва улуми дақиқ аст. Ин далели сода нест, ки ағлаби аҳолии беш аз якмиллиардӣ ба ҷонибдории ҳамин шахси дар зоҳир наҳифу дар асл бисёр нерӯманд овоз додаанд.

Ҳиндустон кишварест мисли оина бо пушту рӯи муқобил:

Як сӯяш комилан рӯшану мунаввару муфарриҳу фохиру гуловезу пурталаълуву пурнозу наим, дар айни рифъати зебову камол, ҳампояи тамаддуни мағрибу посдори суннату оини машриқ, бо фарҳангу адабиёту синамову мусикии беназире фалактасхир, дигар тарафаш олудаду жӯлида, гандидаву пӯсида, чиркину ғуборолуд бо хайли мардуми гуруснаву побараҳнаву хонабадӯшу сияҳкосаву баргаштатақдиру берисолат. Ба ҳадде берисолат, ки меандешем: манзури Худованди доно аз офариниши ин анбӯҳи гадоён чӣ буд ва ҳеҷ посух намеёбем, чуз он ки бори дигар ба ҳикмати халлоқи ҷаҳон қоил шавем ва мафҳуми «шукр»-ро амиқтар маърифат кунем. Мо ҳама аз рӯзгори кӯдакӣ бо ҳолу ҳавои филмҳои ҳиндӣ зиндагӣ кардаем ва бо чашмони Раҷ Капуру Шиши Капур, Амитабх Баччан, Шри Деви, Зинат Амон, Митхун Чакраборти, Шохрухон, Амирхон, Ҷуҳи Чавла, Мадхури, Салмонхон ва дигар қаҳрамонони филмҳои ҳиндӣ ба дунё нигаристаем ва дар пиндорҳои рӯшанамон ҷасонаҳои мусаввар офаридаем. Ҷасонаҳои зиндагӣ аз ҷасонаҳои ҳиндӣ бо он фарқ мекунам, ки дар бештарин маврид бо фоҷиё ба фарҷом мерасанд, на бо нусрату саодат. Аммо ҳамин бахту нишот, ки дар филмҳои ҳиндӣ қариб ҳамеша ва дар зиндагонии ҳиндувон на ҳамеша вучуд дорад, шояд ҳазорҳо дили ранҷурро ангезабахши сурур бошад, ҳазорҳо дилеро, ки меҳонад аз ҳақиқати дағал ба ҷасонаи зебо гурезад, аз вомондагиву фурӯмурдагӣ то ҷиҳод раҳ пӯяд, вассаломро ба салом табдил диҳад, рӯҳи мустафиро ба ошӯби дигар хонад. Дар кӯчаву хиёбон, дар девори қасру кӯшкҳо ва биноҳои хуштаркиб, ҳатто дар маҳаллаҳои фарсудаду гузарҳои бенавоён аксҳои бузурги хунараварони ошноро овехта буданд, ки бо нигоҳи афрӯхта ба дили раҳгузарон башорати нишот медоданд, хунаравароне, ки аз айёми кӯдакӣ ба зиндагии мо ворид шудаанд ва то қиёмат моро ҳамдигар ҳамдарду хешу пайванд мемонанд. Як назар ба ҷаҳраи азизи онҳо кофист, ки тамоми садду сарҳад фуруафтад ва мо худро дар ватани худ дар хонаи худ эҳсос кунем.

Аз филмҳои ҳиндӣ мо дарёфта будем, ки мардуми Ҳинд ба суруд мусикиву ракс меҳру пайванди хуниву азаливу қиёматӣ доранд. Филми ҳиндӣ бидуни мусикиву ракс бенусрату нокомил аст ва нерӯи фатҳи рӯххоро надорад. Дар филмҳои ҳиндӣ ҳудуди 200-300 нафар ҳамеша мераксанд, ки барои ақвоми дигар мояи таҳайюр аст. Боре устод Меҳмон Бахтӣ, Озарахш ва ман дар як фурӯшгоҳи Дехлӣ гаштугузор мекардем, ки Озарахш гитеро писандиданд ва харидор шуданд. Ба торҳои он нохун заданд ва як таронаи тоҷикӣ суруданд, ки харидорону фурӯшгорон ҳама моро ҳалқапеч карданд. Онҳо хоҳиш намуданд, ки Озарахш таронаи дигар хонанд ва ҳудашон бо завқи бедору дили ангеҳта дар сахни мағоза ба ракс дароманд. Вақте ки Озарахш суруди ҳиндӣ хонданд, як гурӯҳи мардум дар пеши мо, барҳи дигари харидорону фурӯшандагон дар растаҳои ҳудашон, яъне дар ҳар ҷо, ҳар ҷои толори мағоза бе ибову истиҳола масту хурӯшон мераксиданд. Ба андешаи ман, инсонҳое, ки ҳар сулулашон муназаҳу покизаву зебост, гардиши хунашон низ мусиқӣ эҷод мекунад, ҳар нафас, ҳар нигоҳ, ҳар қадамашон, пиндору таҳайюлашон офаринандаи мусиқист. Онҳо дар амвоҷи ранг талаълу мезананд, дар амвоҷи нур, дар амвоҷи мусиқӣ, дар вусъати бузурги ишқу зебӣ ҳаёт мебаранд.

Бояд илми рустанипарвариро аз мардуми Ҳиндустон омӯхт. Дар филмҳои ҳиндӣ манзараҳои диловезу минуназирро мидедем ва мепиндоштем, ки шояд декоратсия аст, ороишест коғазиву маснӯӣ, зеро боғи воқеӣ ва ҷамани ростин дар ин ғояти булуғ ва ғулувӣ зебӣ вучуд надорад. Аммо, на, вучуд доштааст. Он боғҳои сабз дар сабзи гулгардон ва ҷаманҳои пиростаи аржангсимо, ки Ҳиндустон дорад, мисли иқтибоси зебоест аз бихишт. Барҳақ меғуфтаанд, ки агар ҳулиди барин ҳашт равза дорад, равзаи нухум Ҳиндустон аст: Равзае, ки назираш дар боғи Ирам ҳам нест. Мо, ки фақат се шахр: Дехлӣ, Ҷайпур ва Ҳайдарабадро дидем ва он ҳам якрӯзиву якунимрӯзӣ, бардошти комил надорем, аммо фарҳанги боғдориву гулкориву рустанирӯёӣ дар ин шахрҳо,

хусусан дар Дехлӣ ва Чайпур бисёр олист. Дар тамоми хиёбону гулгаштҳо, ки дар ду паҳлӯяшон роҳҳои бузург қад кашидаанд, буттаҳои зебову дарахтони зинатӣ шинонидаанд ва танаи онҳоро ба хотири ҳифз ва амнияташон аз боду борон ва таҷовузи ҷонварон бо кафаси оҳанӣ печидаанд. Дар танаи дарахтҳо оҳақро ҳам бо сабки нав молидаанд: аввал сафед, баъд гулобӣ ё нилӣ, баъд боз сафед. Дар кӯчаҳои марказӣ дарахтҳои тановари гул шинонидаанд, ки шаш чихатро муанбар мекунад. Дарахтҳои бисёр боазамат мисли дарахти зардолу ё шохтут, ки гулҳои сафед, сурх, гулобӣ, бунафш, қирмизиву норанҷиашон чун марвориди бузург дар фӯрӯғистони офтоб мекурахшад.

Дар ҷаманҳои Ҳинд ҳазор нави гул салои хусн мезананд: садбарг, бобуна, лола, пухор, карнайгул, мино, пиёда, печак, кавқаб, довудӣ, занбақ, шаҳпаракгул, наргис, нилуфар, раъно, савсан, суман ва боз ҷаман-ҷаман гулҳое, ки ҳанӯз номашонро намедонам. Боғбонҳои гулистонпиро онҳоро ба шакли дил, гунбад, ситора, офтоб, соат ва ғайра ороставу пероста буданд. Барои таҳқиқи он ҳунару эҷоз мӯҳлату фурсати зиёде мебоист, ки ба зиндагии гулҳо ворид шавем ва рамзу розашонро дарёбем. Иқрор мекунам, ки то имрӯз дар ҳеҷ ҷои олам ман чунин бӯстону гулистони фирдавсназир надидаам. Ба нилуфарҳои дар вусъати мусаффоӣ ҳавзҳо паркушода менигараму меандешам, ки ҳар ҷое, ки Будо по ниҳод, раҳорах гули нилуфар мерӯид. Худозани зебоиву саодат Лакшми низ вақте ки аз укёнуси мавҷгардон берун омад, дар дасташ нилуфари сафед дошт. Ин гули маҷоз дар таълимоти Будо мазҳари ишқу зебоиву нақӯист. Ва ман ба ин гули рӯҳполо, гуле, ки аз ибтидои офариниш ба инсонҳо башорати нишоту саодат медодааст, рӯчӯ мекунам:

*Ишқ шояд оташи Прометей аст,
Ё шуои кафи Мӯсо,
Ё салиби Исо,
Ё нилуфари Будо,*

*Ё тулӯи Митро,
Ииқ меъроҷи Мустафост.
Ииқ зеботарин хулосаи тамоми маърифатҳост.
Ииқ таркиби Худост.
Пас, фаротар зи ҳештан қадаме бояд монд
Ва бояд андешид,
Ки агар мӯрчаеро паҳи кардӣ,
Ииқ мемирад.*

Дар рӯи баргҳову гиёҳҳо ҳаргиз ғубореро намебинед. Гӯё тамоми баргу гулро лок додаву шабнам зада бошанд. Аммо ин корро нақшбанди боло анҷом додааст. Ба баргҳои зумуррадгун даст мезанам, ки шояд маснӯӣ бошанд, аммо онҳо чун мӯъҷизаи ростини офаридгор тулӯъ мекунанд. Дар кӯчаҳои бузург, дар масофаи даҳҳо километр дар ду бари раҳ тубакҳои зебои гул ниҳодаанд. Пайдост, ки ҳазорон нафар рӯзу шаб дар хидмати гулҳоянд. Ман борҳо дар чашни гулҳо дар Хучанд ширкат кардаам ва ҳар дафъа афсӯс меҳӯрам, ки мо барои намоиш хирман-хирман гулҳои барозидаву чашмрабо-ро мениҳем, аммо номӯи онҳо аз 30-40 навъ бештар нест. Охир, табиати Тоҷикистон имкон медиҳад, ки ҳазор навъи гул парвариш ёбад ва дар ин асри шитобҳои бузург, асри атому компутар низ чун дар оғози офариниш дили мардумро бо зебой пайванд диҳад. Гул ишоратест ба бадеият, маъсумият ва мастурии азалии дунё. Гул имрӯзу ҳама рӯз бузургтарин самбули маънавият аст, ки рӯҳхоро аз мунҷалоби олудагӣ ба таҷаллизори полоиш мебарад. Гул барои касоне, ки тафаккури комилан иқтисодӣ доранд, метавонад василаи дарёфти пул бошад. Боре дар шаҳри Петербург мизбонон ба мо гулдастae ҳадя намуданд бо гулҳои алафӣ, гулҳое, ки дар ағбаҳои Шахристону Анзоб мерӯяд. Вақте ки қимати як гулдастаро пурсидем, гуфтанд: 20 доллар. Чаро як шаҳри азиме бо таърихи чандинҳазорсола мисли Хучанд фақат 20-30 нафаре дорад, ки зиндагиашонро ба ишқи гулҳо бахшидаанд? Ва агар касе харидори гул бошад, дар ин шаҳр фақат 1-2 нуктаи гул-

фурӯшӣ меёбад, ки дар он танҳо 7-8 навъи гулро ба фурӯш ниҳодаанд. Он латифтарину нодиртарину нозуктарин гулу гиёҳе, ки кӯху камару дашту сахрои Тоҷикистон дорад, то фурӯшгоҳу намоишгоҳҳо наёмадаанд. Хунару фарҳанги гулдастабандӣ низ дар Хучанд ҳанӯз дар пояи ибтидоӣ қарор дорад. Ин чурмо меҳмонони шаҳр ҳамеша ёдрас мекунад, вале мо барои посух гуфтан далел надорем. Вақте ки барои чашну сурҳои бузург аз кишварҳои ҳамсоя гул меорем, бояд биандешем. Биандешем, ки кишвари мо матлаби оғози фарҳангу хунар ва ишқу зебоӣ дар ин сайёра аст, пас дигарон бояд аз мо гулрӯёниву гулгардониро омӯзанд, на мо аз онҳо. Ҳамин гул буд, ки тӯли ҳазорсолаҳо шеърӣ ниёғони моро шамими кибриӣ бахшид ва нафаҳоти сухани тоҷикиро дар ҳама олам пароканд.

Шигифтангез аст сохтмони ин дунё, ки бо андешаи ҳазорсола кас наметавонад ҳикматашро дарёбад. Дар Хучанд истилоҳи аҷибест ҳафт, ки ҳафт чӣ серодам бошад, мегӯянд: «Одам мисли аҷриқ рӯидааст». Аҷриқ ҳамон алафи салому алайки худрустаи тобовар аст, ки дар лаби ҷӯву дар даруни санг, дар соҳили дарёву дар домани кӯҳ – дар ҳама ҷо, ҳама ҷо мерӯяд ва ҳаргиз нозӣ боғбону деҳқонро надидааст. Ҳиндустон ҳам бештар аз 1 миллиард аҳоли дорад, яъне фузунтар аз ҳафт яки мардуми сайёра дар ин кишвар ба сар мебаранд, мардуми сияҳчурдаи шириншамол, ки ба миллати форсу араб шабоҳат доранд. Шумо сифоти сияҳчашмони кашмиро, ки дар шеърӣ Ҳофиз зебоии сармад ёфтанд ва то имрӯз бо ҳусни барозида шӯҳраи офоқанд, зиёд шундаед. Бештари нозанинони ҳинду ба он ҳадди дилбариву назокат расидаанд, ки аз ғулув болотар аст, он сон ки Саъдӣ мегӯяд:

*Чӣ тавон гуфт дар латофати дӯст,
Ҳар чӣ гӯем, аз он латифтар аст.*

Вале афсӯс, ки моҳ низ доғҳо дорад. Дар кӯчаҳои Дехлӣ кӯдакон машқҳои варзишӣ намоиш медиҳанд ва аз раҳгуза-

рону ронандаҳои мошинҳо пул металабанд. Нозирон хайли гадоёнро аз кӯчаву хиёбонҳои марказӣ дур рондаанд ва онҳо тӯда-тӯда дар кӯчаву паскӯчаҳои кӯчак ҳалқа задаанд. Бисту панҷ фоизи мардуми Ҳиндустон гадоёну бенавоёну тангдастонанд. Як қисми онҳо дар кӯчаҳо хайма задаанд ва дар чодарҳои садчоки пурвасла умр мебаранд. Пеши он силсилахаймаҳои пурзалолат кӯҳҳои баланду пасти партов сар кашаанда. Он фақирони хайманишин партовҳоро гӯр намекунаанд, ҷое намебаранд, як порча замини пеши хаймаи худро кишт намесозанду гул намекоранд. Шояд он нимгуруснаҳо на қуввату маҷол доранд, на завқу ҳавсалае, ки нишешмангоҳи кӯчаки худро покиза ниғаҳ доранд. Ба ҳаёти бесафои он сияҳкосагон менигараму муколамаи Зардушт бо Аҳура Маздо ба ёдам меояд. Зардушт аз Аҳура Маздо мепурсад:

«Эй офаридгори ҷаҳон, дар кучо замин беш аз ҳама шод аст?» Аҳура Маздо посух медиҳад: «Эй Спитамон Зардушт! Дар он ҷое, ки марди покдине хона бино кунад ва он хона аз оташ ва шир ва зан ва фарзанд ва гала бархурдор бошад ва гову рустаниву алафу сағ ва он ҷӣ барои зиндагӣ хуш бошад, дар он ҷо фаровон бошад». Албатта, он бечорагон замин надоранд, ки кишт кунанд, аммо одамон фақат бо заминдорӣ ба баргу наво намерасанд. Бадбахт касест, ки бо бадбахтияш чиход намекунад. Он қаторхаймаҳои садрангаву ҳазордарбех шаҳрҳои нозанини баландболоро, ки бо шавкату сарафрохтативу таҷаммул бо тамаддуни Ғарбу Шарқ ба сабқат бархостаанд, коҳидарангу дардманд нишон медиҳанд. Дар паҳлӯи биноҳои хуштарху назаррабову барқад яке чодарҳои даридаи дарюзагаронро мебинем ва диламон реш мешавад. Вақте ки дар қаламрави хаймаҳо гаштугузор мекунем, намефаҳмем, ки ин ҷо шаҳр аст ё русто, зеро ҳеҷ як шаҳру русто дар мулку макони дигар ё шояд ба ин ҳад ҳақирона нест. Замоне, дар рӯзгори сарвазирии Индира Ганди давлат барои гадоёни бехонумон иморатҳои бисёр бунёд кардааст, то онҳо зиндагии комили инсониро оғоз кунанд. Бархе аз он соилону дарюзахоҳон ба он биноҳо кӯчидаву маҷрои ҳаёти худро нав карда-

анд. Қисми дигарашон роҳи дарёфти ризкро пайдо накарда-
анд ва дубора он хонахоро тарк намудаву ба сӯи зиндагии со-
бики худ баргаштаанд. Ва ҳам табиист, ки он манзилҳо наме-
тавонистанд чаҳоряк миллиард мардуми хонабадӯшро сарпа-
ноҳ шаванд. То имрӯз шабу рӯз давлат дар ғами он бечораго-
ни бехонаву дар аст. Аммо кушоди ин гираҳи чандсадсола
ханӯз муяссар нашудааст.

Бо чирку чангу гарду ғубор зистану аз ҳавои масмуми
ғализ нафас кашидан барои гадоён кори маъмулист. Дар мин-
тақаҳои бенавоён порчаҳои матоъхоро ба шакли хайма пе-
чидаанд, ки ба сифати сартарошхона хидмат мекунад. Он
«хона» сақф надорад. Сартарошон дар ҳамон чиркинистон
ҳам ороишу пероиши мӯи аҳли он маҳаллало зебо анҷом
медиханд. Писареро дидем, ки побараҳнаву чомадарида аз
пеши сартарош бадар омад, вале мӯяш бисёр хунармандона
пироста шуда буд. Ин гурӯҳи мардуми чодарнишин, ки дар
назари мо гадоёни залил менамоянд, шояд мояи рашки гадоё-
ни ростин бошанд. Он сон ки дар байти машҳуре омадааст:

*Хурони биҳиштиро дӯзах бувад аъроф
В-аз дӯзахиён нурс, ки аъроф биҳишт аст.*

Гадоёни воқеӣ дар кӯчаву тангкӯчаҳо, дар шафати бинову
даруни ҷӯйбор, дар назди масочиду бутхонаҳо, дар раҳу рӯ,
дар дохили партовгоҳ, дар ҳар ҷое, ки пеш ояд, умр ба сар
мебаранду шабро рӯзу рӯзро шаб месозанд ва зиндагии бе-
мӯхтаворо то нуктаи фарҷом мебаранд. Ин фавҷи беинтиҳои
гадоён получу сарлучу жӯлида, бо жандаҳои чиркину
чехраҳои табоҳи ношуста, гуруснаву ташна бо чашмҳое, ки
дар он мафҳуми бадбахтӣ сукувати ҷовидона дорад, бо дили
беорзуву имрӯзи бефардо дар кӯчаҳо ҳарзагардӣ мекунанд.
Як қисми онҳо аз ғояти гуруснагӣ беҳушу ниммурда афтода-
анд. Шояд бархе аз онҳо дар ҳақиқат мурда бошанд. Онҳо
қайди ҷои зист надоранд, аз таҳсилу табобат бенасибанд, дар
кӯча таваллуд мешаванду дар кӯча мемиранд. Аксари онҳо ба

бемориҳои пӯст, сил, домана, вабо ва ғайра мубтало шудаанд. Ба ҳазор кӯшишу ҷиҳод давлат натавонистааст онҳоро аз он зулумоти залолат раҳо кунад. Фақат Худои олампаҳо онҳоро аз мусибати талхи зистан озод мекунад. Фақат нақшбанди азал медонад сирри омадану рафтани миллионҳо инсонеро, ки дар фосилаи милоду ғавт фақат дар ғӯшайки пурначосате хуфтааст ва боре натавонистааст сарнавишти гадоиро дар лавҳи пешонии худ хатти бутлон занад. Боре натавонистааст оинаеро пайдо кунад ва ҷеҳраи худро бинад, боре оинаи ро-стини ҷавҳарнамо наёфтааст, то сиришту ниҳоди худро нек шиносад ва андешад, ки манзури халлоқи азал аз офариниши ӯ чист? Ин тақдири манҳус фақат бо мӯҳри азал омадааст ё гуноҳи худӣ бандогон ҳам ҳаст? Дар миёни тифлони барга-штабахт, ки бо умеди садақа аз паси ҳар ояндаву раванда ме-даванд, шояд нафаре ҳам ба камол мерасад, ки бо ҷиҳоди ти-лисмшикан сарнавишти худрову ҳамқисматони худро дигар мекунад, аз ин мунчалоби аҷзу вомондагӣ худро ба ша-факзори маърифату огоҳӣ мебарад, ин идбору шақоватро раҳо месозад ва бо рӯи нерӯманду боазамат маҷрои ҳаёти ҳазорон нафарро ба вусъатободи нусрату нишот мебарад. Аммо ҳоло ба ин тифлон менигараму байти устод Гулрухсор диламро ҳузни нав мебахшад:

*Ба наздат, кӯдаки ҳинду, гуноҳамро намедонам,
Ба ҷаҳми гушнаат аммо ниғаҳ кардан наметонам.*

Як донишвари тоҷик, ки чанд сол пеш ба Ҳиндустон сафар карда буд, нақл намуд, ки онҳо бо мошин ба қасри матбуот ба ҷаласа мерафтанд ва дар раҳ хайли бузурги гадоён мо-шинҳоро мехостанд ихота кунанд ва хайру садақа талабанд. Як мошини раҳгузар, ки аз пас меомад, бо суръати тунд меда-вид ва гадоёнро паҳш карду бознаистоду гузашта рафт. Тоҷикон бо дили хуншор ба мурдаи кӯдакони ҳинду менига-ристанд, ки оғуштаи хуну хок дар миёни роҳ мехобиданд. Мудҳиштар аз ҳама он буд, ки баъди се соат, ки аз толори

мачлис берун омаданд ва ба роҳ даромаданд, диданд, ки он тифлони шаҳидро ханӯз аз миёнаҷои кӯча набардоштаанд. Ҳар субҳ мошинҳои партовкашон гадоёни мурдари ба партовгоҳи бузург мебаранд. Тасаввури ин бадбахтӣ дилро мачрӯҳ мекунад, тамошояш чашмро макрӯҳ месозад. Аҷаб, дар кишваре, ки мӯрро намеозоранд ва андешаҳои инсонгарой хеле сууд кардааст, дар кишваре, ки мутафаккирону доноёнаш бо нерӯи азими фитрату маърифат уқдаҳои зиндагии ақвоми башарро боз менамоянд, дар кишваре, ки бо сабки дӯстдорӣ ва бо тариқати меҳру вафо умр мебаранд, чунин тазодҳо ҳам ҳастанд. Аммо ин масъала паҳлӯи дигар ҳам дорад.

Гадоёни Ҳиндустон бо он ки фақру фоқаро чун ҳадяи азал дар бадали ҳеч ёфтаанд, бисёр шукргузоранд. Дини ҳинду чунин ворастиро аз тааллуқоти моддӣ, тарҷеҳ додани истиғно ба ниёз ва чун ҷоиза пазируфтани ҷазоро талқин мекунад. Тақдири Будо ҳам, ки дар оғоз шохзодаи давлатманде буд ва дар қасри тило, дар миёни нозу наим зиндагӣ мекард, ба сарнавишти Иброҳими Адҳам мемонад. Ҳиндуёни соил низ бо ҳидояти Будо фақро мояи саодат доништаанд. Агар касе аз онҳо ин навиштаи маро хонад, бар акс ба ман раҳмаш меояд, ки ин кадр дар ҳалқаи қайду тааллуқоти заминӣ дармондаам ва масаррати ворастиро мусибат мепазираам.

Вақте ки ин ҳикоятҳоро баъди бозгашт ба дӯстон нақл кардам, як бонув, ки нав аз Вашингтон баргашта буд, бо таҳайюр гуфт:

– ИМА кишвари сарватмандон аст. Хосса, дар Вашингтон тангдастон хеле каманд. Фақат онҳое, ки кор намеёбанд, бо бенавой ба сар мебаранд. Ҳавлиҳои мардум чун дар Ҳиндустон пуропур аз дарахтҳои гуловезанд ва аҷаб ин ки миёни ҳавлиҳо девор набардоштаанд. Одамон як дари рамзиеро, ки току тоқча дорад, дар ҳавлиҳои худ часпонидаанд ва қосидон рӯзномаву паёмҳои дигарро он ҷо мегузоранд. Ё ба ёд овард, ки қосиде дар тоқи дари ҳамсояшон телевизорӣ ранга гузашта рафта буд ва моҳҳо он телевизор дар назаргоҳи мардум истод. Дузде ҳаваси рабудани онро накард. Охири ҳар ҳафта

мардуми Вашингтон асбобу анҷом ва ҷиҳозу мебелҳои кӯхнаи худро ба қадди кӯча мебароранд, ки мошини партовкашон онҳоро ба партовгоҳи бузург барад. Бештари он ҷиҳоз зебову қобили истифодаанд, аммо шаҳрвандандон ба ҳадде дороянд, ки дигар ба он кӯхнаколо ниёз надоранд.

– Шумо дар Вашингтон чӣ шуғле доред? – пурсидам ман.

– Шавҳарам профессор – олими риштаи ихтилофшиносӣ аст, ки барои тадвиси яксола ба Амрико даъват шудааст – посух дод ӯ. Ман дар мактаби таҳсилоти ҳамагонии Вашингтон дарси ҷомеашиносӣ медиҳам. Дар мактабҳои ИМА маблағи 45 дақиқаи дарс 85 доллар аст. Баъди нимагӯз 4 соат дар мағозаи атриёт, ки эронӣён боз кардаанд, кор мекунам. Қимати чор соати қорам дар он мағоза дар бадали як рӯз 440 доллар аст. Нархи як дона нон он ҷо 1 доллар, 1 кг гӯшт 4 доллар аст, яъне бо дарёфти якгӯзаам метавонам ҳаф рӯз бемалол зиндагӣ кунам.

– Шумо дар Вашингтон манзил доред?

– Ҳанӯз не, – посух дод он бону. – Дар манзили як пирзани 80-сола иҷора мешинем. Маблағи иҷораамон 500 доллар аст. Аммо ин миқдорро модаркалон (мо соҳибхонаро чунин меномем) аз мо намегирад. – Зеро ман дар ҷавониям омӯзишгоҳи тибро хатм карда будам ва аз ин рӯ таъбату парастории он занро, ки анқариб ҷарроҳии саҳтро аз сар гузаронидааст, дар дӯш дорам. Шавҳари он зани солманд дар ҷанги Ветнам қурбон шудааст ва аз ин рӯ ҳамсари танҳояш ҳар моҳ аз давлат ба маблағи 8000 доллар кӯмак мегирад. Вашингтон шаҳри меҳрубонон аст. Ҳама бо ҷеҳраи бозу табассуми зебо ба ҳам ҳарф мезананд. Оҳ, он мулку макон чӣ қадар хуб аст. Чӣ қадар хуби хуб, вале боз ҳам барои дили ман чун Тоҷикистони яқтоям маҳбубу дӯстдоштанӣ нест – сӯхбаташро хулоса кард бону.

Оре, ман ҳам ба Ғарбу Шарқ сафар кардам ва хулосаи тамоми мусофиратам дарёфти ҳамин ҳақиқат буд. Метавон мусаххари ҷамоли мулки бегонае шуд, аммо ин шайдоиву шефтагӣ ҳанӯз ишқ нест. Ишқ ҷазаботи ниҳонии азаливу

хуниву рӯҳист, ки ҳамеша ба мо салтанат дорад ва моро бидуни ихтиёри мо идора мекунад. Барои ҳамин ҳам ҳаким Фирдавсӣ бонг мезанад, ки чаро Рустами Таҳамтан бо ҳама азамату иқтидор овози хунашро намешунавад ва Сӯҳробӣ азизашро қатл мекунад. Дар ҳоле, ки пайванди хунӣ бояд дар андарунаш табли ҷовидона мезад. Хуббӣ Ватан низ бузургтарини ишқхост, ки «бо шир андарун шуду бо ҷон бадаршавад».

Рохҳои Дехлӣ бисёр хушсохту фароханд. Пайдост, ки масъулону маъмурон роҳхоро дарвақт аз фарсудагиву тарошхӯрдагӣ ҳифз мекунанд. Роҳҳо мумфарши пуррангу навармим ҳастанд ва суфаҷаҳои ду бари роҳ бо рангҳои сафеду сиёҳ ороиш ёфтаанд. Дар шаҳрҳои бузург, аз ҷумла дар Дехлӣ, Калкутта ва Бомбай, ки яке 11 млн, дигаре 13 млн ва сеюмӣ 15 млн аҳоли дорад, роҳи метро боз кардаанд. Велосипед ва мотосикл дар Ҳиндустон ҳанӯз нави муҳимми нақлиёт ҳисоб мешавад. Дар вурудгоҳи корхонаи бузурги трансформатори Ҳайдаробод, ки 90 фоизи нерӯи барқи кишварро таъмин мекунад ва ба хориҷа низ интиқол менамояд, дар сарои бесақфе садҳо ҳазор велосипед меистод. Роҳбалади мо гуфт, ки ин аробаи коргарони коргоҳ аст, ки бо он ба кор меоянд. Дар Ҳиндустон касоне ҳам бисёранд, ки бо велосипедронӣ ва мусофиркашонӣ ризқ меёбанд. Велосипедронон ниёзмандеро агар то 2 км баранд, ҳаққи хидматшон фақат 1 рупия мешавад. Агар касеро 45 маротиба ин сӯву он сӯ баранд, баъд 1 доллар кор мекунанд, зеро 1 доллари амрикоӣ баробари 45 рупия аст. Дарёфти пул барои фақирон дар бадали чунин ҷонфарсоиву машаққати бемисл насиб мешавад. Мошинҳои кироияи Ҳиндустон бесақфу паҳлӯкушода ҳастанд мисли аробаҳое, ки дар мо аз бозор молу чорво ва коху кунҷора мекашонанд ва дар Хучанд онҳоро «тир-тирча» мегӯянд. «Тир-тирча»-ҳои Ҳиндустон андак баобрутаранд, зеро даруну берунашонро рангубор кардаанд, курсиву нишастгоҳҳо часпонидаанд ва онҳо ба табақаҳои миёнаҳои мардум хидмат мерасонанд. Шояд маъмултарин нави нақли-

ёт дар Ҳиндустон ҳамин «тир-тирчаҳо» бошанд. Мотосиклҳо низ навъи пешсафу пешгоми нақлиёт дар ин кишвар ба шумор меоянд. Одамҳо ба ҳадде ба мотосикл одат кардаанд, ки бо суръати девона онро меронанд ва ҳеҷ бими садама надоранд. Дар пуштурсии ронандаҳо занон тифлонро дар бағал нишонда бидуни он, ки ронандаву атфоли худро оғӯш кунанд, бароҳат нишастаанд, зеро мутмаинанд, ки на худашон, на тифлашон сарозер намеафтанд.

Як қисми автобусҳое, ки дар Ҳайдаробод ва, хосса, дар Чайпур дидем, кӯҳнаву амортизатсияшуда буданд. Ба ҳадде фарсудаву қадимӣ, ки гӯё як тӯда оҳанпораи зангбаста бошанд. Дар кӯчаҳои Чайпур чунин автобусҳои акди Дакёнус хеле зиёд рафтуо мекарданд. Дохили автобусҳо пуропур аз одам буданд, вале шигифтангез он буд, ки дар болои автобусҳо, ки ҳеҷ нишастгоҳ надоштанд ва як лӯлаи борики дарозро барои доштани мусофирон часпонида буданд, 30-40 нафар (бештар мардону ҷавонписарон) менишастанд, 7-8 нафари дигар ба дари қафои автобусу ба ҳар қисми он худро ҳамоил карда буданд ва бо ҳамин азоб ба манзил мерафтанд. Мошинҳои Ҳиндустон қисман истехсоли Ингилистонанд ва навъҳои хеле ҷолиб доранд. Фармони тамоми мошинҳо дар ҷониби рост ҷойгир аст. Якчанд коргоҳи бузурги мошинсозӣ дар Ҳиндустон боз шудааст, ки бидуни ширкат ва мадади муҳандисони ғайрибумӣ бо миқдори бисёр мошинҳои хушсифат истехсол меkunанд.

Меғӯянд, ки дар Ҳиндустон шумори шаҳрҳо аз навоҳиву рустоҳо бештаранд. Чадвали шаҳрҳои бузурги кишвар хеле тӯлонист: Дехлӣ, Калкутта, Бомбай, Ҳайдаробод, Алигарх, Агра, Чайпур, Мадрас, Ромпур, Лакхнав, Патна, Аллоҳобод ва ғ. Дар ин мамлакат 18 забони расмӣ мавҷуд аст, ки дар ин миёна забони англисӣ забони коргузорӣ ва ҳуҷҷатсозӣ маҳсуб мешавад. Дар тамоми лавҳаҳову эълонҳо, пештоқи мағозаву қасру кӯшкҳо, дар ҳама ҷодаву хиёбонҳо кулли навиштаҷот бо забони англисӣ аст. Аксари мардуми кишвар ин забонро муродифи забони модарии худ медонанд. Ронандагон, дуқон-

дорон, кормандони меҳмонсарову тарабхонаҳо, ошпазҳову кӯчарӯбон, ходимони фурудгоҳ, бонк, ҳатто деҳқонону боғбонон бо забони англисӣ бароҳат сӯҳбат мекунанд. Ба ғайри забони ҳиндиву англисӣ забонҳои бангоӣ, тегулу, маратӣ, кашмирӣ, панҷобӣ, тамил, урду, гурҷаратӣ, синдҳӣ ва санскрит бисёр маъмуланд. Забони форсӣ низ яке аз 18 забони расмӣ маҳсуб мешавад. Ҳиндуҳо ба ҳар нафари форсизабон бо муҳаббати рӯшану иродати азим муносибат мекунанд. Дар Ҳиндустон 81 ҷоизи мардум ба дини ҳинду, 12 ҷоиз ба ислом, 2,3 ҷоиз ба насроният, 1,9 ҷоиз ба дини будой, сикҳӣ ва ғайра гаваридаанд. Бутҳои ҳинду дар Ҳиндустон дар ҳар қадам рӯ ба рӯ меоянд. Дар ҳуди Деҳлӣ ва дар тамоми шаҳру рустоҳо бутхонаҳои бузург бунёд шудаанд, ки чун зеботарин шохкори ҳунари завқхоро мусаххар мекунанд. Дар қасри Ҳукумат ва тамоми биноҳои маъмуриву давлатӣ, дар меҳмонхонаву осоргоҳҳо, дар манзили мардум, дар раставу бозору дару девор – дар ҳама ҷо пайкараҳои хурду бузурги бутҳоро ниҳодаанд. Ҳатто дар хонаи ҳочот низ мусаввараи бутро овехтаанд. Ба ёдам ҳикояте аз «Мантик-ут-тайр»-и Шайх Аттор меояд, ки Маҳмуд хангоми ғасби Ҳиндустон бутро аз Суманот берун кашид ва хост садпорааш кунад, вале шаманҳо бо таваллову илтиҷо пеш омаданд ва хоҳиш карданд, ки Султон Маҳмуд он бутро муқаддасро бо қимати гароне фурӯшад. Султон Маҳмуд хост розӣ шавад, вале андешид, ки фардо рӯзи қиёмат агар Худованд пурсад, ки «Эй Озари буттарошу эй Маҳмуди бутфурӯш, шумо гуноҳи қабираро кардед», чӣ посух хоҳад гуфт ва аз раъяш баргашт. Дар Маснавӣ низ ҳикояте ҳаст, ки зоҳиди хилватнишин ҳама умр Аллоҳ мегӯяд, вале лаббайкро онро мешунавад, ки сар ба сачда дар пой бутро афканда буд, зеро имони аввалӣ, ки тамаи бихишт дошт, муғризона буд ва муҳаббати дигарӣ, ки маъсуму поку беғараз буд ва ҳаргиз аз ҳудуди худовандӣ убур намекард, мақбули ҳазрати Ҳақ гардид.

Вақти ифтитоҳи лавҳи ёдгор дар боғи Бедил, дар айнаи нағмасароии қавволони сӯфимашраб яке тамоми садоҳо

тахнишин гаштанд ё ба тамои хомӯш шуданд ва як садои оламгир замину осмонро мусаллам кард. Садои осмоншикофу муқтадире, ки аз шаш ҷиҳат оламро фатҳ намуд ва боз як самт нафир зад – аз дохили дили мо! Дар сифоти ин садо аллома Иқбол мегӯяд:

*Дар ҷаҳон бонги азон будасту бас,
Миллати исломиён будасту бас.*

Вақте ки силсилақасрҳои Ҷайпурро, ки чун мучассамаҳои беназири ҳунар аз ҷониби пасовандони Мирзо Бобур бунёд шудааст, тамошо мекардем, боз ҳамон садои лохутӣ сутунҳои сесадолаву фаршҳои сеҳазорсоларо ба ларза овард. Овози азони пешин бутҳои мудаваҷҷашро низ таҳрик дода буд, ки дастҳояшонро ба сӯи осмон боз мекарданд ва меҳостанд, то фарози маърифат ва қуллаи огоҳӣ сууд кунанд. Аз ниҳоди бутҳо гӯё ин сурӯш бармеомад:

*Касе, ки чеҳраи ӯ дид, ӯст з-аҳли азон,
Касе, ки қомати ӯ дид, ӯ зи аҳли садост.*

Садои азон дар Ҳиндустон хеле баланду нерӯманд аст, ки масоҳати бузургро фатҳ мекунад. Аҷаб ин ҷост, ки шахсони ба Ҳиндустону Покистон сафаркарда баъди таҳлилу таҳқиқ мегӯянд, ки пояи ахлоқ ва рӯҳоният дар мулки Ҳинд қавитар аст. Мо дар филмҳо тасдиқи ин тасаввуро пиндорро дидаем. Донишмандону бинишварони ҷавҳаршинос ҳам борҳо ин хулосаро мукаррар мекунанд. Сабаби ин тазод чист, кас намедонад. Шояд дар сиёсат, дар маърифат, дар буният, дар хилқат, дар табиат... Бояд бар акс мешуд. Ҷое, ки ислом бештар салтанат дорад, мебоист чун ҳарамии ишқ рӯҳполову мубарро мебуд. Аммо чунон ки дар боло овардем, шояд сачдаи як бутпарастии содадилӣ покандешу некманиш аз зӯҳди риёии як муслими кофаркеш пеши Парвардгор мукаддам ва мақбул бошад. Дар «Мантиқ-ут-тайр» Шайх Аттор ҳа-

диси насрониеро меорад, ки мусалмонеро асир гирифта буд ва бо худ мебурд. Дар роҳ мусалмон аз тарсо ичозат хост, то намоз гузорад. Ӯ рухсат дод ва мӯъмин адои намоз кард. Боз чанде мерафтанд, ки насронӣ гуфт: Лаҳзае интизор бош, то ман ҳам намоз гузорам. Вақте тарсо сар ба сачда афканд, мусалмон ханчари ӯро гирифт ва хост синаи адӯро бишкофад, ки овози хотиф баланд шуд:

«Шармат бод, ки он чи кофар бо ту накард, туи мӯъмин бо ӯ мекуни. Ӯ чавонмардтар аз туст, ки қавли мардӣ нашикаст. Ту камдили бешарофатӣ, ки аз пушт меҳоҳӣ ба душман тег занӣ, магар намедонӣ, ки нусрати ту бузургтарин шикаст аст». Мусалмон банди муколама буд, ки тарсо баргашт ва пурсид: Бо кӣ гуфтугӯ дорӣ? Гуфт: Бо Худоям ва асли ҳолро нақл кард. Ковар дар гирия афтод ва гуфт: «Ҳамд бар Худое, ки ба хотири душман дӯстро озорад ва ҷуз ҳақиқат ҳар чиро ботил шуморад. Исломо арза кун, то ман бипазирам. Вой бар ман, ки то имрӯз аз вучуди чунин Худое ғофил будаам». Ғофилону беҳабарон дар дунё бисёранд, аммо он ғафлатмандоне, ки ҳаргиз ба мақоми инсонии худ хиёнат накардаанд ва пиндору кирдору гуфторашон ҳамеша аз рӯи некӯтарину поктарин барномаҳо будааст, чаро писанди Худованд набошанд?

Ҳиндустон кишвари говпарастон аст. Аслан дӯстдории гов аз фарҳанги ориёӣ маншаъ мегирад. Дар Авасто ҳам омадааст, ки «нерӯи мо аз гов аст, қуввати дили мо аз гов аст, хӯроки мо аз гов аст». Ситоиши гов дар ҳазораи II-I-и пеш аз милод дар Осиёи Марказӣ, аз ҷумла, дар Тоҷикистон низ ҷо доштааст. Мусаввараву пайкараҳои говҳои заррину мармарину биринҷӣ, ки аз Саразму Марғиён ва қалъаи Ҳулбук дарёфт шудаанд, ин далелро собит мекунад. Як навои Борбади Марвазӣ низ «Ганҷи гов» ном дорад. Баъди интишори ислом мавқеи пешини гов дар маърифат ва маънавияти халқҳои ориёӣ заиф шуд. Аммо дар Ҳиндустон говҳо ҳамчунон мақоми мавлоӣ доранд. Дар чаманҳову хиёбонҳои перостаи маркази шаҳр, ки мӯъҷизаи хунари садҳо гулпарвари гулпирист ва ҳар дарахт чун пайкараи шукӯҳманди табиат тулӯ

кардааст, говҳо озод мечаранд. Мо маҳву мафтун ба дарах-
тоне менигарем, ки пиромунашонро бо сангҳои зинатии
сафед оро додаанд, ба гулҳое, ки назирашон дар ҳеҷ ҷои офоқ
нест, ба рустаниҳои ҳамешасабзе, ки бо нози боғбонон ҳазор
шакли ҷандасаро мучассам мекунанд, яке мебинӣ, ки гове ба
ин ҷамани мастуру бадеъ таҷовуз мекунад ва касеро ёрои
рондани ӯ нест. Шоири машҳури рус Николай Тихонов, ки
борҳо ба Ҳиндустон сафар карда ва ҷандин дафъа ҳамсафари
устод Турсунзода будааст, дар сафарномааш «Дар рӯзҳои ве-
санта» (весанта – «баҳор» бо забони ҳиндӣ) менависад: «Дар
айвони меҳмонсаро парандагон бе он ки ба мо эътибор
диханд, дар баробарамон менишастанд ва бо минкорҳои сур-
ху сабзи худ парҳои дурахшонро молиш медоданд. Онҳо ме-
донистанд, ки шумо газанд намерасонед, намезанед, пар
намешиканед, аз айвон намеронед. Ин мамлакатест, ки тӯли
ҳазорсолаҳо парандаву чарандаро дӯст медоранду эҳтиёт ме-
кунанд. Говҳо дар кӯчаву кӯ, дар байни мошинҳо ҷунон ме-
гарданд, ки гӯё шоҳи олам бошанд. Онҳоро бо садои мошин
тарсонидан ё ба сӯяшон дод задан мамнӯъ аст». Дар Ҳинду-
стон бештар говҳои сафед маъмуланд. Дигар нави говҳо низ
бе занҷиру расан, танҳо-танҳову тӯда-тӯда дар кӯву барзан
сайру гашт мекунанд. Шаҳри Ҷайпур ба назар ҷун чарогоҳи
бузург менамуд ё ҷун боғи азими ҳайвонот. Ин шаҳре, ки дар
оғози асри ҳаҷдаҳ аз ҷониби шоҳи машҳур Ҷай Сингҳи II бу-
нёд ёфтааст, «Шаҳри гулобӣ» ном дорад, зеро бештарини
қасрҳову кӯшкҳояш бо сангҳои сурху гулобӣ бино шудаанд.
Аслан як қисмати замини Ҳиндустон, аз ҷумла, Деҳлӣ ва
Ҷайпур сурххок аст. Аз он ҳок хиштҳои сурх рехтаанд ва аз
ин рӯ бештарини иморатҳои ин ду шаҳр ранги сурхтобу ва-
шифомдоранд. Силсилаи қасрҳои бузурги Ҷайпур, ки як ҳис-
сааш ёдгори бозмондаи шаҳри қадим ва қисми дигараш дар
қарни ҳаҷдаҳ бунёд гаштааст, ҷун осорхонаи мӯҳташама бо
вусъати як шаҳр сайёҳонро шефта месозад. Як бахши қаср
ҷойгоҳи остондории Ҷайпур ва қисмати дигар музейи шаҳр
аст, ки се маҳал дорад: Чандра Маҳал, Шри Гавинд Дев ва

Сити Палос. Дар яке аз толорҳои осорхона ҳазорҳо нусхаи ноёбу нодири Куръони азимушшаънро ба намоиш гузоштаанд. Дар миёни ин силсилақасрҳо кӯшкӣ Амбар қад кашидааст, ки зебоияш аз ҳадди тасвир фаротар аст, дар дохили он қасри дигаре ҳаст, ки 953 тиреза дорад. Ба ин хотир номи ин сароро Ҳаво Маҳал, яъне қасри насиму сабо номидаанд. Ҳавомаҳал соли 1799 бунёд ёфтааст. Дар миёни силсилақасрҳо қасри Муборақмаҳал, ки дар гузашта чун толори пазирии шоҳон хидмат мекард, хеле иштиҳор дорад. Ин номҳои зебои тоҷикӣ ва мӯҳтавои ориёӣ қасрҳо бори дигар азамати тамаддуни эрониро, ки дар шаш ҷиҳат – аз Ҳинду Чин то Руму Олмон парчам афрохта буд, бозгӯ мекунад. Дар Чайпур як шаб дар меҳмонсарои беназири «Оберой Рачвиллас» ба сар бурдем. Ин ҳотел, ки зеботару мӯҳташамтар аз тамоми меҳмонхонаҳои панҷситорагист, мисли як шаҳраки мустақил дар дохили Чайпур домон кашидааст. Қимати зисти якшабонарӯзӣ дар ин меҳмонсаро аз 360 доллари амрикоӣ то 500-1000 доллар муайян шудааст. Ҳудуди 300 нафар ходимону маъмурон боғи ҳотелро нигоҳдориву парвариш мекунад. Дар ин боғ қасрҳои кӯчаки зиёде ҳастанд, ки дар ҳар ҷо ҳар ҷо бунёд шудаанд бо обшору шаршараву ҳавзҳои мрамрин, фонтанҳои баландболову айвонҳои пурнигор, утолҳои зебо бо раҳти ҳоби пардапече чун ҳаҷлаи арӯсӣ, бо тирезаҳои пурнақши қандакорӣ, бо телевизорӣ бузургҳаҷме, ки ними деворро гирифтааст, бо моҳвораву DVD-ю телефонҳои бешумор, ки дар хидмати меҳмононанд. Ҳар як меҳмонро дар як қасри кӯчак ҷо медиҳанд. Ин боғу ин қасрҳои фирдавссимо офаридаи фитрати муҳандисони англисӣ ҳинд аст, ки бо сабкӣ фарангию ҳоварӣ эҷод шудааст. Намои гунбадҳову меҳробҳо, мусаввараву пайкараҳои бешумор бардошт аз фарҳанги исломӣ ва тамаддуни ориёӣ мост. Аз пайраҳаи борики мрамрине, ки дар миёни ҷамани афсона қад кашидааст, аробаҳои ороштаи гулбанд мегузаранд, ки дар сари фармони онҳо духтарони парирӯе бо пираҳанҳои фоҳири ҳиндӣ ништаанд. Дар паҳлӯяшон ҷавонписарҳои хушсимое бо ам-

момаҳои бузургу хилъатҳои мунаққаш ва бо табассуми ҳамешапайдо духтаронро ёварӣ мекунанд. Аз ин навъ гардунаҳое бо хуру ғилмони хулди барин дар ҳудуди ҳотел 20 адад ҳастанд, ки ҳар яке ба хидмати қасрҳои кӯчак вобаста шудаанд. Қариб ҳар соат ин гардунаҳои пурнигор дар назди қасрҳо қарор мегиранд ва ҷавондухтару ҷавонписарони нозанин дар лаълиҳои зебо ба меҳмонон шарбату нӯшоба, пиставу бодом, себу банану ананасу манго (манго маъмултарину шодобтарин меваи Ҳиндустон аст, ки аз шираи он хушобҳои муаттар месозанд) меоранд, либоси онҳоро барои шустану уту кардан мегиранд, хоҳишмандонро дар аробаи худ гирдогирди боғ ба гардиш мебаранд ва амсоли ҳамин хидматҳоеро анҷом медиҳанд. Тамоми ходимони меҳмонсаро пираҳанҳои якгунаи суннатӣ пӯшидаанд ба ҷуз рӯбандагон ва тармимгарон, ки онҳо низ хилъати дигаргунаи миллии дар бар кардаанд. Агар бо мизбонон дар як рӯз бист бор ҳам рӯ ба рӯ ояд, бо табассуми малех ду даст бар ҷабин мебаранду бо таъзим салом медиҳанд. Ходимон ҳам дохили утоқҳо, ҳам ҳавзҳои очгуну боғу чаману гулгашту пайраҳаҳоро дар давоми рӯз чандинбора рӯбучин мекунанд. Дохили ҷӯйборони мунаққашӣ оинабандро, ки тасвири бутҳоро кашидаанд, пайваستا мешӯянду меполоянд. Дар чаманҳои сабз дар сабз, ки назирашро боре надидаам, товусҳои бешуморе мечамиданд. Санҷобҳо, тӯтиҳо, майнаҳо ва парандаҳои дигари хурду бузурги ноошно бо алафу гулҳо ишқ меварзиданд ва боғу чаманро чун толори тарона нағмазор мекарданд. Кабӯтарон дар боми ибодатгоҳҳо пар – пар мезаданду овоз медоданд:

*Ҳама кас толиби ёранд, чи ҳушёру чи маст,
Ҳама ҷо хонаи ишқ аст, чи масҷид, чи кунӣшт.*

Ман чун афсуншудагон ба ин зебоии номукаррар менигаристам ва таронаи Рамаро дар сифоти тирамоҳ, ки дар «Рама-яна»-и машхур омадааст, тақрор мекардам:

*Рӯи об мерахшад ҳалқа-ҳалқа нилуфар,
Ҳавзи осмонғӯш боғи кавкабистон аст.
Дар паранди нилуфар қуи нуқраандоме
Ҳамчу моҳи танҳорав сарднуру урён аст.*

*Гирди ҳавз гулбанд аст аз ҳамели нилуфар,
Мечаманд шодона қозҳои зарринбол.
Ҳамчу хайли духтарҳо бо ҳазор ороши,
Медиҳанд пайки ид мургакони некӯфол.*

*Рӯди шишапайкар шуд чун қаламрави мургон
Пуртаронаву шево, нур зи бонги озодӣ.
Тӯри обсабз афтад, во шавад ҷамоли рӯд,
Ончунон ки аз чодар бар шавад паризоде.*

Дар он маъвои муназзах агар як коғазӣ канд ҳам мепартофтем, рӯҳаш озор меёфт хуснаш мекоҳид, зеро дар он саодаткадаи мукаммали зебӣ зиндагӣ бидуни анбориш маҷроӣ поку мунаввар дошт. Аммо вақте ки дари хотелро ба берун боз мекардем ва ба шаҳр ворид мешудем, бо дидани хаймаҳои садваслаи нодорон, кӯдакони побараҳнаву гурусна, кӯчаҳои чиркини норӯфта, дуконҳои бесафои пастколо, мошинҳои зангбастае, ки дар дохилу болояшон фақирони тухичайб нишастаанд, партовҳои сари роҳ, ки ҳар қадам вомехуранд ва дар онҳо хукҳое бо хукбачаҳои бешумор мечаранд, диламон ҷа мебастан. Ин манзара дар ҳеҷ ҷои дунё нест. Шояд чунин фақириву залолат дар бисёр кишварҳо ҳаст, аммо чунин аҷобату ғаробати нотасвир, ки экзотика меномем, дар ҷаҳон шояд бенамуна аст. Дар кӯчаҳои Ҷайпур дар ҳар қадам дар баробари говҳои сафед филҳои азимҷусса, шутурҳои баландкӯҳон, бузҳои барҷастапешонӣ, аспҳо, харҳо, хукҳо, сағҳои дайду, гурбаҳои ваҳшиву ёбӣ, санҷобҳо, маймунҳо, майнаву тӯтиву кабӯтару фохта ва садҳо навъи дигари ҷонварон зиндагии озод ба сар мебаранд. Бештарини онҳо бесамту бебарнома ҳар сӯ мечаранду касе ба онҳо кор надорад. Дар

чандин боми силсилакаسرҳои машхур низ садҳо маймун зиндагии рангин доранд, аз як гунбад то гунбади дигар меҷаҳанд, мева меҳуранд ва табли хурраи мезананд. Дар фарози дарахти тановаре маймунаке нишаставу бепарво себ меҳӯрд ва себи офтоб дар сараш тулӯ мекард мисли маймуне бо номи Хонумон аз «Рамаяна», ки офтобро меваи ширин пиндошт ва хост онро ба даст орад, вале ҳудои тундар Индра ўро бо тозиёнаи барқ зад ва манаҳашро шикаст.

Албатта, ин манзара дар қисматҳои канори Чайпур аст, вале маркази шаҳр симои мутамаддин дорад. Дар бандарҳо одамон дар болои фил нишаставу атрофу акнофро тамошо мекунанд. Қимати сайругашт бо фил 30 рупия аст, яъне камтар аз 1 доллар. Дар ҷангалистони канори Чайпур паланги бисёре зиндагӣ мекунанд, ки бо зебоиву хушрангӣ дар Ҳиндустон машхуранд. Мо ба мардуме менигарем, ки безътибору бетаваҷҷӯҳ аз паҳлӯи ҷонварон мегузаранду ба роҳи худ мераванд. Чӣ хуш аст, ки инсон бо ҷонварони дигар рафқати беҳалал дошта бошад. Дар «Панҷ қоида ахлоқ»-и Будо низ омадааст, ки:

- Мағзор, касе як мавҷуди зиндари қатл кунад.
- Мағзор, касе чизи ба ғайр мансубро бистонад.
- Мағзор, касе дурӯғ гӯяд.
- Мағзор, касе шароб нӯшад.
- Мағзор, касе ба фисқ олушавад.

Нависандаи шӯҳратманди рус Анатолий Софронов дар «Сафарномаи Ҳиндустон»-аш зикр мекунад, ки мақоми ҷонварон дар Ҳиндустон басе муқаддам ва муқаддас аст. Олими мумтози Ҳинд, устои донишқадаи Бомбай, пизишки донишвар Соҳиб Сингх Сокҳей ба нависанда ҳикоят мекунад, ки соли 1935 Маҳатма Ганди ба дидори ӯ омада буд. «Маро таъкид карда буданд, ки дар бораи таҷрибаҳои ман бо мушҳо ба Маҳатма Ганди ҳарфе нагӯям, зеро ин навъ пажӯҳишҳои ман ба таълимоти ӯ муқобил аст. Аммо вақте ки ин бузургмарди беназир самимона бо ман ба сӯҳбат пардохт, ман ба ӯ фош гуфтам, ки мақсудам аз шиканҷаи мушҳо пешгирии бемо-

риҳои хатаровари инсонхост. Маҳатма Ганди, ки азияти чонваронро комилан мамнӯъ мешуморад, ба ман гуфт: «Ба хоштири саломату офияти мардум бояд ба ин таҷрибаҳо идома кунед».

Чунон ки зикр кардем, дини ҳинду қатли кулли чонзоти зиндари маҳкум мекунад. Он сон ки дар фирдавси барин, дар ибтидои офариниш Одаму Ҳавво бо парандаву чаранда зиндагии зебову бегазанд доштанд, посдорони дини ҳинду низ он пайванди азалиро талқин мекунанд. Дар ҳикояи Антон Чехов «Шӯрнӯл» муколамае миёни қаҳрамони ҳикоят ва шӯрнӯли пир сурат мегирад. Қаҳрамон мепурсад, ки шумо шӯрнӯлхоро хеле дарозумр мегӯянд. Ту чандсолай?

– 376-сола – ҷавоб медиҳад шӯрнӯл.

– Эй мурғ, ин ҳама умрро чӣ гуна ба сар бурдӣ ва чӣ коре кардӣ?

– Чаноби Одам, ман ҳеҷ коре накардам. Фақат нӯшидам, хӯрдм, хуфтам ва насламро зиёд кардам.

– Шарм дор, мурғи аблаҳ. 376 сол зистиву боз ҳам ҷоҳил мондай. Ҳеҷ рушде накардай.

– Хирадро бо дарозумрӣ намеёбанд. Мо аблаҳем, аммо метавонем худро тасалло диҳем, ки дар давоми 400 соли ҳаётмон камтар аҳмақиҳо мекунем нисбат ба Одам, ки дар чил соли зиндагияш барои ҳама бетамизииҳо фурсат меёбад. Ман 376 сол зистам, аммо боре надидаам, ки шӯрнӯлҳо миёни худ ҷанг кунанду ҳамдигарро кушта бошанд. Аммо шумо ҳеҷ солро дар ёд надоред, ки дар ин сайёра бе ҷангу хунрезӣ зиста бошед. Мо ҳамдигарро ғорату таҷовуз намекунем, бўхтон намезанем, шеърро романҳои бад наменависем, рӯзномаҳои пурфитна ҷоп намекунем. Миёни мо на хизматгузоре ҳасту на ҷокару на лаганбардору риёкоре». Мардуми Ҳиндустон ҳамин имтиёзу фазилати чонваронро нақтар шинохтаанд ва Чеховро низ нависандаи худ пазируфтаанд. А.Софронов ёдовар мешавад, ки дар шаҳри Бомбай вақте ки гурӯҳи адибони шӯравӣ ба мулоқоти нависандагони ҳинду мераванд, дар толор тасвирҳои зарҳалқоби Чехову Толстой ва Горкийро ме-

бинанд. Адибони ҳинду ва ағлаби зиёиёни ин мамлакат аз осори кулли нобиғағони башар таъсирпазиранд ва ҳамеша таъкид мекунанд, ки «ҳамдилӣ аз ҳамзабонӣ бартар аст».

Ҳиндустон, ки ба хатти экватор наздик аст, ҳавои гарму нам дорад. Дар тақвими ин диёр фақат се мавсим мавҷуд аст: баҳор, тобистон ва тирамоҳ. Дар ҳар вилояти мамлакат фаслҳо дигар-дигаранд. Аз нимаҳои фарвардин то нимаҳои тирмоҳ ҳаво 36-46 дараҷа гарм аст, аз аввали моҳи тир то моҳи меҳр фасли боронҳо шурӯъ мешавад. Дар тақвими Ҳиндустон моҳҳои сардтарин озару баҳман аст, ки ҳаво 10-23 дараҷа гарм мешавад. Осмон дар фасли сард низ мусоффову беғубор аст. Як имтиёзи чашмнамое, ки мардуми Ҳиндустон доранд, ин аст, ки ба шарофати чунин боду ҳаво (ки барои ҳудашон созгору барои дигарон номусоид аст) бо вучуди солмандӣ кам андар кам одамеро дучор меоем, ки пӯсташон пажмурдаву пуршикан бошад. Пирони навадсолаву садсола низ чехраи ботаровати бечин доранд ва аз соли воқеии худ 20-30 сол ҷавонтар ба назар менамоянд. Фурсати умр ба ҳисоби миёна дар Ҳиндустон 65 сол аст, аммо бисёр касонеро рӯ ба рӯ меоем, ки беш аз сад сол доранд ва бо нерӯву тавони кофӣ зиндагӣ мекунанд. Бештари мардуми Ҳиндустон миёнақаду лоғарандоманд. Дар ин кишвар мақому мартабаи пирону умрдидагон бисёр мӯътабар аст. Пиронро ҷавонон зуд аз хошияи рисолату фаъолият ва зиндагии иҷтимоӣ дур намеронанд. Президенти кишвар Абдулқалом, чунон ки дар ғавқ зикр кардем, 76-сола, сарвазири мамлакат Минмоҳан Сингҳ ва кулли вазирон низ тақрибан 60-70-солаанд. Раиси Шӯрои Ҳукумати Ҷайпур низ хонуме буд, ки беш аз 80 сол дошт ва бо шавкату салобат ва назокати зебандааш моро мафтуну маҷзуби худ кард. Барҳақ, пиронро дар сари салтанат нигоҳ доштан ҳикмати амиқе дорад. Истифода аз нерӯи азими отифиву рӯҳонии ин солмандоне, ки масаррату мусибат, ҳаққу ботил, шикасту нусратхоро на дар пиндор, балки дар зиндагии воқеии худ бисёр таҷриба кардаанд ва ҳаёти худро бо покизагиву шарофату некномӣ зистаанд, ба суди кишвар аст.

Инак, чаҳор рӯзи мусофират гузашт ва мо зеботарину начибтарин хотираҳоро дар анбони дилу дида ба Ватан бурдем: ба қиблаи маъбуду маъмани мақсуд, ба муҳаббатгоҳи бебадалу саодаткадаи бемасали худ, ба кӯи ёру диёр, ки ба як ном мучассам мешавад, ба Тоҷикистон. Ин ҳама ҳуруфи зебо наметавонад вожаи ватанро тафсир кунад, зеро:

*Нагӯям ёрро шодӣ, ки аз шодӣ фузун аст ӯ,
Маро аз фарти ишқи ӯ зи шодӣ ор меояд.*

Дар фурудгоҳ гадои маъюбе, ки солиёни дароз мешиносем, бо аробачааш пеш омад ва ба мо нидо кард:

– Табрик, табрик! Ман дар телевизор шуморо дар Ҳинду-стон дидам.

Ҳазор шукр, ки ҳатто гадоҳои Тоҷикистон (шояд як қисмашон) дар хона телевизор доранд. Муҳимтар аз ҳама он, ки бенавое дар кӯча зиндагӣ намекунад, ҳама дар тори сар бому дар доранд. Ҳазорон шукр, ки дар чаманҳои аз гул гулолабанду аз шабнам шаккарханди Ватан ҳолиё гулӯлаҳо наме-тарканд. Ҳазорон шукр, ки заминҳои дар рӯзгори чанг му-стафӣ дубора саодати офарандагиву зояндагӣ ёфтаанд. Ин ҳуруфи шукрро метавон хеле тӯл дод ва дар ҳамин ҳолу ҳаво метавон шикваҳое ҳам кард, ки ҳанӯз дар зиндагии иҷтимоӣ чурмҳое ҳастанд. Аммо боз ҳам шукр, ки мо ҳамеша роҳи такмилу ислоҳ мепӯем. Мо ҳанӯз аз маъсумият ба маъсият нарафтаем, ҳанӯз ҳастии мо мазҳари таманноҳост, ҳанӯз дар дили мо як мафҳуми азиз зиндагии отифӣ дорад: Ишқ. Ва ин Ишқ, Худо хоҳад, ватани гулободи моро ба иртифои тамад-дуну маънавият ва самти ибтиқору тозақориҳои ношинохта хоҳад бурд.

Бо ин бардошти каме, ки дорам, ман худро дар Ҳиндустон чун Нодонхӯча дар моҳ эҳсос менамудам. Дар чаҳор рӯзи са-фар ҳарчанд чашми тамошоро фарох кушой, боз ҳам ҷуғро-фиёи бузургро фатҳ намекуни. Бо ҳамин узри заъиф камзар-фии худро паноҳ мекунам ва бар олиназариву гунаҳбахшии

хонандагонам умед мебандам. Бо ин абёти Абулмаонии бузург ман ёри кибриёиву ёрони заминӣ, ҳамаи шуморо, аҳли дилу аҳли назар ва туро, туро, эй қиблаи ишқу армон ва чаннати атргардони ман – Тоҷикистон шодбод мегӯям. Дар ин хутути улвӣ мухотаб туй:

*Омадам, то сад чаман дар ҷилва нозон бинамат,
Наиҳа дар сар, май ба соғар, гул ба домон бинамат.
Гарди домонат ба мижғони ниёз афшондаам,
Бе кусуф акнун ҳамон хуришеди тобон бинамат.
Дидаи ҳамёзасанҷе чун қадаҳ овардаам,
То ба ранги мавҷи саҳбо масти ҷавлон бинамат.
Арзи теъдоди маротиб ҳиҷлати шавқи расост,
Он чи дил мамнуни диданҳо шавад, он бинамат.
Ғунчагиҳоят насиби дидаи Бедил мабод,
Чашии он дорам, ки то бидам, гулистон бинамат.*

Соли 2006

ДИЛ ДАР ШИКАНИ НОМА

*То зиндаам, маро нест чуз мадҳи ту дигар кор,
Кишту дурудам ин аст, хирман ҳамину шудгор.*

Салом, устод Рӯдакӣ, нахустустоди устодони олам! Пешвою пешкори ишқу шеърӯ иршод! Қосиде надорам, ки ин номаи асрорро ба ҳазор соле пеш, ба рӯзгори барозиди Шумо ё ба ҳазор соле баъд, ба рӯзгори касе, ки ба таъбири шоире «мисли ҳеч кас нест», расонам. Яъне ин номаи ман барои ҳамзамонон аст: барои мунавварфикроне, ки бо сууди орзуву ормонҳои олий ҳаёлҳои таҳнишини моро аз обу гил ба ҷону дил мебаранд ва дар ин ҷодаи тӯлонӣ фароғат намекунанд. Андеша намекунанд, ки чайбҳои лоғарашон боре фарбеҳ намешавад, деворҳои пастакашон қад намекашад, дар рӯи хонашон шири мурғу тухми анқо намедурахшад. Барои муддаиёни «бузургманиш», ки дар кифи қадими аҳди Дақёнусашон чандин коғазӣ зард солиён зиндагии бефурӯғ мекунад ва баъди иваз шудани фаслу мавсиму тақвими табиат ва иҷтимоъ ҳам ҳамон сон, ки дӯш буд, мемонад. Тафаккурашон ҳам ҳамин ҳолро дорад. Чанд фикри кӯҳнаи афсурдаест, ки солиён дар осии вайрона гардон аст, на ба шакли дигар дармеояд ва на ба хидмати имрӯзу фардо коре мекунад. Касе ҳаст, ки даҳҳо рисола менависад ва дар он ҳама як матлаби каммоёро муқаррар менамояд. Мисли хонуме, ки ҳамарӯза пирохани нав мепӯшаду мӯяшро дигаргуна меорад, аммо қолаби бечавҳару ҳастии бемӯхтавояш ба тамомии ӯ ранги кӯҳнагӣ задаанд ва зебоии ӯ дар чашми дақиқташхис ҳеч гоҳ матбуъ нест. Ё касе ҳам ҳаст мисли шоири рус Фёдор Тютчев, ки бо як китобаки кӯчак абадиятро мусаллам мекунад. Касе дона мекораду дар дар тӯли панҷоҳ рӯзи беоғтоб замини мустафӣ нерӯи сабз кардани онро надорад. Яке як рӯз офтоб механдад ва бо замини хушбахт ҳар чи хоҳад, мекунад. Офтоб муроди-фи ишқ аст. Коре, ки ишқ дар як лаҳза мекунад, барои абадият аст ва коре, ки хунсардӣ дар тӯли як умр анҷом медиҳад, барои як лаҳза ҳам нест.

Ин нома барои ҳамсоjavу ҳамофтобхост. Барои ҳамсоязани дасти ростамон Умрихола, ки ҳар сахар офтоб аз боми мо тулӯъ мекунад ва дар боми ӯ ғуруб мекунад. Барои ду дарахти боазамати себаш, ки дар рӯзгори тифлии ман мучассамаи хуррамии тобистон буданд. Ман он шакарсебҳои атласиро, ки дар сари девори пастакамон субҳгоҳони нилучашм чароғак мезаданд, матлаи меъроҷ медонистам. Чӣ қадар он себҳои мӯъҷиза фикрҳои навболи маро ба ҷаҳоне ношинохта парвоз медоданд. Ва садои хиш-хиши якмароми бўриёбофии Умрихола, ки аз паси девор чун мусиқии ҷонбахши бостонӣ ба ғӯш меомад. Рӯзе ӯ арақшору ҷонсабил ба ҳавлии мо омаду ба модаркалонам гуфт:

– Отунхола, ду лӯлизан аз кунҷи хонаам ин тилисми ҷодуро ёфтанд. Аз пушти ҳамин гарму хунуки бадқасдон бўриёи мо ба фуруш намерафтааст. Ва як халтачаи чиркинро кушода, ашёи булҷачабашро як-як шумурд: ин нохуни ачина, инаш тори мӯи албасти, ин як каф хоки қабристон, ин тухми қаланфур, ин сӯзан... Умрихолаи сода ҷунон ба кашфиёти лӯлиён бовар дошт, ки ғӯё бузургтарин гираҳи зиндагиаш боз шуда бошад. Аммо модаркалони равшансаводи ман Марямбону ба инкори илму амали фолбинону раммолон ҷунон далелҳое овард, ки бечора Умрихола он халтачаи музҳикро, ки ҷун кӯлбори пурзар бо эҳтиёт оварда буд, ҷун партови касиф бо нӯги нохун бурд. Ман бо ангезаи ин воқеа баъдтар манзумаеро бо номи «Аз шаҳри ҷашмбандон то шаҳри дилбандон» навишта будам.

Устои бузург! Бадбахтона, Умрихола ҳаргиз номи Шуморо намедонад. Номи азизи касеро, ки ба миллати мо шаҳодатномаи милоди нав дод. Ва Тоҷикистон пур аз Умрихолаҳост: ҷап, рост, боло, поин, ҳама ҷо, ҳама ҷо Умрихолаҳое ҳастанд, ки номи Рӯдакиву Фирдавсиву Мавлоноро нашенунидаанд. Ин нафарони ранҷбару покдилу меҳрубон бидуни идроки саодат ё бадбахтии худ ҳаёт ба сар мебаранд. Аммо бадбахтӣ як ин нест. Бадбахтӣ он аст, ки фарзанди ӯ ҳам шабиҳаи дигари ӯст, фарзанди фарзандаш ҳам. Шояд ними башар зиндагонии рӯхонӣ надорад. Аслан ин навъи зиндагӣ хушбахтист ё бадбахтӣ? Намедонам. Масалан, ғам хӯрдан, ки оҳ, яхдон

холӣ шудааст, на як сабзӣ, на як пора гӯшт ё фикр кардан, ки имрӯз дар чашни арӯсии духтари холаам кадом пироханамро мепӯшам, кадом гӯшвора меовезам, аз хони ӯ чи ғизо меҳурам. Ё баръакс, андешидан, ки чаро инсонҳо миллион сол зиндагӣ мекунанду ҳанӯз саводи ҳамзистӣ надоранд. Чаро эҳсоси касиферо чун ҳасодат намешавад дар худ кушт ва маншаи утуфату покӣ буд? Чаро ба қадри инсонҳои азизамон намерасем ва аз гуфтани ҳуруфи ҷонбахшу иҷрои амали сутуда дарёгамон меояд? Чаро ишқ хориҷ аз шеър, дар зиндагии ростин вучуд надорад? Ва агар дошта бошад, барои лаҳзоти кӯтоҳ аст, на барои ҳамеша. Пас, номаи ман барои ҳамаи хушбахтону бадбахтон аст. Барои рӯшанфикрону торикфикрон ва барои бефикрон. Охир ними ҷомеа бефикр аст. Чи сахл асту чи душвор бе фикр зистан, бе фикр ба коре даст задан, бе фикр завол ёфтан. Ман гоҳе мехоҳам, ки дар ҳамин ҳалқа дохил бошам, аммо мани ҳозира мани дигарро бо мағзи навтаркиб наметавонам офарам. Садои шумо меояд:

*Ин кори самой буд, на қуввати инсон,
Касро набувад қувват бар кори самой.*

Устод Рӯдакӣ! Ман ба ёд меорам урдибиҳишти навсабзеро, ки ба зиёрати оромгоҳи Шумо рафта будам. Аслан, шоир оромгоҳ надорад. Оромгоҳи ӯ ҳам зодбуми растохези дилҳои пасовандону ворисони шефта аст. Оромгоҳи ӯ мазҳари исёни рӯхҳои бедор аст, ки бо чароғи ниё меҳоханд нақбе ба оянда кананд. Дар он фасли дӯшизаи мастур, дар он навбахори шукуфабанд, ки ман бо дӯстонам Ойишабонуву Маърифат ба самти деҳаи Панҷрӯд маҳмил мекашидем, аз ду ҷониби роҳ кӯдакон гулбонг мезаданд:

– Нигоҳ кунед, духтарак мошин меронад. Ва Ойиша, ки худ тракторрони машҳур аст, бо ғурури кӯдакона ба он гулҳои рустой даст меафшонд. Вале яке дар миёнаҳои боғистон мошинаш бозистод. Кадом узви мошин хароб буд, ки бечора Ойиша як соат гирдогирди он парвона гашт. Вале ман фурсат ёфтам барои танаффус кардан ва худро ба оғӯши себистон бахшидан. Мисраъҳои Мавлонои Рум муанбартар аз гули себ дар димоғам шамимаи нур мебастанд:

*Ман ба сӯи боғу гулиан меравам,
Ту намеой, наё, ман меравам.
Бӯи себ ояд зи боғи ҷон маро,
Маст гаштам, себ хӯрдан меравам.*

Ман зери як дарахти пуршукуфта суфраи андешаамро боз кардам. Насими атргардон маро бо гулҳои бодрез ангега медод ва ман месурудам:

*Гули садбарги сурху анбару себ,
Ёсамини сапеду мӯрди базеб.
Ин ҳама яксара тамои шавад
Пеши ту, эй бути мулукфиреб.*

Ин қуллаҳои баланди хуршедкулоҳ ошёни уқобонанд. Ман басе дӯст медорам инсонҳоеро, ки хилқати уқобӣ доранд ва фаротар мераванд аз нишебу пастихои маҷозӣ, аз вартаҳои чиркин, аз ҳарфҳои пиндорҳои олуда, аз ҳасодат, аз риё, аз ҷаҳл.

Устод! Шумо ҳатман бояд сиришти уқобӣ дошта бошед. На, ғалат гуфтам. Бунияти Шумо офтобист. Вақте мардум Шуморо мебинанд, мутмаин мешаванд, ки буданашон дар ин сарочаи ғафлат мӯхтаво дорад, зеро ин дунё касеро дорад, ки хуршедтар аз хуршед аст ва вақте кас ба он хуршеди заминӣ менигарад, сардию зулумоти вучудаш сутурда мегардад. Чунон ки дар қисмати Виспаради Авастро омадааст, «Бо до-ниши хеш, бо биниши хеш, бо шаҳрёрӣ хеш, бо родии хеш, бо хосту комгории хеш Аҳура Мазда» дилҳоро фатҳ мекард. Рӯҳи Ҳурмузд дар вучуди Шумо нозил шудааст. Мардум ҷа-комаҳои аҳурии шуморо меҳонанд ва дармеёбанд, ки бо ин мисбӯҳи ҳидоят ба кадом самт бояд гароиш кард.

– Фарзона, рафтем – фикри маро мебурад Ойиша. – Мо-шин соз шуд.

Дар он сӯи роҳ кӯдакон ширу ҷурғот мефурӯхтанд. Ойиша се пиёла ҷурғот харид ва ба мо дароз кард. Баъди лаҳзае ба писараки ҷурғотфурӯш норозиёна хитоб намуд:

– Ин қадар ҷурғотат сушт. Ба назарам, об ҳамроҳ кардӣ.

– Апаҷон, ин хел нагӯед, – тарсид писарбачча – Очам фаҳмад, адо.

– Дидӣ, чи хел ба даст афтодӣ, – гуфт Ойиша – Агар дубора ҳамин коратро кунӣ, зуд ба очаат хабар медиҳам.

Ин муколама дар хотирам ҳикоятро аз Амир Хусрави Дехлавӣ зинда кард, ки мегӯяд:

Чӯпонбачаеро гову гӯсфанду бузи бисёре буд ва бо муҳаббату дилбастагӣ молу ҳолашро парвариш мекард. Вале ӯ ода-ти баде дошт, ки ҳамеша ширро бо об меомехт ва ба мардум мефурӯхт. Рӯзе сели шадиде омад ва тамоми моли чӯпонписарро бурд. Ӯ рӯзҳои дароз аз ҳаҷри гумкардахояш мегирист ва чорае намеёфт.

Боре ҳакиме бар ӯ гузар кард ва сабаби гирияшро пурсид. Чун ҳолро донист, гуфт:

– Гирия нақун, ки ин селро худат падид овардӣ. Тамоми обе, ки бо шир меомехтӣ, чамъ гашту ба сел табдил ёфт ва моли туро бурд. Аз ин баъд ҳалол зӣ, то тӯъмаи ҳаром наштавӣ.

Оқибат мошини коҳили мо ба Панҷрӯди хучаста расид. Чи утуфати мастур ва чи ҳолу ҳавои масрур дошт ин рустои ишқовез. Чанд мӯсафеде дар чойхонаи канори мақбара саргарми сӯҳбат менишастанд. Мӯсафедоне, ки дастору чомаҳои суннати гуна-гуна доштанд: Яке рах-рахи бекасаб, дигаре подшоҳии зангор, сеюмӣ махмали сабзу чорумӣ адраси шонашона. Хилъати мӯсафедони дигар аз газворҳое буд, ки тору пуди ғайриодӣ доштанд. Шояд он матоъҳо ёдгор аз қуруни гузашта бошанд. Аммо аҷаб ин ҷост, ки ҳуди ин пирмардон ҳам мучассамаи аҳди қадим менамуданд. Чехрашон мармузу асотирий, чашмонашон дурнигару рамзошно, ришу фашашон нуқратобу мучалло, тамоми андомашон фару фуруғи бостон мерехт. Гӯё мо ба даврони устод Рӯдакӣ сафар карда бошем. Дар паҳлуи мазори устод низ пирмарди мунавварсимое гаштугузор мекард ва бо мо дар пеши оромгоҳ нишасту ба қироати Қаломӣ шариф пардохт.

Хуршеди солорони гетӣ, – зери лаб рӯчуъ мекардам ман – сардафтари шеърӣ ишқу зебӣ, сарчаридаи фарҳангу доноӣ, сароҳанги ҳама нағмаю навои кибриӣ, сароғози ҳама

нашъату нишоту шукуфой ин чост – зери ин хок ё на, балки он чост, дар барг – барги шеърҳои ахурой: ҳанӯз сабз, ҳанӯз масти тапиш, ҳанӯз гулгардон, ҳанӯз тозаҷавон... Устод, ман садои Шуморо мешунавам:

*Ба Ҳақ нолам зи ҳаҷри дӯст зоро
Саҳаргоҳон чу бар булбул ҳазоро.
Қазо гар доди ман насонад аз ту,
Зи сӯзи дил бисӯзонам қазоро.
Нагунҷам дар лаҳад, гар з-он ки лахте
Нишинӣ бар мазорам сӯғворо.*

Шумо ҳам садои маро мешунавед?

*Салом, эй бӯи чӯи Мулӣёнам,
Салом, эй пайки нав аз бостонам.
Салом, эй ғунчапарварди баҳорам,
Салом, эй сабзпайванди ҳазонам.
Муноҷоти сабӯҳу вирди шабро
Ба домони намози ту хонам.*

Намешунавед? Ҳазор сол пешиниён ҳам ин садоро намешунаванд, ҳазор сол баъдинагон ҳам, имрӯзиён ҳам. Пас, ман чӣ кор кунам? Посухи Шумо меояд:

*Кор ҳама рост, ончунон ки бибояд,
Ҳолати шодист, шод бошӣ, шояд.
Эзад ҳаргиз даре набандад бар ту,
То сади дигар ба беҳтарӣ накушояд.*

Устои олиғуҳар! Пас Шумо фатво медиҳед барои боз сурдан, барои боз таманно офаридан, барои боз бо баҳор ҳамоғӯш шудан, барои боз бо Фариди ҷаҳондор гуфтугӯ кардан? Барои будан? Ҳотиф пайки Шуморо меорад:

*Ҳамебояд-т рафту роҳ дур аст,
Басагда дор яксар шугли роҳо!*

– Фарзона – мегӯяд Ойиша. Як ба ин пуштаи зебо нигаред ва ба фарози шахоматманде, ки дар рӯ ба рӯямон қарор дорад, ишора мекунад, ба фарозе, ки дар оғӯши афифи лолаарӯсакҳо ҳаёти урдибихиштӣ ба сар мебарад, ба фарозе, ки шояд зодгоҳи аввалин чакомаи устод Рӯдакӣ бошад, зодгоҳи аввалин оҳанг, аввалин ишқ, аввалин илҳом...Ӯ аз ин минбари сабз дар сабз бори аввал ба аҳли олам рӯчӯ кард. Мустамеи нахустини ӯ кӣ буд? – Офтоб? Оре, Офтоб. Осмон? Оре, Осмон. Ва ҳамин лолаарӯсакҳои мастур, ки маъсумияти азалии дунёро дар чехраи арғувонии шармпанонашон ҳифз кардаанд. Ва Зарафшон, ки аз дурудур начвокунон мегузарад ва дар зиндагонии чандинҳазорсолаи худ бори аввал эҳсос мекунад, ки касе ҳамсабқати ӯ, ҳамоҳанги ӯ, ҳамнавои ҷовидони ӯст. Чун ӯ бирешим менавозаду ҳамосаи аладдавом меҳонад. Чун ӯ раванда асту оянда. Чун ӯ қосиди ҳумоюнпайки покиву зебоиҳост. Дар ин фарози осмоневез чанд дарахти барқаде рӯ ба само сууд кардаанд. Дарахтони бодом, себ, муруд. Устоди шаҷаршинос ин дарахтони бихиштисириштро бисёр меситуд:

*Мӯрд бар ҷои савсан омад боз,
Май ба ҷои арғувон омад.*

* * *

*В-он занахдон ба себ монад рост,
Агар аз мушк хол дорад себ.*

* * *

*Остин бигрифтамаш, гуфтам, ки меҳмони ман ой,
Дод пӯшида ҷавобам: « Мӯрду анҷиру кулӯх».*

* * *

*Ай хоҷа, ин ҳама, ки ту бар медиҳӣ шумор,
Бодоми тарру сикиву баҳмону бостор.*

*Бар канори ҷӯй бидам растаи бодому сарв,
Рост пиндорам қатори уштурони обра!*

* * *

*Ай дарего, ки мӯрдзори маро
Ногаҳон боз хӯрд барфи вағеш..*

* * *

*Лаб-т себи бихишиту ман мӯҳточ,
Ёфтанро ҳаменаёбам вел.*

* * *

*Чун барги лола будааму акнун
Чун себи пажмурида бар овангам.*

* * *

*Ба сарв монад, гар сарв лолазор бувад,
Ба мӯрд монад, гар мӯрд рӯяд аз насрин.*

Дарахтони самаровари дигар низ ўро ангезабахши чако-
маҳо буданд:

*Он ки кашк офариду сарви сиҳӣ
В-он ки бод офариду нору бихӣ.*

* * *

*Турунҷи бедор андар шуда ба хоби гарон,
Гули ғунуда барангехта сар аз болин.*

* * *

*Ман бад он омадам ба хидмати ту,
Ки барояд рутаб зи конозам.*

* * *

*Санҷиду челон ба ду нима шуда,
Нуқтаи сурма ба ду як-як зада.*

* * *

*Токи раз бинӣ, шуда диноргун,
Парниёни сабзи ў зангоргун.*

* * *

*Манам хӯ карда бар бўсаиш, чунончун боз бар миста,
Чунон бонг орам аз бўсаиш, чунончун бишкани писта.*

Ман дар сояи файзгустари дарахти бодом менишинам ва андешаҳоямро дар дурдасти хотираҳо мечаронам. Даҳсола будам, ки падарам дар ҳавлиямон ниҳолакони бодому себу муруд нишониданд ва ба ман дастур доданд, ки ҳар ҳафта ду рӯз дар беҳи ниҳолон дусатилӣ об резам. Баҳману исфанду фарвардин иваз мешуд ва ман ҳамарӯза башорати нахустин баргро дар вучуди нининиҳолакони интизорӣ мекашидам.

– Ту ҳам монанди ман ба дарахтон меҳр дорӣ – меғуфтанд падарам.

– Меҳр дорам, вале шабҳо аз шабаҳи дарахтон метарсам – ҷавоб меодам ман. – Мисли ин ки чинну иблису шайтону девҳо ба ман ҳучум мекарда бошанд.

– Натарс, духтарам, шердил шав. Фақат одамҳои часуру диловар дар ағбаҳои зиндагӣ қудрати пеш рафтан доранд, тарсуҳо дар аввали роҳ дар андаруни зиллати хориӣ худ маҳв мешаванд – меғуфтанд падарам ва ҳикоятро нақл мекарданд: Дар маҳаллаамон марде буд бо номи Баҳодур. Шабе ӯ дар маҳфили гапхӯрии ҳамсоягон иддиоӣ ҷавонмардиву шуҷоат мекунад.

– Ту аз шаб наметарсӣ? – меурсанд ҳамсоягон.

– Не, ҳеҷ наметарсам – дилпур меғӯяд ӯ.

– Аз қабристон ҳам намеҳаросӣ?

– Оқибату охирати ҳамаамон ҳам гӯристон аст. Чаро тарсам – такрор мекунад ӯ.

– Пас, биё, шарт мебандем. Агар ту ҳамин нимашаб дар гӯри Сабури девона кордро халиву баргардӣ, мо ба далерият тан медиҳем.

– Ин кори осон аст – меғӯяд Баҳодур ва ба сӯи қабристон роҳ мегирад. Дар даҳмазори бечароғ, ки боди зимистонӣ наъраи тунд мекашид, пойҳои ӯ яке бемадор мешаванд. Гӯё ӯ дари олами нуронино ба тамои пӯшидаву ба ҷаҳони асро-рангези дигар, ки дар мунҷалоби зулумоти мутлақ фурӯ шудааст, ворид гардида бошад. Ва гӯё тамои садоҳо,

хандаҳо, таронаҳо, шодиву ғамҳо, чехраҳои азизу маҳбуб барои ҳамеша дар қафо, дар олами равшан монда бошанд. – Чӣ аҳмакӣ кардам – меандешад Баҳодур. Аз ин говчигарии ман ба кӣ суд мерасад: Ё беҳтараш, ҳоло ҳам сари вақт, қафо баргардам. – Не ба омадан омадам, мардона бояд то ба охир рафт – қарор медиҳад ӯ ва ба гӯри номаъмури Сабури девона наздик мешавад. Баҳодур бо дасти ларзон кордро дар хоки хавлбори қабр фуру меандозад. Вақте меҳаҳад бархезад, эҳсос мекунад, ки нерӯи азиме ӯро ба сӯи хок мекашад ва бархостан намегузорад. Ба боло нигоҳ мекунад, ки Иблиси бузургҷусса бо наъраи осмоншикоф ба сараш ҳам шудааст. – Воҳ – фарёд мезанад ӯ ва нафаси вопасинашро ба оғӯши тундбодҳои даймоҳ мебахшад.

Субҳ, вақте ки аҳли паймону паймона ба ҷустуҷӯи шарикӣ гумшуда ба қабристон омаданд, Баҳодурро диданд, ки ҳамоғӯши даҳмаи Сабури девона ба ҳоби абад рафтааст ва дар як бари ҷомаи ӯ дастаи корди фурурафта медурахшад. Ва дар тори сараш шоҳи шикастаи беде ҳамоил аст. Яъне корди Баҳодури раҳматӣ дар зулмоти шаб бари ҷомашро ҳам шикаф карда буд ва аз ин рӯ ҷомаи ба гӯр пайваста, мардро бархостан намегузошт. Ва шоҳаи беде аз хаши бод ногаҳон шикаста мисли деве буд, ки ба ҳамла пеш омадааст. Қиссаи говчигарӣ ва буздили Баҳодур бо ҳамин анҷом мепазирад.

– Фаҳмидӣ, ки тарс одамро чӣ қадар устодона шикор мекунад – меғуфтанд падарам.

Тамомӣ хешу табор ва ҳамкору ҳамсояҳо падарамро ба ҷуз омӯзгори фанни фалсафаву ҷомеашиносӣ буданаш боғбони сабздаст медонистанд ва барои парвариши ниҳолон аз ӯ дастуру маслиҳат мепурсиданд.

Рӯзе дар маъракаи суҳан аз боби нигоҳубини дору дарахтон мерафт, ки як ҳамсоямон ба падарам меғӯяд:

– Муаллим, шумо ин қадар дарахтро барои кӣ мерӯёнед? Писаратон набошад, кӣ ҳосилашро чашад.

– Шукр, духтаронам ҳастанд – ҷавоб медиҳанд падарам – насиб бошад, оянда наберагонам ҳам аз ин меваҳо ширинком мешаванд.

– Ҳа, то одам писар наёбад, марди расо нест – суҳани

ҳамсояро тақвият медиҳад ҳамсояи дигар. Бадтарин чазо барои мард беписар будан аст. Худо аз ин рӯзи саҳт нигоҳ дорад.

Инҳое, ки падарамро марди нокомилу бетолеъ мепиндошанд ва ба худ рутбаи марди расо дода буданд, беҳабар буданд, ки Худо ба онҳо ба ҷои ҷашми охирибин ҷашми охирибин додааст. Яке аз онҳо зиндагонии хушбахтонаи худро дар манзили духтараш, дар бистари беморӣ хулоса кард, зеро писарон ҳар яке бастаи ташвиши худ буданд ва падари ранҷурро чанд сол пеш аз ғавташ ба хонаи хоҳар гусел карданд. Писарони ҳамсояи дигар яке наҷаманду дигаре майзадаи шадид гаштанд, ки падару модарро мекуфтанд, бо ҷӯб мезаданд ва ҳеҷ рӯз нишон наметоданд. Оқибат овоза шуд, ки он ҳамсояи берӯӣ аз зарбаи мушти писари бангияш оламро падруд гуфтааст.

Аҷаб, ки ҳадиси лоғу газоф ва оқибати кори он ду ҳамсояро ман аз падарам нашунидаам. Балки ҳамсояҳои дигар бо эҳтирому иззати тамои падарамро васф мекарданду мекуфтанд:

– Мирзопоччо (яъне падарам Мирзоюнус) дар ҷавоби таҳқир ҳам сукут мекарданд. Он кас ба ҳадде некупиндору савобандеш буданд, ки дар даруни дил ҳам касеро дуои бад наменамуданд. Агар касе гуноҳ содир кунад, бо мулоимиву таҳаммул мекуфтанд: Худо мукофоти кори ӯро хайр гардонад.

Дар паноҳи ин дарахти ҳумоюнӣ ман падари азизамро ёд кардам. Падарам фақат ба ману хоҳарони бузургам Муаззамабонуву Матлубабону таъкид мекарданд, ки барои бознависии шеърӣ ҳар шоири бузург дафтари махсус таҳия кунем. Баъдан ба тадриҷ он ҳамаро аз бар созем. – Худи ман ду дафтаре бо шеърҳои устод Рӯдакӣ ва Ҳаким Фирдавсӣ мураттаб кардам – мекуфтанд ҳазрати қиблагоҳ. Вале ман ба ҳадде коҳил будам, ки ин дастури савобро риоя накардам.

Дар ин фарози нилобӣ ниҳоли бодом ба тасдиқи андешаҳои ман сар мечунбонад. Ин дарахти бадеъ фазоиلى хос дорад. Пештар аз ҳама дарахтон ханӯз дар охири моҳи баҳман, дар рӯзи ишқ (бо таъбири фарангииён дар рӯзи Ва-

лентини мукаддас) муғча мебандаду навхат мешавад ва дертар аз ҳама набот дар оғози даймоҳ барг мепартояд. Яъне аз ҳама аввал мешукуфаду аз ҳама охир хазон мешавад. Ба ёдам омад, ки чавонписаре маро «духтари бодом» ном дода буд. Албатта, игроку ғулувв кард, вале бо ин ташбеҳи зебо фурӯғу нишоти афиферо дар дилам талолу бахшид. Дирӯз, ки бо Маърифату Ойиша аз меҳмонсаро меҳостем кӯлборҳоямонро гирему шабе дар манзили Ойишабону бошем, навбатдори меҳмонхона гуфт:

– Фарзона, Шуморо ду рӯз аст, ки рӯзноманигори чавоне бо номи Толиб Карим чувтучӯ дорад. Бо сафари хидматӣ аз Душанбе омадааст. Агар боз биёяд, чӣ гӯям?

Ман, ки ҳамеша бо кундӣ ҳарф мавзун мекунам, на бо тундӣ, дар вараке ин байти содаро навиштам:

*Чу сӯзан гум шудам, эй ёри гумраҳ,
Бичӯ аз кӯчаи Сӯзангарон, даҳ.(нишони манзили Ойиша).*

Баъди чанд соат, ки дар ҳавлии атргардону гулбандони Ойиша бо модари азизаш гарми сӯҳбат менишастем, хоҳарчааш гуфт:

– Апаи Фарзона, кӯча бароед, касе омадааст, Шуморо меурсад.

– Салом, духтари бодом – нидо кард он омада – ба Зарафшони мо хуш омадед. Ба хоки бобоиву падарии худ. Охир, устод Рӯдакӣ бобову устод Лоиқ падари рӯҳонии мову шумоянд. Умедворам, ки ин куҳанмарзи мутабаррик барои дили Шумо ангезаи чакомаҳои тоза хоҳад шуд.

– Салом, Толибҷон, аз кучо донистед, ки ман ба ин диёр омадаам? – пурсидам ман.

– Соҷаи Ҳақ бар сари банда бувад,

Оқибат чӯянда ёбанда бувад – посух дод ӯ ва илова кард:

– Ман омадам, ки ҳам салому ҳам падруд гӯям. Ҳоло ба дидори аҳли хонавор меравам ва субҳ ба Душанбе бармегардам. Орзу дорам, ки сафаратон ба мазҳари бузургон шоиставу хучаста бошад. Дар паноҳи Худо амон бошед!

... Дар ин фарози булӯрин хотирагардонӣ чӣ зебост. Ба

ёдам омад, ки рӯзгоре ба Душанбе, ба озмуни донишҷӯён аз фанни адабиёти тоҷик рафта будам. Урдибихишти бихиштоғӯше буд. Осмон ба замин табассум мекард ва бо шарофати ин табассум дар замини хушбахт ҳазор зебӣ таваллуд мешуд.

Мо ду рӯз дар меҳмонсарои Душанбе зиндагӣ кардем ва дар озмун ширкат варзидем. Баъдан маъмури меҳмонхона гуфтанд, ки аз кадом кишваре меҳмонони расмӣ меоянд ва мо бояд утокхоро тарк кунем. Тикетамон ба Хучанд фардои он рӯз буд ва як шабу ду рӯзи дигар дар ихтиёр доштем, ки на-медонистем, чи гуна ба сар барем. Кӯлборҳои ҳақир дар даст чор дугона – Мавҷуда, Дилбар, Мунира ва ман ба кӯча баромадем.

– Ба хонаи амакам меравем – гуфт Дилбар ва мо ба сӯи кадом як маҳаллаи канори шаҳр роҳ гирифтем. Баъди аз мошини душоҳа фаромадан ва боз роҳи дарозро пиёда тай кардан оқибат дар пеши дарвозаи зебӣ қарор гирифтем. Аммо қуфли бузург умедҳои моро бисмил кард. Он сӯи дарвозаи нигорин ҳавлии нозанин зиндагии хуррам дошт. Дарахти гелоси бари девор, ки шадда-шадда меваи ёкутиаш ба кӯча майл карда буд, иқтибоси зебӣ аз равази минӯ буд. Мо беҳолу бемадор дар дамғаҳи дарвоза, дар қоили сабзи баҳор нишастем. Бачаҳои ҳамсои умеди охирини моро хатти бутлон заданд. Онҳо гуфтанд, ки соҳибони хона ба Хучанд рафтаанд ва баъди як ҳафта бармегарданд.

Тағоям ҳам дар Душанбе зиндагӣ мекунанд, дар қарибии фурудгоҳ – гуфт Дилбарчон– Биёед, ба манзили он кас меравем.

– Аввал дар ягон ошхона ғизо хӯрем – тақлиф кард Мунира. Охир аз сари субҳ чизе нахӯрадем. Ними рӯз ҳам гузашт.

– Не, беҳтараш аввал ҷою маконе ёбем, – гуфтанд духтарони дигар ва ҳама ба қисмати дигари шаҳр, ба самти фурудгоҳ роҳ гирифтем.

Дар ошонаи панҷуми бинои вақте занги дарро пахш кардем, даҳ дақиқа посухе наёмад. Баъд овози нолиши касе баланд шуд.

– Овози тағоям – ба таҳлуқа афтод Дилбар.

– Тағо, шумо дар хона?

– Ҳа, дар кушода, даро – овози хастаи марде дили моро реш кард.

Дар хучраи танге дар бистари ранчурӣ марди миёнсоле ме-
хобид. Дасти шикастаи докапечаш дар гарданааш овехта буд
ва дам ба дам аз ғояти дард фарёд мезад.

– Ассалом, тағочон. Ба Шумо чӣ шуд? – пурсид Дилбар.

Мард бидуни алайки салом бо хашму танаффури ба сӯи мо
нигарист. Дарди гудозанда ба ҳадде азобаш меод, ки ҳузури
касро намехост.

– Зану фарзандонам дар кор. Бегоҳ бармегарданд – гуфт ӯ.

– Тағочон, ба ягон коратон ёрӣ диҳам. Чой дам кунам. До-
ру биёрам – пурсид Дилбар.

– Не, не, орому тинч бошам, шуд. Ростӣ гап, хониши пар-
рандаҳои он сӯи тиреза ҳам ба гӯшам намефорад.

– Хайр, тағочон, мо рафтем, зуд сиҳат шавед – гуфт
Дилбар.

– Хайр, – бо малолӣ хотир нидо кард тағо ва рӯяшро ба сӯи
девор гардонид.

Мо чаҳорёрони саргардон боз худро ба оғӯши кӯчаҳо бах-
шидем. Чаҳор нафари нозпарварда, ки дар манзилҳои худ ми-
сли шохдӯхтар маҳбӯбу матлуб будем, ҳоло дар баробари як
шабаки кӯтоҳи навбахор худро залилу мағлуб медидем. Ва
меандешидем: Ба кучо бояд рафт?

– Духтарон, биёед, ба пеши ҳайкали устод Рӯдакӣ меравем.
Чӣ хел ба Душанбе меоему бидуни зиёрати бобои Рӯдакӣ
бармегардем – гуфтаи ман.

– Ту боз ҳамон девонағиҳота сар кардӣ – шӯриди Мунира ва
ба ман чунон нигарист, ки ба маҳлуки сайёраи дигар менига-
ранд. То кай дар осмон парвоз мекуни. Ман дар чӣ хаёлу фа-
лак дар чӣ хаёл. Ту фикр кун, ки дар кучо шабро рӯз кунем.

– Духтарон, аввал ягон ҳаракат ёбему камтар дам гирем, ки
ман ҳозир меафтам – гуфт яке.

– Эҳ, кафши навам канда шуд – нидо кард Дилбар. Акнун
давоми роҳро чӣ гуна меравам.

Лаҳзае баъд мо дар курсиҳои зерини чанористон, ки ба ош-
хонае мансуб буд, менишастем. Ба ҳадде чехраи кӯфтаю ха-

ста доштем, ки хидматгузори ошхона (соҳиби ошхона ҳам ӯ буд) бидуни пурсиш дар рӯи миз нӯшобаҳои «Райҳон» гузошт ва таом овард. Ба ҷуз мо дар он ошхона касе набуд ва соҳиб низ ба кучое ғайб зад. Мо бо шукри беадад аз нав дар радифи хушбахтон қарор гирифтем ва оворағиҳоямонро фаромӯш кардем. Баъди сарфи ғизо мехостем, пули онро пардозем, вале соҳиб ҳанӯз напайдо буд. Ду соати дигар интизори ӯ нишастем ва муҳокимаҳои субҳгоҳиро давом додем.

– Ҳеч яки мо дар Душанбе хеши наздик надорад. Чор нафар яку якбора ба кадом дар мебароем. Биёед, тақсим мешавем ва якнафарӣ ба хонаи ақрабо меравем – гуфт яке.

– Не, намешавад, – инкор кард дигарӣ, – ҳама ҳамроҳ омадем, ҳама ҳамроҳ меравем.

– Апаи ман бо шавҳару чор фарзандаш дар хобгоҳи хонаводагӣ зиндагӣ мекунад. Поччоям одами тундмизоҷ, барои ҳамин ман ба шумо то ҳанӯз чизе нагуфтам. Акнун, ки беилоҷ мондем, ба хобгоҳи хоҳарам меравем – гуфт Мунира.

Гарми сӯхбат будем, ки соҳиби ошхона омад ва гуфт:

– Духтарон, шумо ҳанӯз ҳам ҳамин ҷоед?

– Охир дар ошхона ҳеч кас нест. Маблағро ба кӣ пардозем ва ошхонаи бесоҳибро чи хел тарк кунем.

– Раҳмат, хоҳаронам. Муҳиме баромаду ман рафтам. Нахостам, ки ошхонаро қуфл занаму шуморо саросема кунам. Шумо мерафтед ҳам, мешуд. Моли мӯъминро Худо мепояд.

– Чи хел мерафтем. Мо охир пули хӯрокро ҳанӯз надодаем. Марҳамат, гиред – мо пулро дароз кардем.

– Не, хоҳарони азиз. Мебинам, ки шумо меҳмони шаҳри моед. Ман пул намегирам.

– Гиред, гиред – исро мекардем мо.

– Сухани мард яқтост. Намегирам! – ҷавоб дод соҳиб ва бо мо хайрухуш кард.

Ин илтифоти як нафари ноошно моро бисёр мутаассир намуд. Гӯё як инсонии одист ин соҳиб, вале чи қадар бузургмашрабу волоҷавҳар аст – файласуфона андеша меронд Мавҷудабону, – Бо шарофати чунин покуну некон дунё ҳанӯз поянда аст, вагарна Парвардигор инсонро як сунӣ беҳуда меҳисобид.

– Ё мо, чор нафаре, ки дар умрамон неши пашшаро ҳам начашидаем, дар ним рӯзи сарсонӣ чунон намуди раҳмовар гирифтем, ки ӯ моро гадо пиндошт – гуфт яке.

– Не, ӯ як марди Худост, ки бо муқтазои сиришташ ба ҳама меҳоҳад некӣ кунад – хулоса кард дигаре.

Ва мо бо иккори ҳамин ҳақиқати зебо ба сӯи хобгоҳи Қутбиябону – хоҳари Мунира, ки, мутаассифона, суроғашро саҳеҳ намедонистем, равон шудем.

*То ба мақсуд расидан корест,
Қосидон, дурии раҳ тӯморест –*

мехондем раҳораҳ дар андаруни дил.

Баъди се-чор хобгоҳро давр задан оқибат дар назди бинои фартути сеошёна, ки намуди хокистариву сукути маҳзунаш дилҳоро маҷрӯҳ мекард, таваккуф намудем. Дари ҳучраро ба рӯи мо духтарчаи ситорагарме боз кард ва худро ба оғӯши Мунира ҳавола намуд.

– Марҳамат, дароед – баланд шуд овози меҳрубоне ва зани хушандоме ба шодбоди мо омад.

Лаҳзае пас мо дар рӯи кӯрпачаҳои нарм гарми сӯхбат менишастем.

– Ман омадани шуморо намедонистам, вагарна омодагӣ медидам – узр пеш меовард Қутбиябону. – Худи ҳозир ман нони башир мепазам. Дар поёни хавлӣ бо ҳамсояхо танӯр рост кардаем.

Ва ӯ зуд суфра кушоду хамир тайёр кард.

– Оча, дилам гушна – гуфт духтарчааш Нигор, ки нав аз мактаб баргашта буд.

– Нони қоқ хӯрда ист, чону дилам, ҳозир нони гарм ҳам мепазад – ҷавоб дод Қутбиябону.

Шомгоҳ рӯи дастурхон нонҳои гарми дурахшон бӯи маъсуми рафоҳу оромиш меододанд. Нону чойю картошкабирён, ки ороиши сегонаи рӯи дастурхон буданд, ҳиммати мизбононро бозгӯ мекарданд, ки ҳамаи дору надорашонро пеши мо густурдаанд. Чи хонаводаи зебоне – меандешидем мо. Падару модар, ду духтару ду писар. Фарзандҳо бисёр муаддабу

дидадаро, ва андаке шикастадил (шояд ба назари ман чунин намуда бошад).

Аввали шаб шавҳари Қутбиябону ба писараш Далерчон рӯ овард:

– Вазифаи хонагиатро тайёр кардӣ?

– Не, акнун мекунам, дада.

– Ҳоло ҳам накардӣ? Дар кӯча бо чӯраҳоят футболбозиву дайдуғӣ кардиву дарс ба ёдат наомад. Ҳе, бар падарат лаъ... ба дашном оғоз кард ӯ ва шояд вучуди меҳмонҳоро аз ёд бароварда буд, ки писарашро чанд шаллоқ зад то ба ҳадде, ки аз даҳону бинии бачаи бечора хун метаровид.

Ё шояд ҳузури мо ба ҳадде ба марди соҳибхона гарон афтода буд, ки аламашро аз Далери бегуноҳ мегирифт.

Мо намедонистем, дили пора-пораи худро кучо барем. Дар берун шаби пурҳавл, дар хона одаме пурҳавлтар аз шаб, ки бе ҳеҷ далелу баҳона азизтарину пайвандтарин инсони зиндаги-яшро азият медиҳад.

– Духтарҳо, мебахшед, шумо ба хучраи дарун дароед, хоб кунед – гуфт Қутбиябону.

Мо мисли гунаҳкорони фошшуда сархаму музтар ба хучраи дигар даромадем. Эҳ, Худочон, дар дил муноҷот мекардам ман. Ба зиндагонии бесабоҳати ин хонавода фуруғи нишот ҳада кун. Ин мардуми заҳматкаши ранҷдида сазовори ҳаёти беҳинанд. Мағзор, дар ин мунчалоби ачзу зиллат фардову пасфардои худро ғарқ созанд.

– Ин мардро дидаму якзайл абёти Рӯдакӣ дар забонам чарх зад. Гӯш кун, ба ту меҳонам – гуфт Дилбар ва шуруъ кард:

*Ҳон, соъими наволаи ин сифла мизбон,
3-ин бенамак або маних ангушт бар даҳон.
Лаб тар макун ба об, ки талқ аст дар қадаҳ,
Даст аз кабоб дор, ки заҳр аст тавъамон.*

– Хайр, ба ҳамааш шукр, аммо ба апаи Қутбия душвор аст. Илоҳо, зуд соҳиби хонаю дар шаванду асабашон ором гирад – хулоса кард ӯ ва шоирона хитоб намуд – Бехтараш, меҳобам, ки ин шаби ялдои ман ба субҳи фурузонфар бадал шавад.

Ман ҳам чашм пӯшидаму хобам намебурд. Падару модару хохаронамро ёд мекардам. – Модарҷон, – дар дил нидо кардам ва ба ёд овардам, ки чанд рӯз қабл аз дохили китобе хуччати комсомолии модарамро, ки соли 1942 дода буданд, ёфтам ва тахайюлам ба он гузаштаи ҳавлбор парвоз кард. Ба он рӯзгори наҳсе, ки касе мазаи саодатро намедонист ва фочиа радифи одиву ҳамарӯзии мардум буд. Соли 1937 баъди ҳабс шудани бобоям Абдурраҳими Ҳочибой ва ҳамсари ӯ Марямбону (соли 1938 Абдурраҳим Ҳочибоевро эъдом карданд) холаам Рафоатбону ва модарам Бароатро ҳарбиёни кумитаи амният аз хонаи ҳукумати, ки маскунӣ он буданд, ба сағирхонаи шаҳри Сумии Чумхурии Украина мефиристанд. Дар оғози ҚБВ, ки фашистон ба Суми ҳучум мекунанд, кӯдакони ятимхонаро бо қатораҳо ба чумхурии мухтори Мордовия мекуҷонанд. Дар роҳ чандин бор қатораҳоро ғосибони фашист бомбаборон мекунанд. Тақдирӣ насиб будааст, ки хохарон саломату бегазанд ба деҳқадаи дури Козловка, ки то он замон баъди он низ шояд пои тоҷик ба он нарасидааст, меоянд. Ин ду духтараки маъсуму баргаштатолё, яке 12 солаву дигаре 9 сола зиндагии ғарибонаи худро дар ятимхонаи ин деҳа давом медиҳанд. Азбаски барои ҳамдарсон талаффуз кардани номҳои шарқии «Рафоат» ва «Бароат» душвор буд, онҳоро Рая ва Роза номиданд. То имрӯз низ ҳамкорон модарамро Роза Абдураҳимовна мегӯянд. Дар он муҳити ғайриточикӣ, ки ҳама дар бораи ҷангу муҳорибаҳо, бурду бохти кӯшунҳои шӯравӣ, вазъи ақибгоҳ ва рафиқ Сталин андеша мекарданд, Бароати 9 сола, ки аз синни 5 солагӣ дар Маскав мезист, оё боре номи азизи Рӯдакиро шунида буд? Бешак, шунида буд, аммо байте ҳам аз ӯ намедонист ва ҳамроҳи ҳамсабақони сафбастваи таронаҳои мутантани инқилобӣ мехонд. Ва дар тасаввураш ҳам намеомад, ки ба ин тифли аслбохта боз ҳам рӯзгори васл муяссар мешавад ва рӯзе ҳам мерасад, ки дар хонавораи ҳама кас: фарзандону наберагону аберагону парандаҳову гулҳову гулпаракҳо – ҳама шеърӣ Рӯдакиву Мавлавиву Ҳофизро мехонанд.

Дар оғози ҷанг аз Маскаву Петербург бузургтарин олимону адибону ҳунармандон ба мақоми амн, ба шаҳрҳои осудаи

ақибоғоҳ кӯч баста буданд ва ба Мордовия низ мутахассисони бисёр омаданд. Рафоату Бароат низ хушбахт буданд, ки сарвари ятимхона овозхони мумтози опера, ҳунарманди театри бузурги Маскав Клавдия Маслова буд, ки дар вучуди тифлон чароғи робитаро бо зебой фурӯзон мекард. Ӯ ҳатто пораҳои «Фауст»-и Гёттеро дар маҳфилҳои ҳунарии парваришгоҳ омода менамуд ва нақши марказиро ҳудаш иҷро мекард. Вақте ӯ сонетҳои Шекспирро меҳонд, дили Бароат ба Тоҷикистон, ба оғӯши зардолузори Хучанд парвоз мекард, сарсари боғи бобояш Ҳочибой, дар фарози шакарсебҳои атласиву хусни Юсуф, дар шохсори хуррами олуболу пар-пар мезад, дар он мазҳари оғоз, ки ҷӯйборони маъсумаш орзуи васли дарёҳо доштанд ва шабнамҳои ҳайратнигоҳаш субҳҳои нукраовезро оинадорӣ мекарданд, дар он хонаи хоксор, ки дар тоқи баландаш бобои ӯ нусхаи қаламии китоби ашъори устод Рӯдакиро эҳтиёт мекард. Дар он ҳавлии назарногири фартут, ки дар замини коҳдонаш падараш Абдурраҳим аз бими ғосибони шӯравӣ қартаи овози Содирхони Ҳофизро гӯр карда буд. Аммо ҳамин садост, ки мемонад ва рӯзгори мубораке ҳам омад, ки аз он хизонаи матрук овози тилоии Содирхонро берун кашиданд.

Клавдия Маслова духтари кӯчаке дошт бо номи Таня, ки бо бачаҳои ятимхона ҳамқисмату ҳамнасиба буд. Сарвари парваришгоҳ кӯдаконро дар ихотаи меҳрубониву муҳаббати пок нигоҳ медошт. Чашмони нилобии зебояш фақат як истеъдод доштанд: истеъдоди нағз дидан, лабони гулгунаш фақат сухани гарми меҳру навозиш мегуфтанд, чеҳраи ҷавони маъсумаш тимсоли утуфати Марям буд.

Рӯзе ӯ ба пеши кати хоби Бароат омад ва дид, ки духтарак чомадонашро боз кардаву охири ҷдгараҳои замони хуррами бачагӣаш – пироханҳои мучаллову гулӯбандҳои дурахшонро, ки модараш аз мағозаҳои Маскав харида буд, тамошо мекунад. Зан бо мафтуниву шефтагии кӯдакона нидо кард – Розачон, ин курта ба ту тангу кӯтоҳ шудааст, онро ба ман фуруш. Таняи ман ҳеҷ гоҳ чунин пирохани нозанин надошт. Шояд ба ҷои Маслова каси дигари беинсофу бемеҳробе мебуд, бе пурсишу хоҳиш он таҳмондаи хотираҳои азизро меги-

рифт, аммо Маслова инсони покойине буд, ки ҳеҷ гоҳ, дар душвортарин вазъи иҷтимоъ ҳам ба мақоми инсонии худ таъовуз намекард. Ва шогирдони парваридааш низ чунон тарбият гирифта буданд, ки дар фарҳанги андеашон пул ва дигар чизҳои моддӣ ҷойгоҳи муқаддам надоштанд.

Фанни риёзиро низ олими риштаи риёзӣ, профессор Петр Шлотсберг, ки пеш аз ҷанг устои Донишгоҳи Давлатии Петербург буд, тадрис меод. Ӯ бо шавқӣ афрӯхтаву ҳаяҷони бузург ҳалли муодилаву масъалаҳоро ба кӯдакон меомӯхт ва ҳар дарсаш ба ҳаде ҷолиб буд, ки занги танаффус барои кӯдакон чун поёни филми бадеӣ ва охири афсонаи ширин дилноҳ менамуд. Вақте мо дарсҳои риёзӣро ҳандасаро тасаввур мекунем, ба ҳаде дилгир мешавем, ки ҳатто баъзан барои аз марҳалаи дабистонӣ гузаштанамон ҳам шукр мегӯем. Аммо Рафоату Бароат дарси риёзиро чун ҷоибаи зебо ҳама рӯз интизор мешуданд. Ишқ ҳатто дарси риёзиро мазҳари мӯъҷиза мекунад. Он ишқи бузурге, ки дили устод ба ҳандасаву риёзиёт дошт, шогирдонро мусаххар карда буд. Умуман тамоми устодон ва мураббӣҳои парваришгоҳ муҳибу ҳамдарду ҳамнишоти тифлон буданд, ки наҷобату шарофаташон дили ятимонро ба фардо гарм мекард. Рӯзе, ки Бароати 14 соларо ба сафи комсомолӣ қабул карданд, дар кумитаи комсомолии деҳқада маҷлис баргузор шуд ва яке савол дод:

– Духтарак, падарат дар кучо кор мекунад?

– Падарамро соли 37 ҳафт карданд – ҷавоб дод Бароат, ки аз эъдом шудани қиблагоҳаш хабар надошт.

Як нафар аъзои кумита аз ҷо бархосту гуфт:

– Магар мо ҳақ дорем, ки духтари душмани халқро ба сафи комсомол дохил кунем. Ман ба ин тасмим қатъиян муқобил ҳастам.

Чанд нафари дигар низ ба сиёҳ кардани қурбонӣҳои соли 37 шурӯъ намуданд.

Бароат, ки озмоишҳои саҳттарини тақдирро дар ҳаёти 14-солааш бисёр дида буд, сабур меистод ва ба ҷашмаш иҷозати ашқ рехтанро намедод. Ӯ фикр мекард, ки ҳоло падари дилбандаш кучо бошад. Дилаш ба ёди он рӯзони босаодате, ки дар рӯи зонуи падар менишаст ва нозпарвардтарин духта-

раки олам буд, гум зад. Ба ёди он лаҳзаҳое, ки падар дар хонаи маскавияшон роял менавохт ва мехонд:

*Сабо зи дӯст паёме ба сӯи мо овард,
Ба ҳамдамони куҳан дӯстӣ ба ҷо овард.
Камол, донани дил бо кабӯтаре дарбоз,
Ки номае ба ту аз ёри ошно овард.*

Дар паҳлӯи роял модари нозанинаш рост истодаву сурудро гӯш медод. Модари олампаноҳаш, ки нақҳати биҳиштии оғӯшашро ҳоло дар хотираҳо мечӯяд.

Нусратуллоҳ Махсум ва ҳамсару фарзандонаш низ бо хонаводаи онҳо дар як манзили панҷхучрагӣ мезистанд ва дегу табаку ғаму нишотхояшон пайванд буд. Онҳо ба ҳадде ба ҳам дилбастагӣ доштанд, ки Абдурраҳим хоҳараш Мағфиратбонуро ба писари Нусратуллоҳ Махсум Анваршоҳ ба занӣ дод ва ҷуфти ҷавон низ дар Маскав зиндагӣ мекарданд. (Анваршоҳ, ки афсари ҳарбӣ буд, дар ҚБВ ҳалок гардид. Ҳамсараш Мағфират тамоми умр бо ёди ӯ зист ва дар синни 92 солагӣ аз олам даргузашт. Фарзандони онҳо Муҳаббат ва Роҳат ҳоло дар Хучанд зиндагӣ мекунанд.)

– Абдурраҳим, бачем, як ҳамон суруди дилангезатро хондам ба дам хоҳиш мекард Нусратуллоҳ Махсум, ки 20 сол аз Абдурраҳим бузургтар буд. – Ҳа, ҳамон «Ёди ёри меҳрубон»-ро хон, ки дилам ба ёди Ватан гум мезанад.

– Абоҷон, – Абдурраҳим ўро чунин меномид – Вақте Рӯдакӣ ин чакомаро хонд, Насри Сомонӣ аз Ҳарӣ то Бухоро давида буд. Аммо, бадбахтона, ману Шумо ба Ватан иҷозати баргаштан надорем.

– Хайр, бачем, дунё як хел наmemондагист. Ману ту ҳам бо умед «Худо» мегӯем.

Ин манзараҳо дар пеши чашми Бароат рӯшан мегардиданду нопадид мешуданд.

Модарҷонам ҳоло кучо бошад – меандешид ӯ. Дар кучои дунё. Бо падарам бошад ё танҳо? Чаро нома наменависад. (Модари бечора, ки нӯҳ сол дар ҳабсхона ба сар бурд, аз қисмати шавҳару фарзандонаш комилан хабар надошт). Оё

боз дидори азизи ўро медида бошам? Модарчон, модарчони бебаҳои ман, падарчон, падарчони муаззамам. Шумо кучоед? Шуморо сахти сахт ёд кардам.

Калимаву чумлаҳо дар ин маврид нотавону ҳакиранд. Онҳо маҷоли ифода кардани дарду ормони ўро надоштанд. Ҳатто гиря ҳам ҳеҷ иқтидори баён намеёфт. Магар муҳаббатро, хосса, муҳаббати фарзанду волидайнро як калимаи очизу бемадоре чун Ишқ метавонад ба дӯш бардорад? Вақте ки нӯҳ фалак барои бардоштани ҳамин бор офарида шудаанд.

– Фарзандон набояд барои гуноҳи падарон ҷавобгар бошанд – овози қатъиву омиронаи котиби кумитаи комсомолӣ Зоя Плисетская – ин духтари начибаи диловар, ки ба ҷуз ҳақиқат касеро эҳтиром намекард, Бароатро ба худ овард.

Азбаски касе ёрои муқобилатро ба котиби комсомол надошт, духтаракро ҳама аъзои кумита бо ҳамовозӣ ба сафи комсомол пазируфтанд.

Ҳамин дафтарчаи зард, ки дар як гӯшааш акси чаҳордаҳсолаи модарам табассуми маҳзун мекунад, ин қадар хотираҳои маро зеру рӯ кард. Ин дафтарак, ки имрӯз як чизи нодаркор менамояд, замоне ҳуччати саодату мояи ифтихори инсоне буд, ки баъди баргаштан ба Хучанд чандин нафар аз ӯ рӯ мегардониданд ва зери лаб мегуфтанд: Духтари душмани халқ, аз ӯ дуртар будан лозим.

– Аммо дар руstoi дури Козловка бештарини парасторону тарбиятгирандагон ҳамқисмати Бароат буданд ва ҳеҷ кас ўро хасму бегона намедонист. На як ҳаммиллате, на як ҳамдilu ҳаммазҳабе, на ҳамойину ҳамсуннате ин ду хоҳарро буд, аммо ҳама ҳамдарду ҳамормону ҳамдил буданд. Як сол, вақте ки дар аввали баҳор оби дарёчаи деҳа дамид ва пули кӯчакро аз ҷо баркандаву саҳроҳои навсабзро ғасб кард, бачаҳои хонаи кӯдакон, ки дар мактаби умумӣ мехонданд ва хобгоҳашон дар соҳили муқобил воқеъ буд, натавонистанд ба ҷои сукунат баргарданд ва дар манзили ҳамдеҳон барои истикомат тақсим шуданд. Аҳли русто низ кӯдаконро бо меҳру шафқат нигоҳдорӣ мекарданд ва ҳаргиз озори онҳоро раво намедоштанд.

...Окибат дар хонаи Қутбиябону ҳам субҳ бардамид. Бо шеъри устод Рӯдакӣ даррасид субҳи нукраовезу нукраовоз. Ҳофизе аз радиочаи нимшикастаи пеши тиреза месурӯд:

*Чун рӯз алам занад, ба номат монад,
Чун якиаба шуд моҳ, ба ҷомат монад.
Тақдир ба азми тезгомат монад,
Рӯзӣ ба ато додани омаат монад.*

Ман чашм боз кардаму ба хона нигаристам. Дар ин хучраи фарсудадевор ҳамин радиочаи кӯҳна, чанд кӯрпача ва дар кунҷи хона якчанд куртаву ҷома дар меҳҳо ҳамоил буданду бас. Дар сақфи ғарибона лампаи бараҳнае овезон меистод. Ҳоли хучраи дигар низ чунон буд: Якчанд кӯрпача, гаҳвора, кӯлбори мактабии кӯдакон, дар тоқи пеши тиреза косаву табакҳо ва дар кунҷи хона мизи фарсудаи кӯчаке буд, ки дар зераш сабзию пиёзу озуқаи дигар ниғадорӣ мешуд. Мизбонони мо барои асабӣ шудан ҳақ доранд – фикр мекардам ман. Охир, онҳо Иброҳими Адҳам нестанд, ки тахту тоҷро тарк кунад бо давлати ғафр ифтихор намоёнд.

Рӯзе орифи бузург Иброҳими Адҳам ҷавонеро мебинад, ки гирён аст. Мепурсад, ки чаро нола мекуӣ?

– Аз ғояти танқисиву нодорӣ мегирам – меғӯяд ҷавон.

– Ин ғафру фоқаро ба кадом қимат харидаӣ? – суол мекунад Иброҳим.

Ҷавон ҳайрон китф дарҳам мекашад ва меғӯяд:

– Ман ғафрро роӣгон ёфтаам.

– Барои ҳамин ҳам қадри онро намедониву шиква мекуӣ – тасдиқ мекунад Иброҳим. Агар ту ҳам чун ман ғафрро бо баҳои тахту тоҷу карру фарру шукӯҳу ҷалол меҳаридӣ, ҳамеша саодатманд будӣ.

Азбаски парвози мо вақти зӯҳр буд, фарзандони Қутбиябону – Далеру Нигорро бо худ гирифтем ва ба зиёрати пайкараи устод Рӯдакӣ рафтем. Субҳи офтобӣ таҷаллизори зебӣ буд ва заминро осмон дар ҷашми орзуманди мо маншаи ҳайру рифъат менамуд. «Рӯзе, ки ман хушбахтам, Порис ҳам зебост» – гуфтааст нависандаи фаронсавие. Он рӯз ҳам Душан-

бе – пойтахти зебоии дунё буд. Гулҳову фаввораҳои пиромуни пайкараи Одамушшуаро паёми абадият мегуфтанд, маҷнунбедҳои хиёбон салои ишқ мезаданд, осмони нилӯчашм мучассамаи поки маъсумият буд. Мо гулҳои аз роҳи зеризаминӣ харидаамонро дар пояи ҳайкал гузоштем ва аз рӯи қарордоди қаблӣ ба мушоира оғоз намудем. Далеру Нигор низ баробари мо Рӯдакиҳонӣ мекарданд. Дар гирду атроф касе набуд ва ин бемустамеъ будан моро шердилу ҷуръатманд мекард. Як зани солдидае, ки дар наздикии мо бо наберачааш сайругашт мекард, пеш омад ва шояд ин манзара дар чашмаш булбаҷаб намуд, ки гуфт:

– Духтарон, шумо репититсия кардосетон? Шумо аз кадом организатсия?

– Мо аз созмони «Дилҳои ошиқ» – ҷавоб дод Мунираи шӯҳ ва қоҳ-қоҳ хандид. – Бо ҳидояти диламон маҳфили муошира ороштаем.

– Да?! – хитоб кард зан ва дар ҳараки зерӣ маҷнунбед нишаст – Молодцы, молодцы, девочки – гуфт ӯ – Давом диҳед, ман жюри мешавам.

– Хуб – гуфт Мунира – Биёед, духтарон, байтҳои устод Рӯдакиро дар васфи офтоб мехонем. Касе дармонад, ба ҷамамон яхмос меҳарад – ва ҳудааш шурӯъ кард:

*Аз Хуросон парвази товусаи
Сӯи Ховар мехиромад шоҳу каш.*

Мавҷудабону ӯро идома дод:

*Меҳр дидам, бомдодон чун битофт,
Аз Хуросон сӯи Ховар мешиитофт.*

Дилбар низ давоми шеърро меҳонад:

*Офтоб ояд зи бахшаи зӣ Бара,
Рӯи гетӣ сабз гардад яксара.*

Нигору Далер низ офтобнома медонистанд:

Нигор: *Бе рӯи ту хуршеди ҷаҳонсӯз мабод,
Ҳам бе ту чароғи оламафрӯз мабод.*

Далер: *Ба ҳичоб андарун шавад хуршед,
Гар ту бардорӣ аз ду лола ҳичеб.*

Ман низ як байти офтобӣ хондам:

*Хуршедро зи абр дамад рӯй гоҳ-гоҳ,
Чунон ҳисорие, ки гузар дорад аз рақиб.*

– Э-э, бо даҳолати офтоб ҳам аз шумо яхмос рӯёнида намешавад. Шояд абр мадад кунад – гуфт Мунира ва ҳудаш оғоз кард:

*Чархи бузургвор яке лашкаре бикард,
Лашкар-и абри тираву боди сабо нақиб.*

Мавҷуда:

*Он абр бин, ки гиряд чу марди сӯғвор,
В-он раъд бин, ки нолад чун ошиқи каиб.*

Дилбар:

*Тунд аз миёни дашт ҳаме бод бардамад,
Барқ аз миёни абр ҳаме баркашиад қазиб.*

Нигор:

*Набиди равшан чу абри баҳман
Ба назди гулшан чаро наёри?*

Далер:

*Яхча меборид аз абри сиёҳ
Чун ситора бар замин аз осмон.*

Ман:

*Алам абру тундар бувад кӯси ӯ,
Камон одиянда шавад, жола тир.*

– Шуд, шуд, офарин – нидо кард сардовари мо – зани зери мачнунбед. – Ҳамаатон бурдед! Шумо моро ҳам ҳайрон кардеду ҳам хурсанд. Ҳайрон барои он ки чунин мушоираи бешунавандаро дар умрам надидаам, хурсанд барои он ки зиёиёни ҳамнасли мо андак урусмизоч буданд, Шумо ба асли худ бармегардед.

Мо, гӯё кори мӯхташамеро анҷом дода бошем, пирӯзу қаноатманд бо пайкараи устод Рӯдакӣ, бо зани зери мачнунбеду наберачаи навқадами ӯ, бо Далеру Нигор, бо Душанбеи афифу атргардон – шаҳри оғозҳои парвозҳову эҷозҳои бемасал, бо чаманҳои чамон, бо гулу майсаҳои урдибиҳиштӣ, бо офтоби файзгустару абрҳои покгавҳар падруд гуфтем ва сӯи фурудгоҳ равон шудем. Раҳораҳ дуои ҳазрати Рӯдакӣ иршодбахши мо буд:

*Бахту давлат, ки пешкори туянд,
Нусрату фатҳ пешёри ту бод!*

...Ин фарози баҳороғӯш нерӯи онро дорад, ки фикрҳои фаллачи маро сууд бахшад ва рӯҳи қолабиву дастурияро файласуф кунад. Бачаеке дар наздикии мо бузу гӯсфандҳояшро меҷаронад ва раҳораҳ тарона меҷонад:

*Суруди Рӯдакӣ шуд зинда акнун,
Расида авҷи Фирдавсӣ ба гардун.*

Бузургтарин шоирони Аҷам ҳам мусиқишинос ва ҳам хонандаву навозанда буданд, мисли Рӯдакӣ, Хайём, Мавлоӣ Рум, Амир Хусрав, Ҳоҷа Ҳофиз, Маҳастӣ, Шайх Камол, Дарвешалии Чангӣ...

*Ба савту навою ба сити маъонӣ
Тараббаҳии рӯҳам, фараҳзои ҷонам –*

мегӯяд устод Рӯдакӣ. Ӯ номи асбобҳои музикиро дар шеър
чунон меовард, ки нафари номуҳаққиқ ҳам чузӣи муҳимми
зиндагии шоир будани нағмаю навро дармеёфт:

*Барбати Исову лавнҳои Муродӣ,
Чанги Мудакниру нойи Чобуки Чонон.*

* * *

*Боз ту беранҷ бошу чони ту хуррам
Бо наю бо руду бо набиди Фаронӯз.
(номи маҳаллае дар ҳаволии Самарқанд).*

* * *

*Рӯдакӣ чанг баргирифту навохт,
Бода андоз, к-ӯ суруд андохт.*

* * *

*Дӯсто, он хурӯши барбати ту
Хуштар ояд ба ғӯшам аз танбӯр.*

* * *

*Фохта бар сарв шоҳруд баровард,
Захма фуру ғишт зандроф ба танбӯр.*

Аз дуродур, аз он сӯи кӯҳҳои сабзгардану лолагардон
начвои Зарафшон меояд. Зарафшон солики содиқи тариқати
ишқ аст, ки аз пири иршодаш – Самарқанд дуёи роҳ мегирад
ва сӯи Бухоро роҳ мепӯяд. Замоне буд, ки ду солики ҳамдӯш
ин ҷодаро месипарданд: Рӯдакӣ ва Зарафшон. Дар он фарози
покдоман ҳаёли ман низ соликонаву ошиқона сӯи Бухоро бол
мекашад. Ман ханӯз намедонистам, ки даҳ сол баъд, тобисто-
ни соли 1998 бо умеди ҷустуҷӯи нақшу осори Рӯдакӣ ба Бу-
хоро хоҳам рафт. Вазири онвақтаи фарҳанги ҷумҳурӣ, инсони
муаззамҷавҳар Бобоҳон Маҳмадов ҳайати меҳмонони вилоя-
ти Суғдро, ки барои ширкат дар рӯзҳои фарҳанги Тоҷикистон
ба Тошканд омада буданд, хуш истикбол кард ва гуфт:

– Шумо аз рӯи барнома ба Хоразм меравед. Хоразм ҳам

азимтарин мазҳари фарҳанги ориёии мост. Зеботарин ёд-горҳои аҳди куҳан ҳанӯз дар Урганҷу Кот бегазанд мондаанд. Бояд мову шумо бо ҷашми ибрату иззат ба гузаштаи худ бингарем.

Фардои он рӯз, ки тайёраи мо ба самти Бухорову Урганҷ парвоз мекард, нахуст дар Бухоро фуруд омад. Ҳайати вакилони Хатлон бояд меҳмони Бухоро мешуданд. Аз берун овози карнаю сурнай дили моро ба рақс меовард. Ман, ки тамоми умр як одамаки қолабиву чадваливу дастурӣ будам, ин бор бо ҷасорати ғайриинтизоре бидуни иҷозаи роҳбарони ҳайат дар Бухоро фуруд омадам. Баъди бозгашт, вақте ки аз ман сабаби ин бенизомиро пурсиданд, ба ҷои далел ин сурударо манзур кардам:

*Салом, субҳи Бухоро, салом, нафҳаи гулҳои бостон,
Салом Кавсару Рукниву Мӯлиёни ман.*

*Чи сон идомаи раҳ мекунам, ки
бар салони тайёра дохил шуд
нафаси ёри меҳрубони ман.*

*Чи сон идомаи раҳ мекунам, ки нолаи най меояд,
нолаи гарми устухони ниёғони ман.*

*Ҳамсафар! Нолаи хуни маро мешунавӣ?
Хуни ман медиҳад овоз: Бухоро! Бухоро! Бухоро!
Омадам. Сӯи оғозҳои рӯшани худ.*

Ҷониби матлаи хуршеди ориёнӣ.

*Меъваи маърифатам хоҳад дод
боғи Исмоили Сомонӣ.*

*Хутути мақбараширо
ба нигини дили худ интиқол хоҳам кард.*

*Аз дарахтони пир
азизи гумишудаеро савол хоҳам кард.*

*Омадам. Хонақоҳе кӯҳна
интизори мани дарвеш аст.*

Ҳар чӣ бином, ба дили ман хеш аст.

*Кабӯтаре шояд
ҳолиё дар фарози мадрасаи Мири Араб
мақдамавро нигарон аст.*

Як паризоди булӯрин, яъне фаввора
 дар бари обидае гирён аст.
 Дар хиёбони шабогӯше
 сози гижжакнавози нобино
 ҳамчунон дасти Ҷабраил
 дили урёни маро мешӯяд.
 Ман дар оҳанги бирешии заданаи мешунавам:
 Рӯдакӣ рӯд менавозад,
 Тулӯи «Дониш»-и Сино паёми субҳ мерасонад.
 Хоҷаи Нақшбанд мерақсад.
 Айниш тозаҷавон шеъри нахустинаширо
 дар маҳфили орифонаи Садри Зиё меҳонад.
 Эй Бухоро! Эй музанныи пири нобино!
 Дар садои мунаввари ман
 ишқро мебинӣ?
 Ёд дорӣ? Ман барои ту
 Нимашаб шеъри Рӯдакӣ хондам.
 Маст шудам – гуфт як бухори хушёр.
 Хушёр шудам – гуфт як бухори маст.
 Эй масту хушёр! Беътибор мангар
 бар омадану рафтани норавшани ман.
 Ту намедонӣ,
 Омаданҳои нозуки ишқ бе шарфаи пост.
 Ишқ пӯшида чун шаҳомати гижжакнавози нобино.
 Номи ин ишқ Бухорост!

Тамоми бурҷу бораи Бухоро, сутунҳои салобатманду пур-
 нигор, қасру кӯшку кохҳои мӯхташам, масҷиду манорҳои
 аршбӯсу сарфароз, фаршҳои хушнақшу сақфҳои хуштарош
 паёми устод Рӯдакиву пасовандони бузурги ўро медоданд.
 Дар ин миёна фақат мардуми Бухоро (шояд дар назари зоҳир-
 бини ман бошад) дар дилу забонашон ин пайки азизро камтар
 доштанд. Дар ин осоргоҳи бузург – яъне Бухоро ҳама меҳру-
 бон, ҳама хушлаҳну меҳмоннавоз, ҳама покчону бонаҷобат,
 вале беёду аслбохта буданд.

На дар боғи Исмоили Сомонӣ, на дар арки амирони
 манғит, на дар мадраси Мири Арабу на дар пиромуни

Қўшхавз, на дар макбараи Хоҷа Баҳоваддини Нақшбанду на дар зиёраткадаи Шайх Абдулҳолиқи Ғичдувонӣ, на дар деҳистони тумани Шофирком ва хосса, дар Соктарей биҳиштсимо касе аз мизбонон шеър намехонд. Гӯё ҳама афсуншуда бошанд. Гӯё дар миёни он Бухорою ин Бухоро на 70 сол, балки 700 ҳазор сол сипарӣ шуда бошад. Фақат як за-ни 45-50-солае бо номи Инобат, ки дар Бухоро муаллимаи мактабе буд ва ба тавофи мазори Хоҷаи Нақшбанд омада буд, тасодуфан бо мо вохӯрд ва як рӯзи моро мунаввар сохт. Шеърхониву шеърдонии ӯ ба тарашшӯхи мубораки чашмае мемонд дар биёбони чигарсӯхта. Инобат аз Рӯдакиву Аттору Саноиву Мавлавӣ, аз Ҳофизу Камолу Шавкати Бухороӣ ва ҳатто аз Аллома Иқбол олам-олам шеър мехонд.

– Муаллима, Шумо ин ҳама ганҷро аз кучо омӯхтед? – ме-пурсам ман. Ин фазли илоҳист ё ҷавоби азияту худкоҳӣ?

– Шояд башорати ғайб бошад, шояд ҳосили ранчу пӯёӣ – меғӯяд ӯ. – Ман аслан дар Тирмиз таваллуд шудаам. Милла-там ўзбек. Адабиёти ўзбекро низ бо шавқи афрӯхта омӯхтаам. Саодати онро ҳам ёфтаам, ки аз қанди порсӣ даҳон ширин кунам. Шавҳарам тоҷики бухороист. Ростӣ, аз ғафлати ин бу-хориҳо ҳайронам. Дар оғӯши чамананду гулери бӯ намеку-нанд. Рӯдакиву Синоро намехонанд. Агар осори бузургон дар ин бостоншаҳри бўстонсимо себи мамнӯъ ҳам мебуд, бояд густохона онро меканданду мечашиданд. Ин гуноҳашон бу-зурғтарин савоб мебуд.

– Аҳсант, муаллима. Беҳтарин хотирае, ки ман аз Бухоро мебарам, ёди шумост. Ва боз дар хотираи гуловезам чехраи дигаре ҳам ҳаст: Ўлмасакаӣ ғижжакнавоз. Худованд ба ин ромишгари офтобинағма чашми боз надодааст, аммо вақте мусиқии оламошӯби ўро мешунидем, мепиндоштем, ки ҳама бебасаронему як ӯ биност, ҳама гунгонему як ӯ соҳибовост, ҳама маҳкамдимоғонему як ӯ пур аз нафаҳоти кибриёст, ҳама қуфлгӯшонему фақат ӯ шунавост. Навои шаҳоматманди ӯ таърихи Бухороро аз аҳди бостон то имрӯз муассиртару муфассалтар аз таърихномаҳо баён мекунад. Мусиқии ӯ суку-ти бовиқори манораҳои баланд, шукӯху рифъати нигораҳои

қасру кӯшкҳо, рамзу рози ёдгораҳои куҳанро зебо-зебо таф-
сир мекунад, фақат гӯше бояд овард пазиранда, чашме бояд
овард ҷаҳонбинун ниҳонбин, диле бояд овард бедору дӯстдор.
Шоми охирин, ки дар бӯстонгоҳе базми тараб оростанд ва он
то соати сеи шаб тӯл кашид, ман дарёфтам, ки лаззати ин
неъмату наим поянда нест (Бухориҳо барои меҳмон 9-10 навъ
таоми гарм омода мекунам), аммо нашъаи улвии навоҳои
Ҳунарманди Халқии Ёзбекистон Ёлмас-ака (мутаассифона,
насабашро намедонам) ҳанӯз мондагор аст. Соати дуи шаб,
ки навбати суҳанронии ман омад ва ман бо дуруд ба рӯҳи
Одамушшуаро ба хониши шеър пардохтам, яке эҳсос кардам,
ки бо овози ман сози ғижжаки ӯ ҷӯр шуд ва ман аз ин вақту
фазо, аз ин мардуми масту хушёр, аз қоҳ-қоҳу қарсаку аз кул-
ли нидоҳову садоҳо, аз тамоми ҷавҳарбохтаву давронбехтаҳо,
зи фарҳефтаву нафарҳехтаҳо, аз ҳама, ҳама, ҳама раҳо шудам
ва ба рӯзгори устод Рӯдакӣ сафар кардам. Ба он маҷлиси
шӯҳаншӯҳӣ, ки ӯ тасвир мекунад:

*Неъматӣ фирдавс густарида зи ҳар сӯ,
Сохта коре, ки кас насозад чунон.
Ҷомаи заррину фаршҳои навойин,
Шӯҳра раёҳину тахтҳои фаровон.
Як саф мирону Балъамӣ бинишаста,
Як саф Ҳаррону Пирсолеҳи Деҳқон.
Хусрави бар тахти пешгоҳ нишаста –
Шоҳи мулуки ҷаҳон – амири Хуросон.
Он чи бад-ӯ бингарӣ ба ҳикмат, гӯӣ:
Инак Сукроти ҳам Фалотуни Юнон.
Нест шигифтӣ, ки Рӯдакӣ ба чунин ҷой
Хира шавад бе равону монад ҳайрон.*

Ба он шаҳри оинабандони ороста, ки пойтахти фарҳанги
ориёӣ буд. Ба он куҳаншаҳри навтаҷалло, ки аз ҳар бому да-
раш тараннуми шеъри дарӣ меомад, ба он мунавваристоне, ки
номаш феҳристи илму сарлавҳаи ишқ аст. Дар «Маснавӣ»
омадааст:

*Ин Бухоро манбаи дониш бувад,
Пас, бухороист, ҳар к-онаш бувад.*

Имом Ғаззоли мегӯяд, ки «Ҳақ таъолоро чизест дар дили мо, ки бо василаи суруд мусиқӣ ва овози хушу мавзун гавҳари моро бичунбонад ва фуруғеро дар мо падида оварад». Ҳунарманди бузург гӯё чун ҳама асту аслан чун касе нест. Ҳазор ромишгаре ба парда нохун мезанад, аммо дар ин миёна фақат як мизроб пардаи ҷонҳои моро таҳрик медиҳад, мизробии бирешимнавозе, ки ишқу илҳомаш ҳадяи ғайб асту амри шухудӣ он сон ки шайх Саъдӣ гуфта:

*Аз ҳазорон дар яке хезад наво,
З-он ки ҳар кас маҳрами асрор нест.*

Миёни ҷумлаи мутрибону муғанниёни ҳазордастон падидаи истисноӣ будани Ёлмасака низ ҳақиқати мусаллам аст.

Дар қисмати қадимии шаҳри Бухоро, ки дар иртифои сафову барозидагӣ буд, мо қадам ба қадам гумкардаҳои нодири хешро меҷустем. Дар раставу дуконҳои бешумор ҳунармандон машғули қолибофию зардӯзиву заргариву мисгариву наҷҷориву наққошӣ, нигоргариву ғаҳворатарошӣ, хайётиву сандуксозӣ ва мисли ин дигар ҳунарҳои суннатӣ буданд. Тамоми бонувон дар бар пироханҳои атласу хилъатҳои зардӯзӣ ва мардон низ бо дастору ҷомаҳои ғоҳири бухороӣ орошта буданд, ки барои сайёҳон, хосса, барои меҳмонони фарангӣ ҷолибу матбуъ менамуд. Ба ҳар дукон, ки ворид мешудем, ҳунармандон ба мо намунаҳои ҳунари худро тамошо медоданд. Дар дукони заргарӣ мусиқии якмароми путкҳо баланд буд ва ман Мавлоӣ Румро тасаввур кардам, ки ба Салоҳиддини Зарқубу ёрону муридони дигар маҷнунона самоъ мераванду мехонанд:

*Аҷаб нақше падида омад дар ин дукони зарқубӣ,
Зиҳӣ сурат, зиҳӣ маънӣ, зиҳӣ ҳубӣ, зиҳӣ ҳубӣ!*

Дар ин дукон чанд чумлае аз «Наврӯзнама»-и Ҳаким Умари Хайём дар зехнам мучаддад шуд. Мисли он ки Хайём тилоро фишурдаи офтоб ва нукраро фишурдаи маҳтоб номидааст. Ё ривоят мекунад, ки дар шаҳри Бухоро зани девонае будааст, ки бо суханони берабту бемантиқаш мояи масхараву истехзои ҳамагон гардидааст. Рӯзе занони шӯҳшангу ширинкор барои дилхушиву ханда он бенаворо бо зару зевар оро медиҳанду мегӯянд: «Мо туро ба шавҳар медиҳем». Он девонаи барахнапо, ки бори аввал худро бо орояхи тило мебинад, дар сиришташ низ тағйироте падида меояд, ки ба тақаллуми бомантиқу огоҳона шурӯъ мекунад. Вақте бонувони бетарахҳум он зебу зинатро аз ӯ бозпас мегиранд, зани девона дубора ба асли пешин бармегардад ва дубора ҷунунманду савдой мешавад. Яъне тило ба рӯху ниҳоди инсонҳо бетаъсир нест ва ба саломатию иқтидори маънавию ҷисмонии одамон мадад мерасонад. Аммо касе, ки ба ҳаддҳои маъмулии адабу фарҳанг таҷовуз кардааст ва зару зевари бешумореро ба андоми худ овехтааст, дар ғафлати азим гирифтдор аст, зеро намедонад, ки зоҳиру ботини худро музҳик намудааст, ба саги нафси худ мутеъ шудааст, арзишҳои воқеиро ҳеҷ гоҳ нашинохтааст, бастаи сурату дилбохтаи ҳеҷ мондааст.

Рӯзе Султон Маҳмуд аз як канизаш, ки ба доной шӯҳраи замон буд, мепурсад: Аз кучо фаҳмидӣ, ки ман аз тухмаи хушравону шаҳрёрон нестам? Каниз посух медиҳад: Аз он ки ҳарисона ба ғизо менигарӣ ва ба худ ҳазор ороя мебандӣ. Агар аз бузургзодагон будӣ, акси ин корро кардӣ.

Дар дукони заргарӣ заргарбачаи чирадасте ба мо дастбанди зебо тӯхфа кард ва ин армуғони маъсум бароям ангезаи ғазале гардид:

*Даст ба кору дил ба ёр, ёр кучову кор ку,
Бо чӣ шитоб омадам, вой, ки интизор ку.
Рӯд, ки хушк шуд, чӣ монд, қатраи охирин кучо,
Қофила рафт, рафт, рафт, аз пайи ӯ гӯбор ку.
Ташина шудам, ки омадам, ташинаи оби Мулиён,
Ҳодии роҳ ханда зад, гуфт, ки «чӯйбор ку?».*

*Заргари чирае маро тӯҳфа намуд дастбанд,
Гуфтамаш: Андар ин дукон тоҷи гуҳарнигор ку.
Эй ҳама рому боадаб в-эй ҳама лолу басталаб,
Лӯлии шӯҳи кофаре байни фариштазор ку.
Мақбараҳои рафтагон муждаи бостон диҳанд,
Лек зи мондагон бигӯ, мояи ифтихор ку.
Рафт ҳазору як шабат, рафту аз он фасона монд
Қисса бикун барои ман, он яке аз ҳазор ку?*

Бухоро мисли номаи асрор мармузу мастур аст.

– Мо ташнаи оби Мӯлиёнем. Ин чӯи машхурро ба мо нишон диҳед – хоҳиш мекунем мо аз раҳнамун.

– Ин чӯи шодобро акнун фақат дар шеъри Рӯдакӣ чӯед – ҷавоб медиҳад ӯ – зеро аз он ном ҳасту нишон нест.

Ин чӯйбори муанбар, бо он ки гӯиё маҳв шудааст, аслан чӯи саодатмандест, ки укёнуси бузурги шеъри форсиро оғоз бахшидааст ва беш аз ҳазор сол ташнагони суханро оби бақо додааст. Пас ин чӯйбори мӯъҷизабунёдест, ки бо шеъри устод Рӯдакӣ шуруъ шуда ва то имрӯз ба ҳаёти ҷовидонааш идома мекунад. Тақдири чӯйборони маъмулӣ чунин дурахшон нест. Чӯи Мӯлиён ба чӯйбори Рукнобод мушобеҳ аст. Фақат тафовут ин ҷост, ки чӯйбораки Рукнобод ҳолиё низ зиндаву шодоб аст ва чун иқтибоси дилпазире аз бихишт чашмҳоро меафрӯзад. Аммо касе, ки ин байти машҳури Ҳофизӣ Лисонулғайбро хондааст:

*Бидеҳ, соқӣ, майи боқӣ, ки дар ҷаннат нахоҳӣ ёфт
Канори оби Рукнободу гулғашти Мусаллоро.*

бешак, ҳаёл мекунад, ки Рукнобод рӯдхонаи бузурги паҳноварест, ки шоистагии вурудро ба шеъри Ҳофиз ёфтааст. Ё гирем, рӯди Сурхобро, ки Шайх Камол дар ғазалҳояш борҳо ситудааст. Ҳоло як чӯйбори кӯчаке Табрэро миёнабур мекунад, ки дӯш Сурхоби боазамат будааст. Аммо ҳам Мӯлиёну ҳам Рукнободу ҳам Сурхоб дар ҳақиқат бузургу мӯхташаманд, вагарна Рӯдакиву Ҳофизу Камолро ҳеҷ гаҳ таҳрик намедоданд.

«Даст ба кору дил ба ёр». Дар тамоми кӯчаҳои Бухоро ин хуруфи Хочаи Нақшбандро шиору овеза кардаанд. Ин дастури савоб барои хоссон бо мӯхтавои ирфонии худ хидмат мекунад, ба ом бо маънии луғавию воқеияш (зеро дар пештоки тамоми корхонаҳои саноатии шаҳр ин ҳикматро сабт кардаанд). Бешак, ин нукта фалсафаи бузург аст, ки мардумро аз инзивою рукуд ба кору ибтикор меҳонад, рӯҳхоро аз истеъфо ба идомаи рисолат даъват мекунад, дар ҷони ғофилон табли бедорӣ мезанад.

Як рӯзи мо дар оғӯши сабз дар сабзи Соктаре гузашт. Ман аз хутути ҳар барг, аз нақши ҳар девор, аз печу хамаи ҳар раҳ, аз ҳар қатраи оби ҷӯйборони нағмасаро, аз чеҳраи азизи аҳли ин русто асари устод Айниро меҷустам. Ду бонуи ҷавон худро хешу пасованди устод муаррифӣ карданд, аммо иртиботу иттилоъашон, мутаассифона, камтар аз мо буд: Осори устод Айниро нахонда буданд ва нуктае аз рӯзгори ӯ намедони-станд. Шукр, ки лоақал бо хешиву пайвандии он сардафтари калом ифтихор мекарданд. На танҳо он ду нафар, балки кулли бухориён найҳои аз найистон буридаеро мемонданд. Фақат тафовут он ҷо буд, ки инон аз фироқи найзор наменалиданд.

– Аҷаб – рӯҷӯ мекардам ман – Шумо мӯҳри Рӯдакиро дар ҷаридаи ҷони худ намебинед? Шумо бӯи ҷӯи Мӯлиёнро намешамед? Шумо ёди ёри меҳрубонро намеварзед? Шумо овози хуни худро намешунавед?

Шайх Аттор дар «Илоҳинома» менависад, ки «Модари Шопур ба иллати ин ки қасди ҷони ҳамсараш – Ардашерро карда буд, бо дастури подшоҳ аз дарбор тард гашта ва ба дасти мӯбади бузург супурда мешавад, то ўро ба қатл расонад, вале чун мӯбад пай мебарад, ки ҳамсари шоҳ бордор аст ва эҳтимолан ҷонишине барои тахту тоҷ дар шикам дорад, аз куштани ӯ худдорӣ карда ва барои эҳтироз аз бурузи ҳар навъ занну гумоне худро муҳаннас мекунад.

Подшоҳ рӯз ба рӯз пиртару афсурдатар мегашт ва аз он, ки фарзанде надошт, то баъд аз ӯ ба салтанат нишинад, бо андӯх даст ба гиребон буд, то он ки мӯбад рози худро пеши Ардашер ифшо кард ва ўро башорат дод, ки фарзанде аз ӯ дар қайди ҳаёт аст. Он гоҳ Ардашер барои он ки қалби падарии

худро биёзмояд, ба мӯбад дастур медиҳад, ки сад кӯдакро ҳамонанду ҳамсинни Шопур биёроянд, то ӯ фарзанди худро аз байни ҳамгинони худ бозшиносад. Дар ҳақиқат низ падар фарзанди худро аз бӯи ошноӣ бозмешиносад».

Шумо бӯи ошноиро мешиносед? Агар мешиносед, чаро ба мо чунон иродат меварзад, ки бо ҳар меҳмони дигар. Чаро дар чашмҳои меҳрубони Шумо барки шукуфтае чароғон намешавад? Чаро дар садои равшанатон таровиши фараҳи хоссае намешунавем? Чаро дар вучуди азизатон меҳри махсус намебинем. Ё ҳасту намешунавем? Ё ҳасту намефаҳмем? Пас, тақсири Шумо нест, чурми мост. Овози устод Рӯдакӣ меояд:

*Дар раҳгузари бод чароге, ки турсот,
Тарсам, ки бимирад аз фароге, ки турсот.
Бӯи ҷигари сӯхта олам бигирифт,
Гар нашинидӣ, зиҳӣ, димоге, ки турсот!*

Намедонам, мухотабаш кист: шумо ё мо, ё дигару дигарон.

Аз Шайх Аттор ёд кардему манзараҳои Нишопур дар пеши чашмам мусаввар шуданд. Устод Рӯдакӣ ин шаҳри ёрону хоки меҳрубонро қадам ба қадам пӯидааст, ки мегӯяд:

*Дар роҳи Нишопур диҳе дидам бас хуб,
Ангашибаи ӯро наадад буду на марра.*

Имрӯз ҳам деҳистони Нишопур шабеҳи Панҷрӯд аст ва худи Нишопур моноӣ Бухоро. Дар асри XXI ҳам, ки зиндагӣ симову мӯҳтавоҷро ҳар лаҳза мучаддад мекунад, ин шаҳру рустоҳои нобиғахез ҳолу ҳавои суннати худро ҳифз кардаанд, мисли ин ки ҳолиё дар Панҷрӯд ҳам одамонро аспасавору маркабсавор мебинеду дар рустоҳои Нишопур ҳам. Дар Бухоро ҳам ҳалвои пашмаку собунак мечашеду дар Нишопур ҳам. Дар Бухоро ҳам ҳазор-ҳазор сунӣ қадимино зиндаву поянда меёбеду дар Нишопур ҳам. Ҳолиё низ силсиладуқонҳои ҳунармандони чирадаст дар ин бузургшаҳрҳои бостон боз аст ва растаҳову нигористонҳояшон пуропур аз падидаи эҷоз аст.

Дар рӯзҳои таҷлили ҷашни 1100-солагии сулолаи Сомониён мо ба Нишопур – ба ин покшаҳри ишқу ирфон сафар кардем ва моро ҳунарварони дастаи « Бӯи ҷӯи Мӯлиён» бо ин ғазали машҳури устод Рӯдакӣ шодбод гуфтанд:

*Ҳар бод, ки аз сӯи Бухоро ба ман ояд,
Бо бӯи гулу мушқу насими суман ояд.*

Дар миёни ҳодиёни роҳ ду азизи нишопурӣ – шоири ноб-машраб Алиризои Қазва ва донишманди покойин Муҳаммад Борӣ буданд. Алиризо чун ҳамеша мазҳари завқу ибтикор ва ҳазонаи гавҳарнисор буд, ки ҳар қадам шеър меҳонд:

*Қасам ба хок, ба борон, ба субҳи дилбандаш,
Ба ҷойи тозадами кӯчаи Самарқандаш,
Ки то қиёми қиёмат дилам бухороист
Чу модаре, ки ҷудо гашта аз ду фарзандаш.*

– Ин ғазалро ман дар васфи Душанбе сурудаам – мегуфт Алиризо. Душанбе шаҳрест, ки ишқаш бо омадан меояду бо рафтан намеравад. Баъд ба ману ҳамсафари муборакам устод Абдулманнони Насриддин рӯ овард:

– Ман Хучанднома низ дорам ва шурӯъ кард:

*Куштаи ишқаму сисола шаҳиди ғазалам,
Ҷомаи охирате бофтам аз гесӯе.
Гираҳе боз накард аз дили нишобуриям
На самарқанднигоҳе, на хучандабрӯе...*

Дар кӯчабоғҳои Нишопур (таъбири устои фарзона Шафъи Кадканӣ) ҳунармандони кӯчабоғӣ дар ҳайати сурнайчиёну духулнавозону ширинкорону лухтакбозону қавволону раққосон барномаҳои матбӯъ намоиш медоданд. Баъзан дар хатнасурҳои мардуми тоҷик низ ҳамон навъ ҳунармандони халқӣ бидуни даъват пайдо мешаванд, ки ташрифашон фараҳафзост. Баробари ин дар хиёбону гулгаштҳои Нишопур ровиёни Рӯдакиву Мавлонову Ҳофиз ва шоҳномахонон ҳуна-

ри худро манзур менамуданд. Дар ёдам ҳаст, ки рӯдакихоне дар як даст занбӯри асал ва дар дасти дигар гули нилуфар нақш мебозиду шеър мехонд:

*Ҳамчунон кабте, ки дорад ангубин,
Чун бимонад достони ман чунин?
Кабт ногаҳ бӯи нилуфар биёфт,
Хушиаш омад, сӯи нилуфар шитофт.
В-аз бари хушбӯй нилуфар нишаст,
Чун гаҳи рафтан фароз омад, наҷаст.
То чу шуд дар об нилуфар ниҳон,
Ў ба зери об монд аз ногаҳон.*

Бешак, тамоми Эрон ошиқи устод Рӯдакист ва Нишопурро намуна овардани ман мисли катраест, ки аз дарё ҳикоят мекунад. Нилуфар гуфтему кишвари нилуфарӣ дар баробари чашмамон тулӯъ кард. Одамушшуаро мегӯяд:

*Хоре, ки ба ман – дархалад андар сафари Ҳинд,
Беҳ, чун ба ҳазар дар кафи ман дастаи шаббӯй.*

Ишқи устод Рӯдакӣ ба Ҳиндустон ба ҳадде афрӯхтааст, ки дар тамоми осораи ин чаратсаи меҳро мебинем. Ишқи Ҳиндустон низ ба устод Рӯдакӣ 1150-сола шудааст. Тамоми таъкиранигорони Ҳинд номи хучастаи устодро дар оғози феҳристи шеър ва ишқу иродати худ зикр кардаанд, зеро собит буд, ки:

*Бо ҳар кӣ суҳан гӯям, агар хоҳаму в-ар не,
Авалсуҳанам номи ту андар даҳан ояд.*

Аслан устод Рӯдакӣ бо чашму дили ҷаҳонбину ниҳонбин ба кадом мулку макон сафар кардааст? – ба худ суол медиҳам ман. Дар кадом кишвар ташрифи воқеи доштааст, ба кадом диёр сайру сулуки рӯхонӣ намудааст? Ў чун ҷуғрофидони беҳамто номи шаҳру дарёву кӯҳу давлату мамолики бисёрро зикр мекунад: Хуросон, Варазрӯд, Мовароуннаҳр, Сиистон,

Сориён, Шарвон, Обаскун, Рай, Сарахс, Нишопур, Тароз, Хинд, Макка, Миср, Яман, Уммон, Чин, Хутан, Чандон, Бағдод, Бадахшон, Фархор, Дарвоз, Юнон, Рум, Танча, Ҳабашистон, Ому, Чайхун, Нил. Максуди ман ин нест, ки харитаи мусофирати устод Рӯдакиро мурағтаб созам. Аммо мусофирати воқеи ва сулуки ботинӣ вақте яксамт мешаванд, чӣ эъҷозҳое падида меоваранд.

Тимсолҳои бути Кашмиру бути Тарозу бути Фархору бути тотор дар чакомаҳои устод борҳо муқаррар мешаванд. Ин нозанинон мисли Шамъи Чигил тимсолҳои рӯйёӣ нестанд ва ҷои тарғид нест, ки устод он зебоиҳои ростинро бо ҷашм сӯҷуд кардааст. Магар як нафари беиттилоъ метавонист ҷунин ғӯяд:

*Фархор бузурғу нек ҷоест,
Ғар мавзи он бути навоист.*

Як байти устод таърихномаи рӯшани як макон аст. Яъне дар Фархор муғанниву ромишгару нағмасарои бемисле зиндагӣ мекунад, ки овозаи ҳунараш то Бухоро ва то дурдасти дигар рафтааст ва ин ҳузури бути навогар Фархорро дар ҷашми ҳамагон маҳбубу боазамат мекунад.

Дар дунё ҷойгоҳе ҳаст, ки зиёрати он ба инсонҳо ҳуҷҷати милоди нав мебахшад. Агар дарё он сӯ равад, маҷрояш дигар мешавад, агар бод ба он ҷониб пар кашад, бодӣ муҳолиф ҳам буд, мувофиқ мегардад, агар кофаркеше ба он ҳарам руҳсати вуруд ёбад, мӯъминие бурун меояд. Вале сафари рӯҳонӣ низ ба Каъба ҷун сафари воқеи саодатбахш аст. Бе ҳеч шак, устод Рӯдакӣ шояд бо пову сар, шояд бо андешаҳои озодпар, шояд бо ҷону дилу рӯҳи музаффар дар нимаи дуёми ҳаёташ ба он ошёнӣ қудс таширӣ бурдааст. Вағарна намеғуфт:

*Аз Каъба калисиёнишинам кардӣ,
Охир дар қуфр беқаринам кардӣ.
Баъд аз ду ҳазор саҷда бар дарғаҳи Дӯст
Ай ишқ, чӣ бегона зи динам кардӣ.*

Ин рубой гӯё зиндагиномаи Шайх Санъон аст ё ишорат ба холи шайтон. Аммо шайтон ханӯз ба Ҷаноби Ҳазрати Рубубият сачда мекунад. Ёро мегӯянд, ки Худо туро аз хидмат маъзул кардааст, ту то қиёмат малъун хоҳӣ буд, пас, чаро боз бо сидқи пешин сар ба сачда афкандаӣ, шайтон посух медиҳад: «Ё маро аз рутбаи пешинам маъзул кардааст, аммо худро аз мартабаи худой нагирифтааст. Пас чаро сачда накунам?» Оқибати кори Шайх Санъон ҳам равшан аст. Ё баъди девонагиву бегонагиҳо боз ба ишқи ростин мусаллам мешавад. Ва устод Рӯдакӣ низ аз ишқи канизони некӯву бутони зулфчавгону дилбарони бадеъи ҷаъдрайҳон ба тадриҷ ба сӯи ёри ягона меравад:

*Эй нолаи пири хонақоҳ аз ғами ту
В-эӣ ғиряи тифли бегуноҳ аз ғами ту.
Афғони хуруси субҳгоҳ аз ғами ту,
Оҳ аз ғами ту, ҳазор оҳ аз ғами ту!*

Чӣ басе байту рубоиву ғазалу қасоиди устод аз таъсиру тасвири бодаи муфарреҳ гулгун шудааст. Аммо ин шароби гуноҳ низ бо гузори айём шароби мубоҳ гардид:

*З-он май, ки ғар сиришке аз он дарчакад ба Нил,
Сад сол маст бошад аз бўйи он наҳанг.
Оҳу ба дашт агар бихурад қатрае аз он
Ғуррандашар гардаду н-андешад аз паланг.*

Ин ваҳйномаи устод ба ҷонҳои ғафлатманд башорати ишқи сармад медиҳад.

Мардуме ҳам ҳастанд, ки ҳеҷ гоҳ аз ғафлат то огоҳӣ роҳеро намепӯянд. Мисли тимсоли коммунисти мутлақ аз як филми коргардони машҳури гурҷӣ Отар Иосиоляни, ки дами назъи ҷон фарёд мезанад:

– Ман тамоми умр коммунисти беҳудо будам. Аммо ҳоло, ки мемирам, падари рӯҳониро даъват кунед.

Вақте ки роҳиб меояд, миранда нидо мекунад:

– Падар, асли ҳақиқатро гӯед, ки он дунё вучуд дорад ё не?

– Ҳамааш беҳуда. Вучуд надорад – ҷавоб медиҳад роҳиб.

Ин лаҳза писараке ба хона медарояду бонг мезанад:

– Шумо чиҳо мегӯед, падар! Чаро вучуд надорад! Бе ҳеҷ шакку тардид вучуд дорад!

– Ором шав, писаракам, – мегӯяд роҳиб. – Он дунё барои ту ҳасту барои ин (ба коммунист ишора мекунад) нест.

Аммо дар шеъри устод Рӯдакӣ як ҷоддаи дарози мунаввар ҳаст, ки роҳии покрави моро охиставу пайваста аз ишқи маҷозӣ ба ишқи ҳақиқӣ мебарад. Аслан, ишқ агар заминист ва агар осмонӣ, дар ҳар ду маврид ҳам инсонии одиро мазҳари мӯъҷизаҳо мекунад. Пас, ҳукм кунед, ки ишқ бо инсонии ғайриодие ва шоири ғавкулҳадде чун устод Рӯдакӣ чӣ эъҷозҳое кард.

Зоҳиде дар канори чашмасори мусаффо, дар андаруни боғе дилкушо меҳробу маъбаде сохта ва сар ба сачда афканда буд. Исиро ба он ободӣ боре гузар афтод. Зоҳид аз ӯ хост, то ба иҷроӣ як талабаш ба пеши Худованд мадад кунад. «Меҳоҳам, як зарра ишқи илоҳӣ маро расад» – гуфт ӯ. Исай дуё кард ва рафт. Баъди чандин рӯз, ки ба он макон бозгашт, дид, ки бӯстон хушкидаву чашма беоб монда, маъбад сарнигуну меҳроб шикаста ва зоҳид ба кучое ғайб задааст. Ба суроғаш рафт ва ӯро дид, ки дар сари кӯҳе маҷнунона нишастааст ва ҳамаи дору надору имрӯзу парерро аз ёд бурдааст, фақат даст ба домони осмон мезанад, ки ишқ он ҷост. Исай ба шигифт омаду гуфт:

– Як зарра ишқ, ки бо ту чунин кард, аз он бештараш чиҳо мекард?!

Гоҳе меандешам, ки чаро ба шоирон низ унвони девонагӣ медиҳанд. Магар барои ин ҳукм далел доранд? – Оре, доранд – посух медиҳам ба худ, зеро аз ҳамон як зарра ишқи илоҳӣ, ки зоҳид орзу карда буд, шоирони бузург бархурдоранд. Аммо ин ворастагиву девонагӣ муродифи нубуғу фарзонагист ва устод Рӯдакӣ боз ҳам пешвои ҳамаи Маҷнунон аст, ки масту шӯрида месарояд:

*Ба ҷаҳон родмард бисёр аст,
Ишқ бар ман ҳамекунад парвоз.*

Ва идома медиҳад:

*Дилам чун арзане, ишқи ту кӯҳе,
Чӣ сой пеши кӯҳе арзанеро.
Биё, инак ниғаҳ кун Рӯдакиро,
Агар бечон равон хоҳӣ танеро.*

Аслан Рӯдакӣ ринд аст ё порсо?

Дар чашми ман ринд аст.

Зоҳид аст ё ошиқ? – Бешак, ошиқ!

Сӯгвор аст ё масрур? – Бештар масрур.

Кӯр аст ё бино? – Ҷовидон бино! (Бо он ки ўро дар охири умраш аз дидаи боз маҳрум сохтанд, аммо чашмони одамшиносу оламбини устод Рӯдакӣ барои мову шумо ин ҳама ёдгорҳои зеборо, ки бузургтарин мусаввараи муҳаббат аст, ба мерос гузошт).

Агарчи зӯҳду порсой фақат фазилати сутудаи инсон аст, танҳо бо он вачҳ зоҳидону порсоён гоҳе дар шеър мавриди мазаммату таъна қарор мегиранд, ки баъзан аз андоза берун қолабиву дастуриянд ва бо зӯҳди худ дар гирдогирди дигарон мепоханд, хатти масдуд кашанд.

Овардаанд, ки зоҳиди покимоне, ки фақат бо сучуду тоату намозу зикр ва кирдорҳои неку савоб зист, ногаҳ бо гунаҳкорон дар сақар афтод. Дӯзахиён аз ӯ пурсиданд, ки бо чӣ ҷурме ҳамкисмати мо шудӣ, посух намедонист. Аммо хотиф нидо дод, ки бо айби бадгумонӣ ту дар ин оташкада афтодӣ. Ёддорӣ, ки нимашаби зимистоние ту машғули вирд будӣ ва ногаҳон дари ҳамсоят бо шиддат боз шуду пӯшида гашт. Марди ҳамсоя дар мусофират буд ва зани ҷавону дилрабоияш дар хона танҳо мезист. Ту он шаб фикр кардӣ, ки марди бегонае ба мулоқоти ӯ омад дар ҳоле, ки боди хашмини шаби дайҷур дари ўро бикшодаву баста буд. Барои ҳамон бадгумонӣ ту имрӯз маҳкуми нор шудӣ.

Риндӣ бисе румантикаҳо дорад. Агар ба ман иҷоза медоданд, ман покиву утуфати ботин ва ҷавонмардиву ҳимматро низ дар дохили ин маҳфум ҷо меодам. Рӯдакӣ ринд аст, яъне зебост, яъне ворастваву озод аст, яъне парвозхоҳу нишотманд

аст, яъне масту ошуфтаву исёнчӯст, муғаннии ҷоннавоз аст, наққоши тасвиросоз аст, Ошиқ аст, Шоир аст, Инсон аст.

*Ба ҳусни савт чу булбул муқайяди қафасам,
Ба ҷурми ҳусн чу Юсуф асири зиндонӣ –*

мегӯяд ӯ. Ва мо ҷавонмарди Юсуфсимоеро мебинем, ки бо нағамоти лохутии рудаш ва азамату шаҳомати сурудаш дар Хуросону Ҳинду Чину Араб мояи ҳубиву неқномист.

Рӯдакӣ тимсоли Наврӯз аст. Чунон ки зиндагиву баҳору зебӣ аз Наврӯз оғози сабз меёбад, мубтадои шеърӣ Аҷам низ устод Рӯдакист. Азбаски ҳар чинс ба чинси худ гароиш дорад, гароиши устод низ ба баҳору Наврӯзу найсону урдибиҳишту фарвардинҳост:

*Чун сипарам неҳ миёни базм ба Наврӯз,
Дар маҳи баҳман битозу ҷони адӯ сӯз.*

* * *

*Гул дигар раҳ ба гулситон омад,
Вораи боғу бӯстон омад.*

* * *

*Омад ин навбаҳори тавбашикан,
Парниён ғашт боғу барзану кӯй.*

* * *

*Ба навбаҳорон бистой абри гирёнро,
Ки аз гиристанӣ ўст ин замин хандон.*

* * *

*Омад баҳори хуррам бо рангу бӯйи тиб,
Бо сад ҳазор нузҳату оройиши аҷиб.*

Бо ҳамин абёти баҳоровез иктифо мекунем, вагарна кулли осори ўро бояд ин ҷо кӯчонем. Аммо хонандаи адошинос бо-вар мекунад, ки устод аввалин мубашшири Наврӯзу навбаҳор

дар шеъри Ачам аст. Аввалин парастуи хушбашоратест, ки дили баҳорҷӯи моро ба фасли оғозу парвозу эҷоз ҳидоят мекунад.

Гулҳо дар нигоҳи ман – ибтидои ҳама утуфати дунёянд. Боре ман тасмим гирифтам, ки аз девони Рӯдакӣ тамоми гулҳоро ҷамъ оварам, чунон ки замоне тамоми рақибонро аз ғазалҳои Камол берун оварда будам.

– Ин гулҳоро чӣ кор мекуни? – пурсид хоҳарам Матлубабону.

– Гулнома месозам. Ба ту ва ба тамоми хубони олам ҳадя мекунам – посух додам ман. Баъди чанде ин тасмим аз ёдам рафт ва гулҳои устод Рӯдакӣ дар ҷаманистони атровези ашъори ӯ пайдову пинҳон монданд. Аммо ҳоло меҳоям, бо нишоти кӯдакона чанд шоҳи муанбарро аз он гулистони улвӣ берун кашам ва ба шумо манзур созам. Ба шумо, яъне:

– ба духтаре, ки ҳанӯз дар умраш аз касе як шоҳи гул ҳам ҳадя нагирифтааст;

– ба гулдоне, ки ҳанӯз саодати ҳамоғӯширо бо гуле наёфтааст;

– ба арӯсе, ки вучуди мастураш дар остонаи зиндагии нав меларзад;

– ба модари ҷавон, ки бори нахустин тифли якрӯзаи худро ба сари синааш пахш мекунад ва дуруди Худовандро мешунавад. Оре, оре, тифли навпаём ҳолиё аз коргоҳи офариниш омадааст ва қосиди некӯфолест, ки саломи Парвардгорро ба оламиён меорад;

– ба пирзани хонаи пирон, ки аз тиреза ба дунболи субҳ менигарад ё ба дунболи умр, ки доманафшон гузашту гарди хотираҳоро ба ёдгор гузошт. Шаст сол қабл дари манзили ӯ ҳама рӯза боз мешуду дасти меҳрубоне як гули садбарг меовард. Ҳоло афсӯс, ки садбарги умр сад барг шуду дигар ҳеҷ дастеву ҳеҷ дастагуле ба шодбодии дастони ӯ намеояд;

– ба шоири оянда, ки баъди рафтани мо муждаи милод медиҳад ва роҳу рӯҳи Одамушшуароро оғози тоза мебахшад. Афсӯс, ки ман аз лаззати мутолиаи шеъри офтобии ӯ маҳрумам;

– ба Ту, яъне ба касе, ки бо иродати беғуруб дуруди маро мепазирӣ, гуноҳамро мубоҳ меҳонӣ, иштибоҳамро бо васлаи муҳаббатат ислоҳ мекунӣ, сидки маро ба пардаи шак чо на-медихӣ, ҳуруфи маро ба ниҳонхонаи чон рухсати вуруд мебахшӣ. Ба Ту, ки сириштат тозатару зеботар аз субҳҳои урди-биҳишт аст ва боре дар гиребони касе ғубор начустай. Пас, аҷзу зиллати гуфтори маро узр бинеҳ ва ин гулҳои аслу маҷозро аз гулшани биҳиштии он азизи Панҷрӯдиву Са-марқандиву Бухорой, он шоири ҳамаҷоиву ноқучой, он тоири заминиву кибриёӣ, ки ишқу пиндорҳои бекарону беҳудудаш бартар аз ҷуғрофиёи ду оламанд, бипазир:

*Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур,
Чун панҷаи арӯси ба ҷинно шуда хазиб.*

* * *

*Мӯрд ба ҷойи савсан омад боз,
Май ба ҷои арғувон омад.*

* * *

*Аз гесӯи ӯ насимаки мушк ояд
В-аз зулфаки ӯ насимаки настарван.*

* * *

*Бунафшаҳои тарӣ хайл-хайл сар бар кард,
Чу оташе, ки ба гӯгирд бардавид кабуд.*

* * *

*Ба гунҷаи ту шакарханда наишғаи бода,
Ба сунбули ту дури гӯш мӯҳраи афъо!*

* * *

*Гирди гули сурх – андар хатте бикашидӣ,
То ҳалқи ҷаҳонро бификандӣ ба ҳалолӯш.*

* * *

*Кабт ногаҳ бӯи нилуфар биёфт,
Хушиаш омад, сӯи нилуфар иштофт.*

* * *

*Якчанд рӯзгор ҷаҳон дардманд буд,
Беҳ шуд, ки ёфт бӯи суманбодро табиб.*

* * *

*Маҷлис бояд бисохтан маликона
Аз гулу аз ёсамину хайриш алвон.*

* * *

*Ҷомаи заррину фариҳои навойин,
Шӯҳра раёҳину тахтҳои фаровон.*

* * *

*Аё савсанбуноғӯшо, чӣ дорӣ
Ба раишки хештан ҳар савсанеро?!*

* * *

*Бибурда наргиси ту оби ҷодуи Бобил,
Кушода гунҷаи ту боби мӯъҷизи Исо.*

Ман ҳанӯз бориши борони навбахорро дар мисраъҳои муаттари устод Рӯдакӣ мешунавам. Ҳанӯз таҷаллии нуровези офтобро дар қуллаҳои мушаъшаъи шеърӣ ӯ мебинам. Ҳанӯз мебинам, ки ёсуманҳо симрада мешаванду атр мепарокананд, мӯрдзорон тулӯ мекунанду кӯдакони мурудрабо меоянд ва пушти ин дидану шунидану шамиданҳоям дасти эъҷозманде руд менавозад.

Чунон ки муаллифи гулҳо баҳор асту муаллифи шабнамҳо осмон ва муаллифи гавҳарҳо садафҳои моҳи найсон, муаллифи нахустин ваҳйномаҳои муҳаббат низ устод Рӯдакист. Ва ман саодатмандам, ки чанд нуктаи кӯтоҳро аз ин ишқномаи зебо барои дили шумо ё барои дили худам хондам. Ҳафт сол қабл ин номаро шурӯъ кардам ва дар саҳифаи ҳафт нукта гузоштам. Гуфтам, ки бо ин ҳарзанавардӣ ба кучо меравам ва посух додам: Ба ҳеҷ ҷо! Магар хонандае дорам? Надорам. Магар паёми устод Рӯдакиро метавонам лоақал барои нафаре боз расонам? – Наметавонам. Вале баъди ҳафт сол рӯзе баро-

дари шарифгавҳару олиназар Носирҷон Салимӣ ба ман гуфтанд:

– Фарзона, ман сафарномаи Ҳиндустони Шуморо аз маҷаллаи «Садои Шарқ» хондам. Гуфтани будам, ки насри шумо ба шеър мемунад.

– Хурдагирон маро таъна мезананд, ки назмам шабеҳи наср аст.

– Шумо чанд сол қабл гуфта будед, ки Рӯдакиномаи мансур менависед. Кучост он? Ман орзуманди мутолиаам.

– Рӯдакинома? Оре, хатман ба Шумо меорам.

Ба худ гуфтам, ки, ҳазор шукр, инак як хонанда пайдо кардам. Ба эҳтироми ӯ нуқтаи ҳафтсоларо хат мезанам ва бори дигар мегӯям : Бисмиллоҳ...

Ва дар поёни ин номаи пурғалат аз рӯҳи субҳпартави устод Рӯдакӣ барои кӯтаҳиҳову кӯдакиҳоям узр мецоҳам, зеро мисли тифле будам, ки бо чӯби дароз мецоҳад аз осмон ситораҳоро барканад ва ба мардум ҳадя кунад.

Устои фарзона, бисёр узр ниҳед, чун дар ин номае, ки ба унвони Шумост, мани беқайд ин қадар ҳасби ҳол гуфтам ва ҳадиси волидонамро баён кардам. Аммо Шумо, оре, худ Шумо бароям оина армуғон додед, то ман гузаштаи худро бингарам, ба аслу насабам андешам, волидони маънавию воқеии худро ёд кунам, дарёбам, ки аз кучо оғоз шудаам ва ба кучо раҳ месипарам. Ман бо фурӯғи иршоди Шумо ба гузаштаи худ сафар кардам дар ҷустуҷӯи решаву маншаву бунлоди худ, дар суроғи ҷашмаи оғозу матлаи эҷоди худ, дар марҳалаи пеш аз милоди худ. Хотираҳои азалии худро варақ задам, то симои мунаввари Шуморо мучаддад кунам ва ҷеҳраи он азизонеро, ки партавашон дар ҳаёти ман нисор шудааст. Яъне ин нома ҳанӯз нотаом аст, зеро якеро ҳам аз ҳазор ҳамоно иброн накардаам. Шумо гуфта будед, ки:

*З-омада шодмон бибояд буд
В-аз гузашта накард бояд ёд.*

Аммо бо вучуди ин ҳидоят ҳамеша аз гузаштаву пору парер ёдовар мешудед ва рӯзгори рафтаро муродиф ва мубта-

дои оянда медонистед. Магар «Қасидаи пирӣ» баёни умри гузашта нест? Аммо чунин вучуди ҳамешасабзу абадзинда магар ба завол мусаллам мешавад? Савганд, ки не! Устои беназир! Ман чаро қиссаи падару модару чадди дигарамро бозгуфтам? Зеро бисёр меҳостам, ташхис кунам, ки муҳаббатам ба Шумо ва пасовандони беназиратон аз кучо оғоз мешавад. Матлаи меҳр кучо, маншаи ихлос кучост? Умедворам, ки ин гуноҳи бандаро бузургону хурдон мебахшанд, зеро чашми ниҳоншиносашон дар таҳи ин пиндори сода нийяти савобро мебинад. Устои бузург, муроди ман аз ин ручӯи муфассал ифшои ҳамин нуктаи кӯтоҳ буд, ки гӯям: Ман ҳам аз муридонам. Ман ҳам аз волагони шеърӣ ноби шумоям. Бинед, чӣ ҳуруфи одӣ, вале барои далели ин иддио бояд 1150-сола рахро вопасу вопеш мерафтам. Пас, узр ниҳеду муҳаббати маро бовар кунед:

*Дар пеши худ ин нома чу булкома ниҳам,
Парвин зи сиришки дида бар чома ниҳам.
Бар посухи ту чу даст бар хома ниҳам,
Хоҳам, ки дил андар шикани нома ниҳам.*

Бо ишқу сипоси ҷовидона :

*Фарзона.
2 сентябри соли 2007*

МУНДАРИЧА

Шоири фарзонаи дил	5
Бо умеди рӯшноӣ	9
Сухани мумиёӣ гӯӣ	12
Шеърӣ хокӣ, шеърӣ обӣ	13
Падруди офтоб	21
Армуғоне аз азал	30
Дарёи сӯзон	36
Китоби бетафсир	44
Қанди баста	47
Саломи урдибиҳишт	55
Мучассамаи ҳикмат	60
Нома ба устод Аскар Ҳаким	62
Салои тавҳид	65
Раҳнаварди уфуки нилуфарӣ	67
Эй ёдҳои гарму чарогон	71
Шеър дар чавҳари зеҳни хонанда	75
Паёми гули ёс	83
Хуршедҳои шаҳри меҳолуд	89
Хучастаномии наврӯзӣ	123
Ҳалқабанди зиёву зебой	125
Тулӯи одамият	129
Салом, эй омаданҳоят хучаста	132
Фурӯғи савоб	137
Кишвари минӯназир	141
Дил дар шикани нома	191

Фарзона

ДАРЁИ СЎЗОН

Муҳаррири ороиш *Ромиш Шералӣ*
Муҳаррири саҳифабандӣ *Меҳрӣ Саидова*

Ба матбаа 21.04.2014 супорида шуд.
Чопаш 28.04.2014 ба имзо расид. Андоза 60x84 1/16.
Қузъи чопӣ 15,0. Адади нашр 1000 нусха.

Муассисаи нашриявии «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734018, ш.Душанбе, кӯчаи Н.Қаробоев, 17а

Дар матбааи ҶДММ «Аршан» ба табъ расид.